

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiquæ Libri tres

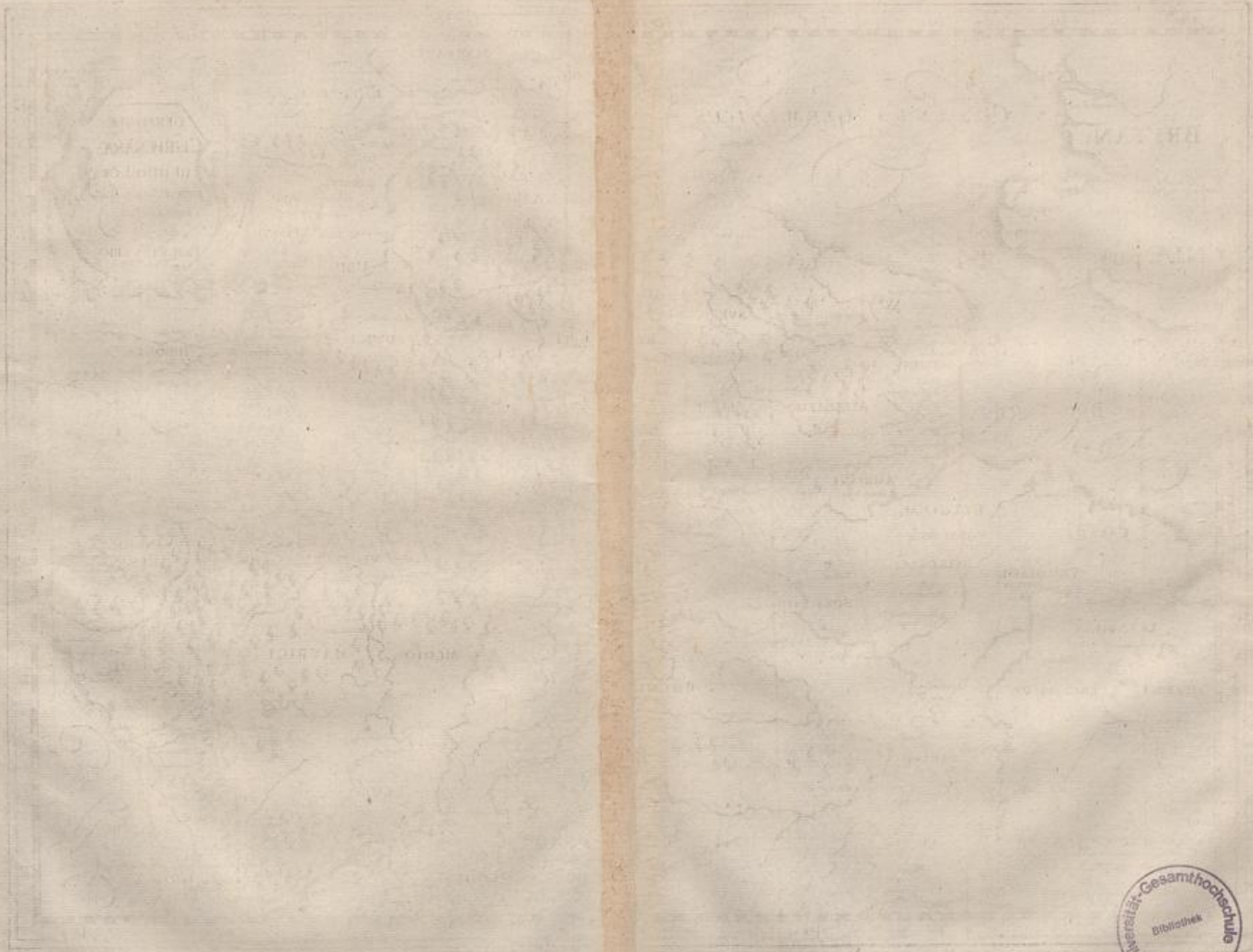
Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

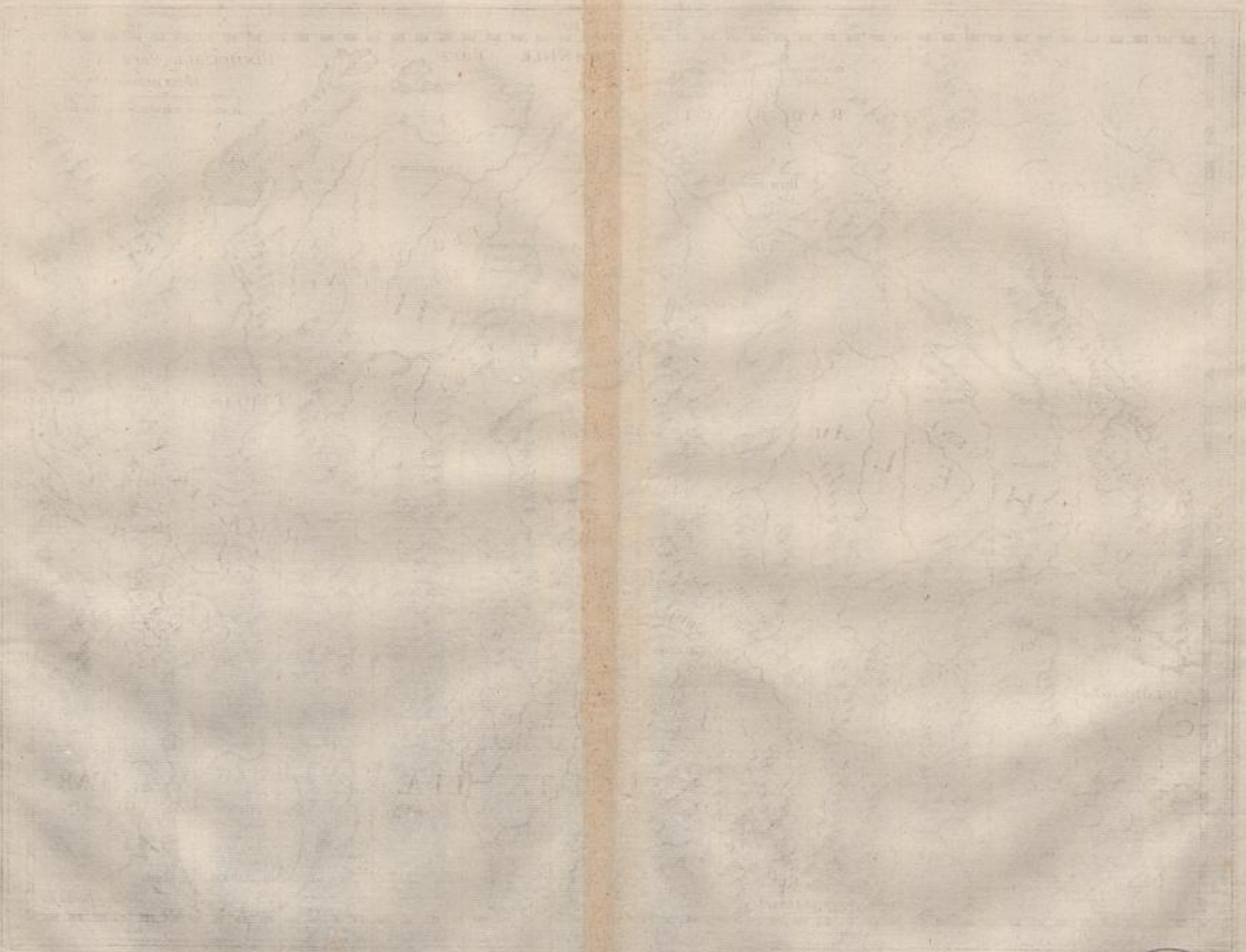
Liber Secvndvs. Quo Germania Cisirhenana describuntur.

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

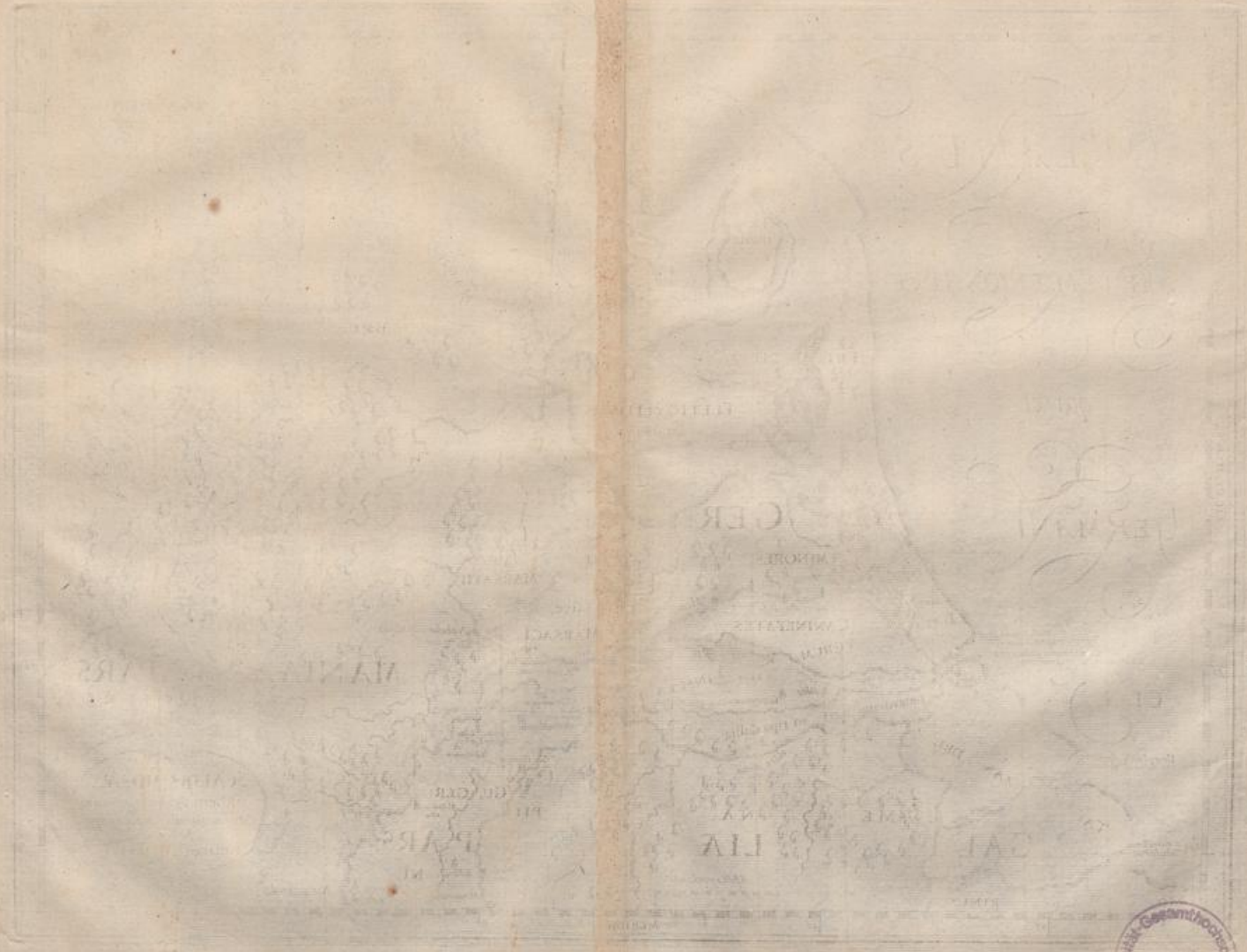

86/35.00

861350

863506

GERMANIAE ANTIQUAE

LIBER SECUNDUS;

Quo GERMANIA CISRHENANA describitur.

CAPUT PRIMUM.

Gallia universæ diviso. ubi ostenditur, quæ Belgica Gallia nationes Germanici fuerint generis.

ACTENUS in commune de omnium Germanorum origine, ac moribus, item de universæ terræ Germaniæ situ ac finibus dictum est. Nunc singularum nationum sedes migrationesque varias expediam. Quum verò Germania fuerit gemina, altera TRANSRHENANA, altera CISRHENANA, in Gallico solo sita; hanc primo loco explicabo: quia prima Romanorum armis præfidiisque cognita, & provincia eorum facta; eaque ratione ipsis propior. Hoc autem quò commodius & magis ritè fiat; ipsius universæ Galliæ terminos divisionemque antè indicabo: quò pateat, quam ejus partem Germani, Rhenum olim transgressi, incoluerint.

Gallia igitur omnis antiquitus includebatur Rheno flumine, oceano Britannico & Gallico, Pyrenæis jugis, mari interno, & Alpibus. At postquam Gallorum pars, Alpeis transgressi, Italiæ etiam solum obsederunt; terminus ab hoc latere Galliæ factus est Apenninus mons & Aesis amnis, ad Anconam usque, superi maris urbem. Totum autem hoc terrarum spatium bifariam Romanis divisum fuit, primùm in duas partes: quarum altera, *Gallia Citerior*, sive *Cisalpina*; altera *Uterior*, seu *Transalpina*. rursus idem spatium tribus distinctum fuit partibus: quarum una, in Italiâ, *Togata Gallia* dicta; quæ eadem *Citerior*, seu *Cisalpina*, & *Gallia Italica*: altera ultra Alpeis, *Braccata*, quæ eadem *Norbonensis provincia*: tertia *Comata*. quæ & ipsa, in treis rursus partibus Cæsari, Melæ, Plinio, Ptolemæo, & aliis auctoribus divisa. Plinius lib. IV, cap. XVII, *Gallia omnis*, inquit, *Comata uno nomine adpellata, in tria populorum genera dividitur, omnibus maxime distincta*. Cæsar in exordio commentarii primi de bello Gallico, *Gallia*, inquit, *est omnis divisa in partibus tres: quarum unam incolunt Belgæ, aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum lingua Celta, nostrâ Galli adpellantur. & mox: Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona & Sequana dividit. & paullo post; Eorum una pars, quam Gallos obtinere diximus, initium capit à flumine Rhodano; contineturque Garumnâ flumine, oceano, finibus Belgarum: attingit etiam, à Sequanis & Helvetiis, flumen Rhenum: vergit ad septentriones. Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur; pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni; spectant in septentriones & orientem solem. Aquitania à Garumnâ flumine ad Pyrenæos montes, & eam partem oceani, quæ ad Hispaniam pertinet, spectat in occasum solis, & septentriones*. Harum unam BELGICAM in præsens tractare animus est: quin hanc etiam ex parte solummodò, quatenus à Germanicis, jam inde à Cæsaris ævo, habitata fuit gentibus. Sed notandum, Plinium, prædicto in loco, paullo aliter distingvere limiteis; idque bifariam, primùm, *A Scalde*, inquit, *ad Sequanam Belgica; ab eo ad Garumnâ, Celtica, eademque Lugdunensis; inde ad Pyrenæi montis excursum Aquitania*. deinde, in eodem capite, non Scaldem, sed Rhenum Belgicæ finem constituit, sequenti autem in capite, Lugdunensem inter Sequanam ac Ligerim protendit. & cap. XIX, Aquitaniam inter Ligerim & Pyrenæum montem. Ratio variationis hæc fuisse videtur: quia duplicem diverſi temporis Galliæ divisionem ostendere voluit, veterem ac novam. quas tamen confudit. Vetus erat Iulii Cæsaris; quam suprà ex ipsius commentariis cognovimus: nova posteriorum imperatorum, ex quâ Belgica Rheno includebatur & Sequanâ: Lugdunensis (nam Celticæ nomen jam tum in desuetudinem abierrat) Sequanâ & Ligeri: Aquitanica Ligeri ac Pyrenæis jugis. In Belgicâ numerat Plinius *Sequanos* quoque, & *Helvetios*, & *Rauracos*. Cæsar verò in antiquâ Celticâ disertis collocat verbis *Sequanos*, atque *Helvetios* in quâ & *Rauracos* censendos,

dubium fieri haud potest, quando mediū inter illos incoluere. Cum Cæsare sensisse videtur Taciti sæculum: Tacitus quidē in annalium primo, *sed Germanicus, inquit, quanto spei propior, tanto impensius pro Tiberio niti. Sequanos proximos, & Belgarum civitates in verba ejus adigit.* Vbi disertè Sequanos à Belgis, per copulativam particulam, & diverfos facit. Sic annal. III, ubi Galliæ rebellionem cœptaverant; *Componunt, inquit, Florus Belgas, Sacrovir propiores Gallos concire.* & postea: *Florus incertis latebris victores frustratus, postremò visis militibus, qui effugia insederant, suâ manu cecidit. isque Treverici tumultus finis:* & item Belgici omnis, cujus dux Florus. Sequitur: *Apud Aeduos major moles exorta.* & infra: *Silius cum legionibus duobus incedens, promissâ auxiliari manu, vastat Sequanorum pagos, qui finium extremi, & Aeduus contermini, sociique in armis erant.* Extremi scilicet erant finium Celticæ; 10 à quibus jam Belgicæ initium. *Leucos etiam, atque Lingonas in Belgicâ recensent Plinius ac Ptolemæus.* at Cæsar, belli Gallici comment. II, *Rhemos tradit proximos Gallia Celticæ ex Belgis.* quâ re illos ab Belgicâ apertè excludit. Adde, quod xv circiter diebus ad fines Belgarum ex Sequanis pervenerit. Cæsaris igitur Tacitique amplectens ego auctoritatem, Belgicæ limiteis statuo ab ortu solis, parteque septentrionis, Rhenum flumen; ab reliquo septentrionis oceanum; ab occasu Sequanam & Matronam amneis; ab austro, Sequanorum, Leucorum, Lingonumque fineis. Regiones nunc hoc terrarum spatio comprehenduntur, à Sequanis, Rhenoque amne, Elsatia inferior, Lotharingia, Austrasia, quæ vulgò *Vvesse-reich*, Trevericus episcopatus, Lucelburgiensis Limburgiensisque ducatus, Leodiacensis episcopatus, Colonienisique episcopatus pars altera, Iuliacensis ducatus, Geldricæque ducatus dimidia pars. ab Oceano, Hollandiæ pars austrina, Selandia, Brabantia, Flandria, Bononienis comitatus, Normanniæ pars tertia, à Sequanâ, Franciæ (quæ vulgò *Isle de France*) major pars, atque Campaniæ ferè dimidium. intus Picardia, Veromandui, Artesia, Hænonia, Namurcensis comitatus, ducatusque Bulloniensis. Populi antiquitus, Cæsaris ævo, fuere, *Rhemi, Mediomatrici, Nemetes, Triboci, Vangiones, Treviri, Eburones, Condrusi, Segni, Carasi, Pamani, Menapii, Batavi, Atuatici, Nervii, Centrones, Grudii, Levaci, Pleumosi, Gorduni, Morini, Atrebatas, Veromandui, Sueffiones, Ambiani, Bellovaci, Fellocassi, & Calesi.* His, post Cæsaris ætatem, nova nomina accesserunt, quæ passim apud auctores; *Vbii, Sigambri, Sunici, Gugerni, Tungri, Taxandri, Bethasii, Sveconi, Oromansaci, Brianni, Silvanectes.* Cæsar belli Gallici commentario II, *Quum, inquit, ab Rhemis quæreret, quæ civitates, quantæque in armis essent, & quid in bello possent, sic reperiebat: Plerosque Belgas esse ortos à Germanis; Rhenumq, annem antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse, Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse.* Germanici generis fuere (quod post in singulis probabitur) *Triboci, Nemetes, Vangiones, Treviri, Eburones, Condrusi, Segni, Carasi, Pamani, Menapii, Batavi, Atuatici, Nervii, Centrones, Grudii, Levaci, Pleumosi, Gorduni;* & quorum nomina postmodum accesserunt, *Vbii, Sigambri, Sunici, Gugerni, Tungri, Taxandri, Bethasii.* Horum igitur omnium descriptionem præsentī opere molior. Sed antequam singulorum explicationes adgrediar, pauca quædam de ipso BELGICÆ vocabulo præmittenda judico. hoc verò quò commodius fiat, indicandus primùm ac refellendus est vulgatus, pervagatus, ac nimium inveteratus multorum error, qui BELGII vocabulum, quod bis terve in commentariis Cæsaris de bello Gallico legitur, pro universæ Belgicæ nomine accipiunt, idemque cum hoc esse existimant. 40

C A P. II.

BELGIUM non fuisse Belgicam; sed hujus exiguam partem.

BELGII igitur vocabulum, cujus bis terve apud Cæsarem fit mentio, plerique nostri sæculi scriptores, ingenti errore, pro universæ Belgicæ nomine accipiunt. Cæsaris verba, quæ lumen huic rei, passim in commentariis de bello Gallico sparsa, adferre, caliginemque erroris discutere possunt, penitiùs inspicere curæ sit pretium. Comment. V, postquam ex Britannia revertisset Cæsar, *Subductis, inquit, navibus, concilioque Gallorum Samarobrigæ peracto, quòd eo anno frumentum in Gallia propter siccitates angustius provenerat; coactus est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis collocare; legionesque in plureis civitates distribuere. ex quibus unam, in Morinos ducendam, C. Fabio legato dedit; alteram, in Nervios, Q. Ciceroni; tertiam, in Ebsuos, L. Roscio; quartam in Rhemis cum T. Labieno in consinio Trevirorum hiemare jussit. treis in Belgio collocavit. his M. Crassum questorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, legatos præfecit. unam legionem, quam proximè trans Padum conscripserat, & cohorteis quinque in Eburones (quorum pars maxima est inter Mosam & Rhenum) qui sub imperio Ambiorigis & Cativulci erant, misit. his militibus Q. Titurium Sabinum & L.*

& L. Arunculejum Cottam, legatos præesse jussit. Ad hunc modum distributis legionibus, facillimè inopia frumentaria sese mederi posse existimavit. Hactenus Cæsaris verba: quæ interpretari sic aggredior. Morinos, Nervios, Rhemos, Eburones, fuisse Belgas, extra controversiam est. in harum igitur gentium finibus quum legiones IV collocaverit Cæsar, in Belgicâ collocasse eas, certò sequitur. Separatim autem, sive privatim treis alias legiones in Belgio se locasse adfirmat. Quòd si *Belgium* idem fuisset, quod *Belgica*; cur treis istas legiones magis in *Belgicâ* se locasse memoraret, quàm IV reliquas? certè in eadem regione, in eodemque regionis nomine omnes pariter collocatæ fuissent: nec opus habuissent hac distinctione. At satis liquidò adparet, Cæsarem novâ hac *Belgi* vocabuli subjectione aliud quiddam, quàm Belgicam, innuere voluisse. Id igitur quidnam fuerit, regiò, an opidum, & ubi situm, quærendum est. Opidum fuisse, videtur Glareano, ex supra citato loco; tum ex comment. VIIII; ubi IV legiones cum C. Trebonio in Belgio locasse Cæsarem, scribit A. Hirtius. Verùm, an non huic sententiæ apertè reclamet ipse Cæsar supra citatis verbis, æquus viderit lector. Cæsar, uti eò faciliùs inopiæ frumentariæ subveniret in plureis distribuere constituit exercitum civitates. Si levare inopiam voluit; quâ ratione III legiones in unum compulit opidum? Magna sanè res fuerit, & admiratione digna, etiamsi frumentum abundè suppeditàrit; tamen in unum opidum, idque haud ita magnum (prout captus erat harum regionum) treis integras legiones, hiemandi causâ, compulisse. Logi isti sunt, ac nugæ meræ. Quid civitatis vocabulo Cæsar adpellet ubique in commentariis suis, cuius notum esse debebat. integram scilicet *nationem*, sive *populum*, sive *regionem*, cujus incolæ eisdem agrorum sineis incolunt; parique juris conditione utuntur: non verò opidum; uti malè Marliani mentem interpretati Glareanus atque Ortelius ad vocem *Belgium*. Regionem igitur fuisse *Belgium*, certum est. Sed age: quo tractu? Treis, inquit Cæsar, legiones in Belgio collocavit. his M. Crassum questorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, legatos præfecit. at infra, ubi de obsidione castrorum Ciceronis in Nervii narrat; Cæsar, inquit, acceptis literis, circiter horâ undecimâ diei statim nuntium in Bellovacos ad M. Crassum questorem mittit; cujus hiberna aberant ab eo milia passuum XXV. jubet mediâ nocte legionem proficisci, celeriterque, ad se venire. Ergo Bellovaci Belgium incoluerunt: & Bellovacorum sedes adpellata fuit *Belgium*, quod ex finium circumscriptioe mox liquidius adparebit. Quare rectissimè omnium Marlianus, *Belgium*, inquit, erat Bellovacorum civitas magna, & inter Belgas auctoritate atque hominum multitudine præstans, in qua Cæsar interdum hiemavit; ac plures legiones ejus aliquando illic in hibernis fuere. At dispiciendum nunc est, ubi isti fuerint Bellovaci. Quum Carnutes Tasgetium, regem à Cæsare sibi impositum, interfecissent; Desertar ea res, inquit Cæsar, ad Casarem. Ille veritus, quòd ad plures res pertinebat, ne civitas, eorum impulsu, deficeret; L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci jubet; ibique hiemare. Ex his colligere datur, Belgium, sive Bellovacos ex omnibus Belgicæ civitatibus, seu populis, proximis fuisse Carnutibus; quia, quum quàm celerrimè vellet militem in Carnutes proficisci; ex omnibus militibus, quos paullo antè in diversas Belgicæ parteis distribuere, eos dilegit, qui cum L. Planco in Belgio hibernabant. Carnutes autem trans Sequanam flumen (vulgò nunc est *la Seine*) eam incoluerunt regionem, quæ nunc vulgari vocabulo *la Beausse* vocatur: quorum nomen etiam nunc, quamvis corruptum, vivit in urbe *Chartres*, capite totius regionis. *Bellovacorum* nomen Marlianus adhuc manere, rectè adfirmat. est namque opidum hodiè in veteri Belgicâ, medio fermè Lutetiam inter Rotomagumque situ, *Beauvais* vulgari vocabulo dictum. quod facillè Gallicæ lingyæ peritus ad antiquum nomen reduxerit. Vsitatum quidpe ac frequens est Gallofrancicis has literas *ello*, in vocibus, quæ à Latinâ lingvâ originem duxerunt, convertere in *eau*. exempli gratiâ; quæ Itali dicunt *coltello*, *mantello*, *capello*, *castello*, *cervello*, *bello*; Galli proferunt *conteau*, *manteau*, *chappeau*, *chasteau*, *cerveau*, *beau*. Litteram verò C, ante E, & I, efferunt cum sibilo, tamquàm geminum SS. quâ ratione ex *vaci* factum est eorum pronuntiatione *vâssi*. dein, abjecto I, *vâs*. mox, interpolito I, *vâis*. quod tandem apud quosdam depravatam in *vois*. Huic syllabæ si primam illam adjungas; integram tandem habebis vocem *Beauvais*, sive *Beauvois*. Ab hoc denominativum fit *Beauvaisin*, seu *Beauvoisin*: quæ vox agrum dicti opidi designat. Nationum verò per Galliam nomina postea in opidorum, quæ capita nationum fuere, vocabula transiisse, infra suo loco docebo. Verùm ne solâ nominis notatione circa hos Bellovacorum sineis me stare censeas; Cæsaris testimoniis rem lucidiorem reddere, certosque terminos adsignare conabor. Iam antè, Carnutibus Belgium fuisse proximum, ex Cæsare ostendi. quo argumento satis firmo Sequana ab occidente brumali Belgio terminus constituitur. Ab

occidente æquinoctiali finitimos habuere Caletos & Vellocasses. quos utrosque Cæsar, comment. 11, inter Belgas connumerat. *Caletorum* nomen, licet vitiatum, etiamnum in vestigiis exstat: diciturque regio maritima, inter Sequanam & Samaram (vulgò heic est *la Somme*) aneis, vulgò incolis *Pais des Caux*; Francogallicâ dialecto, mutato L in V, pro *Calx*. sic enim *malx, maux; chevalx, chevaux; falx, faux*. quod admodum fitoquens. Strabo quoque, lib. 1V, Caletos in litore ad ostium Sequanæ dextrâ ripâ collocat: *Τοῖς Μεναπίοις δὲ εἰσι συνεχθεῖς Πηλὴ τῆς θαλάσσης Μόρνοι, καὶ Βελδοάκοι, καὶ Ἀμβιωνοὶ, ἔ Σουεσιώνες, καὶ Καλέτι, μέχρι τῆς ἐκβολῆς ἔ Σηκουάνα ποταμῶ.* id est: *Menapiis continuantur in orâ maritimâ Morini, Bellovaci, Ambiani, Sueffiones, & Caleti, usque ad ostium Sequanæ amnis.* quamquàm reliquas gentes perverfo ordine enumeret: maximè verò Bellovacos; quos malè inter Morinos & Ambianos collocat: quo situ erant Arebates. Inter Ambianos & Caletos, Vellocassisque, fuisse Bellovacos, ex reliquorum limitum subtextione constabit. Litus adcoluisse, cum ex dicto probatur auctore, cum ex Plinio: qui, lib. 1V, cap. XV 11; litus legendo, à Scalde sic ad Sequanam progreditur: *Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci.* Cæsar quoque ipse idem innuit in fine commentarii 1V, his verbis: *Cæsar in Belgio* (sic legendum hoc loco pro vulgatâ voce *Belgis*, mox docebo) *omnium legionum hiberna constituit.* & in principio commentarii V: *L. Domitio, Appio Claudio Coss. discedens ab hibernis Cæsar in Italiam, ut quotannis facere consueverat, legatis imperat, quos legionibus præfecerat, uti, quas plurimas possent, hieme navis edificandas, veteresque reficiendus curarent.* & mox infra: *His confectis rebus, conventibusque peractis, in citeriorem Galliam revertitur, atque inde ad exercitum proficiscitur.* Eò quum venisset, circuitis omnibus hibernis, singulari militum studio, in summâ rerum omnium inopiâ, circiter sexcentas ejus generis, cujus supra demonstravimus, navis, & longas duodeviginti invenit instructas: neque multum abesse ab eo, quin paucis diebus deduci possint. Collaudatis militibus, atque iis, qui negotio præfuerant, quod fieri velit, ostendit: atque omnes ad portum Icium convenire jubet. Ex quibus liquidò patet, Belgium, in quo tunc hiberna, ad litus oceanici pertinuisse. Limitem, quo Bellovacos à Caletis & Vellocassibus arceo, per lineam ago, ab opido maritimo *Treport*, ad vicum usque *Andelis*, Sequanæ adpositum. terminum verò inter Caletos & Vellocasses constituo lineam ab opido *Candebecc* ad castellum *Neuschafel* ductam. Falsò à Plinio ac Ptolemæo Caletos & Vellocasses ad lævam Sequanæ ripam locari, alibi pluribus ostendam documentis. Ceterum ab septemtrionibus Ambianorum Belgio fuisse finitimos, inde colligo, quòd Cæsar, Samarobrigæ (Ambianorum fuisse opidum, quod nunc *Amiens*, postea docebitur) consistens, inde, acceptis (ut est comment. V) de periculo *Ciceronis* legionisque literis, circa horam undecimam diei, statim in Bellovacos ad M. Crassum questorem misit; cujus hiberna aberant ab eo millia passuum XXV: jussitque mediâ nocte proficisci, celeriterque ad se venire: exiitque cum nuntio Crassus; atque horâ circiter tertiam sequentis diei, ab antecessoribus de Crassi adventu certior Cæsar factus. Quibus Cæsaris verbis ea vicinitas inter Bellovacos & Ambianorum Samarobrigam designatur, uti nullis heic aliis populis intercedendi detur spatium. testaturque id clariùs ipse comment. 11. *Quum Bratuspantium, Bellovacorum opidum, in fidem recepisset, obsideisque 1000 poposcisset; His traditis, inquit, omnibusque armis ex opido collatis, ab eo loco in fines Ambianorum pervenit.* Limitem igitur statuo inter utrosque Samaram amnem, ad oceanum usque. Ab oriente brumali conterminos habuere Sueffiones atque Rhemos. Sueffionum opido Novioduno (nunc vulgò est *Noyon*) in deditionem cum ipsâ gente accepto, exercitum protinus se in Bellovacos duxisse, testis ipse Cæsar, comment. 11. Pro limite igitur inter Sueffiones & Bellovacos ago lineam ab opido *Bray* ad opidum *Verneuil*. Rhemi ipsi, eodem commentario, testantur apud Cæsarem, *Sueffiones suos esse finitimos.* commentario autem VII, *C. Fabium Cæsar, & L. Minutium Basilium cum duabus legionibus in Rhemis collocat; ne quam à finitimis Bellovacis calamitatem accipiant.* Terminum igitur statuo Esiam flumen, quod vulgò *Oise* dicitur. Atque hi sunt veri fines Belgii Cæsariani. quos eò curatiùs describendos putavi, quòd omnibus constaret, quanto errore hætenus peccatum sit ab iis, qui omnem Belgicam, id est, tertiam totius Galliæ Comatæ partem, Belgium esse voluerunt; quum hoc vix decimam illius partem impleat: eâque ratione ducti, Flandros, Brabantios, Selandos, Geldros, longiùs ab antiquo Belgio disritos, *Belgiogermans* adpellarunt. Francisci quoque Hottomanni sententia jam penitus heic explodatur; qui nusquam in Cæsaris commentariis vocabulum Belgii legendum censet; sed ubique Belgarum nomen restituendum. Sanè si in *Belgis* ubique legas, quomodò Cæsar, postquam in Morinorum, Nerviorum, Rhemorum, Eburonumque, qui pariter omnes erant Belgæ, finibus 1V se legiones locasse recensuit, mox addidit;

addidit; *treis in Belgis collocavit?* an non omnes pariter in Belgis: Omnino sic arbitror. Quæ igitur hæc distinctio: Certè nulla. Nostra sanè explicatio undique in auctorem quadrat.

Tempus erat ad ipsum *Belgica* vocabulum transire; ni unus etiam locus in commentariis Cæsaris antè notandus foret, qui transversum fortè agere queat lectorem, uti credat, *Belgii* nomine universam Belgicam denotatam fuisse. Is A. Hirtii est, in commentario, quem ad Cæsaris commentarios de bello Gallico addidit octavum. *Quatuor, inquit, legiones in Heduos collocavit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio, legatis; duas in Heduos misit; quorum in omni Galliâ summam esse auctoritatem sciebat. & in fine commentarii: Ipse exercitum distribuit per hiberna. C. Trebonium cum legionibus IV in Belgio collocat. C. Fabium cum totidem in Heduos deducit. sic enim existimabat tutissimam fore Galliâ, si Belgæ, quorum maxima virtus, & Hedui, quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur.* Heic equidem univèrsale Belgarum nomen Belgio auctor tribuisse videri poterat; cæu omnes pariter Belgæ incoluissent Belgium. verùm hunc ego locum ex ipso Hirtio, tum ex Cæsare corrigendum censeo: legendumque *Bellovacis*, pro *Belgæ*. quidpe Cæsar non omnem tertiam Galliæ Comatæ partem cum unâ alterius partis gente conferre voluit; sed gentem Belgicæ unam Bellovacos cum unâ Celticæ gente Heduis: Bellovacorum maximam esse virtutem: Heduorum summam auctoritatem. Ac de Bellovacorum virtute ipse prædicat Hirtius eodem commentario. *Bellovacos, inquit, qui belli gloriâ Gallos omnes Belgasque præstabant.* Ipse Cæsar sub initium comment. II, ubi de conjuratione omnium Belgarum agit; *Plurimum, inquit, inter eos Bellovacos & virtute & auctoritate & hominum numero valere. hos posse conficere armata millia centum: pollicitos ex eo numero lecta millia LX: totiusque belli imperium sibi postulare.* item paullo post, eodem commentario; quum Cæsar Bellovacorum opidum Bratuspantium obsedisset, pro his intercedens Divitiacus Heduus, *Petere, inquit, non solum Bellovacos, sed etiam pro his Heduos, ut suâ clementiâ ac mansuetudine in eos utatur. quod si fecerit; Heduorum auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum: quorum auxiliis atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare consueverint.* Cæsar, honoris Divitiaci atque Heduorum causâ sese eos in fidem recepturum, & conservaturum, dixit. sed, quod erat civitas magna, & inter Belgas auctoritate, & hominum multitudine præstabat, sexcentos obsideis poposcit. Item comment. VIII: *Alterâ ex parte Bellovacis (que civitas in Galliâ maximam habet opinionem virtutis) instabant.* Hanc igitur Bellovacorum virtutem, hasque vires quum Cæsar antè cognovisset; *treis legiones, ex Britannia reversus, in eorum finibus, id est, in Belgio collocavit, quum reliquis civitatibus singulis singulas tribueret legiones; ut est comment. V: ipseque Samarobrigæ in proximo opido substituit. deinde etiam eadem de causâ C. Fabium, & L. Minutium Basilium cum duabus legionibus in Rhemis collocavit; ne quam à finitimis Bellovacis calamitatem acciperent: ut auctor est Hirtius dicto comment. VIII, rursumque Cæsar, ut idem Hirtius testatur ibidem, M. Antonium questorem cum cohortibus XV in Bellovacis reliquit; ne qua rursus novorum consiliorum ad capiendum bellum facultas daretur. atque iterum, quum IV legiones, ut est eodem commentario, in Belgio cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio, legatis collocasset, ipse postea ad legiones in Belgium se recepit, hibernavitque Nemetocerna.* Bono igitur jam periculo vocabulum illud *Belgæ* in vocem *Bellovacis* mutaverim. At ubi in quibusdam exemplaribus legeris *ex Belgio* civitateis in Britanniam transmisisse; audacter corrigas *ex Belgis*: ut probatiora habent exemplaria. quidpe *Belgium* haud plureis numero continuit civitates; sed unam solam Bellovacorum; quod antè demonstratum est. neque enim, tam arctis circumscriptum finibus, plureis complecti civitates potuit.

De reliquo, ne quid inexplicatum relinquatur, alius adhuc locus, qui fidem lectoris super Belgio nostro morari possit, indicandus erit. Is est comment. V: ubi Cæsar, demonstratis hibernis in Morinis, Nervii, Rhemis, Eburonibus, & Belgio; *Atque harum tamen, inquit, omnium legionum hiberna, præter eam quam L. Roscio in pacatissimam & quietissimam partem ducendam dederat, millibus passuum c continebantur.* Quæ verba certè haud congruunt in Belgium nostrum. quidpe ab Aduatucâ (quæ postea *Tungri*, nunc vulgò *Tongeren*) Eburonum castello, ubi hiberna erant Sabini & Cottæ, ad opidum *Crevecœur*, circa quod M. Crassi hiberna xxv millibus passuum à Samarobrigâ Ambianorum, clxxx circiter numerantur millia passuum. Verùm aut vocem heic post vocabulum *centum* interuisse dixerim, aut characterem alterum c (si characteribus numerus signatus fuit) excidisse, vel per librarii incuriam neglectum. Ac facilè equidem cc mill. pass. scripsisse Cæsar potuit, plus minus æquo veræ distantie tribuendo. Attamen, si c millia voluit esse Cæsar; quandoquidem contra tot tamque firma argumenta, quibus certos Belgio finis adseruimus, hoc unum valere nequeat: crebro atque frequenti crimine damnandum

cenſeo, quòd computatio ejus raro, ac fermè numquàm in longinquiſſimis locorum intervallis conveniat. quàm de re latiùs infrà agetur, ubi ad Arduennæ ſilvæ diſſertionem perventum fuerit. De BELGIO hæc ſatis. Nunc tempus eſt ad BELGICAE vocabulum proficiſci.

C A P. III.

BELGICA, & BELGAE unde dicti.

BESUM BELGARUM vocabulum variè varii auctores noſtri ſæculi deducunt. Ac falſi quidem Berofii teſtimonium, qui à Belgia rege Belgicos populos Celtarum adpellatos adfirmat, jam dudum à prudentiſſimo quoque, unà cum illis qui id probant, meritò exploſum eſt. Ceterùm Hubertus Thomas Leodius, in libro, quem de Tungris atque Eburonibus conſcripſit, Germanicum id eſſe vocabulum opinatur; ideò, quòd Germani Gallos & Italos *Walen*, & nonnulli *Waelgen* adpellent. De iſtâ quidem voce *Waelgen*, quâ Germanos nonnullos adpellitare Italos ille adfirmat, mihi nihil hæcenus cognitum eſſe, lubens fateor. partem Gallorum, qui à ſe iſtis, reliquiſque Gallis *Wallons* vocitantur, Germanis dici *Walen*, haud neſcius ſum. à voce *Walen* deſcendiſſe diminutivum *Waelgen*, ſive *Waelken*, quo gens Wallonum per contentum interdum adpellatur, non verò à vocabulo *Belgæ*, quiſ ignorat? Italos à quoquam Germanorum vocitari *Waelgen*, planè ego nego. Quin hæc mera Germanobelgicæ vox eſt, ſuperioribus Germanis proſus ignota. Germanobelgicæ autem Italos numquàm niſi *die Italianen* ſuâ linguâ adpellant. A ſuperioribus Germanis Italos dici *die Wälliſchen*, haud equidem ignoro. at ſi hæc duæ voces *Walen* & *Wälliſchen* idem ſignificant, quòd vocabulum *Belgæ*; oſtendatur mihi velim, quânam ratione Belgarum nomen in Italiam tranſiit. ipſos Belgas quondam terram Italiam occupaviſſe, haud umquàm demonſtrari quiverit. Ioannes Rellicanus in adnotationibus ad Cæſaris commentarios de bello Gallico, Leodii ſententiam amplexus, ſuis inſuper argumentis firmare eam conatur. *Quæ ſanè étymologia*, inquit, *mibi eam ob cauſam non diſplicet, quòd in conſeſſo ſit, hunc Gallie tractum magnâ ex parte à Germanis occupatum. quòd ſit, ut ego veriſimile puiem, aut ipſos ſibi, aut alios Transrhenanos hoc nominis indidiſſe, quòd Gallorum, hoc eſt, Wvalorum terram incolerent.* Egregiè equidem, atque præclare. at quid hoc eſt dicere? Germani iſti nomen *Walen* ſive *Waelgen* ſibi indiderunt, quia Wallorum, id eſt, Gallorum terram, Rhenum tranſgreſſi, incolerent. ergo Wvalorum nomen jam ante ipſorum adventum cis Rhenum exiſtit in Galliâ: neque peculiare id ſibi impoſuere advenæ Belgæ, quo ſe ab reliquis diſcernerent; ſed in commune omnium Gallorum vocabulum tranſierunt. quæ ſanè ratio *étυμολογείν* perabſurda. Subjicit tamen Rellicanus ſuperioribus iſta: *Atque hanc conjecturam tenebo, quatenus ex bonis auctoſibus edoctus fuero, huic Galliarum regioni hoc fuiſſe vocabulum, antequàm Germani in eam migraverunt.* Hoc antequàm ego Rellicanum edocere neceſſum habeam; doceat ille me oportet, quo modo & *Mediomatrici*, & *Remi*, & *Veromandui*, & *Sueſſiones*, & *Bellovaci*, & *Caleti*, & *Vellocæſſes*, & *Atrebatæ*, & *Morini*, quorum nulli Germani fuere, Belgæ dicti ſunt. A Germanis, Rhenum tranſgreſſis, id eos, abjecto priùs ſuo nomine, accepſſe, ne temerè dixeris. nemo quidpe nomen ab externo accipit, niſi priùs imperium ejus, ſive auctoſitatem agnoſcat. Imperium Germanos hos habuiſſe in iſtos Gallos Belgas, nequidquàm Rellicanus contenderit: quando etiam Iul. Cæſar, qui primus Gallicarum civitatum deſcriptionem Romanis tradidit, in commentariis ſuis de bello Gallico paſſim, ut ſuprà oſtenſum, *Bellovacis*, *Gallicæ*, non *Germanicæ*, originis genti, ſummam & auctoſitatem & virtutem inter Belgas tribuit: præterque hos, *Remos* atque *Sueſſiones* potentiſſimos facit populos. Fruſtra igitur eris, ſi credas, Germanos Belgarum vocabulum primos Galliæ intuliſſe. Vehementer autem fallèris, ſi cenſeas, Belgas omnes à Germanis ortos, idque ſibi nomen, poſtquàm in unum corpus coiverunt, peculiare ex re aut eventu indidiſſe; quòd quidam docent. quidpe non omnes Belgas, ſed pleroſque Cæſar teſtatur, à Germanis ortos, ſuâ tempeſtate Belgicam obſediſſe. fueruntque haud dubiè Belgæ Galli, antequàm Germani umquàm in Galliam pervenerunt. *Wvalorum* autem, ſive *Wwallorum* nomen idem eſſe, quòd Romanis dicebatur Galli, omnique Galliæ inter Rhenum ac Pyrenæos fuiſſe commune, non tantùm Belgicæ; ſuperiori volumine docui. Ceterùm Ioannis Goropii Becani ſententia, quâ Belgarum nomen à Belgicâ diſtione *belk* deduci contendit, quæ illis *iram* ſignificat, quaſi faciliùs, quàm ceteri, in iram exandefcant, multo minus probabilitatis in ſeſe habet. nec melior eſt Hadriani Junii opinio; qui à Germanicâ voce *balgen*, quæ idem ſigni-

significat, quod Latinis *digladiari*, denominatos Belgas arbitratur. nec felicioris iudicii eorum est conjectatio, qui id ex antiquâ Gallicâ lingvâ, quam Britannis Wallis censent ferè incorruptam hodiè manere, deducunt; & *Belgas* dictos volunt à dictione Wallicâ *p. l.*, quæ illis remotum significat. *Totius enim Gallia*, ajunt illi, *erant remotissimi; & ut à cultu, & humanitate provincia, sic etiam situ ac sede longissimè aberant: & poeta Morinos, Belgica populos, remotissimos esse docuit, cum cecinit;*

Extremique hominum Morini.

- Ad hoc ego sic respondeo: Si Belgæ dicti fuère à voce *pel*, quia totius Gallia remotissimi à Romanis, & à *culta* (verba sunt Cæsaris, belli Gall. comment. 1) *atque humanitate provincia longissimè* distiti; quæro, quisnam iis hoc nominis imposuit? ipsimet sibi Belgæ; an verò Romani? Si Belgæ; ostendas causam, quare ipsi sese remotos à Romanorum provinciâ, Narbonensi Galliâ, dictos voluerint. si Romani; doceas, cur Gallico potiùs vocabulo, quàm Romano, hi usi sint. scio namque Græcos vel remotissimas terras atque genteis Græcis indigetasse nominibus: quorum etiam exempla suo loco referam. Sed esto: Gallicum imposuisse Romanos Gallis vocabulum, si licet, concedamus. at quando id factum putas? Nempe, inquires, postquàm Gallia Braccata Romanorum provincia fuit facta. antè quidpe nihil iis negotii neque cum Celtis neque cum Belgis fuit: quos esse, vixdum noverunt. At hoc posito, jam iterum quæro, Quando? utrùm continuo, ut provincia perdomita fuit; an postquàm reliquam quoque Galliam Cæsar debellavit? Si mox, quum provincia Romano imperio cessit; ineptum sanè atque absurdum dictu fuerit, Romanos jam tum genti sibi adhuc incognitæ non modò peregrinâ lingvâ nomen imposuisse; sed distinctiones etiam hoc ipso dedisse terrarum. Incognitam fuisse iis eam gentem, antequàm Cæsar cum exercitu eam aperuit, testis est Cicero, in oratione de provinciis consularibus, his verbis de Cæsare loquens: *Quas regiones, quasque genteis nulla antè litera, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has nôster imperator, nôsterque exercitus, & populi Romani arma peragravit. semitam tantùm Gallia tenebamus antè: cetera partes à gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certè immanibus & barbaris & bellicosis tenebantur.* Age igitur; si, postquàm Cæsar tandem perdomuit, nomen accepisse Belgicam à Romanis dicas: convincet te manifestò ipse Cæsar, in commentariis suis. quos si diligentius perspicias: faciliè, ac li-
- quidò deprehendas. Gallia omnis Comatæ divisionem in *Belgas, Celtas*, atque *Aquitanos*; cum reperiisse, non pro libitu finxisse; quamquàm nomina fortè haud ita rectè retulerit. Hinc est, quòd soli Belgæ, conjunctis inter se viribus, arma contra Cæsarem sumserint. hinc Celtica, quæ Gallia propriè Cæsari dicitur passim comment. 1, in duas divisa fuit factiones; quarum altera Sequanorum, altera Heduarum. hinc denique soli Aquitani, sine Celtis atque Belgis, rebellantes, contra Romanos arma moverunt. T. Livius, lib. v, *Priscò Tarquinio*, inquit, *Roma regnante, Celtarum, quæ pars Gallia tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant.* Heic disertissimis verbis, hanc Gallia Comatæ in treis partes divisionem jam inde ab Tarquinii Prisci ævo fuisse, testatur. At, sive Romanos, sive Belgas ipsos hoc sibi vocabulum imposuisse contendas, ostendendum erit, quodnam nomen habuerint, antequàm Romani in Galliam pervenerunt. Certè nisi nugas heic agerè lubet, frustra tempus nos terere censeo. aliis igitur leviores hosce lusos remitto. mihi sufficet, unum hoc ubique servasse institutum, uti ea, quæ ab antiquis tradita sunt auctoribus, satis exponantur, nova ne fingantur. Ego sanè ignorare origines ejusmodi vocabulorum multo malo, quàm ridiculè in eorum enodatione ineptire, ac turpiter errare. Si tamen suspicari magis quàm adseverare licet; BELGICA dicta potest videri à *Belgio*, sede seu regione Bellocorum: quia hi, virtute atque auctoritate inter omnes Belgas, Cæsaris etiam ætate, præstantissimi, imperium fortè quondam in omnem Belgicam regionem obtinuerunt: quemadmodum de Biturigibus, Celticâ gente, Livium prædicantem modò audivimus. Atque de *Belgica* vocabulo hætenus satis.
- Proxima hinc erat cura, singulas ejus nationes Germanicas, quibus quæque finibus incoluerint, ordine explicare. verùm id antequàm adgrediar, dicendi primùm videntur Celticæ quidam populi; non, quòd Germani ipsi olim fuerint; sed quia Germani Transrhenani bella in eorum finibus aliquamdiu gesserunt, tandemque solum occuparunt; quòd in hanc usque diem tenent.

HELVETII igitur, Gallica licet antiquitas fuerint gens, intra Gallia fineis positi; tamen, quia & ipsi, Rhenum olim transgressi, proximos Germaniae agros obsederunt, ac postremum Alemanni, ex ipsa Germaniam profecti, Helvetium agrum occuparunt, quem in hunc usque diem tenent; paucis antè indicandi erunt. Horum fineis sic describit Cæsar, belli Gallici comment. 1: *Vndiq, loci naturâ tuti Helvetii continentur. unâ ex parte* (quâ orientem ac septemtriones spectant) *flumine Rheno latissimo atque altissimo; qui agrum Helvetium à Germanis dividit: alterâ parte* (quâ occasum æstivum prospiciunt) *monte Iurâ altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios: tertiâ* (quâ meridici oppositi) *lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui provinciam nostram, id est, Narbonensem Galliam, ab Helvetiis dividit.* Hoc autem loco intelligendum, quamvis Cæsar Rhodano ab unâ parte Helvetium agrum terminet; tamen eum ad ripam usque Rhodani non pertigisse. quidpe Rhodanus ab excelso Alpium vertice (nunc est *divi Gothardi mons*) profluens, vallem efficit, x c millia passuum à capite ad Lemanum lacum in longum porrectam; latam verò, ubi summum patet, duum millium passuum. vallem utrimque cludunt altissima Alpium juga. hanc alieni ab Helvetiis populi incoluerunt; uti post docebitur. Igitur proprius ab hac parte Helvetii agri terminus est jugum montis, quod dictam vallem à septemtrionibus cludit. Idem de Rheno quoque tenendum. nam & hic, fontibus duobus exoriens, valles efficit, quas Rhæti quondam populi incoluerunt, ad lacum usque Brigantinum, qui vulgò dicitur *der Bodensee*. Ceterum, quia Iura mons ab alterâ parte, id est, ab occasu æstivo, Helvetium agrum cludere dicitur; hujus quoque jugum rectè cognoscere operæ fuerit pretium. Initium hic ab Geneva, Allobrogum ad Lemanum lacum urbe, ducens versus septemtriones ad fontis Dubis fluminis, quod vulgò *Doux* est, protenditur; ejusdemque fluminis dextram ripam prosequitur, usque ad vicum, cui vulgare vocabulum *Pierreport*: inde in ortum æstivum versus, lævam amnis Arolæ, qui vulgò *die Are*, ripam radit, donec ipse unâ cum Arolâ Rheno jungatur, ad opidum Confluenteis, quod vulgò *Coblenz*. Ulteriora igitur, in quibus Basilia urbs, opidaque *Liechthal, Sissach, Lauffenberg, Rhynfelden*, quæ nunc in Svitzerorum agro censentur, antiquitus Helvetiorum non fuere.

Longitudinem latitudinemque agri Helvetii indicat Cæsar eodem loco his verbis: *Pro multitudine hominum, & pro gloria belli atque fortitudinis, angustos se fineis habere arbitrabantur: qui in longitudinem millia passuum c c x l, in latitudinem c l x x x patebant.* Quæ dimensio, si examinetur, falsa utrobique, deprehendetur. quidpe summa Helvetii agri longitudo est inter Rhenum, sive lacum Brigantinum, quâ Constantiam opidum is alluit, & Genevam urbem, millium pass. c l x x i i; latitudo verò maxima, inter Arolam & ortus Rhodani Rhenique, mill. pass. l x x v i. Itaque longitudini l x v i i i pass. millia ultra, quam æquum erat, Cæsar addidit: latitudini verò c i i i i. Quem errorem non incurioso, uti quidam volunt, librario, sed Cæsari ipsi adscribendum censeo. multo immaniùs quidpe infra in Aquitania, & idem in Arduennâ silvæ, aliorumque locorum dimensione aberravit; ut fusiùs suo loco indicabitur.

Ceterum, omnem civitatem Helveticam in quatuor pagos divisam fuisse olim, notat eodem commentario Cæsar, his verbis: *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa est.* Horum duos recenset, *Tigurinum, & Urbigenum.* reliquos duos, quia nulla erat memorandi occasio, reticuit. aliunde tamen investigari posse puto.

Nationes in bello Cimbrico adversus Romanos reperio fuisse quinque istas, *Cimbros, Teutones, Tigurinos, Ambronas, & Tugenos.* Solos Cimbro ac Teutonos è Germaniam junctis copiis profectos, omnes pariter docent auctores, quotquot hujus belli meminerunt. Strabo, tria Helvetiorum genera Cimbris ad expeditionem hanc sese adjunxisse, tradit libro iv, his verbis: *φασὶ δὲ πολλοὶ ὅτι τὰς ἑλληνιστίαις εἶναι μὴδὲν ἄλλο τοῖς Ἕλλησι λησάσαι τετραπύδα, τὰς δὲ Κίμβρων ὀπρῆμας ἰδόντας. αἰφαιδύλαι δ' αὐτῶν τὰ δύο φύλα, τῶν ἑνῶν κ' ἐσθλίσαις. hoc est: Helvetios ajunt esse auri divites. nihilo minùs tamen latrociniiis se dedisse, quum viderent Cimbrorum opes. quumque essent tria eorum genera in expeditionem profecta, duo ex iis interiisse. In his Tigurinos fuisse, atque Tugenos, apertè testatur lib. vii, ex Posidonii monumentis. φησὶ δὲ καὶ Βοίων, ὅτι τ' ἴσπου ἐτὸς Σκροδισκὸς Γαλάτας κατὰ βελῶναι· αὐτὸν δὲ τὸν Τάμερος, καὶ Ταυρίσκος, ἐτέτυς Γαλάτας εἶπ' ἐπ' Ἑλληνιστίαις, πολλοὶ δὲ αὐτοὺς εἰρηναίους δέ· ὀρῶντας δ' ἐπ' ἑλλησίωνων ἀλλοτῶν βαλλόντας*

- βαλλόντα ἔπειτα ἰαυτοῖς, τὰς Ἐλληνίους ἐπιβλήσας, μάλιστα δὲ αὐτῶν Τιγυρίνας π, καὶ Τωῦθους, ὡς π καὶ πωζορμύσαι. id est: Idem perhibet, Bojas quondam Hercyniam incoluisse silvam: ac Cimbro, quum ad ea loca sese contulissent, ab iis repulso, ad Istrum & Scordiscos Gallos descendisse: inde ad Teuristas ac Tauriscos, iidem Gallos: tum ad Helvetios, aut diviteis, ceterum pacatos. hos, quum viderent suis majores Cimbrorum opes, latrocinii partas, animum ad pradas adjecisse, maximè Tigurinos ad Toygenos, unâque in expeditionem cum illis profectos. Cimbro per Noricum Italiam petiisse, relictis Teutonibus in Galliâ, aliâ viâ in Italiam irrupturis, auctor est Plutarchus in Mario. Cum Cimbris in Noricum unâ profectos Tigurinos, mox è Floro patebit. Tugenis Ambronas fuisse conjunctos in Galliâ tradit Strabo lib. iv, de
- 10 Rhodani ostiis loquens: μάρα θ ἡ ὕστερον ὁρῶν τοῦ φλόσομον γινόμενον ἐν τῷ ποταμῷ (ἴσως, καὶ δυσείσβολον, καὶ πρὸς ἕτερον διάρρυχα, καὶ πρὸς τὴν δεξιὰ μέρη) τὸ πλεόν τῷ πλάμῳ, Μαοσαλιώτης ἰδὼν ἀερεῖον καὶ τῷ ποταμῷ ἄμβρονας καὶ τωῦθους πύλιμον. Hoc est: Posterioribus temporibus Marius, videns adgressionem limi ostium obtinurari, intratque reddi difficile, novam egit fossam, quâ majorem amnis partem exciperet. eamque Massiliensibus, ob navatam præclaram in bello adversus Ambronas & Toygenos operam, præmi loco donavit. Ambronas haud procul Aquis Sextiis ad flumen, quod Latinis auctoribus vocatur Druentia, absentibus Teutonibus, victos atque deletos, auctor est Plutarchus in dicto libro. In hac igitur victoriâ præclaram illam navasse operam Massiliensibus, Tugenosque unâ cum Ambronibus occubuisse, haud dubium est. unde duo Helvetiorum genera ex tribus, quæ in hoc bellum profecta erant, interiisse tradit Strabo. Ter-
- 20 tios, id est, Tigurinos, superstites in patriam rediisse terram, colligitur ex eodem Strabone, patetque clarè ex primo Cæsaris commentario de bello Gallico: qui cum Tigurinibus bellum se gessisse, eosque vicisse in Galliâ, XLVI post Cimbro deletos annos testatur. Sed & Florus lib. III, cap. III, aperte tradit, eos in Italiam cum Cimbris non transisse; sed, acceptâ de clade illorum famâ, domum rediisse. Tertia, inquit, Tigurinorum manus, quæ quasi subsidio Noricos infederat Alpium tumulos, in diversa lapsa, fugâ ignobili & latrocinii evanuit. Diverfa igitur ac separata duxerunt Galli Helvetii à Germanorum agminibus sua agmina. Tigurini in Noricis erant Alpibus, quum Cimbro, in Italiam per easdem Alpeis transgressi, apud Athesin amnem cæderentur à Mario ac Catulo: Ambronibus verò ac Tugeni junctim ad flumen Druentiam superati, quum Theutoni Aquas Sextias tenerent. Et ab unis Am-
- 30 bronibus, ante Marium, superatum fuisse Manlium consulem cum exercitu, tradit Plutarchus dicto loco; item ante hunc ab iisdem Cæpionem consulem. quibus tamen Tugenos (quorum nullam Plutarchus facit mentionem) tunc quoque fuisse junctos, haud dubium est. nam & ante Cæpionem à folis Tigurinibus Cassium consulem fuisse superatum, testatur Cæsar in dicto commentario; & item epitomator Livii, lib. LXV, cujus verba hæc sunt: L. Cassius Coss. à Tigurinibus Gallis, pago Helvetiorum, qui à civitate secesserant, in finibus Allobrogum cum exercitu casus est. Atque hæc equidem de Ambronibus, ac Tugenibus, satis ita comprobata erant, ni Pompejus Festus, antiquus grammaticus, contrâ testari videretur. Ambronibus, inquit, fuerunt gens quædam Gallica, qui subitâ inundatione maris, quum amisissent sedes suas, rapinis, & pradationibus se suosque alere cæperunt. eos, & Cimbro, Theutonibusque C.
- 40 Marius delevit. ex quo tractum est, ut turpis vitæ homines Ambronibus dicerentur. Verum hæc grammaticus, non historicus, Festus: qui quo ex fonte errorem hunc hauserit, patet ex dicto Flori capite III, libri III. Cimbro, inquit, Theutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundasset oceanus, novas sedes toto orbe quærebant. Tam igitur Ambronibus, quàm Tigurinibus, terras inundaverat oceanus, tamque Ambronibus gens oceani proxima, quàm Tigurini. quorum antiquas sedes ignorare cui historiarum perito licet? Scilicet jam antea, lib. I, cap. X, docui, nimio brevitatis studio Florum Tigurinibus sedibus cum Cimbrorum Theutonibusque sedibus comiscuisse. per errorem enim id ab eo commissum, haud temerè dixerim: ut qui Cæsaris commentarium primum de bello Gallico, ex quo vel solo illorum sedes discere potuit, non legisse nequivit. Idem igitur in
- 50 Ambronibus quoque gente ab alio quodam scriptore factum puta. unde errorem istum, tandem hausit Festus grammaticus. Ceterum Ambronibus fuisse Helveticæ nationis Gallos, non Germanos cum Cimbris Theutonibusque è Germaniâ profectos, patet ex eo etiam, quod Plutarchus Cimbro ait in Italiâ Theutonibus fratreis è Galliâ advenienteis expectasse; nec aliud alterius nationis nomen addit. scilicet, quia Ambronibus minùs erant eorum fratres, aliùs existentes gentis, Gallicæ nimirum, non Germanicæ.

Quatuor igitur Helvetiorum pagi, seu quatuor Helvetiorum genera fuere ista: TIGURINI, TUGENI, AMBRONES, URBIGENI.

TIGURINUM pagum eodem fuisse tractu, quo nunc urbs magnifica sita, vulgo Zürich dicta,

dicta, ex vocabuli similitudine haud ineptè colligitur: rectèque hodiè urbs ea Latino nomine vocatur *Tigurum*. Nam T & Z literas plerisque in vocibus conversas inter se fuisse, variante Celtici sermonis dialecto, innumeris demonstrari potest exemplis. sic enim tri-næ *Taberna*, Galliæ Belgicæ opida, nunc vulgò dicuntur *Zabern*. sic *Tolpiacus* in Ubiorum quondam agro vicus, nunc *Zulpich*. sic, quæ inferiores Germani dicunt, *tanden*, *tellen*, *toveren*; & Saxones, *tānen*, *tellen*, *töveren*: superiores efferunt *Zāne*, *zālen*, *zauberēn*. Nisi tamen suspicari libeat, corruptum esse Romano ore, ut pleraque externa, verum genuinumque urbis nomen *Zurig* in *Tigurum*; quod rectiùs dictum fuisset *Turigum*, ut inferioris sæculi auctoribus adpellatur.

Tāv̄spōi, *Togēni*, leguntur bis apud Strabonem; quos rectiùs ego adpellari putem *Tugēni* 10
spēs, *TUGENOS*. eadem quidpe vocabuli ratione haud dubiè hodiè sunt, qui vulgari nomine dicuntur *die Züger*, ab gentis capite *Zug*. quod olim Romanis procul dubio dictum fuit *Tugium*. unde *Tugēni* populi, quasi *Túgeri*.

URBIGENUM quoque pagum malè atque vitiosè quædam Cæsaris exemplaria referre existimo *Verbigenum*. nam haud inicitè is situs fuisse putatur circa opidum, quod flumini cognomini impositum, vulgò nunc dicitur *Orbe*; antiquo haud dubiè vocabulo, quod apud Antoninum in itinere à Mediolano Argentoratum versùs est *Vrba*, inter Laufonium lacum & Vifontionem.

AMBRONUM porò nomen situmque uti commodè rectèque ostendere queam, fines rrium dictorum pagorum antè circumscribendi erunt. *Tigurinos* igitur inclusos fuisse con- 20
jicio duobus amnibus, Rheno ac Limago, & exiguà parte Iuræ montis, ex adverso confluentium Arolæ & Limagi. *Túgenos*, Limago & Ursâ, vulgò *Rüfs* dicto; & montium jugo, inter horum fluminum fonteis sito. *Vrbigenos* ab occidente æstivo, Iurâ monte, ab opido Genevâ ad fonteis usque Birsæ amnis, qui ad Basiliam in Rhenum incidit: à meridie totâ lacus Lemani dextrâ ripâ: ab oriente Sanâ & Arolâ fluminibus, ad Urbæ usque confluentem. Jam verò AMBRONUM validam fuisse gentem, Tugenisque multo numerosiorem, inde colligere licet, quòd, quum utrique ad flumen Druentiam à Mario cæsi fuerint; Plutarchus unos nominat Ambronas. Quapropter haud injuriâ ampliores hisce agrorum fin- 30
neis tributum quàm Túgenis; imò quàm Tigurinibus, quorum æquè Plutarchus nomen reticet. Terminos igitur Ambronibus adscribo; ab septemtrionibus Iuram montem, inter binos confluentes, Urbæ & Limagi: ab meridie Alpium jugum, inter duos fonteis, Sanæ ac Limagi: ab occidente, Sanam & Arolam: ab oriente Limagum. Nomen jam unde Ambrones habuerint, prorsus ego nescio, ni id quæsitum fuerit ab amne, medios ferè eorum agros secante, vulgari vocabulo dicto *Emme*. à quo populi patrio sermone adpellati *thi Emmeron*, sive *Ammeron*. quod vocabulum Romani postea, B interjecto, fecere *Ambro- 40*
nes, quasi *Ammerones*: quemadmodum ex *Emmerich*, sive *Ammerich*, Iul. Cæsar formavit *Ambiorix*; quod alii dixerè *Emericus*; ut suprâ, lib. I, cap. VI, ostensum est.

Nominibus finibusque quatuor Helvetiorum pagorum indicatis, de opidis eorum nunc dicendum est. Cæsar belli Gallici commentario I, opida Helvetios suâ ætate in universum habuisse tradit *numero ad duodecim, vicos ad quadringentos*. quæ illi, quum to- 40
tius Galliæ Celticæ, inter Sequanam & Garumnam amneis sitæ, imperium occupare tentarent, cuncta exusserunt. Cæsar autem prælio victos, atque in pristinas sedes compul-
sos, restituere ea jussit. Quo nomine, item quo situ singula fuerint, haud facilè quis dixerit. Memorantur tamen haud pauca in antiquis Romanorum historiis, & itinerariis: quorum singula suis inferam pagis.

URBIGENVS PAGVS.

Totius Helvetiorum gentis caput memorat Tacitus, *historiarum I, AVENTICVM*. quod haud indoctè interpretantur viri docti opidum nunc vulgari incolarum vocabulo *VVüßburg* dictum. nam & veteris lapidis inscriptio duoque Romanorum itineraria id 50
testantur, & hodièque Galli id adpellant *Avanches*. Inscripção talis ibi legitur in lapide muro templi inserto: COLONIA. PIA. FLAVIA. CONSTANS. EMERITA. AVENTICVM. HELVETIORVM. FOEDERATA. Itineraria duo, alterum Antonini, tabulæ alterum, ab Augustâ Prætoriâ, novissimo Italiæ opido, Augustam Rauracorum versùs, sic habent:

Anto-

Antonini;	Tabulæ;		
<i>Augusta Prætoria</i>	<i>Augusta Prætoria</i>	Augst;	Aosta.
<i>Summo Pennino</i> XXV.	<i>Summo Pennino</i> XXV.	S. Bernhart;	Mont. Iou.
<i>Oëtodoro</i> XXV.	<i>Oëtodoro</i> XXV.	Martinach;	Martigny.
<i>Tarnadas</i> XII.	<i>Tarnajas</i> XII.	S. Mauritz;	S. Morice.
<i>Penne locus</i> XIII.	<i>Penna lucos</i> XIII.	Noville,	ad Rhodani ripam.
<i>Bibisco</i> VIII.	<i>Vivisco</i> VIII.	Vivey.	
<i>Bramago</i> VIII.	<i>Viromagus</i> VIII.	Bro.	
<i>Minnodunum</i> VI.	<i>Minodum</i> VI.	Milden;	Mouldon.
¹⁰ <i>Aventiculum</i> XIII.	<i>Aventicum</i> XIII.	Wüflispurg.	
<i>Petinesca</i> XIII.	<i>Petenisca.</i> XIII.	Biel.	
<i>Saloturnum</i> X.	<i>Salodurum</i> X.	Soloturn.	
<i>Aug. Rauracum</i> XXIII.	<i>Aug. Rauracum</i> XXIII.	Augst.	

Antiquissimum esse opidum *Aventicum*, ex eo colligere datur, quòd jam inde à Neronis tempestate caput fuit universæ gentis. ad quod dignitatis fastigium haud facile ascendere potuit, nisi longinquâ continuâque celebritate. unde etiam conjectare ausim, jam inde à Iulii Cæsaris ætate, postquam is gentem bello devictam in patrias sedes reverti, opidaque exusta restituere iussit, principem inter reliqua id obtinuisse locum. Eadem fuisse dignitate ante expeditionem, haud temerè dixerim. ab *Urbâ* quidpe, ceu primario opido, dictus jam tunc fuit pagus *Urbigenus*. Freculphus tom. II, lib. I, cap. III, de Titò imperatore: *Civitatem Aventicum, quam pater ejus Vespasianus adificare cœperat, consummavit. in Galliâ Cisalpinâ est.* Corrige mendum *Cisalpinâ*, in *Transalpinâ*: nisi forte Lexoviorum respectu, quorum fuit episcopus, *Cisalpinam* intellexit, quæ Romanis erat *Transalpina*. Ceterum ex Tacito intelligas. non fundamenta hujus civitatis jecisse Vespasianum; sed, coloniâ eò deductâ, eam amplificasse. unde etiam *Colonia Flavia* dicta. Filius dein hujus Titus amplificationem eam absolvit. Post Taciti quoque ævum gentis fuisse caput, patet ex tabulâ itinerariâ; in quâ primariæ urbis formâ depingitur. Ptolemæo dicitur *Αὐάντιον*, *Aventicum*; recenseturque in Sequanis; quemadmodum & Antonino. verum hoc eo accidit, quòd mutati fuere à posterioribus imperatoribus provinciarum limites. quo factò totus *Urbigenus* pagus Sequanorum provinciæ titulo adjectus fuit. Ceterum ante Valentiniani jam imperium quo fato aut pacto celebritas dictæ urbi fuerit ablata, nusquam reperio: ablatam fuisse, testatur Ammianus lib. XV: *Alpes Graje, & Pænina, exceptis obscurioribus, habent & Aventicum, desertam quidem civitatem, sed non ignobilem quondam; ut adificia semiruta nunc quoque demonstrant.*

URBAM esse eandem quæ hodiè dicitur *Orbe*, præter nominis similitudinem, Antonini quoque indicat itinerarium; in quo à *Laufonio lacu* (*Lausanne* nunc dicitur opidum) ad *Urbam* sunt M. p. XVIII: & hinc *Vesontionem* XL. illud quidpe intervallum probè convenit inter *Lausanne* & *Orbe*, & hoc inter *Orbe* & *Besançon*.

⁴⁰ *COLONIAM* hinc *EQUESTREM* primus auctorum, quorum monumenta existant, refert Plinius lib. IV, cap. XVII. Duo prædicta itineraria sic habent:

Antonini:	Tabulæ:
<i>Darantasia</i>	
<i>Casuaria</i> XXIII.	
<i>Bautas</i> XVII.	<i>Genava</i>
<i>Equestribus</i> XVI.	<i>Colonia Equestris</i> XII.
<i>Lacu Laufonio</i> XX.	<i>Lacum Losonne</i> XII.

⁵⁰ *Darantasia* hodiè est Sabaudia opidum, vulgò *Monstier en Tarantaise* dictum. ab hoc ad *Genavam* XL circiter numerantur millia passuum: & hinc porro ad *Laufannam* XXXIV circiter. unde jam satis certo colligitur indicio, vocem *Bautas* apud Antoninum esse mendosam è vero vocabulo *Genava*. Tabula in utroque numero suo duodenario admodum falsâ est. Ex Antonini intervallis, inter *Genavam* & *Laufonium lacum*, id est, *Laufannam*, *Equestris Colonia* est opidum hodiè *Nyon*, lacui adpositum. In libello provinciarum civitatumque Gallia hæc leguntur verba: *Provincia Lugdunensis V, Sequanorum. Metrop. Civ. Crispalinorum; hoc est, Vesontio. Civ. Aquestrium; hoc est, Lugiduno. Civ. Elvicorum, hoc est, Aventico. Civ. Basiliensium.* Male atque corruptè pleraque, *Lege, Civ. Equestrium; hoc est, Noviduno.*

duno. Nam nullum heic Lugidunum: metropolisque civitatis Lugdunensium, quæ est ad confluentis Rhodani Ararisque, jam antea meminuit, in provinciâ Lugdunensi primâ. Pro *Elvicorum*, lege *Helveticorum*. sic enim inferiore isto sæculo adpellatos fuisse reperio Helvetios. Ceterum inter opidum *Nyon*, & montem *Iuram*, rudera visuntur perantiqui muri. quem Cæsaris esse murum putant viri docti, contra Helvetios, in Allobrogum fines per Genevensem pontem irrupere conantes, exstructum. Cæsar ipse de hoc sic scribit, belli Gallici comment. 1: *Interea eâ legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provinciâ convenerant, à lacu Lemano, quem flumen Rhodanum in fluit, ad montem Turam, qui sineis Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia passuum decem novem murum, in altitudinem pedum sexdecim, fossamque perducit. Eo opere perfecto, præsidia disponit, castella communit: quò facilius, si se invito transire conarentur, prohiberi possent.* Mendum in his Cæsaris verbis hære, vehementer ego vereor. Nam rudera istorum tractum, ab opido *Nyon* versus *Juram* montem, XIX per millia si sequaris, non modò ad montem, sed trans montem perveneris. quò Cæsarem murum perduxisse, quis credat? Ego suspicor, exemplaria varia habuisse, alia X millia, alia IX. unde postea marginibus eorum exemplarium, quæ habebant X, adscriptus est variæ lectionis numerus IX: vel è diverso. tandem imperiti homines, utroque numero textui illato, fecerunt XIX. IX millia à dicto opido juxta rudera antiqui muri si progrediare, incidet in proximum *Juræ* montis locum, cui antiquæ structuræ castellum impositum, vulgari nunc vocabulo dicitur *Château de la pucelle*, id est, *Castellum virginis*. quod putatur à Cæsare conditum. Ego ex pluribus illis castellis, præsidiiisque, ad murum erectis, hoc censuerim fuisse postremum. Primum autem, lacuique proximum, haud dubiè fuit id, quod postea in opidi modum exstructum, *Colonia* factum est cognomento *Equestris*. Quin heic sine dubio fuit præsidium illud militum, à Cæsare contra Helvetios Lemano lacui impositum: de quo ita Lucanus lib. 1:

*Cæsar ut acceptum tam prono milite bellum
Fataque ferre videt: ne quo langvore moretur
Fortunam; sparsas per Gallica rura cohortes
Evocat; & Romam motis petit undique signis.
Deservère cavo tentoria fixa Lemano.*

Tanta igitur est antiquitas hujus loci. Ceterum à Ptolemæo & Antonino in Sequanorum 30 censetur provinciâ; ob causam videlicet supra dictam.

LAUSANNÆ antiquissima mentio est in itinerario Antonini; ubi *Lacus Lausoniis* adpellatur locus: & in tabulâ itinerariâ; ubi *Lacus Lesonne*. In hac tamen ipsius lacus inscriptio est *LACUS LOSANENTE*: corruptè, ut pleraque, pro *Lacus Lausannensis*. unde ipsius opidi verum germanumque vocabulum LAUSANNA.

Iter ab Augustâ Prætoriâ Augustam Rauracorum versus jam antea ex Antonino ac tabulâ recitatum. in hoc *Oëtodurum* esse nunc *Martinach*, infra pluribus docebo argumentis. Ab hoc igitur loco XII m. p. versus septemtriones & Aventicum coloniam, si progrediaris, incidet in opidum *S. Mauricii*; quod *Tarnadas* vocat Antoninus, & *Tarnais* tabula. Hinc XIII paullo amplius m. p. ultra secundo Rhodano si procedas, in dextrâ fluminis ripâ, quâ is in lacum evolvitur, pagum reperies vulgari vocabulo *Noville*. quem eundem esse locum, qui apud Antoninum dicitur *Penne locus*, in tabulâ verò *Penno lucos*, spatium situsque indicant. nam ab Antonino unâ cum reliquo Helvetiorum pago Urbigeno *Maxima Sequanorum* adscribitur *provincia*: quum, quæ in lævâ amnis ripâ sternuntur versus Italiam, ad *Penninarum Alpium provinciam* pertineant. De nomine dicti loci nescio quid sentiendum sit. ex tabulâ quidpe *sacer* fuisse videtur alicui deorum *lucus*. At si *lucus sacer*; cuiusnam deorum fuerit sacratus? Livius lib. xxxi, de Penninis loquens Alpibus; *Neque hercule, inquit, montibus his, ab transitu Pænorum ullo, Veragri, incole jugi ejus, norunt nomen inditum: sed ab eo, quem, in summo sacratum vertice, Penninum montani appellant. Summus hic vertex est idem, qui Antonino & tabulæ Summus Penninus.* Iovem fuisse deum, illum, à Veragris, quorum vicus fuit *Oëtodurus*, cultum, supra lib. I, cap. xxvi docui. At si proprium dei nomen fuit *Penninus*; quomodò ab hujus primitivo vocabulo derivatum est *Alpium cognomen Penninum*? Nullâ certè grammaticâ ratione. proinde verum genuinumque dei nomen fuisse arbitror *Pen*; & Romano ori, *Pennus*. à quo jam rectè ritèque derivatum vocabulum est *Penninus*. Locus igitur ille apud Antoninum, & in tabulâ, legendus est *PENNI LUCUS*; id est, *sacrum Iovi nemus*. Sed hic locus fuit Nantuatium; de quibus infra dicitur.

A *Penni luco*, eodem itinere versus *Aventicum* sequitur post IX m. p. locus, cui nomen

nomen apud Antoninum *Bibisco*, in tabulâ *Vivisco*: tabula etiam hinc *Laufannam* usque numerat m. p. xiiii. cui spatium, situi, ac nomini, probè convenit opidum hodiè *Vivey*, lacui adpositum. Verum loci nomen fuisse videtur *Viviscus*; quia hodièque non per B, sed per V literam effertur. Ipsi tamen Celtis fuisse putaverim literam W: quam Romani ori suo inusitatam, pronuntiatuque difficilem, nunc in B, nunc in V converterunt. Hic quoque locus, extra Helvetiorum fineis, fuit *Nantuatum*.

A *Vivisco* porrò, *Aventicum* versùs, ix m. p. intervallo occurrit locus, cui nomen in tabulâ *Vivomagus*, apud Antoninum *Bromagus*. eum nunc esse vicum *Bro*, extra controversiam est; quando & intervallum, & situs, & nomen congruit. nam *magus* adjectivam fuisse opidorum vicorumque fluminibus adpositorum particulam, suprà lib. I, cap. vii, ostensum est. B autem litera facilè in V mutari poterat; unde *Vromagus* factum, pro *Bromagus*; & mox euphoniæ gratiâ interjecto I, *Vivomagus*. *Bra*, apud Antoninum esse mendosum, cum tabula, tum hodierna ejusdem loci appellatio convincit.

Inter *Bromagum* & *Aventicum* unus recensetur locus, qui Antonino est *Minnodunum*, auctori tabulâ *Minodum*, mutilato vel abbreviato nomine, pro *MINODUNUM*. Hoc esse hodiè opidum, quod vulgò Germanis *Milden*, Gallis *Mouldon* vocatur, tractus simul itineris & nomen opidi produunt. proinde etiam corruptum esse numerum *VI M* passuum qui apud utrumque spatium inter *Bromagum* & *Minnodunum* adscriptus, certum est. sunt quidè millia xiiii. Convenit rectè in tabulâ intervallum inter *Minnodunum* & *Aventicum*, millium xviii. quæ itidem corrupta habent Antonini exemplaria xiiii. Sed heic v, illic x, interuisse puto.

Ab *Aventico* *Salodurum* versùs, post xiv m. p. collocat auctor tabulæ *PETENISCAM*; quæ Antonino in eodem itinere, post xiiii millia, est *Petinesca*. hinc uterque *Salodurum* usque numerant passuum millia x. quæ in universum sunt millia xxiv. Corruptum esse alterutrum numerum, intervallum coarguit, quod inter *Vvüßispurg* & *Soloturn*, rectissimo itinere est m. p. xxxii. Ego *Petinescam* interpreter celebre hodiè opidum *Biel*, in extremis *Urbigeni* pagi finibus, lævæ *Urbæ* amnis ripæ adpositum.

EBURODUNUM habet tabula inter *Vesontionem* & *Aventicum*; xvii millibus ab hoc distitum. huic nomini, spatium, ac situi probè respondet opidum hodiè *Tverdon*, ad caput lacus *Novioburgienfis*, vii millibus passuum ab *Urbâ* distans.

ABIOLICA, in eadem tabulâ, vi m. p. ab *Eburoduno* versùs *Vesontionem* distat. nomen hoc, spatium, ac situs conveniunt vico hodiè vulgò *le Bulles* dicto.

A M B R O N I C U S P A G U S.

SALODURUM auctoris tabulæ, quod *Saloturnum* Antonino, rectè omneis interpretari opidum nunc. Germanis *Soloturn*, Gallis *Soleurre* dictum, extra controversiam est. Apud *Ptolemæum* Helvetiorum opidum legitur *Γαυόδουρον Ganodurum*: quod quamvis quibusdam existimetur esse *Constantia*, ad lacum *Brigantinum* sita; tamen ego judicaverim vocabulum id esse corruptum; rescribendumque *Σαλόδουρον*. quin etiam *Ptolemæi* positio magis convenit *Saloduro*, quàm *Constantiæ*. *Rhenani* heic confidentia prorsus non probanda, qui quum in vitâ *D. Mauricii* legisset, *agaunum* Gallico sermone significare saxum: non veritus est, apud *Ptolemæum* vocem *Γαυόδουρον*, ultrâ vitare in *Γαυόδουρον*; idque interpretari opidum *Lauffenberg*, extra Helvetiorum antiquos fineis, in agro *Raurico* situm: scilicet quia ad hoc cataraetæ sunt *Rheni*.

VINDONISSÆ, quæ nunc vicus exiguus prope *Arolæ* *Russæ*que amnium confluentis, satis alta est antiquitas. meminit quidè ejus *Tacitus* sub exitum *Neronis*, *historiarum* lib. iv: ubi *Galli* *Belgæ*, *Civile* *Baravo* duce rebellantes, *Romanorum* hiberna in *Rheni* ripâ subverterunt. *Cohortium*, inquit, *alarum legionum*, *hiberna subversa*, *cremataque*: *is tantum relictis*, *que Magontiaci ac Vindonissæ sita sunt*. *Florus* lib. iii, cap. ultimo, de *Drufo*: *In tutelam provinciarum, presidia atque custodias ubique disposuit; per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit*. In his *Vindonissam* quoque fuisse, patet ex *Tacito*. Atque una hæc *Romanorum* tunc fuisse in *Helvetiorum* agro castra militum, liquet inde, quòd, quum cetera cuncta per omnem *Rheni* ripam subversa *cremataque* forent, hæc una cum *Magontiaco* relicta fuerunt: nec tamen *Belgæ* rebellantes, ultra *Juram* montem *Arolamque* amnem, in *Helvetiorum* fineis penetraverunt. Esse autem vicum *VVindisch* antiquam *Vindonissam*, arguitur cum ex nomine, ac situ, qui haud ita procul *Rheni* ripâ, ubi præsidia *Romanorum*, tum ex itinerariis, quæ sic habent:

Antonini:	Antonini:	Tabulæ:	
<i>Brigandia</i>	<i>Brigantia</i>	<i>Brigantio</i>	Bregenz.
<i>Arbore Felice</i> XX.	<i>Arbore Felice</i> XX.	<i>Arbor Felix</i>	x. Arbon.
<i>Ad Fines</i> XX.	<i>Finibus</i> XX.	<i>Fines</i>	XXI. Pfin.
	<i>Vitudoro</i> XXII.		Winterthur.
<i>Vindones</i> XXX.	<i>Vindonissa</i> XXIII.	<i>Vindonissa</i>	Windisch.
	<i>Rauracis</i> XXVII.	<i>Augusta Raurachum</i> XXI.	Augst.
<i>Arialbinum</i> XXIII.	Basel.		

TUGENUS PAGUS.

10

TUGIUM opidum, quod vulgò dicitur *Zug*, nemo equidem veterum memorat auctorum. fuisse tamen in XII illis antiquissimis opidis, quæ Helvetii, ad totius Galliæ Celticæ imperium occupandum proficiscentes, exusserunt, haud dubium est, quando ab hoc, ceu totius pagi capite, ipse pagus jam multis annis ante hanc expeditionem cognomen habuit: ut supra è Strabone ostensum est. Cæsar autem disertissimis verbis scribit, se *opida, vicosque, quos incendierant, restituere iussisse*, non nova constituere.

Est præterea alius in Tugeno pago locus, antiquitate nobilis, cujus Tacitus historiarum lib. I meminit, de Cæcinâ legato loquens, quem Vitellius cum parte exercitus per Helvetios Alpesque Penninas Italiam petere iusserat. *Plus prædæ, inquit, ac sanguinis Cæcina habuit. Irritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis, virisque, mox memoriâ nominis clara: de cade Galba ignari, & Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia, ac festinatio undevicesimæ legionis. rapuerunt pecuniam, missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur. Aegre id passi Helvetii, interceptis epistolis, que nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem & quosdam militum in custodiâ retinebant. Cæcina belli avidus, proximam quamque culpam, antequam penitiret, ultumibat. Mota prope castra. vastati agri. direptus, longâ pace in modum municipii exstructus, locus, amæno salubrium aquarum usu frequens. Illi ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quamquam primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in unum consulere. exitiosum adversus veteranos prælium; intuta obsidio, dilapsis vetustate mœnibus. hinc Cæcina cum valido exercitu, inde Rhetica ala, cohortesque, & ipsorum Rhetorum juvenus, sœveta armis, & more militia exercita. undique populatio, & cades. Ipsi in medio pagi, abjectis armis, magna pars saucii, aut palantes, in montem Vocetium perfugere. Locus hic sine controversâ est idem, qui nunc etiam ob aquas calidas incolis vocatur patrio sermone *Baden*; opidum elegans, amœnum, atque celebre, flumini Limago adpositum, XVI millibus passuum infra Turigum, VI millibus à Vindonissâ distitum. unde militibus undevicesimæ legionis prompta pecuniæ rapina: nam horum hiberna Vindonissæ. idem auctor historiarum lib. IV: *Undevicesima legio Vindonissâ, Sex-tilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhetiam irrupere. Castellum ruinæ etiamnum existant, ad opidum in monte sitæ. Ceterum longa illa pax ab Julii Cæsaris usque duravit Gallico bello; quo tempore illi omnia sua opida vicosque exusserant. unde huius quoque opidi vetustatem colligere fas est: maximè castelli: ut cujus mœnia jam sub Neronis principatu nimia vetustate collapsa erant. Opidum tamen ipsum, quamvis ob celebritatem, usumque saluberrimarum aquarum, in municipii modum ædificiis exstructum fuerit, mœnibus non fuisse cinctum adparet ex eo, quod sine obsidione locus is subitâ militum irruptione direptus fuit. Sed castellum hoc cur Helvetii ad Vitellii usque principatum ex omnibus unum suis militibus ac stipendiis tuebantur, quum reliqua omnia Romanorum tenerentur præfidiis? Haud facile dixerim: nisi credas, uti nunc VII antiquorum pagum, sic olim totius civitatis Helvetiæ magistratus huc ad communia concilia peragenda convenisse. Tuebantur igitur præsidio locum, quia in eo communia omnium archiva adservabantur. Nomen castellum opidumve olim quod habuerit, nullibi reperio. quia tamen ob usum salubrium aquarum jam tum celebre fuit; haud dubium est, quin idem nomen, quod nunc obtinet, tunc etiam ab eodem argumento obtinuerit; Romanis dictum AD AQVAS; quemadmodum alia per terræ orbem aquæ calida: & cognomento regionis, AD AQVAS HELVETIAS.**

De VOCETIO monte nihil habeo, quod ego certius, quam alii ante me, adfirmare queam: nempe esse eum partem Juræ montis asperrimam, è regione pagi Tugeni; ubi hodièq; adpellantur loca *Bözen*, & *Bözberg*. Eorum perquam inepta est opinio, qui Vocetium eundem

eundem esse volunt, qui corruptè, ut suo loco ostendetur, *Vogesus* adpellatur, pro *Vosego*; in *Cæsaris* commentar. IV, in *Lingonum* finibus, ex quo ille *Mosam* flumen profluere ait. etenim quid (malum!) *Helvetii* ultra *Rauracos* atque *Sequanos* in *Lingonum* usque profugerent fincis, quum satis tuti adversus *Romanorum* militum in transitu impetum esse poterant in *Jurâ* suo?

TIGURINUS PAGUS.

DE TIGURO, sive TURIGO opido idem sentio, quod suprâ de *Tugio* dixi: nempe fuisse & hoc in XII illis opidis antiquissimis, quæ *Helvetii* in expeditionem proficiscentes exusserunt. ab hoc enim, ceu capite, jam ante expeditionem totus pagus cognomentum invenit.

Φ Ο Ρ Ο C T I B Ε Ρ Ι Ο T, FORUM TIBERII est in *Helvetiis* *Ptolemæo*. Id omnium rectissimè interpretari mihi videtur *Rhenanus* opidum nunc quod vulgari vocabulo vocatur *Keyfers stuel*; quasi dicas, *Cæsaris* sive *imperatoris tribunal*: quia heic jus à *Tiberio* redditum fuerit.

A *Brigentiâ* ad ARBOREM FELICEM numerat *Antoninus* duobus in locis millia passuum XX. cui nomini, situi, spatio respondet opidum hodiè, lacui *Brigantino* adpositum, *Arbon*. In tabulâ alterum X in dicto millium numero interiit.

Hinc totidem millia numerat *Antoninus*, duobus itidem in locis, ad FINEs. tabulâ verò XXI. huic spatio, situi, ac nomini probè convenit opidum nunc *Pfsn*, *Duro* flumini impositum.

A *Finibus* ad *Vitudorum*, sive, ut quædam habent exemplaria, *Vitidurum*, m. p. sunt apud *Antoninum* XXI: & hinc *Vindonissam* XXIII. Utrobique numerus corruptus est. locum quidpe eum esse nunc *Vvintertur*, cum nomen, tum regio indicant. ab hoc autem millia sunt passuum ad *Fineis* XV; ad *Vindonissam* verò alterum tantum intervallum. Qui *Constantiam* interpretantur *Vitudurum*, perquam vehementer errant. qui enim à *Finibus* *Vindonissam* profecturis, retrogressio esse potest ad *Constantiam*? à quâ si *Vindonissam* recto itinere pergere velint, *Fineis* repetant necesse est. In tabulâ vocabulum hujus loci & distantiam periisse, liquet ex eo, quod millium quidem numerus inter *Fineis* & *Vindonissam* extet. Antiqua inscriptio, quam *Lipsius* refert in auctario inscriptionum, habet *Vitudurum*, ut quædam *Antonini* exemplaria. verum tamen ac genuinum vocabulum Latinâ formatione debebat esse *VITODURUM*; eâdem ratione grammaticâ, ut reliqua opida terminantia in *durum*; *Salodurum*, *Oetodurum*, *Divodurum*, *Augustodurum*, *Marcodurum*, *Batavodurum*, & alia.

Hæc igitur ferè sunt, quæ de terræ *Helvetiæ* antiquitate ex idoneis auctoribus eruere licuit.

De gente ipsâ pauca quædam nunc cognoscere haud pigeat. Claritudinem ejus ostendit *Tacitus*, dicto loco, his verbis: *Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoriâ nominis clara*. *Cæsar* belli *Gallici* comment. I; de *Belgis* loquens: *Proximi sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt; quibuscum continenter bellum gerunt. quâ de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quod ferè quotidianis præliis cum Germanis contendunt, quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt*. Bellum hoc non nuperum *Cæsaris* ævo; sed perantiquum. *Tacitus* in libro de *Germaniâ*: *Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit. eoque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim annis obstabat, quò minus, ut quaque gens evolverat, occuparet permutareque sedes promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mænum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuere*. Sed de hac commigratione suo loco infra, in *Germaniæ Transrhenanæ* descriptione, fusiùs disseretur. Clari hinc fuere, Romanisque formidati *Helvetii*, in *Cimbrico* bello; ubi longè major eorum fuit, quàm ipso *Cimbrorum* *Theutonorum*que virtus; uti suprâ ex *Plutarcho* ac *Strabone* demonstratum est. unde haud immeritò *timor Romæ grandis fuit, quantum vix Annibalis tempore Punicis bellis, ne iterum Galli Romam venirent*; teste *Eutropio*, lib. V. quocirca etiam *Helveticum* id potiùs tum adpellandum fuit bellum, quàm *Cimbricum*, vel *Theutonicum*.

Quantâ hominum multitudine terra ipsa semper abundaverit, licet ex eo colligere, quod antiquissimis temporibus, non ob agrorum sterilitatem (regio quidpe est fertilissima, omnibusque rebus adfluens) sed propter terrarum angustias, in *Germanicum* solum pars eorum transgressi fuere. dein etiam, quum dicto bello *Cimbrico* duùm pagorum incolæ excisi fuissent; tamen XL haud amplius annis post, in tantum rursus excreverunt numerum,

uti pro multitudine hominum, ut ait Cæsar, & pro gloria belli, atque fortitudinis, angustos se finibus suis exirent. Hinc, à Cæsare devicti, & sub jugum imperii Romani redacti, memoriâ magis antiquæ gloriæ, quàm novis gestis claruerunt: donec Alemanni posterioribus sæculis solum eorum invalerunt.

C A P. V.

De RAVRACIS; qui & RAURICI & RAURICI.

HELVETIIS finitimos faciunt auctores RAVRACOS. Cæsar, eodem commentario primo, de Helvetiorum expeditione loquens: *Persuadent, inquit, Rauraci, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis suis, uti eodem usi consilio, opidis suis vicisque exustis, unâ cum iis proficiscantur.* Quo situ fuerint Rauraci, docet, inter alios, Plinius lib. IV, cap. XII: de Danubio amne loquens: *Ortus hic in Germania jugis montis Abnoba, ex adverso Raurici Gallie opidi.* & eodem libro, cap. XVI: *Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii.* Fuere igitur in Rheni ripâ, inter Helvetios ac Sequanos. Ad Rhenum pertigisse Sequanos, testatur etiam Cæsar, sub initium commentarij: *1: Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit à flumine Rhodano; contineturque Garunnâ flumine, oceano, finibus Belgarum. attingit etiam à Sequanis & Helvetiis flumen Rhenum.* Et Strabo lib. IV: *Μετὰ δὲ τῶν Ἑλβετῶν, Σικυωνῶν ἔστι Μεδιοματῶν καὶ κελτικῶν ἡ Ῥῆνον* id est: *Post Helvetios, Sequani ac Medio-* 10
matici Rheni ripam colunt. Neuter heic Rauracos memorat: nempe quia gens exigua, ex numero hominum, qui unâ cum Helvetiis, sedibus suis relicti, in bellum profecti, cum undecimâ Helvetiorum parte comparanda. nam horum fuere CCLXII millia, Rauracorum verò XXI III millia tantum: teste Cæsare eodem commentario. Igitur Rauraci, in medio Helvetiorum Sequanorumque positi, rectè nunc dici possunt ii populi, qui, Basiliensem agrum colentes, vulgò dicuntur *die Basler.* Horum terminus est, à meridie Iura mons, ab Arolæ Rhenique confluentibus ad fonteis usque Birsæ amnis. hinc, ab occasu Vosegus mons; qui initium heic sumit, vergitq; in septentriones & occasum æstivum, ad fonteis usque Mosellæ Mosæque amnium. dimidium lateris septentrionalis clauderant olim Sequanorum confinia, à Vosego, quâ Ellum flumen erumpit prope arcem *Morspurg*, per 20
opidum Pfirt, ad Rheni usque ripam. quâ in adverso vicus & castellum *Isteyn* conspicuntur. alterum dimidium cingit ipse Rhenus ad confluentem usque Arolæ.

Nomen gentis variè apud auctores, quos mox citabo, scriptum reperitur. alii quidpè adpellant *Rauracos*, alii *Rauriacos*, alii *Rauricos*. Causa hujus variationis est, quia Celticâ lingvâ efferebantur *sibi Rauricher*, per Græcam literam X, omnibus pariter Celtis antiquis oppidò quàm adamatam: quæ, si antiquo illo more crassius efferatur, quemadmodum etiam nunc fit à Rauraci agri Helvetiæque terræ & conterminarum regionum incolis, item ab Hibernis, & Wallis, Britannicâ gente, prætereque à Judæis & compluribus aliis nationibus externis; sonum efficit crassum tam antecedentibus, quàm consequentibus vocalibus. Hinc etiam factum, uti varia veteris Celticæ opidorum vocabula, quæ eodem o- 40
mnia modo ipsi genti in I C H terminabantur, variè apud Romanos auctores, modò in A C V M, modò in I A C V M, modò in I C V M, desinant. exempla quædam adponere libeat: *Nemetacum, Cameracum, Tornacum, Bagacum: Blariacum, Juliacum, Mattiacum, Magontiacum: Avaricum, Aventicum;* & id genus alia.

Ceterum opida tempore Plinii Rauracos nulla habuisse, nisi unum, testis est ipse his verbis, suprâ citatis: *Ortus hic in Germania jugis montis Abnoba, ex adverso Raurici Gallie opidi.* nam si plura fuissent, nomen huic proprium tribuisset, quo ab reliquis discerneretur. Ne Ammiani quidem ævo plura fuisse existimo. sic enim & ipse lib. XIV: *Prope Rauracum ventum est, ad supercilia fluminis Rheni.* Ptolemæus vocat *Αὐγύστων Ραυρικῶν, Augustam Rauricorum:* Antoninus & tabula itineraria, *Augustam Rauracum:* Plinius lib. IV, 50
cap. VII, *Coloniam Rauriacam:* inscriptio vetus *Coloniam Rauricam:* nummus vetus Tiberii Col. *Aug. Raurac.* Coloniam eam quis Romanorum deduxerit, ostendit dicta inscriptio, quæ talis est: *L. MVNATIVS L. F. L. N. L. PRONEP. PLANGVS COS. CENS. IMP. VII-VIR EPVL. TRIVMPH. EX RHÆTIS ÆDEM SATVRNI FECIT DE MANVBIB, AGROS DIVISIT IN ITALIA BENEVENTI, IN GALLIA COLONIAS LVGDVNVN ET RAURICAM.* Antiquitatem opidi hinc colligere licet. Plancus quidpè hic consul fuit secundo imperii Cæsaris Augusti anno, quadraginta annis ante Christum natum. Jam ante Julii Cæsaris bellum Gallicum existisse, patet ex verbis ejus

ejus suprà relatis: *Perſuadent Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis ſuis, uti eodem uſſ conſilio, opidis ſuis vicisque exuſtis, unà cum iis proficiſcantur.* Sed inter Cæſaris bellum Helveticum & Planci conſulatum, XIX dumtaxat intercedunt anni. Poſterioribus temporibus, quum pleraque per Galliam opida primaria, gentiumque capita, proprio abjecto vocabulo, ipſarum gentium nominibus adpellarentur; quâ de re latiùs infra dicitur: *Auguſta* quoque *Rauracorum*, dicta eſt *Rauraci*; ut habet Ammianus, lib. XV I, & Antoninus in itinerario. Nomen tamen *Auguſta* perpetuò in vulgari uſu permanſiſſe videtur. exſtat quidpè etiamnum eodem loco, in pago admodum exiguo, vulgò *Augſt* dicto, ad Rheni ripam, v r millibus paſſuum ſupra Baſiliam ſito. ubi multæ etiamnum eruntur Romanorum antiquitatum reliquiæ; plures ſuperioribus annis erutæ fuère. Jam Juliani tempore urbem deſtructam fuiſſe, patet ex Eunapii Sardiiani hitoriâ; qui ita de Juliano: *Ἡ δὲ ἡ πόλις τῆς Ρ' αὐγούστας, ὅ ἐστι Φερεῶν.* id eſt: *Jamque erat apud Rauracos, quod caſtellum eſt.*

ARIAIBINUM ſive *Arialbinum* locum habet tabula, duobus diverſis in itineribus; utrobique vi mill. paſſ. infra Auguſtam Rauracum ſitum. In Rauracorum fuiſſe agro, vicinitas coarguit. Itinera ſic ſe habent:

	Befançon,	<i>Vefontione</i>			
	Soye,	<i>Lopofagio</i>	XIII.	<i>Argentorat</i>	Strasburg.
	Mandure,	<i>Epomanduo</i>	XVIII.	<i>Helëllum</i>	XII.
	Large,	<i>Large</i>	XVI.	<i>Argentovaria</i>	XII.
20	Kâmbſ,	<i>Cambete</i>	XII.	<i>Cambete</i>	XII.
		<i>Arialbinum</i>	VII.	<i>Arialbinum</i>	VII.
	Augſt,	<i>Aug. Rauracum</i>	XVII.	<i>Aug. Rauracum</i>	VI.
					Augſt.

Ab ablativo caſu *Cambete*, rectus eſt *Cambes*. id nominis adhuc incorruptum obtinet vicus, prope Rheni ripam, VII m. p. infra Baſiliam ſitus, vulgò dictus *Kâmbes*, & contractè *Kâmbſ*, ſive *Kâms*. *Arialbinum* igitur ſine dubio eſt nunc *Baſilia*: à quâ porro rectè ad Auguſtam vi numerantur m. p. Apud Antoninum eadem hujus loci duo leguntur vocabula: in itinere à Sirmio Treveros *Arialbino*: & in itinere à Tauruno Arenatum, vitioſè per T, *Artalbino*. Verum nomen puto fuiſſe *Arialbinum*. Eſt hodièq; vicus M C C L paſſibus infra Baſiliam in ulteriore annis ripâ ſitus, vulgari vocabulo *Kilben*. qui neſcio an non vetus illud *Arialbini* nomen retineat. Poterat enim ſic dici, quaſi *Kleyn Lilben*; & hoc quaſi *Rilben*; hoc eſt, minus *Arialbinum*, ad diſcrimen majoris *Arialbini*, quod in citeriore fuit ripâ, eodem ſitu quo nunc Baſilia ſternitur. ſic namque in eâdem ripâ ulteriore vici viſuntur *Kleyn Huning*, & *Kleyn Kâms*, id eſt, minus *Huningium*, & minor *Cambes*, ad diſcrimen eorum, qui in citeriore ripâ dicuntur *Grooſſ Huning*, & *Grooſſ Kâms*, id eſt, majus *Huningium*, & major *Cambes*, ſuprà memoratus. Libellus provinciarum ac civitatum Galliæ hæc habet verba: *Provincia Lugdunenſis v: Metrop. civitas Sequanorum, hoc eſt, Vefontione. Civ. Equeſtrium, hoc eſt, Noviduno. Civ. Elvetiorum, hoc eſt, Aventico. Civ. Baſilienſium. Caſtr. Vindoniſſenſe. Caſtr. Ebrodunenſe. Caſtr. Argentarienſe. Caſtr. Rauricenſe.* Ex quibus patet, eo tempore, quo hæc conſcripta fuerunt, Auguſtam Rauracorum jam ruinam perpeſſam fuiſſe, Baſiliamque in magnam creviſſe urbem. Id certè poſt Antonini illius, qui itinerarium compoſuit, poſtque auctoris tabulæ itinerariæ ævum contigiſſe, ſatis inde liquet, quod neuter eorum, in tam frequentibus itineribus, Baſiliæ mentionem faciat. Ammianus Marcellinus, qui ſub exceſſu Valentiniani imperatoris hitorias ſuas finivit, ſic ait lib. xxx: *Secuto poſt hæc anno, Gratiano, adſcito in trabea ſocietatem Equitio, conſule, Valentiniano poſt vaſtatos aliquot Alemannia pagos munimentum adificanti prope Baſiliam, quod adpellant accolæ robur, offertur præfecti relatio Probi, docentis Illyrici cladeis.* Ne hic quidem Baſiliam adpellat civitatem, vel urbem, vel opidum, vel caſtellum, vel vicum, vel denique locum aliquem; ſed *robur*, quod accolæ vocârint *Baſil*. At quodnam hoc tam nobile robur? Nullum certè, niſi magna vetuſtaque quercus, deorum alicui conſecrata, cui ipſi nomen *Baſil*. ſic enim auctor noſter in libro de Germaniâ: *Lucos, ac nemora conſecrant; deorumque nominibus adpellant ſecretum illud, quod ſolâ reverentiâ vident.* Quercus fuiſſe dilectos in hiſce nemorum conſecrationibus, ſuprà lib. I, cap. xxxIV, oſtenſum eſt. Nec me facilè dimovet ab hac ſententiâ, quòd itineraria illa Valentiniani ætate antiquiora eſſe dixeris. nam hoc nullâ aliâ re, quàm nudo Antonini nomine contendere queas; quaſi imperator Antoninus fuerit auctor itinerarii. Certè nihil minùs. nam ſi id paullo diligentius cum tabulâ contuleris, facilè ex itinerum & millium numerorum non modò verorum juſtorumque, ſed & corruptiſſimorum parilitate deprehendes, aut unum eundemque fuiſſe utriuſque operis

auctorem, aut certè duos sibi invicem coætaneos. At tabulæ auctor fuit Christianus: quod manifestò patet ex iis, quæ de divo Petro, de Mose, de filiis Israël, de lege in monte Sinai acceptâ, adnotavit. quæ certè sub Antoninorum imperiis, nemo militaribus itinerariis inseruisset. Tum verò in Antonini hujus itinerario, simulque in tabulâ, pleræque Galliarum urbes, quæ capita fuerint nationum, ipsarum nationum, ut antè dictum, vocabulis adpellantur, propriis nominibus abjectis. quod Antoninorum sæculo factitatum fuisse, vel una Prolemæi Galliæ tabula satis negat. Sed idem cum illis facit Ammianus in historiis suis. unde etiam sæpiùs suspicatus sum, hunc fuisse auctorem utriusque operis. Verùm quicumque is fuerit: certum est, circa hujus sæculum utrumque fuisse compositum. nam tum temporis cum aliorum imperatorum tum maximè Valentiniani sedes atque domicilium fuit Augusta Treverorum; ut infra in Treveris ostendam. auctor autem itinerarii, quod Antonini nomine inscribitur, primum *iter de Pannoniis in Gallias, à Sirmio ad Treveros usque* describit: nullâ scilicet aliâ de causâ, nisi quòd illud tunc temporis maximè frequentatum; ut patet ex Ammiani historiis. His tot documentis accedit & illud, quòd in dicto Antonini itinerario Byzantium alio nomine vocatur *Constantinopolis*; & eodem hoc uno in Tabulâ itinerariâ. Proinde, ut antè dixi, minimè ego dubito, quin Arialbinum Antonini & tabulæ, sit munimentum illud, quod Valentinianus imperator, Gratiano III, Equitio COSS., id est, anno à nato Christo CCC LXXIV, ab excessu verò Constantini Magni, à quo *Constantinopolis* dicta, anno xxxviii, prope sacram quercum Basiliam condidit. Quum autem, ut supra ostensum, jam ante Juliani Cæsaris tempora, Augusta Rauracorum à finitimis Alamanis, proximam Galliam frequenter vastantibus, aut alio quo casu destructa esset: hæc equidem in munimentum rursus erecta est; *Arialbinum* verò, quia opportuniore loco situm, in opidi modum ædificari cœptum: moxque omnem Augustæ dignationem celebritatemque adeptum est. Unde supra dicto Eunapio Sardiniano, & item auctori libelli provinciarum civitatumque Galliæ, Augusta dicitur vocabulo humiliori *Castrum Rauricense*; Arialbinum verò nomine amplissimo, *Civitas Basiliensium*. Nomen autem *Basilie* in hoc evaluit, quia hæc frequentissima antiquissimaque ac religiosissima loci apud incolas adpellatio: quasi dicas *Ad Iovem*, vel *Ad Mercurium*, vel alium quempiam deorum, (incertum quidpe quod numen fuerit;) Germanicè *zum Basil*, sive *Basel*. Valeant jam illi, qui ab regio vocabulo urbem hanc dictam volunt, quasi *βασιλεία*. unde vitium illis natum, uti E in penultimâ producat. Primus igitur BASILIÆ auctor fuit augustissimus Valentinianus imperator; anno à nato Iesu CCC LXXIV. à quo anni ad hunc annum C I C I X V computati, sunt numero C I C C X L I. Tanta scilicet est celeberrimæ hujus magnificentissimæque urbis antiquitas. quam reticuisse, fuerit nefas.

C A P. VI.

De VERAGRIS, SEDVNIS, & NANTVATIBVS.

DE Tulingis, atque Latobrigis, alteris illis Helvetiorum in dicto bello sociis, uti commodè dicere queam; populi priùs indicandi erunt, quos Rhodani vallis ad lacum usque Lemanium incoluisse, supra dixi. Prima vallis est à Rhodani fontibus ad confluentem Dransæ amnis porrecta. Hanc ita describit Polybius, lib. III: Ο ἢ ῥόδαυ ἐξ ἡ μὲν πᾶς πηγὰς ὑπερ τῆ ἀδριατικῆν μυχὸν, πρὸς τὴν ἰσθμὸν τοῦ Ἰσθμοῦ, ἐν τοῖς Σαρκωνίαισι μέρεσι τῆ Ἀλπεων, ὡς πρὸς τὰς ἀρκίνας. ῥεῖ ἢ πρὸς τὰς χιμερὰς δύσις. ἐμβαλλὲ δὲ εἰς τὸ Σαρδωνίον πέλαγος. ἢ πρὸς ἡδὲ τὰς ἀρκίνας Ἀρδυνες Κελτοὶ καλοῦντο. ἢ δὲ πρὸς μεσημβρίας αὐτῶν ἀπὸ ἐξ ἡ ὄρεσι πᾶσαν πρὸς ἀρκίον κελυβήσαι τῆ Ἀλπεων παράρρησαι. id est: Rhodanus fontis habet supra intimum sinus Adriatici recessum, in occasum versos, in partibus Alpium, quæ septentriones spectant. fertur ad occasum hibernum: exoneratque sese in mare Sardonum. multus ejus cursus est intra convallem: cujus septentrionale latus Ardyes Celta colunt; meridionale omne latus terminantibus ad Dransæ usque confluentem & opidum Martiniacum, ex eo adparet, quòd meridionale ejus latus Alpeis ait claudere, quarum radices septentriones spectent. Romanis antiquissimo cognomine dictam fuisse PENNINAM, sive corruptè (per errorem; quia hac Annibalem Pœnum cum exercitu transiisse vulgò putabatur; ut docet Livius, loco supra dicto) POENINAM; ostendit vetus inscriptio, quæ Veronæ exstat hisce verbis: Q. CÆCILIO CISIACO SEPTITIO PICAI CAICILIANO PROCVR. AVGVSTOR. ET PROLEG. PROVINTIAI RAITIAI ET VINDELIC. ET VALLIS POENIN. AVGVRI FLAMINI DIVI AVG. ET ROMAI C. LIGVRIVS L. F. VOL. ASPER. C. CON. I. CR.

I. CR. INGENVOR. Rhenanus rerum Germanicarum lib. III, primùm censet hæc de Rhodani valle dici: mox tamen mutatâ sententiâ, hæc inscriptioni, in medium adlatæ, subnectit: *Sed tamen re exactius perpensâ, malim hoc accipere de valle Pœninâ, qua fontibus Athefis & Oeni vicina est. nam scio, quàm longè porrigantur Alpes, qua Pœnina vocari scriptoribus solent.* Certè non longiùs, mi doctissime Rhenane, ita me Musæ ament, quàm à Summo illo Pennino ad Rheni fonteis. hinc jam *Rhetica* versùs ortum, illic versùs occasum *Graje* incipiunt: quod alio in opere (Deus volens propitius voto adnuat precor) fusiùs docebo. Tum verò quid attinisset, vallem illam, Aeni Athefisque fontibus vicinam, proprio ac discreto nomine, ceu regionem singularem, adpellare Pœninam; quum hæc quoque terra sit Rhætia; ut mox patebit? aut quomodo hæc Aeni vallis Galliæ Belgicæ fuit contermina; siquidem ad Rheni fonteis alveumque, ad Brigantium usque lacum, incoluere Rhæti? In Belgicâ numerat Plinius & Helvetios. unde Aethicus quoque, *Gallia*, inquit, *Belgica habet ab Euro Penninas.* Melior igitur (utinam & constantior) prior illa tua fuit sententia; VALLEM POENINAM, sive PENNINAM, esse eandem, quæ Helvetiorum finibus contermina, à Rhodani fontibus ad Dransæ usque confluentem, & opidum Martiniacum, vulgari nunc vocabulo, ex antiquo illo nomine prognato, dicitur WALLISSER LAND. Hanc Penninæ Alpes suscipiunt ad dictos Rhodani fonteis, simulque prosequuntur, ac tandem ad Dransam & Martiniacum deponunt. hæc ad Rhodani Rhenique fontis contermina fuit Rhætici provinciæ: atque ob id sub eandem præfecturam cum hac contributa. Patet hoc ex Aethici verbis, supra citatis; ubi Penninas Alpeis prorsus à Galliâ excludit. Nec obstat, quòd auctor libelli provinciarum civitatumque Galliæ, vallem hanc adscribit Galliæ, his verbis: *Provincia Viennensis v, in Alpibus Grajis & Penninis: Metr. Civ. Centronum; hoc est, Darentasia. Civ. Vallensium; hoc est, Oëtodorum.* quarum hæc est Penninarum Alpium; illa Grajarum. nam provinciarum limites pro libitu imperitantium variè mutati fuere. Sic & Notitia imperii: *Præsides per Gallias XI: Alpium Maritimarum; Alpium Penninarum; & Grajarum; Maxima Sequanorum.* Et postea: *Provincia Galliarum XV II: Alpes Maritimæ; Alpes Penninæ, & Grajæ; Maxima Sequanorum.* Et iterum: *Alpium Maritimarum; Alpium Penninarum, & Grajarum; Maxima Sequanorum.*

Valle igitur jam satis dilucidè descriptâ, incolæ quoque ejus prisca indicentur. Cæsar initio comment. III: *Quum in Italiam proficisceretur Cæsar, Sev. Galbam, cum legione duodecimâ, & parte equitatus, in Nantuatis, Veragros, Sedunosque misit: qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano ad summas Alpeis pertinent. Causa mittendi fuit; quòd iter per Alpeis, quo magno cum periculo magnisque portoriis mercatores ire consueverant, pateferi volebat.* SUMMAS heic adpellat ALPEIS, quæ Strabo, lib. IV, τὰ ἀκρὰ τῆς Ἀλπεων, SUMMVM PENNINVM Antoninus, & tabula; & SUMMVM VERTICEM Livius lib. V; in quo Pennum deum colebant incolæ Veragri; POENINAS ALPIVM FAVCEIS Plinius, lib. III, cap. XVII. nunc dicitur *mons divi Bernardi*, & *mons Iovis*; ut supra in Helvetiis ostensum est. Per hunc iter fuisse mercatoribus, quod ait Cæsar, & aliis viatoribus, patet etiam ex dicto Antonino, & tabulâ. Eodem transitu iter fecit Cæcina cum exercitû, qui Aquas Helvetias diripuerat, Aventicoque excidium minatus fuerat: de quo sic Tacitus, historiar. I: *Pennino subsignanum militem itinere, & grave legionum agmen, traduxit.* Errat quàm vehementissimè Tschudus in Rhætia suâ, ubi contra Alciatum ostendere voluit, summas Cæsar Alpeis esse montem, qui vulgò nunc *divi Gotthardi* cognominatur. Potrò Cæsar eodem commentario postea: *Galba constituit cohortes duas in Nantuatibus collocare; ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui adpellatur Oëtodurus, hiemare. qui vicus, positus in valle, non magnâ adjectâ planicie, altissimis montibus undique continetur. quum hic in duas partes flumine divideretur; alteram partem ejus vici Gallis concessit; alteram, vacuum ab illis relictam, cohortibus ad hiemandum attribuit.* Descriptio hæc in tantum opido, quod nunc vulgò Gallis *Martiny*, Germanis *Martinach* vocatur, & regioni circumjacenti omnibus numeris ac partibus convenit; ut nihil umquàm magis graphicè describi posse putem: si quid ego umquàm oculis meis rectè judicare quivi. nam & flumen opidum hoc fecat, quod è summo Pennino exoriens, *Dransæ* vulgari indigetatur vocabulo. Elegantiùs tamen eandem regionem describit auctor vitæ divi Mauricii, his verbis: *Maximianus Cæsar ad comprimendam Bagandarum factionem in Gallias properans, ad Alpium Pœninarum aditum venit. Transmeantibus iter Alpium, post arduam & horrendam viam, subito equalis loci campestris occurrit grata planicies. quo in loco opidum factum est, quod Oëtodorus nomen accepit. circa quod irrigua fluminibus prata, atque agrorum fertilis cultura porrigitur. deinde Rhodani fluminis validus cursus offertur: qui more suo leniter fluens, regionis ipsius gra-*

tam amœnitatem commendat. Iter per hunc locum, jam antè adduxi, ex Antonino, & tabulâ, hujusmodi:

Antoninus:		Tabula:	
<i>Augusta Prætoria</i>		<i>Augusta Prætoria</i>	
<i>Summo Pennino</i>	XXV.	<i>Summo Pennino</i>	XXV.
<i>Oëtodoro</i>	XXV.	<i>Oëtodoro</i>	XXV.
<i>Tarnadas</i>	XII.	<i>Tarnajas</i>	XII.
<i>Penne locus</i>	XIII.	<i>Penno lucos</i>	XIII.
<i>Bibisco</i>	VIII.	<i>Vivisco</i>	VIII.

Augusta Prætoria, Salassorum quondam opidum, nomen hodiè retinet; vulgò Italis incolis *Aosta*, Germanis, in dictâ Rhodani valle finitimis, *Augst*. Hinc rectè xxv numerantur millia passuum ad montem *divi Bernardi*: rectèque totidem ab hoc porrò ad opidum *Martinach*; quod olim VICUS OCTODURUS. A Martiniaco etiam rectè numerantur XII millia ad vicum divi Mauricii; quem *Tarnadas* adpellat Antoninus, & *Tarnajas* tabula: ut mox videbimus. Veragri igitur fuère ii populi, qui vallem incoluerunt Dransâ amne riguam, à summo Pennini vertice ad Rhodani usque ripam. Hanc postea Penninæ valli fuisse adnexam, patet ex libello provinciarum civitatumque Galliæ; ubi hæc leguntur: *Civ. Vallensium; hoc est, Oëtodorum*.

Alteros illos populos, quos SEDUNOS vocat Cæsar, fuisse supra Veragros, versùs fonteis Rhodani, nulla controversia esse potest; quando etiamnum opidum, quod totius valis est caput, nominis antiqui memoriam servat, quo incolis Germanis *Sitten*, Gallis verò, paullo corruptiùs, dicitur *Sion*, & *Seon*; quemadmodum *Noviodunum* *Sucffionum*, nunc *Noyon*; & *Noviodunum*, *Equestris colonia* ad lacum *Lemanum*, *Nion*; *Lugdunum*, *Lion*; *Melodunum*, *Melun*: & id genus alia. Seduni igitur ab occasu finitimos habuère Veragros. ab alterâ parte, quâ ad fonteis Rhodani prospiciunt, qui mortalium accoluerint, postea dicitur. interim terminum hic statuo lineam, per transversam vallem juxta vicum *Leuch* ductam. nec latius extendo, quò aliis illis populis locus relinquatur.

De NANTUATIBUS obscurior difficiliorque est quæstio. Cæsar, ut antè relatum, initio comment. III: *Quum in Italiam profisceretur Cæsar, Ser. Galbam, cum legione duodecimâ, & parte equitatus, in Nantuates, Veragros, Sedunosque misit. qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano, ad summas Alpeis pertinent*. Hic equidem Nantuatis infra Sedunos & Veragros collocat, proximos lacui. at è diverso Plinius inter Sedunos & Rhodani fonteis eos locare videtur, lib. III, cap. II: *Lepontii, Viberi, Nantuates, Seduni, Veragri, Salassi*. eodemque capite antea: *Rhetorum Vennonetes, Sarunetesque, ortus Rheni annis accolunt: Lepontiorum qui Viberi vocantur, fontem Rhodani, eodem Alpium tractu*. Vbi quamrectissimo ordine reliquos populos conjungit. nam Lepontii fontem Rhodani accoluerunt à meridie; ut infra ostendetur: Seduni Veragris fuère finitimi; & Veragris Salassi; quorum *Augusta Prætoria*. Itaque, quum hæc rectè inter se cuncta conveniant, in Nantuatum quoque positum minùs aberrasse Plinium, facilè crediderit: utique, quum nunc etiam horum vocabulum exstare videatur in vico *Nanters*; quasi is *Nanters* olim dictus fuerit. Quin etiam apud Strabonem, lib. IV, hæc leguntur verba: *Τὸ δὲ πρὸ τῆς Πλωρῆς πρῶτοι τῶν ἄσπαυτων οἰκῆσιν Αἰτυάλοι, παρ' οἷς εἰσὶν αἱ πηγαὶ τῆς ποταμοῦ ἐν τῷ Ἀδύλα ὄρει*. id est: *Ad Rhenum primi omnium colunt Aetuarii; apud quos fluminis fons est, in Adulâ monte*. Vbi commentatores duas hæc voces, *οἰκῆσιν Αἰτυάλοι*, corrigunt in *οἰκῆσι Νανταῶν*. idque ex ipsius Strabonis alio loco, quem mox videbimus. Quâ ratione Strabo, cum Plinio ferè consentiens, Cæsari reclamare deprehenditur. Quin ipse etiam Cæsar alio in loco illis suffragari, se verò ipsum impugnare videtur. Commentario quidpe IV sic inquit: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo spatio, per fines Nantuatum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur*. Vbi disertissime primos ad Rhenum facit Nantuatis; quemadmodum Strabo: qui pleraque sua, de Galliarum rebus habuit à Cæsare. Verùm Cæsarem sibi ipsi contradixisse haud veri simile est. proinde corrigendam hoc loco vocem *Nantuatum*, in vocabulum *Nemetum*, qui Rheni ripam juxta Tribocos accoluerunt, omnino ego arbitror: quamlibet ordo nationum haud rectè sequatur. sic videlicet infra quoque, commentario VI, ordinem haud observavit idem auctor, ubi de Hercyniâ Germaniæ silvâ; *Oritur, inquit, ab Helvetiorum, & Nemetum, & Rauracorum finibus*. Nemetibus namque & Rauraci, & Sequani, & Triboci, quorum heic

heic ne meminit quidem, præmittendi erant. Strabo igitur illa sua ex suprâ dicto Cæsaris loco habere haud potuit. Corruptum Strabonis esse locum, lubens cum reliquis, qui idem jam dudum ante me dispexerunt, ego fateor. corrigendum autem, non in *Ναυσιᾶται*, sed in *Ἐλληνῆσι*, liquidò adfirmo. namque Helvetiorum mox infrâ ita meminit Strabo, uri facilè perspicias, jam antea eorum factam fuisse mentionem; totumque eum sermonem ad Rhenum & Helvetios pertinere. unde etiam continuò subjungit: *Μετὰ τῆς Ἐλληνῆσι, Σηκεωνοῖ, & Μεδιοματρῆσι καλοῦνται τὸ Ῥῆνον.* Post Helvetios, Sequani & Mediomatrici Rhenum accolunt. Adulam autem montem, nunc divi Gothardi cognominatum, Rhenum fundentem, quis nescit esse conterminum Helvetiis? Hinc Solinus, cap. VIII: *Rhodanus amnis, præcipitatus Alpibus, primò per Helvetios ruit.* Sed alium illum Strabonis locum, ex quo vocem istam mendosam *Αἰτῶται* commentatores corrigere in *Ναυσιᾶται* conantur, videamus. Est is, eodem libro infrâ, in tractatu de Alpibus, hujusmodi: *Μετὰ τῆς τῆς κῆν τὸ Πάδον, Σαλασσοῖ. Ὡς τὸ τῆς τῆς, ἐν ταῖς κερυφαῖς Κέντρονες, & Κατέρρες, κῆ Οὐραεργοῖ, & Ναντιῶται, & ἡ Λεμάνη λίμνη, δι' ἧς ὁ Ῥοδανὸς φέρεται, & ἡ πηγή τῆς Πάδου.* Hoc est: Post hos & Padum, Salassi. super hos, in verticibus montium, Centrones, & Caturiges, & Veragri, & Nantuates, & Lemanus lacus, per quem Rhodanus fertur, & fons amnis. Hæc certè cum illo priore loco pugnant. illic quidpe vitiosi illi Aetnatii ad fonteis Rheni supra vallem Penninam ponuntur: heic verò Nantuates infra vallem inter Veragros & Lacum Lemanum. proinde etiam alios eum illic, alios heic intellexisse populos, satis certum est. Cum Cæsaris autem verbis ista quàm maximè congruunt: uti etiam ab illo ea mutuatum, quemadmodum pleraque alia harum orarum, haud dubium sit. Vtriusque igitur ordinem in positione dictorum trium populorum si sequaris, Nantuates primi erunt ab Lemano lacu, proximi his Veragri; Seduni ultimi. Firmat hanc locationem ipse Cæsar paullo post: ubi Galbam, post prælium ad Octodurum vicum cum Veragris commissum, legionem incolumem ex Veragrorum finibus in Nantuates, & hinc in Allobroges perduxisse tradit. At Dio, lib. XXXIX, nimis imperitè Veragrorum nomen in Nantuatum finis, ad Lemanum usque lacum protulit. Verba ejus hæc sunt: *κῆν τῶ αὐτῶ τῆς κῆν Γάλβας ὁ Σέργιος, Ὡς στρατηγῶν τῶ Καίσαρος, μέχρι ἡμεῶν ἦτε ὠραία κῆ τὸ κράτος αὐτοῦ εἶχεν. Οὐραεργος, ὡς τὸ τῆς Λεμάνη λίμνη, & πρὸς τῆς Ἀλλοβρογῆσι, μέχρι τῆς Ἀλπεων οὐκάντας, τῆς κῆ βία, τῆς τῆς ἡμολογία παρεσήσασιν. ὡς τῆς Ἐχίμασσιν κῆ χάρας ὡς ὡς ἀποδοῦναι. ἔπει μὲν οἱ πολέμους τῆς στρατιῶν, οἱ ἔπει μὲν τῆς Πελίας ἔντες, οἱ δὲ ἔπει ἑαυτῶν ἀλλοσι ἀπεχώρησαν, κῆ αὐτῶ ἀπεσοδοῦναι κῆ τῆς οἱ στρατιῶν ἐπέθετο, πρὸς δὲ πόντου ὡς ἀποδοῦναι πρὸς κῆ ἑλληνῆσι ἐν τῆς χίμασσιν ἀφῆναι, τῆς τῆς πρὸς κῆ οἱ τῆς ἀποδοῦναι τῆς τολμήματι ἔξῃ πρὸς κῆ, κῆ αὐτῶ πρὸς τῆς μετῶρα δέπισσιν. ἡμῶν κῆ ὡς τῆς ἀσφαλῆ, ἡμῶν κῆ αὐτῶς ἔδελωσαν οἱ μὲν κῆ ἐχίμασσιν αὐτῶ κῆ τῆς, ἀλλὰ ἔπει πρὸς τῆς Ἀλλοβρογῶν μετῆσι.* Hoc est: Eodem tempore Sergius Galba, Cæsaris legatus, per astatem, ac priusquam exercitum in hiberna dimitteret, Veragros, qui ad lacum Lemanum, juxta Allobroges, usque ad Alpeis incolunt, partim vi, partim conditionibus pacis datis receperat; ita, uti hiemare quoque ibi locorum constitueret. At postquam militum alii cum eo manserunt, quidpe haud longè ab Italiâ se abesse rati, alii verò singulatim in alia loca discesserunt; incola ejus regionis eo intellecto, inopinatis eum insidiis aggressi sunt. Tum ille, ex desperatione in furorem versus, repente hibernaculis exsiluit; incredibilique audaciâ hostibus, qui eum obsederant, consternatis, per eos in locum sublimem evasit. atque in tuto constitutus, ultus id facinus, hostes in servitutem redegit. Hiberna tamen eo ipso loco ulterius non habuit: sed ad Allobrogas transtulit. Malè heic Dionem unis id terrarum spatium tribuisse Veragris, quod à summis Alpibus adusque Lemanum lacum Veragrorum simul erat simulque Nantuatum, ex Cæsare, eandem historiam totidem penè verbis referente, clarè patet. nam ad finem dictæ historię sic ait: *Frumenti maximè comعاتusque inopia permotus, postero die omnibus ejus vicis adificiis incensis, in provinciam reverti contendit. ac nullo hoste prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Nantuatis, inde in Allobrogas perduxit: ibique hiemavit.* Fuerunt igitur Nantuates, inter Veragros, Allobroges, Lemanum lacum, Helvetios, atque Sedunos. ab Allobrogibus arcebantur Dransâ flumine; quod in lacum incidit: ab Helvetiis primùm duobus altissimis montibus, quorum vulgaria vocabula, *Dent de Iuman*, & *Mont Seron*; dein aliis contiguis jugis ad fonteis usque Sanæ: ab Sedunis eorundem jugorum excursu, à fontibus Sanæ ad Martiniacum opidum: à Veragris montium itidem jugo, à Martiniaco ad Allobrogum finis extenso. Nantuatum igitur fuit vicus divi Mauricii, quem *Tarnadas* adpellat Antoninus, & tabula *Tarnaias*. utrum rectiùs haud facilè divinaverim: nisi quod *TARNADÆ* magis placet, plurali numero. In dictâ vitâ divi Mauricii, idem locus vocatur *AGAVNUM*. sic enim illic iis, quæ suprâ de Octoduro retuli, hæc subjiciuntur: *Thebaa legio præteriens Octodo-*

Octodorum opidum, ad locum, cui Agauno nomen est, celeriter properavit; ut, duodecim millium spatio ab Octodoro separata, necessitatem committendi sacrilegium prateriret. Agaunum accola, interpretatione Gallici sermonis, saxum dicunt. quo in loco ita vastis rupibus Rhodani fluminis cursus artatur, ut transeundi facultate subtractâ, constratis pontibus viam fieri itineris necessitas imperaret. Undique tamen imminentibus saxis, parvus quidem, sed amœnus, irriguus fontibus campus includitur. ubi fessi milites legionis Thebææ, post laborem tanti itineris, refederant. Ibi postea jussu Maximiani bis decimati sunt; & omnes tandem reliqui simul jugulati: quum ipse princeps apud Octodorum interim esset; quod duodecim millium spatio distat ab Agauno. Eundem esse hunc locum Agaunum, quem Tarnadas Antoninus & tabula nuncupant, quique nunc est vicus divi Mauricii, spatium xii millium clarè indicat. Quòd si suprâ, in Rauracorum descriptione, rectè Antonini auctorisque tabulæ ætatem infra Valentiniani imperatoris sæculum detraximus: antiquius certè hujus loci nomen erit *Agaunum*, quàm *Tarnada*; si modò hoc non omnino vitiosum. nam inter Valentiniani, Maximianique excessus, lxxx circiter numerantur anni. Verùm enim verò auctor ille vitæ divi Mauricii heic neque vicum, neque opidum nominat: sed locum dumtaxat, in quo vastis rupibus Rhodani fluminis cursus artatur; qui nunc est infra vicum: & juxta hunc locum, parvum quidem, sed amœnum, & irriguum fontibus campus; in quo nunc ipse sternitur vicus. unde satis manifesto colligere datur argumento, vicum heic Maximiani tempore fuisse etiamdum nullum: sed ipsas rupes, Rhodani ripas coartantibus, dictas fuisse *Agaunum*. Mox tamen posthinc conditus est vicus, qui primùm *TARNADÆ* dictus fuit: postea verò à vicini saxi vocabulo celebri *AGAUNUM*: & tandem, ab divi Mauricii commilitonumque martyrio, incolis vicus sive sanum divi Mauricii: Hinc Aimoinus, lib. iv, cap. xxx: *Apud s. Mauricium Agaunis*. Atque hæc ferè sunt, quæ de singulis istis populis, Veragris, Sedunis, ac Nantuatis, ex idoneorum auctorum monumentis in medium adferre licuit. Opida eos Cæsaris ævo incoluisse, haud reperio: castella tamen habuisse compluria. sic namque Cæsar dicto comment. iii: *Galba, secundis aliquot præliis factis, castellisque compluribus eorum expugnatis, missis ad eum undique legatis, obsidibusque datis, & pace factâ, constituit cohortes duas in Nantuatis collocare; ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui adpellatur Octodurus, hiemare*. Præter *TARNADAS*, sive *AGAUNUM*, *PENNI* quoque *LUCUM*, & *VIVISCUM*, pertinuisse ad Nantuates, suprâ in Helvetiis dictum est. Ceterùm incolas vocat Cæsar, eodem loco, *Gallos*: Livius verò, lib. xxxi, *Semigermanos*: Polybius etiam loco suprâ citato, *κελτῆς*. id quâ de causâ sit factum, suprâ, lib. i, cap. v, ostensum est: nempe quia Galli & Germani, unius ejusdemque Celticæ gentis fuere nationes. unde etiam Gallicus sermo tam similis fuit Germanico, uti alter ab altero vix discerni potuerit, quibusdam in locis.

CAP. VII.

De LATOBRIGIS, & TULINGIS.

Ret suadent, inquit Cæsar, Helvetii Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis suis, uti eodem nisi consilio, opidis suis vicisque exstis, unâ cum iis profisciscantur. De Rauracorum sede satis jam planum est. Tulingi atque Latobrigi qui fuerint, nunc etiam dispiciendum: modò ea quæstio ad præsens opus pertineat. Finitimos Helvetiis & hos facit Cæsar. At quâ regione? Nam ultra Iuram montem Rauracis juncta fuit Sequanorum magna gens, à Rheni ripâ ad Rhodani usque ripam & Genevam opidum extensa; uti infrâ latius docebitur. Quapropter perquam imperitè faciunt, qui Tulingos in Lotharingorum hodiè agris collocant: nullis aliis rationibus ducti, nisi quòd utrumque vocabulum terminatur in *ing*: dein quòd opidum hodiè Lotharingorum est *Toul*. quod antiquitus ne Sequanorum quidem, sed ultra hos, Leucorum fuisse, satis idoneis infrâ probabitur testimoniis. Quidam eosdem Tulingos ponunt trans Rhenum, circa Sveciæ nunc opidum *Stulingen*: & inter hos Rhenumque, *Latobrigos* in eâ regiunculâ, quæ vulgari vocabulo dicitur *Kletgöw*. Hi, si non in majore, certè non in minore vertuntur errore. meminisse enim oportuit, quod Cæsar, sub initium primi commentarii, de Helvetiis scriptum reliquit: *eos reliquos Gallos Celtas eâ de causâ virtute præcessisse, quòd ferè quotidianis præliis cum Germanis contenderent, quum aut sui finibus eos prohiberent, aut ipsi in eorum finibus bellum gererent*. Qui igitur hi Germani, Helvetiis contermini; nisi qui Rhenum, inter lacum Brigantium, & Iuram montem, sive Arolæ confluentem, adcolebant? Ne autem suspiceris, Helvetios, pace ac fœdere cum Transrhenanis Tulingis, Latobrigisque, finitimi-

mis suis, firmatis, in belli societatem eos adscivisse: en aliud eâ de re Cæsaris testimonium eodem comment. infra: *Helvetios, Tulingos, Latobrigos, in sineis suos, unde erant profecti, reversi iussit.* & mox: *Id eâ maximè ratione fecit, quòd noluit eum locum, unde Helvetii decesserant, vacare: ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è suis finibus in Helvetiorum sineis transirent.* Ergo neque Tulingi, neque Latobrigi fuerunt è Germanis illis, trans Rhenum incolentibus. Qui fuerint, ostendit eodem commentario post eâ; ubi militum suorum animos contra Ariovistum & Marcomannos firmat. Denique hos esse Germanos, quibuscum sepenumero Helvetii congressi, non solum in suis finibus, sed etiam in illorum finibus, plerumque superessent. Sed Marcomannorum heic fuisse sedem antiquam, suo loco firmissimis demonstrabitur indicis. Lateribus igitur septentrionali atque occidentali totis ablatis, necesse jam est, uti vel ab meridie constiterint dicti bini populi, Helvetiis finitimi, vel ab oriente. A meridie etiam, post lacum Lemahum, treis hæc nationes, *Nantuateis, Veragros,* atque *Sedunos,* Rhodani incoluisse valleis, ad vicum usque *Leuch,* superiori capite demonstratum est. Hinc autem quum reliquum vallis Penninæ, ad fonteis usque amnis, vacuum sit, nec ulli inibi, neque à Cæsare, neque alio quo auctore, ponantur populi; maximè credibile sit, vel Tulingos id, vel Latobrigos tenuisse. utrosque simul incoluisse, regionis negat exiguitas. At suspiceris fortassis, Sedunorum tam amplam fuisse, tamque numerosam nationem, uti omnem vallem, à Veragrorum finibus, ad fonteis usque amnis, impleverint. Id ne temerè credas, monet haud obscurè Cæsar, dum in descriptione dictorum trium populorum, fontium tam nobilis tamque clari amnis profusus non meminit. cujus prætermissionis non alia causa, nisi quòd Galbæ bellum eò usque non adscendit; populis his jam antea, bello Helvetico, ab ipso Cæsare pacatis. Sed **LATOBRIOSORUM** vocabulum satis disertè heic etiamnum exstat in celebri vico *Brige,* ad Rhodani Saltinæque confluentis sito. Plinii equidem verba, è capite 11, libri 111, hæc supra adducta sunt: *Rhætorum Vennonetes Sarunetesque ortus Rheni amnis accolunt; Lepontiorum qui Viberi vocantur, fontem Rhodani, eodem Alpium tractu.* Verùm Lepontii hi non magis Rhodani fontem accoluerunt, quàm Rheni ortus; quod vult Cæsar commentario IV, his verbis: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt.* nam Lepontii Italiæ fuere populi, Alpeis supra Verbanum lacum, inter Rhodani Rhenique valleis, incolentes, in altissima usque illa *Furcarum & divi Gothardi* juga extensi: unde à septentrionibus *Arola & Rusla,* ab oriente Rhenus, à meridie *Ticinus,* ab occidente *Rhodanus,* exoriuntur. Hinc Cæsar Rhenum in Lepontiis, & Plinius Rhodanum oriri tradiderunt. Nihil igitur jam obstat, quòd minùs credamus, Latobrigos superiorem Penninæ vallis incoluisse partem; ubi etiam nunc magni nominis vicus *Brige.* Minorem horum fuisse civitatem, quàm Rauracorum, patet ex numero hominum, qui, sedibus suis exutis, unà cum illis in Helveticum bellum profecti sunt. horum quidpe sexdecim tantum fuere millia; quum Rauracorum forent millia viginti tria. At gens haud dubiè nomen habuit à principe civitatis vico, qui tunc **LATOBRIGA**, vulgò *Latbrige* vocabatur. sic enim *Seduni* quoque adpellati sunt à loco *Seduno.* Vtriusque vocabuli etymologia supra, lib. I, cap. VII, reddita est.

40 ubi etiam ostensum, eandem gentem Orofio dici **LATOBROGIOS.**

Polybium suâ ætate in septentrionali vallis Penninæ parte locare **ARDYES** populos, superiori capite ostensum est. Horum nomen an etiamnum exstet in vico *Arnen,* haud temerè dixerim. Polybius certè satis comperta prodidit. *Ἡμεῖς δὲ, inquit, πρὸ τῶν Διχαρῶν ἀποφαινόμεθα, ὡς τὸ τὰς πύγας καὶ ἰσθμῶναι, ἐν τῇ Διὰ τῶν Ἀλπίων αὐτῆς κερχῆδαι πρὸς τὰ γράσιαι ἐνεκα ἔθειας.* id est: *Nos de hisce rebus eo majore fiducia scribimus, quòd loca ipsi illustravimus; dum visendi studio & veritatis noscenda Alpeis adiimus.*

Restant nunc **TULINGI:** quibus una sola sedes dari potest in Rheni vallibus, supra lacum Brigantinum; quas alienos ab Helvetiis incoluisse populos, jam antea dixi. Millia horum quum referat Cæsar **xxxv**; latiores eis adscribendi sunt fines, quàm aut **Latobrigis,** aut ipsis etiam Rauracis. Rheni ortus accoluisse Rhætorum *Sarunetes,* *Vennonetes*que, testem modò audivimus Plinium. Tulingos ergo infra hos colloco, inter geminùm Rhenorum confluentis, (qui sunt **v** mill. pass. supra Curiam opidum,) & lacum Brigantinum,

HELVETIIS atque Rauracis ab occidente ætivo juncti fuere SEQVANI; Gallica itidem gens, longè latèque incolens. Horum quoque fines paullo diligentius indicandi videntur, quia olim Ariovistus, Germanorum rex, tertiam eorum partem XIV per annos obsedit; & nunc etiam Germani portiunculam Rheno proximam tenent. Termini fuerunt; ab meridie & oriente, primùm Rhodanus flumen, ab Araris confluenta, & opido Lugduno, ad cataractas, quæ sunt XVII circiter millia passuum infra Genevam. Cæsar belli Gallici comment. I: *Quum Sequanos à provinciâ nostrâ Rhodanus divideret.* id est, ab Allobrogibus, qui primi in adversâ ripâ, in Narbonensi provinciâ. dein Jura mons, à Genève ad initium Voségi montis, quod dicitur nunc *Pierreport*, in confinio Helvetiorum, Rauracorumque. Cæsar eodem commentario: *Aterâ ex parte Helvetii continentur monte Jurâ altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios.* Inde ab oriente æquinoctiali fuit ipse Vosëgus, ad fontem usque Elli fluminis. hinc idem terminus, ad Rhenum usque, quem Rauracis ab septemtrionibus descripsi. dein ipse Rhenus, ad *Burchem* usque opidum in adversâ ripâ positum. Rhenum eos tetigisse, jam supra demonstratum. *Burchemium* usque pertinuisse, ex eo colligitur, quod Triboccorum fines huc usque versus meridiem extensæ fuere; ut postea patebit: Strabo autem, lib. IV, Triboccos tradit partem Mediomatricorum finium obsedisse. *Μετὰ δὲ τῶς Ἑλληνίους*, inquit, *Σηκωνοὶ ἔδιδον τὴν ἐπιπέδα καὶ τὴν ἑλπίδα τῶν Ἑλλήνων. ἐν οἷς ἰδρυταὶ Γερμανικὸν ἔθνος πρῶτον ἐκ τῆς οἰκίας, Τριβόκχοι.* id est: *Post Helvetios, Sequani & Mediomatrici accolunt Rhenum: in quibus Tribocchi siti sunt, Germanica gens, à patriâ huc transgressi.* Ab septemtrionibus igitur terminum statuo lineam parallelam ex oriente in occidentem, quæ incidit in principium gradus latitudinis XLV III, à *Burchemio* & Rheno ad fontem *Murtæ* amnis, qui infra opidum *Lotharingiæ Nansy* influit in *Mosellam*. hac lineâ à Mediomatricis eos separo. hinc aliam lineam, ab fonte *Murtæ* ad fontem *Araris*; quâ à *Leucis* submovebantur. *Leucos*, quorum opida *Tullum* & *Nasium* *Ptolemæo*, hodiè *Toul* & *Nansy*, finitimos fuisse Sequanis, ostendit Cæsar dicto comment. I; ubi, adversus Ariovistum in Sequanorum finibus exercitum dudum usque *Gray*, à *Lingonibus*; & inde eodem amne, ad opidum usque *Mascon*, ab *Heduis* distinguebantur: tandem ad *Rhodani* usque confluentem à *Segusianis*; quorum opida fuere, *Lugdunum*, in dextrâ *Rhodani* *Araris*que ripâ, nunc *Lion*; *Rodumna*, nunc *Roane*; & *Forum Segusianorum*, nunc *Fours*. Strabo libro prædicto: *Ἰπὲρ οὐδὲ τῶν Ἑλλήνων ἔδιδον τὴν ἐπιπέδα καὶ τὴν ἑλπίδα τῶν Ἑλλήνων. ἐν οἷς ἰδρυταὶ Γερμανικὸν ἔθνος πρῶτον ἐκ τῆς οἰκίας, Τριβόκχοι.* hoc est: *Supra Helvetios ac Sequanos Hedui Lingonesque incolunt versus occasum.* Continentur nunc hæc Sequanorum finibus *Elfatia superior*, & *Burgundiæ* comitatus; item ager *Breslensis*. Hæc igitur est terra, de quâ *Divitiacus Hedui* hujusmodi habet sermonem apud Cæsarem, comment. I: *Gallia totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Heduos, alterius Arvernos. Hi quum tantoperè de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Arvernis Sequanisque Germani mercede accerferentur. horum primò circiter millia XV Rhenum transisse. Posteaquàm agros, & cultum, & copias Gallorum, homines feri ac barbari adamassent, transactos plures. nunc esse in Galliâ ad C & XX millium numerum. cum his Heduos, eorumque clientes semel atque iterum armis contendisse: magnam calamitatem pulsos accepisse: omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse. quibus præliis calamitatibusque fractos, qui & suâ virtute, & populi Romani hospitio atque amicitia, plurimum antè in Galliâ potuissent, coactos esse Sequanis obsideis dare nobilissimos civitatis; & jurejurando civitatem obstringere, sese neque obsideis repetituros, neque auxilium à populo Romano imploratos, neque recusatos, quò minùs perpetuò sub illorum ditione atque imperio essent. Et mox: Sed pejus victoribus Sequanis, quàm Heduis victis, accidisse: propterea quòd Ariovistus, rex Germanorum, in eorum finibus confederasset, tertiamque partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliæ, occupavisset; & nunc de alterâ parte tertiâ Sequanos decedere juberet; propterea, quòd, paucis mensibus antè, Harudum millia hominum XXIV ad eum venissent; quibus locus ac sedes pararentur. Et postea: Sequanis verò, qui intra fines suos Ariovistum recepissent, quorum opida omnia in potestate ejus essent, omnes cruciatus essent perferendâ. Tertiam istam agri Sequani partem, in quâ Ariovistus sedem fixerat, proximam fuisse Rheno, haud dubium est: prima quidpe hæc erat amnem transgresso; & in quâ tutius, ceu in confinio Germaniæ, quàm in mediis Gallorum finibus, acturus erat. hinc etiam*

tridui

tridui viam à suis finibus, cum omnibus copiis, ad occupandum Vefontionem processisse eum, refert Cæsar, eodem loco. in has quoque partes ipse Cæsar, occupato præfidioque munito Vefontione, ad illum contendit. hic denique est ager totius Gallie Celticæ optimus: quem nunc etiam incolæ Germani, ob fertilitatem & rerum omnium copiam, nuncupatum arbitrantur *Elsas*, quasi *Edelsas*, id est, *sedem nobilem atque præclaram*. Altera tertia pars haud dubiè huic proxima fuit, in meridiem versa. nam hinc Harudes, quos in eâ parte collocaturus erat Ariovistus, Sequanosque eâ decedere iusserat, commodè sine Heduarum, Arare trajecto, populari poterant.

Ceterò locum, in quo Cæsar prælium cum Ariovisto commisit, heic indicasse, haud alienum abs re fuerit. Cæsar in dicto commentar. 1: *Ita prælium restitutum est; atque omnes hostes terga verterunt: neque prius fugere desisterunt, quam ad flumen Rhenum, millia passuum ex eo loco circiter quinquaginta, pervenerunt. ibi per pauci, aut viribus confissi transnatare contenderunt, aut lintribus inventis, salutem sibi petierunt. in his fuit Ariovistus: qui naviculam, deligatam ad ripam, nactus, eâ profugit. reliquos omnes, equites consecuti nostri interfecerunt.* Multa heic exemplaria, pro quinquaginta, habent quinque tantum. & nimis longinqua equidem illa videbatur fuga & insequutio, per 1 millia passuum. Sed Plutarchi exemplaria in Cæsare habent *εξήκοντα σταδία*, id est, *stadia trecenta*: quæ in *τετρακισίαις*, id est, *quadringenta*, emendanda esse, supra, in præmio libri primi, docui; ex quibus rectè fiunt millia passuum 1. Jam verò de hoc Germanorum prælio sic refert Plutarchus, eodem loco: *Ἐπὶ δὲ μάλλον αὐτὸς ἤμβλωσε πρὸ μακρομάτα τῶν ἑσπέρων γυναικῶν, αἱ τῶν αἰώνων διναὶ προσεβλήθησαν, & ῥομαίων ἐλιγμοῖς & ψόφοις τεκμαιρόμενοι, προσήσαντο, ὡς ἴωσιν μάχην τῆσδε πρὸν Ἰππιδάμψαι νῆας σελῶλω.* id est: *Magisque adhuc vaticinia percellerant eos fatidicarum mulierum, quæ annuum vorticibus inspectis, rivorumque gyris ac strepitibus notatis, futura præcinebant. He signa conferre, antequam nova illuxisset luna, vetabant.* Vicus est hodiè, in Burgundiæ comitatu, vulgari vocabulo *Dampierre*, v millibus passuum infra opidum *Montbelliard* situs; ad confluentem Dubis & Allii amnis, in Rauracorum confinio ex monte Vofego profluentis, qui locus egregiè omnibus partibus in prælium illud Ariovistinum convenit. huc quidpe directum iter agebatur Ariovisto, Vefontionem contendenti: huc rectè Cæsar ab aliâ parte, Vefontione nimirum, vi dierum itinere pervenit; v II millibus passuum, pro more suo, in singulos dies contributis: heic non modò *τῶν αἰώνων*, sed *τῶν αἰώνων*, quod ait Plutarchus fuerunt *δῖνα*. hinc denique rectè 1. circiter numerantur millia passuum, ad Rhenum amnem, in confinio Rauracorum.

Opida Sequanorum refert Cæsar duo; *Vefontionem*, omnium maximum, & *Amagetobrigam*, sive, ut alia habent exemplaria; *Magetobrigam*. *Vefontio* sine controversiâ nunc est *Besançon*. de *Magetobriga* situ, nullum est apud Cæsarem, qui solus ejus loci meminit, indicium. proinde frustra sunt, semperque erunt, qui eum investigare laborant. Vbicumque fuerit, interiùs certè fuit, quàm uti ad Germaniam nostram vel olim pertinuerit, vel nunc pertineat. Ergo propiùs Rhenum accedamus: ubi *Elsati* nunc, Germanica gens, incolunt. Heic quæ Triboci, partem Sequani agri obsidentes, incoluerunt, postea dicentur. quæ supra hos Sequani ad posteriora usque sæcula tenuerunt, nunc exponam. In his *CAMBES* Antonini tabulæque, sive opidum sive vicus, qui vulgò nunc dicitur *Kämbes*, & contra *Kämbes*, jam antè indicatus est. Ceterùm idem Antoninus & tabula iter referunt hujusmodi:

Antoninus;	Tabula;
<i>Cambete</i>	<i>Cambete</i>
<i>Stabulis</i> VI.	<i>Argentovaria</i> XII.
<i>Argentovaria</i> XII.	<i>Helellum</i> XII.
<i>Saletione</i> VII.	<i>Argentorate</i> XII.

Vtrumque mutilum est, nam apud Antoninum inter *Argentovariam* & *Saletionem*, quod nunc est *Seltz*, *Helellum* tabulæ, sive, ut ipse Antoninus in duobus aliis itineribus habet, *Helvetum*, & *Argentoratum*, interponi debebant: suntque millia passuum ab *Argentovariâ* ad *Saletionem* LV; ut mox patebit. in tabulâ autem deest locus ille Antonini *Stabulis*, cum numero millium. *ARGENTOVARIAM* hodiè interpretantur alii opidum *Colmar*, alii vicum *Horburg*, duobus millibus passuum ab illo distitum. Qui vicum esse volunt, ii solum vocabuli indicium sequuntur. quod quid similitudinis habeat cum *Argentovariæ* nomine, equidem haud facile perspicio. Placet igitur magis eorum sententia, qui *Colmariam* interpretantur, opidum nobile ac celebre: cujus tam alta est antiquitas, uti origo ignoretur. Antoninus à *Cambete* ad *Argentovariam* habet xv IIII millia passuum.

passuum. id intervallum propè convenit inter *Kämb*s & *Colmar*: sunt enim heic millia xx. Argentovaria apud Ptolemæum Græcis literis legitur *Ἀργυροναρία* quod vocabulum interpretes Latine legunt *Argentovaria*. ego verò suspicor legendum, ut apud Antoninum, & in tabulâ, *Argentovaria*. sic enim apud eundem auctorem sunt *Βατανόδωρον*, *Ναυαλία*, *Νουαίσιον*, *Αυάνικον*, *Αυενίων*; quæ Latinis auctoribus *Batavodurum*, *Navalia*, vel, ut habet Tacitus, *Nabalia*, *Novesium*, *Aventicum*, *Avenio*. Aurel. Victor, in Valentiniano imperatore, Am. Marcellinus lib. xxxi, & Aethicus in cosmographiâ, adpellant *Argentariam*; & libellus provinciarum, civitatumque Galliæ, *Argentariense castrum*. Apud Antoninum *Argentovaria* ponitur in primâ Germaniâ; quemadmodum & *Mons Brisiacus*, hodiè *Brisach*, in ulteriore Rheni ripâ, ex adverso Argentariæ: quâ ratione hæc Tribocorum adscribitur agris: 10 nam ab his incipiebat Germania Cisrhenana. At contra Antoninum testatur dictus libellus provinciarum, qui Argentariense castrum in Sequanorum provinciâ recenser. & cum hoc plufquam consentiens Ptolemæus Rauricis *Ἀργυροναρία* adsignat. Apud Antoninum, provinciarum inscriptiones, quia marginibus iterum adponuntur, facillè ab incuriosis librariis suo loco moveri potuerunt.

Ceterum, locum illum Antonini, *Stabulis*, ego legendum suspicor, *SALTBVS*. fuit quidpe in magno illo saltu, qui inter Basiliam & Colmariam vulgari vocabulo dicitur *die Hart*. Marcellinus dicto libro; de pugna Gratiani cum Germanis Rhenum transgressis: *Primum apud Argentariam, signo per cornicines dato, concurrere est captum. sagittarum verutorumque missilium pulsibus crebriores hinc indeque sternebantur. Sed in ipso præliorum ardore in-* 20 *finitâ hostium multitudine milites visâ, vitantesque aperta discrimina, per calles, consitas arboribus, & angustas, ut quisque potuit, dispersi, paulo postea steterè fidentiùs. & mox de Germanis: Ita sunt cæsi, ut ex prædicto numero non plus quam quinque millia, ut estimabatur, evaderent.* Fallitur igitur vehementer Pirchheimerus, qui eos falli ait qui Argentariam putant esse Colmariam; vultque illam fuisse in ripâ Rheni; nullâ ratione, nullo argumento adducto. credo tamen, rationem hanc eum secum habuisse, quòd castra Romana putavit cuncta debuisse esse in ipsâ amnis ripâ; non prope. quæ quàm falsa sit opinio, supra in Helvetiorum Vindonissâ, Vitoduro, & Finibus, item in Sequanorum Cambete, satis paruit. sed pergit Marcellinus, pugna Gratiani apud Argentariam finitâ; *Hac læti successus fiducia Gratianus erectus, jamque ad partes tendens Eoas, lævorsus flexo itinere latenter Rheno transito, spe* 30 *incitator bonâ, universam (si id tentanti fors affuisset) delere statuit malefidam & turbam avidam gentem.* Nempe directum iter ad Pannonias & Thracias, quò tunc tendebat Gratianus, erat ab Argentariâ per Cambetem, & Augustam Rauracorum, Vindonissam, & Arborem felicem, (quem locum paulo post nominat Marcellinus, in itinere Gratiani) & Rætias, & Noricum; ut describitur ab Antonino, & auctore tabulæ. ab hoc igitur Gratianus, apud Argentariam consistens, deflexit lævorsum ad proximam Rheni ripam, circa montem Brisiacum. nam hac regione iterum atque iterum eosdem fudit Germanos, in proximis Germaniæ montibus, inter opidum *Friburg*, & Danubii Nicrique fonteis: ut narrat in sequentibus Marcellinus. Hinc etiam de eodem bello Aufonii sunt versus, in carmine de Mosellâ: 40

*Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Istri.*

Et in epigrammate gratulatorio ad Valentinianum & Gratianum Augustos:

*Danubius penitus caput occultatus in oris
Totus sub vestra jam ditioe suo.*

Est Ptolemæi opidum Nemetum *Ῥουφία*, *Rufiana*, inter Noviomagum Nemetum, & Boretomagum Vangionum; quorum hoc nunc est *Worms*, illud *Speir*. de isto opido Rufianâ quid faciendum sit, vix reperio. Malè inter se ordinatos esse à Ptolemæo Vangiones, Nemetes & Triboccos, malèque his populis aliena opida attributa, infra suo loco ostendam. Itaque neque in Rufianæ situ inter Spiram & Vormatiam, tutò ei credi posse puto. 50 neque enim, si umquam eo situ fuisset, latere, in tantâ hujus ripæ celebritate, alios potuisset auctores: quorum tamen omnium altissimum de eâ silentium. Lubentissimum igitur eorum accedo sententiæ, qui id interpretantur hodiè opidum *Rufach*, ix circiter millia passuum supra Colmariam situm. Suspicio tamen, rectius hoc potuisse dici *Ῥουφία*, *RUFIA CUM*. quidpe supra in Helvetiis docui, unius ejusdemque esse terminationis opida, *Avaricum*, *Aventicum*, *Iuliacum*, *Blariacum*, *Tornacum*, *Nemetacum*, *Bagacum*, *Camaracum*. proinde etiam rectè dixeris idem vocabulum *RUFACUM*, ut vulgò usurpatur Latine loquentibus.

C A P. IX.

De MEDIOMATRICIS.

SEQVANIS ab septemtrione contermini fuere MEDIOMATRICI, latos quondam
 fineis, inter Mosam & Rhenum, hinc ad Sequanos, illinc ad Treveros usque in-
 colentes. Gallica equidem olim gens: at quia postmodum Germanici populi,
 Triboci, Nemetes, ac Vangiones, Rhenum transgressi, partem eorum agrorum
 occuparunt: fines quoque hoc loco eorum explicandi erunt. Ab oriente igitur terminus
 10 fuit Rhenus: ab occidente, Mosâ: in cujus adversâ ripâ Rhemi & Lingones: à septemtrio-
 ne, lineâ à Mosâ, & vico *Montegny*, ad Navæ amnis fontem ducta. à meridie, lineâ à Mo-
 sâ & opido *S. Michel*, ad Mosellæ Murtæque confluentem: inde ab occidente brumali,
 alia lineâ ad fontem Pruschii amnis: hinc, ab occidente iterum æquinoctiali, montium ju-
 gum, quod vulgò dicitur *Auf der Furst*, ad Murtæ usque fontem. quibus limitibus à Leu-
 cis separo; quorum fuere opida *Tullum*, & *Nasum*, nunc *Toul* & *Nansy*, hinc iterum à me-
 ridie, suprâ dictâ lineâ, à Murtæ fonte ad Rhenum & opidum *Burcheym*, à Sequanis sub-
 movebantur. Cæsar, Belli Gallici comment. IV: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo spatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Treverorum, citatus fertur.* Strabo lib. IV: *Μετὰ τὴν τῶν Ἑλληνῶν, Σηκουανῶν, ἔστι Μεδιοματρικῶν καὶ οὐκίτων τὴν Ῥῆνον.* id est: *Post Helvetios, Sequani ac Mediomatrici Rhenum adcolunt.* Pto-
 20 lemæus lib. II, cap. IX: *Ἀνατολικώτεροι τῶν Ῥημῶν, ἀρκυκώτεροι ἢ τῶν Τρηβιρῶν, μεσημβρινώτεροι δὲ Μεδιοματρικῶν. Ὑπὸ τὴν τῶν Ἑτῶν ἔστι τῶν Ῥημῶν, Λεῦκι. hoc est: Rhemis orientales sunt ad septemtrio-
 nem Treveri, ad meridiem Mediomatrices. sub his & Rhemis sunt Leuci.* Strabo eodem libro paullo post: *Ἰπὲρ οὐτῶν τῶν Ἑλληνῶν ἔστι Σηκουανῶν ἔθνη, καὶ Λιγγόνες οὐκίτων πρὸς δύσιν. Ὑπὲρ τῶν Μεδιοματρικῶν, Λεῦκι, καὶ Λιγγόνων τὴν μέσην.* id est: *Super Helvetios ac Sequanos versus occasum incolunt Hedui ac Lingones: super Mediomatricos Leuci, & Lingonum quedam pars.* Regiones nunc Mediomatricorum finibus comprehenduntur istæ: Lotharingiæ major pars; Austrasia, quæ vulgò est *Westereich*; Palatinatus Rheni pars cis Rhenum; Elfatia inferior.

Ad nomen antiquæ gentis quod attinet; MEDIOMATRICI dicuntur, secundâ decli-
 30 natione Cæsari, dicto loco, & Plinio lib. IV, cap. XVII; Tacito historiar. I, & IV; Marcel-
 lino lib. XV, & tabulæ itinerariæ; Straboni etiam, prædicto libro, *Μεδιοματρικῶν*. unus est Ptolemæus, cui adpellantur *Μεδιοματρικῶν*, *Mediomatrices*. quo vocabulo omnes nostri ævi scriptores utuntur; qui unum sequi Ptolemæum, ceu omnium geographorum principem, jus fasque habent. Ego sanè malim tot probatorum Romani nominis scriptorum, quàm unius Græci ab Aegypto hominis, auctoritatem amplecti.

Caput gentis quondam fuit DIVODURUM, testibus Ptolemæo, & auctore tabulæ. nam Ptolemæus id unum in Mediomatrics memorat; & tabula picturâ primariæ urbis insignit. Antoninus etiam complura eò dirigit itinera. Prima ejus mentio est apud Tacitum, historiar. I. Nunc vocari vulgò *Metz*, itineraria docent, quæ sic habent:

40	Tabulæ;	Antonini;
	<i>Argentorate</i>	<i>Argentorato</i>
	<i>Tabernis</i>	<i>Tabernis</i> XIII.
	<i>Ponti Saravi</i> XII.	<i>Decem pagis</i> XX.
	<i>Ad decem pagos</i> X.	<i>Divodoro</i> XX.
	<i>Ad duodecimum</i> XII.	<i>Treveros</i> XVI.
	<i>Divoduri Mediomatricorum</i> XII.	
	<i>Scarponna</i> XIII.	Antonini:
	<i>Tullio</i> X.	
50	Antonini:	<i>Durocortorum</i>
		<i>Basilia</i> X.
		<i>Auxuenna</i> XII.
	<i>Triveros</i>	<i>Virodunum</i> XVII.
	<i>Diviodurum</i> XXXIII.	<i>Fines</i> VIII.
	<i>Ponte Sarvix</i> XXI.	<i>Ibliodurum</i> VI.
	<i>Argentorato.</i> XXII.	<i>Divodurum.</i> VIII.

Taberna sunt nunc *Elfaß Zabern*; *Pans Saravi*, *Kaufmans Saarbruck*; *Decempagi*, *Dieuze*; *Scarponna*, *Sanponne* ad Mosellam; *Tullum*, *Toul*: *Auxuenna* flumen, Cæsari, belli Gallici

comment. II, *Axona*, nunc *Aisne*; *Bassia*, itidem flumen, in *Axonam* defluens, nunc *Vesle*. Marcellinus, lib. xv, *Divodurum* opidum vocat *MEDIOMATRICOS*, totius gentis vocabulo. unde nunc etiam vitiatum nomine dicitur *METS*. Morem hunc eo ævo per omnem Galliam fuisse observatum, cum ex ipsius, tum ex aliorum noto historiis, & itinerariis. sic *Tungrorum Atuatuca*, *Tungri*, nunc *Tongeren*: sic *Treverorum Augusta*, *Treveri*, nunc *Trier*; *Ambianorum Samarobriga*, *Ambiani*, nunc *Amiens*; *Bellovacorum Caesaromagus*, *Bellovacii*, nunc *Beauvais*; *Parisiolorum Lutetia*, *Parisi*, nunc *Paris*; *Rhemorum Durocortorum*, *Rhemii*, nunc *Reims*; *Lingonum Andomatunum*, *Lingones*, nunc *Langres*; *Senonum Agendicum*, *Senones*, nunc *Sens*; *Carnutum Autricum*, *Carnutes*, nunc *Chartres*; *Biturigum Avaricum*, *Bituriges*, nunc *Bourges*; *Rauracorum Augusta*, *Rauraci*; ut habet Marcellinus lib. XXI; & Antoninus in itineraio; item *Eunapius Sardianus* in historiis: quæ tamen nomen hodiè retinet *Augst*; ut supra dictum. At verò *Divodurum Mediomatricorum* Notitiæ imperii, & aliis hinc inferioris sæculi auctoribus adpellatur, contracto, vel potiùs depravato vocabulo, *Mets*.

Ceterò in *Mediomatricorum* finibus loca fuere ista: *DECEMPAGIS*; quem locum nunc esse *Lotharingæ* opidum *Dieuze*, haud procul ortu *Selnæ* amnis, cum tractus itineris, ab *Argentorato* *Divodurum* versùs, ostendit; tum intervallum xx millium passuum, quod in tabulâ notatur. Marcellinus etiam sub initium libri xvi, *Julianum* tradit à *Rhemis* iter fecisse *Argentoratum* versùs per *Decem pagos*: quod nullâ viâ directiùs fieri potuit, quàm per dictum opidum *Dieuze*. Apud *Antoninum* millia leguntur x tantum ubi alterum x interiit.

Tabula inter *Decempagos* & *Divodurum* locum habet nomine *AD DUODECIMUM*; xii utrimque millibus passuum interjectis; quæ conjuncta efficiunt mill. xxiv. Sunt autem inter *Mets* & *Dieuze* millia circiter xxxiv. unde vitium in tabulâ manifestò deprehenditur. Ac periisse quidem nomen aliquod aliùs loci, ipsa prodit lineatura. *Duodecimum* istum lapidem, sive *milliare*, numeratum fuisse censeo à *Divoduro*; ut à capite gentis *Mediomatricorum*, sic enim apud alias primarias in Romano imperio urbis factum, ex historiis atque itinerariis observo. Colloco igitur locum istum, qui *Ad duodecimum* adpellatus est, ii millibus passuum cis vicum *Bessy*.

Antonino ac tabulæ locus refertur *SCARPONNA*, hoc situ:

<i>Antonino</i> ;		<i>Tabulæ</i> ;	
<i>Tullum</i>		<i>Divoduri</i>	
<i>Scarponna</i>	x.	<i>Scarponna</i>	xiii.
<i>Divodurum</i>	xii.	<i>Tullio</i>	x.

30

Tullum, *Leucorum* quondam opidum, citra controversiam nunc est *Toul*, *Mosellæ* impostum. hinc ad urbem *Metz* millia sunt passuum xxxiv. unde patet, tertium x in dicto itinere interiisse. A *Toul* ad *Metz* rectissimâ viâ tendenti post xiv millia passuum occurrit vicus nunc *Sanponne*. quem veterem esse *Scarponnam*, & situs & nomen indicant. Atque hinc ego conjicio, supra scriptum iter apud *Antoninum* & in tabulâ sic fuisse signatum:

<i>Antonino</i> ;		<i>Tabulæ</i> ;	
<i>Tullum</i>		<i>Divoduri</i>	
<i>Scarponna</i>	xiii.	<i>Scarponna</i>	xx.
<i>Divodurum</i>	xx.	<i>Tullio</i>	xiii.

40

Apud *Marcellinum*, lib. xxvii, idem locus legitur unico N, *Scarponna*. sed vitiosum hoc esse vocabulum, *Antoninus* & tabula, simulque hodierna ejusdem loci adpellatio convincunt.

Cum *Divoduro* & *Tullo* justum constituit triangulum opidum hodiè *Verdun*, *Mosæ* amnis dextræ ripæ adpositum. quod esse *Virodunum* *Antonini*, tractus itineris à *Durocortoro* *Divodurum* versùs apertè ostendit. Quapropter numerum millium xxiii, qui est apud *Antoninum* inter *Virodunum* & *Divodurum*, mendosum esse certum est. idèoque frustra laboraverit, qui duobus locis interpositis, *FINIBUS*, & *IBLIODURO*, certos situs investigare velit.

50

TOTONIS VILLA memoratur in *Galliâ Belgicâ* *Paulo Diacono*, rer. *Langobard.* lib. i, cap. v; quæ eadem *Reginoni* est *THEODONIS villa*. Hunc locum, in confinio *Trevirorum*, hodiè esse opidum ad *Mosellam* vulgari vocabulo *Gallis Theonville* dictum, ipsum nomen indicat. *Ortelius*, in thesauro geographico, suspicatur locum istum apud *Diaconum* esse corruptum; legendumque *Theonis villa*. sed errorem detegit ejusdem opidi vocabulum Germanicum, *Didenhoven*, quasi *Didonis villa*. villa namque Germanis est *hof*. Antiquum genuinumque vocabulum fuit *Theuth*; quod Latino ore formatum *Theuto*. unde etiam nunc *Gallis* manet nomen *Theonville*, contractum quasi *Theutonis villa*. à *Theut* autem

autem

autem postea, variante dialecto factum est *Theot*: & hinc denique *Tot*. Germanis eadem ratione ex eodem *Theush* factum est *Didenhoven*, uti à nomine *Theuderich*, *Diderich*. Sed de variâ vocabuli *Theush* mutatione satis supra, lib. I, cap. IX, dictum est.

Atque hæc ferè sunt loca, quæ Mediomatici, posterioribus etiam sæculis, in interioribus agrorum suorum finibus tenuerunt. ad Rhenum quæ vergunt; quia jam inde à Iulii Cæsaris ævo à Germanicis populis, amnem transgressis, obsessa fuerunt; in horum descriptione dicentur.

C A P. X.

10 De TRIBOCCORUM, NEMETUM, ac VANGIONUM, Germanicarum gentium transmigratione in Galliam: item de finibus eorum cis Rhenum.

MEDIOMATRICORVM igitur, ut antè dictum, agrorum partem postmodum occuparunt, expulsis Mediomaticis, tres Germaniæ nationes TRIBOCCI, NEMETES, VANGIONES. Horum omnium meminit Cæsar, belli Gallici comment. I, in exercitu Ariovisti; Tum demum Germani suas copias è castris eduxerunt; generatimque constituerunt, paribus intervallis, Harudes, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Sedusos, Svevos. Eam Mediomaticorum finium partem obledisse, quæ Rheni ripæ adjacet, auctor est Plinius, lib. IV, cap. XVI: *Rhenum autem adcolentium Germaniæ gentium, in eadem provinciâ Belgicâ, Nemetes, Tribocci, Vangiones.* & item Tacitus, in libro de Germaniâ: *Ipsam Rheni ripam haut dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Tribocci, Nemetes.* Strabo quoque de Tribocci, lib. IV: *Μετὰ δὲ τὰς Ἑλληνίους Σηκασσῶν, ἢ Μεδιωματρῶν καλοῦνται τὸ Ρῆον, ἐν οἷς ἰδρυτὰν Γερμανῶν ἐστὶν, πρῶτον ἐκ τῶν οὐκείων, Τριβοκχοῦ.* id est: *Post Helvetios Sequani ac Mediomatici Rhenum adcolunt. in quibus gens Germanica, ex patrio solo huc transgressi, Tribocchi.*

De tempore, quo huc è Germaniâ transmigraverint, nihil certi indicari posse puto. Fuisse tamen eos in Galliâ ante Ariovistum, liquet ex eo, quòd is in exercitu suo habuit eorum auxilia. nec demum cum Ariovisto simul advenisse, arguitur eo, quòd, quum Marcomanni, Sedusii, Harudes, ac Svevi, quos Ariovistus partim secum adduxerat, partim postea acceriverat, prælio à Cæsare victi, totâ Galliâ pulsî forent; Nemetum tamen, ac Vangionum, Triboccorumque nomina simul ac nationes in pristinis cis Rhenum sedibus permanserunt. Neque verò Ariovistus à Belgis Gallis accersitus fuit, neque in Belgicam transit: sed in Celticam, rogatus à proximis Celtarum Sequanis, ut his auxilium adversus Heduos Celtas ferret. Proinde etiam certum est, non sub imperio ejus fuisse dictas treis nationes, Belgicam Rheni ripam colentes; sed in amicitia, ac fortè clientelâ tantum: unde etiam auxilium ei contra Romanos tulerunt. Paulo ante Ariovistum & Marcomannos, è patrio solo transisse eas, inde conjicere datur, quòd tam recens finium Mediomaticorum, ad Rhenum usque extensorum, tunc temporis fuit memoria, uti etiam Cæsar, commentario quarto, Rhenum Mediomaticorum finibus præfluere scripserit. quòd tamen jam tunc non fiebat; dictis tribus nationibus Germanicis amnis ripam obtinentibus: multo verò minùs sub Tiberii principatu; quâ tempestate Strabo opus suum geographicum componens, Mediomaticos scripsit adcolere Rhenum. quâ in re Cæsaris, ut in plerisque Gallicis, sequutus est fidem. Cæsar equidem commentar. I, de Vangionum, Nemetum, Triboccorumque reditu ab Ariovistino bello in domesticas cis Rhenum sedes, prorsus nihil narrat: è diverso de universo Ariovisti exercitu sic ibidem scribit: *Omnes hostes terga verterunt; neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum, millia passuum quinquaginta, pervenerunt. ibi perpauci, aut, viribus confisi, transnatare contenderunt, aut, lintribus inventis, salutem sibi petierunt: in his fuit Ariovistus, qui naviculam, deligatam ad ripam, nactus, eâ profugit. reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt.* Quia igitur postea nihilo minùs perpetuò Vangiones, Nemetes ac Tribocci, cis Rhenum incoluerunt: non omnes domo ad bellum istud profectos fuisse, existimandum est; sed partem tantum, è singulis deletam. Fallitur Rhenanus, rerum Germanicar. lib. I; quum de his apud Cæsarem, in commentario secundo, Rhemos narrare arbitretur; *Omnes Belgas in armis esse; Germanosque, qui ripas Rheni incolunt, sese cum his conjunxisse.* probatiora quidpe exemplaria habent, *qui cis Rhenum incolunt.* ipsique mox Rhemi ostendunt, quos heic Germanos intelligant: nempe, *Condrosos, Eburones, Ceresos, Pamanos, qui uno nomine Germani adpellabantur.* De Vangionibus autem, Nemetibusque, ac Tribocci, in recensione populorum, qui istâ expeditione Belgicâ in armis erant, ne verbum quidem faciunt;

ciunt; nec de Mediomaticis, ac Treveris, multo vicinioribus. nimirum, quia eo bello abstinebant, amicitia haud dubie cum Caesare facta: quod de omnibus, ex uno Trevirorum exemplo, colligo; quos *auxilii causa equiteis sibi misisse* ad id bellum, restatur ipse eodem commentario postea.

Jam verò ad finis singulorum quod attinet; tam vario ab auctoribus variis ponuntur ordine, uti haud facile dispicias, quae vera singulis fuerit sedes. Ac Caesaris quidem ordinem, commentario primo notatum, minus ducendum censeo; quando non hoc ei illic fuit institutum, uti dictas genteis in suas quamque sedes ordine geographico describeret; verum uti singula earum genera, sicuti in acie constiterant, militari modo describeret. Alius tamen ejusdem auctoris est locus, in commentar. IV, ubi non aciem struit, sed Rheni amnis decursum geographice designat. *Rhenus, inquit, oritur ex Lepentis, qui Alpeis incolunt, & longo spatio, per finis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomaticorum, Triboccorum, Trevirorum, etiam fertur.* Qui ordo quodammodo cum Plinii ordine, supra dicto, congruere videtur; quatenus Nemetes supra Triboccos statuuntur. Strabo quoque, libro quarto, infra Mediomaticos locat Triboccos: *Μετὰ δὲ τὰς Mediματικὰς ἔστι Τριβόκκων παροικίαι τὴν Ῥῆνον Τρενίρων.* Post Mediomaticos, Rhenum accolunt Treviri. Verum quod ad hunc attinet, jam antè monui, quod pluribus in sequenti opere patebit exemplis, in plerisque; cum sequutum esse Caesarem. Caesari autem fides heic esse debet admodum exigua, imò prorsus nulla; quum & alii, ut infra ostendetur, auctores ei reclamant, & ipse incuriae circa haec loca se arguat. quidpe neque Helvetii, neque Sequani infra fuere Nemetas, ut ille recenset; nec Mediomaticorum ulli Rhenum tunc accollere. sed nec Rauracorum neque Vangionum ullam facit mentionem; quos tamen amnis ripam eà tempestate coluisse, satis certum. nam de Rauracis ipse testis est, commentar. I; ut supra pluribus expositum est: & de Vangionibus satis est argumenti, quod eos, unà cum Nemetibus ac Triboccis, jam tum in Ariovisti acie fuisse tradit: satisque constat, post Caesarem nullos amplius populos ex Germaniâ in Galliam transmigrasse, ante Romani imperii inclinationem, nisi quos Augustus Caesar transtulit, Vbios atque Sugambros. Sed negligentem in hac ripâ geographum fuisse Caesarem, patet apertius commentar. VI; ubi de initio silvæ Hercyniæ sic ait: *Oritur ab Helvetiorum, Nemetum, & Rauracorum finibus.* quum tamen Helvetiis juncti fuerint Rauraci: inter hos verò ac Nemetes, Sequani ac Tribocci coluerint. Majus quoddam pondus mereri videntur verba Plinii: qui quum ad inferiorem amnis partem recto ordine (id quod ex aliis comprobari potest auctoribus) junxerit *Vbios, Gugernos, Batavos*: haud parum movere nos debebat, uti, in superiore quoque ripâ ordinem cum observasse haud falsum, crederemus. Verum quia ex aliis auctoribus infra constabit, Spiram opidum olim fuisse Nemetum, Vornatiâ Vangionum; his verò, propter angustias agrorum, tertii interponi Tribocci haud possint: nec illius heic valebit auctoritas. Taciti sanè auctoritas maxima esse debebat, utpote scriptoris tum gravissimi, tum accuratissimi, harumque regionum maximè gnari; quidpe qui ipse procurator Belgicæ fuit. at ne is quidem geographiam observavit dictorum populorum seriem. Nec mirum. non enim Galliae populos describere ei institutum fuit eo opere, quod de Germaniâ conscripsit: sed ipsam Germaniam, Rheno amne finitam. antequàm autem propositum opus adgrederetur; qui populi è Germaniâ in Galliam transgressi fuerant, nudis nominibus indicare voluit. Itaque sic inquit: *Quae nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.* & mox: *Treveri & Nervii circa affectationem Germanicae originis ultro ambitiosi sunt; tamquam per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertia Gallorum separantur. Ipsam Rheni ripam haud dubie Germanorum populi colunt, Vangiones, Tribocci, Nemetes. Vbii quidem, quamquam Romana colonia esse meruerint, ac libentius Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur: origine non erubescunt. transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur. Omnium harum gentium virtute praecipui Batavi.* In quibus verbis nullus sanè populorum ordo observatus. neque enim Nervii Vangiones contermini fuere, neque Nemetibus Vbii, neque his Batavi. Proinde, uti antè dixi, neque gravitas auctoris in his culpanda, neque auctoritas recipienda. Iam verò Ptolemaeus, cujus auctoritas, ut geographi, vel summa esse debebat, planè absurdus est circa has nationes; Nemetas infimos constituens super hos Vangiones, dein Triboccos. Ceterum Tacitus, historiae. IV, *Tutor, inquit, Trevirorum copias, recenti Vangionum, Nemetum, (sic legendum, pro Caracatum, infra docebo) Triboccorum lectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit.* Hic ordo maximè placet; videlicet, adverso flumine ripam si legas: firmatur enim ab auctore Notitiae provinciarum, his verbis:

Sub

Sub dispositione viri spectabilis, ducis Mogontiaccensis:

Prefectura militum	Pacensium	Saletione.
	Menapiorum	Tabernis.
	Anderecianorum	Vico Iulio.
	Vindicum	Nemetes.
	Mariensium	Alta ripa.
	Secunda Flavia	Vangiones.
	Armigerorum	Mogontiaci.
	Bingensium	Bringio.
	Balistariorum	Bodobrica.
	Defensorum	Confluentibus.
Acincensium	Antonaco.	

Vbi recto ordine castra militum Romanorum, quæ nunc sunt opida, junguntur. Saletio est Seltz; Tabernæ, Rhein Zabern; Vicus Iulius, Germershem; Nemetes, Speir; Alta ripa; Alerip; Vangiones, Worms; Mogontiacum, Mentz; Bingium, Bingen; Bodobrica, Boppard; Confluentes, Coblenz; Antonacum, Andernach. Quæ cuncta rectè sic explicari, infra firmabo. Quum igitur Vangionum fuerit Worms opidum, Treverorum autem extremum Bingium, uti infra ostendetur: rectè Tacitus Treveris proximè subnectit Vangiones: 20 hisque Nemetes: quorum Spira: & inde Triboccos; quorum Argentoratum. Limiteis igitur universis circumscribo, ab oriente Rhenum amnem, ab antiquo Mediomatricorum. Sequanorumque confinio, quod fuit juxta opidum ulterioris ripæ Burchem, ad Navæ usque amnis confluentem, qui est apud opidum Bingen. à meridie eundem limitem, quo supra Sequanorum agrum à Mediomatricum finibus divisi. hinc ab occidente excelsa montium juga, quæ, Ellatiam ab Lotharingâ separantia, vulgaribus vocabulis Auf der Furst, mox Hundes ruck dicta, in septemtriones versus ad opidum Keyfers Luter extenduntur: hinc verò flumen cui id opidum adpositum, ad confluentem usque Navæ, & inde ipsum Navam, ad Rheni confluentem. Singulos verò sic distingvo: Triboccos ab Nemetibus, flumine Motra; Nemetes ab Vangionibus flumine Luterio, quod eodem lacu cum 30 antedicto illo, apud opidum Keyfers Luter exoriens, aversâ regione in Rhenum defluit, apud Altam ripam. Sed de singulis accuratius propriis capitibus dicatur.

CAP. XI.

De TRIBOCIS.

TRIBOCORUM nomen in variis auctorum exemplaribus variè scriptum reperitur. nam apud Plinium, in quibusdam exemplaribus leguntur Triboci, in aliis Tribocci, in aliis Tribochi, in nonnullis Tribocchi: apud Cæsarem quoque, Triboci, Tribocci, Treboci, Trebocci: & apud Tacitum in libro de Germaniâ Treboci; in 14 autem historiarum, Triboci. Ptolemæi item libri alii habent Τριβόκκι, alii Τριβόκι, nonnulli Τριβόκι: quorum hoc haud dubiè mendosum, facili jacturâ tertiæ partis literæ κ, ex quâ facta litera ν, quod tamen vocabulum adeò placuit Rhenano, uti apud Marcellinum etiam, in lib. XVI, pro vitiato itidem vocabulo Tribuncos, haud dubitaverit legere Tribonos: de quo plura postea. Strabonis exemplaria constanter referunt Τριβόκκισ. In Cæsaris quibusdam exemplaribus, comment. I, accusativus casus legitur Triboces: haud dubio mendo, pro Tribocos, quum in iisdem exemplaribus, comment. IV, sit genitivus Tribocorum; nec variasse Cæsarem idem vocabulum declinando simile sit veri. Reliqua illa cuncta rectè dicuntur: variantibus scilicet Celticæ lingvæ dialectis. nec enim eorum perinde displicet sententia, qui dictam sic nationem arbitrantur, à loco, qui nunc Ellatiæ vicus dicitur Zun dreyen buchen, id est, Ad treis fagos. prisca enim Celtæ tres dicebant thri, & variante dialecto, thre: fagus autem arbor, quæ superioribus Germanis dicitur buche & büche, inferioribus sive Saxonibus est boke & böke, & Rheni divortiorum ostiorumque accolis boeke, & bueke. Hinc etiam apud Marcellinum, dicto libro, pro Tribuncos, legendum ego judico Tribuccos. nam, eandem nationem cum illic intelligere, infra ostendam. Ceterum continent Trebocorum fines antiqui nunc Ellatiæ superioris partem dimidiam, septemtriones spectantem; item inferioris partem ferè dimidiam, illi proximam.

Primus à Sequanorum finibus, & opido eorum Argentatiâ, in Tribocis memoratur locus tabulæ itinerariæ, nomine H E L L U M, unde XII numerantur millia passuum Argen-

Argentoratum usque. Esse eundem hodiè vicum *Elle*, dextræ Elli amnis ripæ adpositum, cum nomen, cum itineris tractus ab Argentariâ Argentoratum versus, & spatium indicant; maximèque antiquitatum Romanarum reliquiæ, quæ heic magnâ copiâ superioribus annis repertæ sunt. Apud Antoninum duobus in itineribus à monte Brisfiaco Argentoratum versus, legitur locus, cui nomen *Helveto*. à quo Argentoratum usque, in primo itinere numerantur millia passuum xxx, in altero xxx. & ab eodem ad montem Brisfiacum, primo itinere xxviii, altero xx, numeris ferè ubique corruptis; quod situs regionum indicat. Equidem haud dubito, quin idem sit locus hic, qui *Helellum* scribitur in tabulâ: nam in plerisque nominibus Antonini itinerario cum tabulâ convenit. non tamen *Helvetum* e-mendaverim in *Helellum*; sed in *HELVELUM*, idque ex Ptolemæo: apud quem opidum 10 eodem tractu, inter Argentariam & Argentoratum, Græcè legitur Ἐλληβου; vulgò quidem cum tenui spiritu, quasi Latinè sit *Elcebus*. à quo Rhenanus regionem *Elsatiam*, quæ Germanis est *Elsass*, dictam vult, quasi *Elces*, & mox *Elfes*: *Elcebus* verò ipsum interpretatur patrium opidum *Slesstat*. Ego verò ex Antonino & tabulâ, cum denso spiritu dictum Ptolemæi vocabulum legendum censeo, transposito β ex ultimâ syllabâ in secundam, & κ mutato in λ, in ultimamque translato, Ἐλληβου, Latinè *Helvélus*. esse quidpe eundem locum, quem Antoninus tabulaque referunt, cum nomen, tum maximè situs inter dicta duo opida convincunt. Apud Antoninum rectè in posteriori itinere, à Brisfiaco monte Helvelum usque, leguntur millia pass. xx. tot namque sunt inter opidum *Brisfach* & vicum Ellum. Ceterum locus hic haud dubiè nomen traxit è vocabulo amnis; qui vulgò nunc dicitur *Ill*; olim autem dictus videtur *Helwel*, & *Hellel*; quod postea contractum in *Ell*. à quo 20 mox regionis, quam ille fecat, incolæ vocati fuere *Thi ELSÆSSER*, quasi dicas, *die an der Ell gefessen seynd*, id est, *qui Ellum adcolunt*, sive, *qui ad Ellum sedes habent*. Et hinc regio ipsa *ELSASS*, & *ELSATZ*: unde Latinum nomen *ELSATIA*; quod vulgò nunc dicitur *ALSATIA*.

Sequitur hinc ARGENTORATUM; Græcè Ptolemæo Ἀργιντόργον. apud quem Vangionum id habetur opidum; ingenti, ut antè dictum, errore: qui librarium incuriâ, quod vult Rhenanus, excusari minimè potest; quando numeri graduum, & scrupulorum, sic ipsum scripserit Ptolemæum, manifestè produnt. Nec Mercatoris heic probo institutum; qui in tabulâ Galliarum, populorum juxta hoc tractu & opidorum vocabula alio posuit ordine, quàm apud Ptolemæum legerat. alius quidpe est operis, errores geographi indicare; 30 alius, tabulas ad mentem ejus delineare. Nec tamen tam dextrè Mercator meliorem heic constituere scivit ordinem (neque enim id nimium perplexus ille auctoris error patitur) quin Nemetum fieret Argentoratum. Sed hoc idem esse opidum, quod nunc vulgari vocabulo *Strasburg*, princeps Elsatiae urbs apud Rhenum, magnificentissimum & gratissimum Musarum domicilium; convincunt itinera, ex variis Europæ locis, ab Antonino & auctore tabulæ Argentoratum usque descripta: quorum singula explicare, longum foret, nec necessarium: quando id cuivis per se intelligere promptissimum. Libellum provinciarum civitatumque Galliarum citasse suffecerit, in quo sic legitur: *Civ. Argentoratensium, Stratisburg*. 40 *Kalendarium vetus*, quod in hac urbe in bibliothecâ majoris templi adservatur, eodem nomine haud semel adpellat *Stratisburgum*. Aimoinus, lib. v, cap. xxv, *Stratburg*. Esse id ejusdem originis cum *Argentorato*, haud equidem ego dubito. quum enim fortè locus Germanis diceretur *An der argen strassen*, sive *straaszen*, aut *straaten*; Romani stridorem *S* litteræ, & duritiem cumularum consonantium, ut in plerisque aliis, heic abhorrentes, suo ore compositum vocabulum fecere *Argentoratum*. Quum autem id, quod primum erat vicus, in opidum creverit; Germani abjectis tribus prioribus vocibus, & adjecto in fine vocabulo *burg*, quod opidum seu locum septum munitumque significat, dixerunt *Strasburg*. unde apud Aimoinum est *Stratburg*; & in dicto libello provinciarum, item in Calendario veteri, *Stratisburg*. posteriores vocavere *Strasburg*. Primus auctorum, quorum monumenta ad nostrum pervenerunt sæculum, hujus urbis meminit Ptolemæus; *legione* ibidem vlt 50 *Augustâ* locatâ. unde antiquitas ejus perspicui potest. Ptolemæum quidpe non vicus in Galliâ, sed præcipuas tantum recensuisse urbes, nemo est, qui non facile perspiciat. Ad eam verò dignitatem haud facile Argentoratum ascendere potuit, nisi longâ ante Ptolemæum celebritate. Itaque etiam non dubito, quin hoc unum fuerit ex i. amplius castellis illis quæ Drusus apud Rheni ripam erexit. Antoninus certè & auctor tabulæ, magni nominis suo ævo fuisse urbem, eo ipso satis testantur, quòd itinera huc, ceu ad locum celebrem, variis ex locis direxerunt; hic verò etiam primariæ urbis figurâ depictam refert. Fallitur igitur quàm vehementissimè, magnus in aliis vir, mihi quondam amicissimus, quem in pa-

in parentis loco (id amore suo evicit) semper colui, Iosephus Scaliger; qui Valentiniani imperatoris tempore vicum fuisse censet. Error ejus planius uti dispiciatur, Aufonii carmen, ex quo id collegit, in medium adducere liceat. Mosellam amnem poëta descripturus, sic inquit:

Transferam celerem nebuloso flumine Navam,
 Addita miratus veteri nova mœnia vico;
 Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas;
 Intectaque jacent inopes super arva caterva.
 Vnde iter ingrediens, nemorosa per avia solum
 Et nulla humani spectans vestigia cultus,
 Prætereo arentem, sitientibus undique terris,
 Dummissum, riguasque perenni fonte Tabernas:
 Arvaque Sauromatum nuper metata colonis.
 Et tandem primis Belgarum conspicio oris.
 Nivomagum divi castra inclita Constantini.
 Purior est campis ær, Phœbusque sereno
 Lumine purpureum referat jam sudus Olympum;
 Nec jam, consertis per mutua vincula ramis,
 Queritur exclusum viridi caligine cælum:
 Sed liquidum jubar, & rutilam visentibus æthram,
 Libera perspicui non invidet aura diei;
 In speciem quum me patria cultumque nitentis
 Burdigale, blando pepulerunt omnia visu;
 Culmina villarum pendentibus edita ripis,
 Et virides Baccho colles, & amœna fluentia
 Subterlabentis tacito rumore Mosella.
 Salve amnis, laudate agris, laudate colonis,
 Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ.

Ad hæc sic Scaliger: Aufonius, vivente adhuc Valentiniano imperatore, præfectus prætorio Galliarum, Argentorato Tre viros proficiscens, multum ac diu Argentoratum ipsum contemplatus est, admiratus nova mœnia, quibus ille vicus nuper circumdatus fuerat: cum paucis aliquot ante annis, & illum vicum à barbaris vastatum, & cruentam cladem ibidem barbaris acceptam meminisset. nam à Claudio Iuliano, nobilissimo Cesare, sub Constantio, in campis Argentoratensibus caesa fuerant infinita hostium copia. Itaque inde recedens, ut jam dixi, Tre viros cogitabat. Necesse autem ei, qui à campis Argentoratensibus Tre viros proficiscitur, Navam fluvium trajiceret. Et paullo post: Transiit autem fluvium Aufonius, non ad Bingium, quod hodie vocatur Bingen; nam longinquum est: sed non longè à silvâ, qua hodie vocatur Erterswald: quod ab illâ silvâ directum iter ac compendiosum sit ad opidum Nivomagum, cujus postea meminit. Tre viros Aufonium profectum, collegit Scaliger ex duobus hisce versibus:

Salve amnis, laudate agris, laudate colonis;
 Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ.

hi quidpe Augustam Trevirum denotant: ut suo loco latius explicabitur. Quod autem ait, necesse esse ei, qui Argentorato Tre viros proficiscatur, Navam trajicere flumen, in eo satis longè à viâ rectâ & compendiosâ aberravit. hæc enim est ab Argentorato per opida Brumt, Saavverden, Saarialben, Saarbruck, Busfeld & Heyde. quo in itinere nusquam attingitur Nava flumen. Aufonius Trevirorum Augustam an pervenerit, uti ex hoc carmine incertum, sic eundem non Argentorato, sed Bingio profectum, satis liquet. Et quænam, per fidem, hæc ~~inter~~ ab Argentorato ad Navam mox, sine ullâ locorum interjacentium mentione? quum tamen in multo breviori spatio, inter Navam & Nivomagum (Nimagen nunc est, ad Mosellam) silvas memoret, & Dummissum, & arentis circa hunc arenas, & Tabernas cum fonte, & arva Sarmatis attributa. Hæc verba,

— iter ingrediens, nemorosa per avia solum
 Et nulla humani spectans vestigia cultus,

ipse Scaliger intellexit de silvoso inter Navam & Nivomagum tractu. nec tamen perspexit, his silvis junctum fuisse vicum, unde egressus Aufonius. quidpe descripto vico,

Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas,

mox post alterum versum subjicit:

Vnde iter ingrediens, nemorosa per avia solum

Et

Ad eundem amnem, versûs fontem, montiumque juga, quibus Tribocchos ab occidente terminari dixi, sitæ sunt TABERNÆ; quas supra, capite IX, in itinere Argentorato Divodurum versûs, exposui. Has, per ingentem errorem, multi viri docti crediderunt esse easdem, quæ *Tres tabernæ* leguntur apud Ammianum, lib. XVI. & easdem etiam, quas Aufonius in dicto carmine memoravit, & Bingium & Trevirorum Augustam. de quibus utrisque suo loco dicitur.

CAP. XII.

De NEMETIBVS.

TRIBOCCHIS ab septemtrionibus, ut antè dictum, continuabantur NEMETES; Cæsari, Plinio, Tacito, & aliis scriptoribus antiquis memorati. Apud Ptolemæum malè interpretes genitivum casum Græcum Νεμετῶν, interpretantur Latine *Nemetorum*. quidpe ab illo Græco genitivo quis non credat nominativum auctori fuisse potius Νεμέτης, quàm Νεμετῶν, quum Latinis scriptoribus sint *Nemetes*? sic namque Tacitus quoque *Nemetas* dixit, annal. lib. XII, à nominativo *Nemeta*: & item Ammianus lib. XVI. Apud Tacitum, historiar. lib. IV, in rebellionè Galliarum, *Caracatum* populorum legitur nomen, in his verbis: Tutor Trevirorum copias, recenti Vangionum, Caracatum, Tribocorum lectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit: corruptis spe, aut metu subactis legionariis, qui primò cohortem præmissam à Sextilio Felice, interficiunt: mox ubi duces exercitusque Romani propinquabant, honesto transfugio redière: secutus Tribocis, Vangionibus, & Caracatibus. Hos Rhenanus, vocabuli nescio quam similitudinem sequutus, circa arcem *Drachensfels* fuisse suspicatur. At ego altioris considerationis rem esse cenfeo. Galliarum rebellionem, à Batavis cœptam, qui paullo attentius apud Tacitum legerit, omnè Germanicum cis Rhenum nomen simul tum rebellasse deprehendet. Inter Germanos autem Cisrhenanos, Nemetes quoque, cum alii auctores, tum ipse Tacitus recenset; uti supra cognitum. Igitur cum Vangionibus, ac Tribocis, Nemetes quoque Treveris sese junxisse, maximè credibile est. Tacitum autem, curatissimum certissimumque illius ævi historiographum, præterisse id, haud censendum. Vangionibus atque Tribocis, Rheni ripam colentibus, quum in historiâ ejus socientur obscuro illi, & quasi terrâ prognati *Caracates*; quumque, simul à Romanis deficientes, Treveris se junxerint: veri quàm maximè fit simile, finitimos etiam fuisse iisdem. Finitimi autem his nulli memorantur auctoribus, nisi *Nemetes*. Itaque haud dubito, quin mendum sit in duabus vocibus, *Caracatum*, & *Caracatibus*: pro quibus repono *Nemetum*, & *Nemetibus*. Neque enim *Caracatum* vocabulum apud ullum auctorem reperitur, nisi apud unum Tacitum: neque apud hunc, nisi loco modò citato.

Antoninus in itinere à Tauruno, Pannoniæ opido, ad Galliæ opidum Arenatum, quod nunc in Geldriâ dicitur *Arnhem*, primum à Triboccorum Brocomago habet locum, cui nomen CONCORDIA; & inde *Noviomagum*. Hunc esse Spiram, mox infra docebo: *Concordiam* Simlerus & Rhenanus hodiè volunt esse arcem cum vico, IX m. p. ab Argentorato versûs occasum dissitum, vulgari vocabulo *Kochersperg*: nempe è nominis itidem similitudine. Verùm quàm vehementer illi fallantur, cum ipsum Antonini iter, tum maximè Marcellini docent historiâ. Quid enim à Brocomago, quod nunc est *Brumt*, Spiram tendenti, accessio est ad *Kocherspergium*? unde si Spiram directissimâ viâ pergerè velis, Brocomagum repetas necesse est. Marcellinus lib. XVI, Julianum Cæsarem, post cladeis Alemannorum prope Lugdunum, & in insulis Rheni circa Basiliam factas, conversum fuisse tradit ad reparandas *Tres tabernas*, munimentum ita cognominatum, haud ita dudum obstinatione subversum hostili. paullo autem post ait, *Chonodomarium*, & alios Alemannorum reges, in unum virium suarum omni collecto, concessisse prope urbem Argentoratum, extrema metuentem Cæsarem arbitratos recessisse, cum ille etiam perficendi munimenti studio stringeretur. mox deinde narrat, Julianum adversus Alemannos signa movisse: aitque, à loco, unde Romana promotæ sunt signa, ad usque vallum barbaricum quartam leucam signatam fuisse & decimam, id est, unum & viginti millia passuum. Post conflictum deinde, ac fugam Alemannorum, hæc ejus leguntur verba: Dum hæc aguntur, rex *Chonodomarius*, repertâ copiâ discedendi, lapsus per funerum strues, cum satellitibus paucis, celeritate rapidâ properabat ad castra, quæ prope Tribuncos, & Concordiam, munimenta Romana fixit intrepidus, ut ascensis navigiis, dudum paratis ad casus anticipites, in secretis secessibus evaderet. Et quia non, nisi Rheno transito, ad territoria poterat pervenire: vultum, ne agnosceretur, operiens, sensim retulit pedem. Cùmque propinquares jam ripâ, lacu-

nam

nam palustribus aquis interfusam, circumgrediens ut transiret, calcata mollitie glutinosâ, equo est evolutus: & confestim, licet obeso corpori gravior, ad subsidium vicini collis evasit. Quem agnitum (nec enim potuit celari qui fueret, fortuna prioris magnitudine proditus) statim anhelo cursu cohors cum tribuno secuta, armis circumdatum aggerem nemorosum cautiùs obsidebat; perrumpere vorita, ne fraude latenti inter ramorum tenebras exciperetur occultas. Quibus visis compulsus ad ultimos metus, ultro se dedit, solus egressus. comitesque ejus ducenti numero, & tres amici junctissimi, flagitium arbitrati, post regem vivere, vel pro rege non mori, si ita tulerit casus, tradere se vincendos. Ex his jam omnibus, non minùs quàm ex Antonini itinere, patere puto, Kocherspergium non esse Concordiam. prope Concordiam quidpe Chonodomarius castra posuerat: ab his autem ad Tres tabernas, quas nunc esse Rhein Zabern, id est, Rheni Tabernas, mox infrâ probabo, millia tantùm XXI numerat Marcellinus. at à Rheni Tabernis ad Kocherspergium usque millia sunt circiter XI. Sed Rhenanus post fugam demùm Chonodomarium arbitratur, cum CC illis satellitibus, & tribus amicis junctissimis, castra ista fixisse non procul à Tribonis (sic enim ille legere mavult, pro Tribuncos) & Concordiâ. unde, nequaquàm fugienti similis, paulatim ad Rhenum progressus est. Verùm quæro ego, quænam Chonodomarius castra cum ducentis dumtaxat ac tribus viris figere potuit? aut quænam spes fuit, ea contra XIII millia Romanorum defendendi? Satis apertè disertèque Marcellinus testatur, Chonodomarium non ad castra figenda cum paucis discessisse; sed celeritate rapidâ properasse ad ea castra, quæ prope Concordiam ante pugnam intrepidus fixerat. causam autem properandi fuisse, ut ascensis navigiis, quæ jam ante pugnam paraverat, in ripâ Rheni, ad casus ancipites, in secretis secessibus evaderet. antequàm autem ad castra & ripam pervenit, equo evolutus est, in loco palustri & uliginoso. Omne prælium factum esse apud ripam Rheni, testatur idem auctor paullo antè, his verbis: *Vltimo denique trudenti discrimine, barbari, cum elati cadaverum aggeres exitus impedirent, subsidia fluminis petivèrè, quæ sola restabant, eorum terga jam perstringentis. & quia cursu, ab armis concito, fugientis miles indefessus urgebat; quidam nandi peritiâ eximi posse discriminibus arbitrati, animas fluctibus commiserunt: & cetera, quæ sequuntur.* Ceterùm Tribonos apud Marcellinum Rhenanus legit, uti antè dictum, pro Tribuncos; quia in suo Ptolemæo corruptam vocem legerat $\tau\epsilon\beta\omicron\nu\omicron\iota$, pro $\tau\epsilon\beta\omicron\nu\omicron\kappa\omicron\varsigma$; de quâ suprâ monui: interpretaturque Tribonos vicum Kirchem, III mill. & 10 pass. à Kocherspergio distantem. quò etiam istud rapuit, è vitâ divi Florentii Scoti; *Eo quoque tempore rex Dagobertus apud municipium, tunc Troniam, quasi Trojam novam, nunc Kirchem dictum, sibi domicilium fixerat.* At quæro ego, quænam ille putaverit castra Alemannorum tam vasto fuisse spatio, uti prope bina Romanorum munimenta distenta fuerint: aut quænam bina Romanorum munimenta tam arcto spatio inter se posita, uti inter vel prope utraque justa Alemannorum castra figi potuerint? Quæro item, in quem usum munimenta hæc ad Kocherspergium & Kirchemium ædificata à Romanis existimaverint? Si ad arcendos Galliâ Germanos; certè longiùs à limite Galliæ amne Rheno distita fuerunt, quàm uti huic bono inservire quirent. nec opus quidem eis fuit hoc situ; quando jam alia, multo commodiore situ, propiùs amnem fuere ad Helellum, Argentoratum, & Brocomagum. Responso heic certè nulla idonea sanaque dari poterit. Ego falsos illos apud Ptolemæum $\tau\epsilon\beta\omicron\nu\omicron\varsigma$ emendandos esse in $\tau\epsilon\beta\omicron\nu\omicron\kappa\omicron\varsigma$, jam antè docui. heic verò apud Marcellinum, faciliori correcturâ, quàm quæ Rhenano tentatur, unicâ tantùm literâ mutatâ, è voce Tribuncos, facio Tribuccos; ut suprâ notavi. pluralia autem vocabula munimenta Romana, in singularem numerum restringo; uti verus verborum sensus sit iste: *Properabat ad castra, quæ prope Tribuccos, & Concordiam, munimentum Romanum, fixit.* Concordia quidpe fuit munimentum Romanorum in Nemetibus, in confinio Triboccorum, ad confluentem Moterni amnis: quod hodièque è conditoris, ut ego arbitror, nomine adpellatur *Drusenheym*; quasi *Drusi domicilium* sive *sedes*. nam Drusum *l. amplius per Rheni ripam direxisse cassella*, auctor est Florus, lib. IV, cap. ultimo. Hoc etiam opidum XXIV mill. pass. à Rheni Tabernis abest. à quo si III millia descendas, incidis in vicum *Statmat*, XXI mill. à dictis Alemannorum regibus castra fixerat; & juxta quem pugna commissa. quod ipsum etiam solum infra dictum vicum palustre ad insulam Rheni arguit. Rectè item hæc iter agitur à Brocomago Noviomagum, id est, Spiram versùs; quod describit Antoninus, apud quem si XVIII millia, quæ leguntur inter Brocomagum & Concordiam, detrahas ad X millia, quæ hinc numerantur Noviomagum usque; verum intervallum inde fiet à Drusenhemio Spiram usque, millium XXXVIII. & si X illic, pro XVIII, reponas; verum etiam habebis spatium inter *Brunat* & *Drusenheym*. De cetero notandum heic, pugnam istam cognominatam esse

Argen-

Argentoratensem, non quòd sub ipsis Argentorati mœnibus facta sit; sed quia Argentoratum, quod xlv hinc millia passuum distitum, præcipua nobilissimaque hujus tractus urbs, dignissima videbatur unde tam nobilis memorandaque pugna cognomentum ferret. nam sic quoque antea dixit idem auctor, Chonodomarium, cum reliquis regibus, *prope urbem Argentoratum concessisse*; quum castra illa prope Concordiam intelligeret. Hinc etiam non Nemetes nominavit, in quorum tamen finibus & castra fuere, & prælium commissum; sed Tribuccos: quia in his Argentoratum, à quo prælium cognominandum erat.

Porrò, à Brocomago versus Maguntiacum, sequitur in tabulâ, post xviii millia passuum, SALETIO: & hinc post xi millia *Taberna*. Apud Antoninum, inter Argentorariam & Saletionem, vii tantum numerantur millia; manifestissimo indicio, locorum intercedentium interiisse nomina; *Helveli, Argentorati, Brocomagi, & Concordia*. à Saletione tamen Tabernas usque leguntur millia xiii. *Saletionem* nunc esse *Seltz* opidum cum arce ad Rhenum; nomen, situs, atque intervalla extra controversiam ponunt. sunt quidpe hinc ad opidum *Brumt* millia passuum xviii; ut habet tabula: & ad opidum *Rhein Zabern*, xiii paullo amplius; ut ferè convenit iter Antonini. Liber quoque Notitiarum à Saletione versus Mogontiacum primas ponit *Tabernas*. & item Marcellinus, lib. xvi, opida hujus ripæ sic recenset: *Argentoratum, Brotomagum, Tabernas, Salisnem, Nemetas, Vangionas, Maguntiacum*. omnia recto ordine, nisi quòd *Tabernas* præmisit *Salisni*; qui locus haud dubiè idem est qui *Saletio*. nam & in annalibus Francorum legitur *Salesia*. Pro voce Marcellini, *Salisnem*, nimium vitiosam in suo exemplari habuit Rhenanus vocem *Sebastianos*: ex quâ ille facit opidum nunc *Weissenburg*, xi mill pass à Saletione distitum: vultque *Sebastianos* hos nullos alios esse, quàm qui corrupto vocabulo legantur apud Cæsarem, sub finem comment. i. *Sedussi*, populi in exercitu Ariovisti. qui quo tractu trans Rhenum in Germaniâ fuerint, suo loco dicetur.

Sequuntur hinc TABERNÆ, Marcellino, Antonino, tabulæ, & libro Notitiarum memoratæ. Hæ apud eundem Marcellinum eodem lib. xvi paullo post *Tres Taberna* cognominantur. an satis rectè, haud facilè dixerim: nisi quòd suspicer, quia & ipse Marcellinus antea, & omnes reliqui auctores vocant simpliciter *Tabernas*: librarios, vel alium quemdam sciolum postea adjecisse vocem *tres*: nempe, quia in Latio prope Romam, in viâ Appiâ, locus ei notus erat, nomine *Tres taberna*; quarum apud Ciceronem & in actis apostolorum sit mentio. *Tabernas* illas nunc esse opidum *Rhein Zabern*, nemo dubitare potest; quando huc & situs castrum Romanorum quadrat, & nomen, & intervallum; quod millia passuum xiii, quæ Antoninus à Saletione ad *Tabernas* usque numerat, paullo excedit. Et quamvis par sit spatium à Saletione ad opidum *Berg Zabern*, x millibus & 100 passibus à Rhenanis Tabernis, versus occasum, distitas; tamen multo credibilius est, Romanorum munimentum in ipsâ fuisse amnis ripâ; quemadmodum reliqua hinc ad oceanum usque. Quin ego facilè suspicer, si Marcellinus addidit aliquod cognomentum, scripsisse cum R. I. ENI TABERNAS; ad discrimen videlicet ceterarum Tabernarum; quæ plures numero in his oris fuere: ut quas suprâ in Tribocis retuli, nunc *Elfatias* cognominatas; & quas Aufonius in Treveris inter Bingium & Noviomagum nominavit; de quibus suo loco dicetur: item quarum memoratio quidem apud veteres auctores nulla, nunc tamen antiquo Romanorum vocabulo dicuntur *Taberna*, Germanis cognominatæ *Berg Zabern*, id est, TABERNÆ MONTANÆ. Illas autem ad ripam Rheni, Marcellinus primo loco simpliciter vocavit *Tabernas*, sine cognomine; quia posito inter reliqua Rheni opida satis notum fore putavit, quasnam ex omnibus intelligeret. Rhenanus, natione *Elfatius*, quum apud Antoninum, & in tabulâ, in proximè dicto itinere, item in libro Notitiarum, non posset non intelligere dictas modò *Tabernas* ad Rhenum; tamen (nescio an ex nimio in patriam amore, quod perquam vehementer ego suspicor) nomen earum, omnemque mentionem suppressit, quasi nullæ umquam fuissent antiquis temporibus: *Tresque* illas *tabernas* apud Antoninum interpretatus est patriæ terræ opidum, *Tabernas Elfatias*. Contra quem uti breviter agam; quæro: Si *Triboni* (sic ipse legit apud Marcellinum) & *Concordia*, nunc sunt *Kircheym, & Kochersperg*, *Tres* verò illæ tabernæ sunt *Elfat Zabern*: quomodò huc convenit, quod Marcellinus tradidit, *Julianum*, cum exercitu à Tabernis ad castra Alemannorum, quæ prope erant *Concordiam*, xlv leucas, id est, millia pass. xxi fuisse profectum: quum à Tabernis *Elfatias* ad *Kocherspergium* vii tantum sint millia; & ad *Kirchemium* ix? Nullo sanè modo. Ego verò satis firmis jam antea demonstravi argumentis, *Concordiam*, & castra Alemannorum apud Rheni fuisse ripam. quibus satis

comprobatis, de Tabernarum istarum munimento jam minimè dubitari potest, quin in eadem id fuerit ripa. quo *adificato*, ut inquit Marcellinus, *constabat, ad intima Galliarum, ut consueverant, adire Germanos arceri.* quod certè de Tabernis Ellaticis dici non poterat. stultum namque fuisset, & amentia plenum, ad has expectare hostem; atque hinc demum è Gallia eum repellere: quum multo fatius foret, in ipso limite, id est, in Rheni ripa ei ob stare, transituque eum arceri.

Ceterò, inter Rheni Tabernas, & Nemetes, Notitia provinciarum habet *praefecturam militum Anderecianorum* in VICO IULIO. Nemetes nunc esse Spiram, mox ostendam. inter hanc verò & Tabernas Rheni, XVI sternuntur millia passuum. quo spatio nihil nunc occurrit in ripa amnis, præter oppidum in medio itineris, vulgò *Germershem* dictum. quod 10 *Vicum Iulium* esse inde colligo, quòd castra militum Anderecianorum, neque Tabernensibus, neque Nemetensibus propius, quàm post millia VII, accessisse credibile est.

Sequuntur igitur à Vico Julio, in Notitia provinciarum, NEMETES, & proximè hinc ALTA RIPA. De hac dubitari minimè licet; quando etiamnum vicus in ripa Rheni, ad confluentem Luteri amnis, haud longè supra confluentem Nicri, eodem vocabulo, nisi quòd corrupto, dicitur *Altrip*. *Nemetes* urbem Marcellinus quoque habet lib. xv, & xvi. De hac sic libellus provinciarum civitatumque Gallia: *Civ. Nemetum; hoc est, Spira.* Nemetes totius nationis fuisse vocabulum, supra ex pluribus auctoribus ostensum est. Urbs igitur illhaec aliud initio habuit vocabulum. quo abjecto, quum caput foret nationis, hujus nomen adsumsit; ut alia per Gallias primariae urbes, de quibus supra dictum. Apud Pto- 20 *lemæum* unica ἡ Νεμετῶν legitur Νοϊομαγῶν, NOVIOMAGUS: haud dubio argumento, hanc fuisse caput nationis. eadem igitur est & SPIRA, juridico totius imperii conventu nunc urbs clara. Antoninus etiam, inter Tabernas & Bormitomagum, quæ nunc est *Worms*, habet Noviomagum: & tabula inter Tabernas & Borgetomagum; quod idem esse Bormitomagum mox infra ostendam. Numeri millium passuum apud neutrum rectè constant. Sunt autem inter Tabernas & Spiram millia XVI: & hinc Vormatiam XXV. Sed apud Ptolemæum non placet legi Νοϊομαγῶν. quod multo pejus interpretibus vertitur Latine *Novomagus*. Scripsisse auctorem Νοϊομαγῶν, non modò heic, sed in Lexubiorum, quoque & Vadicastrorum ejusdem nominis opidis, haud ego dubito. sic enim apud eundem legitur: ἡ Βιτιριγῶν Οὐβισκοῶν Νοϊομαγῶν. *Biturigum Vibiscorum Noviomagus.* Variasse 30 autem auctorem idem vocabulum aliter alio in loco, non credibile. Et frequens quidem ei hæc scribendi ratio. sic namque sunt in eadem Gallia: *Αὐαρίτων, Αὐαρίτων, Βαταβοδύρων, Λεμοῦνις, Νοῦσιον, Ροῦσιον.* *Aventicum, Avaricum, Batavodurum, Lemovici, Novesium, Rovesum.*

Post Noviomagum Nemetum, sequitur in extremis Nemetum finibus *Alta ripa*; de qua supra dictum.

Ceterum NEMETUM antiquitatem potentiamque ex eo probare Freherus conatur, quòd ab his sumtum nomen omnibus in universum Germaniæ nationibus ab exteris tributum fuerit: ut à Slavis; quibus etiam nunc Germani dicuntur NIEMCY. Sed fallitur ille quàm vehementissimè; lingvæ Slavicae prorsus ignarus: quum vocabulum id multo mi- 40 nùs ad Nemetes, Cisirhenanos Germanos, pertineat, quàm nomina opidorum per Galliam & Hispaniam, *Nemetacum, Nemetocerna, Augustonemetum, Nemetobriga.* hæc quidpe omnia ex eodem, quo nomen *Nemetum*, fonte promanasse poterant; siquidem Galli & Hispani ejusdem cum Germanis Celticae gentis nationes. At Slavorum *Niemcy*, unde originem habeat, nemo lingvæ Slavicae gnarus ignorare potest. dicitur enim iis *niemy*, & Hungaris (quorum haud paucis permixtus est sermo Slavicis vocabulis) *néma*, qui Latinis est *mutus*. unde Slavis *Germanus* dicitur *Niemiec*, & variante dialecto *Niemec*, c prolato ut *TS*; & Hungaris *Német*: plures autem numero Germani illis *Niemcy*, his *Nemetek*. scilicet, quia lingvam Slavorum Germani loqui nescirent, nec intelligerent. Ab initio omnibus Celtis id tributum fuisse, ex Russorum, quos vulgò vocant *Moscovitas*, perspicitur usu; quibus 50 etiamnum omnes populi occidentales vulgò adpellantur *Niemcy*. Ratio ejus vocabuli Slavis sive Sarmatis fuit eadem, quæ primò Græcis, dein etiam Latinis in voce *BARBARUS*: quæ illi cunctas universi terrarum orbis adpellarunt gentes, quibus lingva Græca & Latina inusitata. nempe à voce *barbar*, aliâ dialecto *babel*: quæ initio nihil aliud significavit, quàm quod etiamnunc Germanis dicitur *brabelen*, & *babelen*, id est, confusè & ita loqui ut intelligi nequeas.

CAP. XIII.

De VANGIONIBVS.

VANGIONES haud dubiè ipsi Germanis antiquitus dicti fuère *thi VVangen*; id est, uti nunc loquimur, *die VVangen*. Id vocabulum quid significet, haud temerè dixerim. exstat tamen etiamnum trans Rhenum plurimis in locis.

Caput Vangionum est apud Ptolemæum Βορρητιμαγος, **BORBETOMAGVS**; quod tabulæ est **BORGETOMAGVS**; Antonino **BORMITOMAGVS**, & corruptè *Bromitomagus*. Eadem urbs Marcellino lib. xv, & xvi, item Notitiæ imperii dicitur **VANGIONES**, nomine totius nationis, in quod postea princeps urbs transit; eadem ratione, uti *Noviomagus* in Nemetum vocabulum. Esse hodiè eam, quæ vulgari vocabulo dicitur *VVorms*, testatur libellus provinciarum civitatumq; Gallia: *Civ. Vangionum; hoc est, VVormacia*. Antiquis temporibus haud dubiè Germanicè dicta fuit *VVormismagen*, & variante dialecto, *VVormiz-magen*. ex quo Romani, quibus inusitatus **W** literæ sonus, fecèrunt *Vormitomagus*. Hoc quum Græcè, per ad finem literam **B**, scriberetur Βορμητιμαγος; Antoninus Latinè id protulit *Bormitomagus*. Ptolemæus, & auctor tabulæ à vero Germanorum vocabulo longiùs deflexerunt; **M** **I** mutant in **B** **E**, & **G** **E**. Posteriores Germani, omisà particulà adjectitià *magen*, dixèrunt *VVormiz*, ex quo deniq; factum *VVorms*. Quum verò duæ priores syllabæ per varias efferrentur vocales, *Wormiz*, *Wormez*, & *Wormaz*; & *Warmiz*, *Warmez*, *Warmaz*: Latinum vocabulum ex hoc posterioribus temporibus factum *Varmacia*. Posthinc alii **W** literam mutant in **G** **V**, (de quâ mutatione supra nonnihil dictum, pluribusque infra dicitur) idem vocabulum dixèrunt *Gvarmacia*. Hinc iterum Benjaminus Tudelensis Hebræo in itinerario, **v** consonante abjectâ, & vocalibus **A A** mutatis in **E E**, factum vocabulum *Germetza*.

Porro in eodem itinere, **x** **i** millibus passuum infra Borgetomagum in tabulâ legitur **BONCONICA**: atque hinc post millia **ix**, **Mogontiacum**. apud Antoninum, à *Bormitomago* *Bouconiam* millia numerantur **xiii**: hinc **Mogontiacum xi**. Nullibi rectus est numerus. sunt quidpe millia passuum inter opida *Worms* & *Mentz* omnino **xviii**. Ego tamen ex intervallis *Bonconicam* interpreter nunc opidum *Oppenheim*; quia hoc longiùs distat à *Wormatiâ*, quàm à *Magontiaco*. Apud Antoninum haud dubito, quin corruptum sit **N** in **V**. nam *on* diphthongus Romanis scriptoribus inusitata.

Sequitur igitur hinc ipsâ urbs **MAGONTIACUM**. quam nunc esse eandem, quæ contra Rheni Mœnique amnium confluentis posita, vulgari vocabulo dicitur *Mainz*, ipsum vocabulum satis disertè clamat. Nomen ejus variè ab antiquis auctoribus profertur: modò **MAGONTIACUM**, modò **MAGUNTIA CUM**, & aliàs **MOGONTIACUM**. Causa variationis fuit; quia flumen, cujus ori opposita, aliâ dialecto Germanis dicebatur *Main*, aliâ *Moin*, sive *Môn*: unde Romanorum etiam aliis scribitur *Manus*, aliis *Mœnus*. è cujus vocabulo urbs postmodum nomen accepit *Mainzich*, & aliâ dialecto *Mônzich*. quæ mox Romani suo ori accommodantes, formavèrunt *Magontiacum*, sive *Maguntiacum*, & *Mogontiacum*: ut *Iulich*, *Iuliacum*; *Zolpich*, *Tolbiacum*; *Blavich*, *Blariacum*: de quibus suo loco dicitur. *Mogonum* dictum fuisse flumen, Germanicè *Mogen*, sive antiquâ dialecto *Mogon*; haud temerè contra antiquissimos auctores crediderim *Reginoni*, & ejus sæculi scriptoribus: à quibus fictum id suspicor è Latino urbis nomine. Ipsi Germani posteriores urbis nomen, ut pleraq; alia, contrahentes, dixèrunt *Mainz*, & *Meinz*, unde postea Latinè loquentes fecèrunt vocabulum **MOGONTIA**, & nonnulli **MOGUNTIA**. Quamquam id sumtum credo ex Antonini itinerario; ubi in itinere *Treveris Argentoratum*, mutilatum legi vocabulum *Mogontia*, pro *Mogontiacum*, paullo antè præcedens coarguit iter *Mediolano Moguntiacum*: ubi bis idem vocabulum integrum perscribitur. Scilicet adeò vitiosa præsanis probisque placent. Ptolemæus in positum hujus urbis, solens suo more, haud leviter erravit; infra *Obringam* amnem (vulgò nunc dici *Are*, suo loco ostendam) *Mogontiacum*, *Mocontiacum* suum in Germaniâ inferiore, quæ

50 *Obringâ* terminabatur, collocans.

Ceterum urbs hæc in antiquissimis certè Germaniæ Cisrhenanæ censenda est; ut cujus prima fundamenta sine dubio jam ante Christi nativitatem jacta sunt. quam vetustissimam ejus originem certis argumentis deducere conabor. *Florus* lib. iv, cap ultimo de *Drusi* rebus in Germaniâ gestis loquens; Præterea, inquit, in tutelam provinciarum, præsidia atq; custodias ubiq; disposuit, per *Mosam* flumen, per *Albim*, per *Visurgim*. nam per *Rheni ripam* quinquaginta amplius castella direxit: *Bonnam* & *Magontiacum* pontibus junxit, classibusq; firmavit. Sunt qui heic *Bononiam* legere malunt & *Geforiacum*. Sed quid monstri? quomodò *Bononiam* (*Bonlogne* nunc vulgò dicitur, Gallia portus; unde in *Britanniam* trajecturi solvunt) ponte junxit?

aut cui adversæ ripæ? scilicet proximo Britannia litori? Satis absurdè mehercules, atque in-
 eptè; quum oceanî fretum intercedat millibus passuum circiter xxx. Cur autem Florus scri-
 psit *Bononiam & Gessoriacum*? quum duo ista unius ejusdemque fuerint loci diversis tempo-
 ribus vocabula: ut infrâ satis certis probabitur argumentis. item, quid Bononia, seu Gesso-
 riacus, extremus quondam Gallia ad septentriones portus, ad Drusi res gestas in Germa-
 niâ? Atqui, inquires, Mosa etiam Gallia flumen. Rectè: haud equidem nego. at in eâ Gallia
 Belgicæ parte, quæ Germania Cisrhenana Romanis dicta. Manuscripta certè exemplaria
 habent *Bonnam & Genosiam*; vetus editio *Bonnam & Gesoniam*. Rectè ubique legi *Bonnam*,
 infrâ etiam fusiùs demonstrabo. *Magontiacum* legendum, eo probari potest, quòd duo ista
 loca pontibus junxisse Drusum, classibusque firmasse, auctor adfirmat. quod certè ad Bon-
 nam & Magontiacum factum. De Bonnâ suo loco; de Magontiacum nunc exponam. Auctor
 noster, sub initium annal. lib. i, *Germanicum*, inquit, *Druso ortum, octo apud Rhenum legionibus*
imposuit: & infrâ, eodem libro: *Duo apud ripam Rheni exercitus erant. cui nomen superiori, sub*
C. Sillio legato: inferiorem A. Cæcina curabat. Divisus universus viii legionum exercitus erat,
 quemadmodum ipsa Germania Cisrhenana, in *inferiorem, & superiorem*. terminus, seu limes
 inter utrumque, Abrinca flumen. Inferiorem exercitum in duas rursum partes divisum,
 duas legiones ad Aram Ubiorum, totidem ad Vetera collocat auctor, eodem annali: quo-
 rum locorum hic *Santen* nunc vocatur apud ripam Rheni, in ducatu Clivensi; ille idem est,
 qui postea *Bonna* dictus. Superioris exercitus iv itidem legiones ad Magontiacum habuisse
 hiberna, inde liquet, quòd semper Drusus, filiusque ejus Germanicus, & alii hujus exercitus
 legati, in Cattos, qui nunc sunt Hassi & Thuringi, exercitum ducturi, hac parte Rhenum
 transiverunt. Auctor noster eodem annali: *Igitur Germanicus quatuor legiones quinque auxilia-*
rium millia, & tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium, Cæcina tradit. totidem
legiones, duplicem sociorum numerum, ipse ducit.positoque castello super vestigia paterni præsidii in
monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit. & paullo post: Caesar incenso Mattio (id genti
caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum. iv legiones, in inferiori Germaniâ hibernantibus, A.
Cæcinæ, inferioris exercitus legato, tradiderat: qui apud Vetera, ut copiosius alibi docebitur,
Rhenum transgressus, in Marfos tetendit. Ipse superiorem exercitum, iv itidem legio-
nes, per Taunum montem, in Chattos rapuit. Taunum montem esse eum, qui trans Rhe-
num Magontiacum objacens, vulgari nunc vocabulo dicitur der Heyrich, sive Hoheruck, Mat-
tiumque nunc opidum Marpurgium, suo loco probabitur. Ex locorum igitur situ, & ratione
itineris, satis aperte perspicitur, Magontiaci superioris exercitus fuisse castra. Sic annal. xii:
Isdem temporibus in superiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium.
Deinde L. Pomponius legatus auxiliares Vangiones ac Nemetas, addito equite alario, monuit, ut an-
teirent populatores, vel dilapsis improvisi circumfunderentur. Et secuta consilium ducis industria
militum, divisi que in duo agmina, qui lavum iter petiverant, recens reversos, prædæque per luxum
usos, & somno graves circumvenere. Anctâ latitia, quòd quosdam è clade Varianâ, post quadrage-
simum annum, servitio exemerant. At qui dextris & propioribus compendiis ierant, obviam hosti
& aciem auso plus cladis faciunt. Et prædâ famâque onusti, ad montem Taunum revertuntur:
ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugna præberent.
Trepidatum in superiore Germaniâ in castris Magontiacensibus; maximè verò in proximo
illo trans Rhenum præsidio. unde proximarum nationum Vangionum ac Nemetarum.
auxiliares legatus Pomponius contra hosteis misit, per montem Taunum. ipse quoque
transgressus Rhenum cum legionibus, in eodem monte, apud præfidiarium castellum op-
pertus est. Ex iisdem haud dubiè hibernis, eodemque itinere, C. Silium, ejusdem exerci-
tus legatum, bis in Cattos ire iussit Germanicus, annal. ii. Sed & historiar. iv, quum Batavi
Caninefatesque, Civile duce rebellantes, in societatem armorum traxissent Transrhena-
nos, expugnatis omnibus ferè inferioris Germaniæ castris; unum solum in superiore Ger-
maniâ oppugnatur Magontiacum: nullam videlicet aliam ob causam, quàm quòd heic quo-
que castra, & milites Romani. Oppugnarunt autem Vspii, Catti, & Mattiaci: scilicet quia
Catti & Mattiaci huic ripæ proximi. At clarius id patet ex eodem libro supra. Sic mitigatis
armis, Bonnam, hiberna prima legionis, ventum. Insensior illic miles, culpam cladis in Hordeonium
vertebat. ejus jussu directam adversus Batavos aciem, tamquam à Maguntiacum legiones sequerentur:
ejusdem prodicione casos, nullis supervenientibus auxiliis. Et paullo antè: Neque enim ambi-
guè fremebant, emissas à Maguntiacum Batavorum cohortes. & antea etiam: Mox occultis nuntiis
pellexit Britannica auxilia, Batavorum cohortes, missas in Germaniam, ut supra retulimus, ac tum
Magontiaci agentes. Hinc infrâ, eodem libro, quum inferior exercitus, interfecto duce Vo-
eulâ, Herennio verò & Numisio legatis vincis, pro imperio Galliarum jurasset. divisæ, inquit
 auct or,

auctor, inter Tutorum & Classicum cura. Tutor validâ manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit. Occisis Magontiaci tribunis, pulso castrorum præfecto, qui detraxerant, Classicus corruptissimum quemque è deditis pergere ad obsessos jubet, veniam ostentantes, si præsentia sequerentur. aliter nihil spei. & paullo post: Cohortium, alarum, legionum hiberna subversa, cremataque: iis tantum relictis, quæ Magontiaci ac Vindonissa sita sunt. Quibus verbis disertè jam castra hiberna ad Magontiacum ponuntur. Notandum autem, auctorem supra scribere, tamquam à Magontiacum legiones sequerentur: non legio. IV namque illic legiones, id est, universus Germaniæ superioris exercitus. Quò superiora etiam illa, annal. lib. I, intelligenda: Germanicus superiorem ad exercitum profectus, Secundam & Tertiamdecimam & Sextamdecimam legiones, nihil contatas, sacramento adigit. Quartadecimam paulum dubitaverunt. Sed & Drusus, Germanici pater, in Catos Cheruscumque arma ferens, ab eodem Magontiacum legiones Rhenum traduxit. Patet id ex Dionis lib. LV; ubi castellum cum præsidio prope Rhenum in Cattis posuisse narratur. nempe posuit in Tauno monte, ut testem supra audivimus Tacitum. proximum quidpe hoc erat iter ab Rheno in Chattos proficiscendi: in Chattos scilicet eos, qui, expulsi Ubiis, Transrhenanâ gente, agrisque eorum occupatis, mutato nomine, ripæ proximi Mattiaci dicti sunt, circa Marpurgium Cattorum gentis caput; ut suo loco ostendetur. Idem Dio lib. LV tradit, ultimâ expeditione pervenisse eum per Chattorum finem, ad Sævos usque; nempe Hermunduros; qui uni ex omnibus Suevis, Cattis cis Albim proximi.

20 Cattis superatis, Visurgim amnem transgressum, in Cheruscum arma convertisse: omniaque populando ad Albim pervenisse. hunc quoque transire quum conaretur, à muliere; quæ humanâ formâ amplior ei adparuit, retro ire iussum esse. ad Rhenum, eadem haud dubiè quâ ierat viâ, properantem, antequam flumen attingeret, in itinere morbo decessisse. militeis defuncto cenotaphium apud Rheni ripam posuisse. quod Magontiaci factum, auctor est Eutropius lib. VII; ut mox videbimus. Tam crebri igitur quum facti sint Romano exercitui à Magontiacum transitus Rheni in Chattos, proximasque gentes; quis jam dubitare potest, pontem heic fuisse? Credo neminem. Omnino igitur legendum in Floro; Bonnam & Magontiacum pontibus junxit, classibusque firmavit. Classem fuisse ad superiora castra, id est, Magontiaci, testis est & Tacitus, annal. lib. I: ubi seditionem inferioris exercitus narrans, *Cæsar*, inquit, *arma, classem, socios, demittere Rheno parat.* quam non Bonnæ, sive ad Aram Ubiorum tunc fuisse, sed ad Magontiacum; inde liquet, quòd tunc temporis milites in hibernis Bonnenfibus nulli; antequam duæ legiones sedatæ ex æstivis, quam circa Guldubam fuisse infra ostendetur, eò reductæ.

Magontiacum igitur opidum primum sui conditorem habuit Cl. Drusum Neronem, Cæsaris Augusti privignum, Tiberii imperatoris fratrem; qui castra heic legionum posuit, locumque mœnibus haud dubiè firmavit. Præpositus autem is fuit his oris statim post cladem Lollianam, teste Paterculo, in libro II; M. Crasso, & Cn. Cornelio Coss., ut auctor est Dio lib. LIV: id est, anno urbis LCCXXXIX; ante natum Christum XIV. Locum tamen ipsum etiam ante Romanorum in eo hibernationem, fuisse in vici modum habitatum; indicat nomen Celticâ lingvâ formatum: quod Drusus Romanus non primus imposuit; sed ab incolis jam antè impositum invenit. Ceterum dignitatem inter totius Germaniæ opida habuit semper secundam ab Agrippinensium urbe; quæ & ætate, & amplitudine, simulque dignitate fuit prior. Magontiacum verò perpetuò ad posteriora usque sæcula, superioris Germaniæ exercitus ducisque fuit sedes. unde ipse etiam dux cognominatus est *Magontiacensis*; eodemque nomine ducatus, quem ille rexit: cujus fines fuere iidem qui Vangionum ac Nemetum cum parte Trevirorum. sic enim Notitia imperii:

Sub dispositione viri spectabilis, ducis Mogontiacensis:

	(Pacensium	Saletione.
	Menapiorum	Tabernis.
	Anderecianorum	Vico Iulio.
	Vindicum	Nemetes.
	Martensium	Alta ripa.
Præfectura militum	Secunda Flavia	Vangiones.
	Armigerorum	Mogontiacum.
	Bingensium	Bingio.
	Balistariorum	Bodobriga.
	Defensorum	Confluentibus.
	Acincensium	Antonaco.

Supra Nemetes autem Triboccorum regio Argentoratensi comiti subdita fuit; qui & ipse duci Magontiacensi, ut totius Germaniæ superioris præfecto, suppositus fuit. Notitia imperii: *Sub dispositione viri spectabilis, comitis Argentoratensis, tractus Argentoratensis.* Et libellus provinciarum civitatumque Galliarum: *Provincia Germ. i. Metrop. civ. Magontiacensium. Civ. Argentoratensium; hoc est, Stratisburg. Civ. Nemetum; hoc est, Spira. Civ. Vangionum; hoc est, Varmacia.* Hæc igitur de vetustate dignitateque urbis Maguntiacensis. Ceterum de cenotaphio, Druso defuncto à militibus heic posito, controversiam movet doctissimus Lipsius Dioni ex Tacito, aut huic ex illo. quæ uti diligentius discutiatur, operæ pretium existimo. De arâ, Druso defuncto ad Alifonem castellum positâ, Taciti verba hæc sunt, *annal. 11: Cæsar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum expeditâ manu irruptionem in Chattos facere jubet. 10 ipse, audito castellum Lupia flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neg. Silito, ob subitos imbres, aliud actum, quam ut modicam prædam, & Arpi, principis Chattorum, conjugem siliamque raperet. neque Cæsari copiam pugna obsessores fecere, ad famam adventus ejus dilapsi. tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram; honoris, patris princeps ipse cum legionibus decurrit. tumulum iterare haut visum. & curceta inter castellum Alifonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Ad hæc de arâ Lipsius: *Druso mortuo cenotaphium decretum ad Rhenum ipsum. Dio LV, & Svetonius. & mox: Voluit id cenotaphium ad Moguntiacum fuisse: idq. ex Eutropio sumunt, lib. VII. repugnat hic locus, qui constituit inter Lupiam & Rhenum.* Non repugnat, mi Lipsi; nullo modo: sed diversam facit aram. duæ quidpe fuere: altera ad Alifonem castellum & Lupiam flumen; de quâ heic loquitur 20 Tacitus; quamque latius suo loco explicabo: ad Rhenum & Maguntiacum altera; de quâ sic Dio libro prædicto: *Καὶ ὁ μὲν εἰς τὸ πρῶτον πεδίον ὑπὸ τῆς ἰσπείρας, τῆς εἰς τὴν ἰσπείραν ἀκροῦς τῆς ἐν τῶν κττ. & Βελδύκων ἡνέχθη. καὶ πρῶτον πρὸς δεξιὰς, εἰς τὸ Ἐλύγισυ μνημῖον κατεπέθη. Γερμανικὸς τε μὲν τῶν παιδῶν ἐπινομασθεῖς, καὶ ἡμᾶς ἔεικονων καὶ ἀντιδῶν, μενελαφίς τε, πρὸς αὐτῶν τῶν ἡνωλαβῶν.* hoc est: *Drusi funus ab iis, qui ordinem equestrem cum dignitate servabant, & à genere senatorio natis, in campum Martium est delatum. ibi cremati reliquia in Augusti sepulcrum condita sunt. cognomenque Germanici ei & filiis datum; honoresque statuarum, & arcus, & cenotaphii, ad ipsum Rhenum tributi.* Et Eutropius lib. VII: *Post hunc Claudius fuit, patruus Caligule, Drusi, qui apud Moguntiacum monumentum habet, filius.* Ex hoc igitur intelligo, statuas & arcum triumphalem Romæ fuisse posita: solum verò cenotaphium Magontiaci ad Rhenum. Svetonius, 30 in Claudio, aram juxta cenotaphium fuisse sitam, haud obscure indicat per verbum *supplicarent.* *Exercitus, inquit, honorarium ei tumulum excitavit: circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret, Galliarumque civitates publice supplicarent.* Quid, quaeso, Galliarum civitates ultra Rhenum, ad Alifonem castellum prope Luppia fluminis fontem? Certè error hic est Lipsii: duæque diversæ fuere aræ, Druso posita: quarum alteram, uti antè dictum, milites præfidiarii castelli Alifonis, alteram exercitus apud Rhenum, Maguntiacum in hiberna reversus, excitavit. Juxta hanc cenotaphium fuit; ut Dio tradit: quod monumentum vocat Eutropius; & tumulum honorarium Svetonius. Durasse id ad Valentis usque principatum, cujus jussu breviarium rerum Romanarum Eutropius composuit, ex verbis ejus patet.

Hactenus igitur de tribus Germanicis nationibus, *Tribocchis, Nemetibus, Vangionibus*; qui partem *Mediomatricum* agrorum olim occupatam coluerunt. 40

C A P. XIV.

De T R E V E R I S.

MEDIOMATRICIS juncti fuere ab septemtrionibus TREVERI, longè latèque Rhenum inter Mosamque flumina incolentes. Nomen eorum apud auctores sæpius variatur. in aliis quidpe Cæsaris exemplaribus dicuntur *Treveri*, in aliis *Treviri*. & consimili modo in aliorum auctorum diversis exemplaribus. In Taciti *an-* 50 *nalibus* atque historiis quum constanter ubique legantur *Treveri*; tamen *IV* historiarum, singularis nominativus legitur *Tutor Trevir*. In Antonini itinerario ferè ubique sunt *Triveri*. In Græcorum quoque scriptorum libris variè scribuntur. nam apud Dionem, in uno eodemque libro *XL*, modò sunt *Τρηήροι*, modò *Τρεμήροι*, modò *Τρηήροι*, ut & apud Strabonem: apud Ptolemæum *Τρηβίροι*. In Notitiâ imperii Romani sæpè sunt *Triberi*, Græcâ magis, quam Latinâ scriptio. Causa hujus variationis primùm à Germanis profecta est; quia ipsi, pro ratione variarum dialectorum, nomen id multipliciter variaverunt. Germanicæ autem hos fuisse originis, adferit Tacitus, in lib. de Germaniâ: *Treveri & Nervii circa affecta-* *tionem*

tionem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt: tamquàm per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertia Gallorum separentur.

Terminos agrorum habuere à meridie eisdem, quos à septemtrionibus statui Mediomatricis. Versus occasum Mosà flumine à Rhemis separabantur. utrumque limitem adfirmat Ptolemæus, in descriptione Galliarum Belgicæ, his verbis: *Ἀνατολικώτεροι δὲ Ῥημῶν, δεξιωτέρους ἐστὶ Τρηβίροι, μεσημβριωτέρους δὲ Μεδιοματρικῆς.* id est: *Rhemis orientales sunt ad septemtriones Treviri, ad meridiem Mediomatrices.* Cæsar etiam pluribus in locis ostendit, Rhemis finitimos fuisse Treviros. Belli Gallici comment. v: *At Indutiomarus equitatum peditatumque cogere; iisque, qui per atatem in armis esse non poterant, in silvam Arduennam abditis, (quæ ingenti magnitudine, per medios sineis Trevirorum à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet) bellum parare instituit.* Et postea: *Quartam legionem in Rhemis cum T. Labieno, in confinio Trevirorum, hiemare iussit.* & rursus eodem commentario: *Interim ad Labienum per Rhemos, incredibili celeritate, de victoriâ Cæsaris fama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis millia pass. l. abesset, eoque post horam IX diei Cæsar pervenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur: quo clamore significatio victoriæ, gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret. Hac famâ ad Treviros perlatâ, Indutiomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit, copiasque omnes in Treviros reducit. Paulo post eodem: His rebus confectis, in concilio pronuntiat Indutiomarus Trevir, accersitum se à Senonibus, & Carnutibus, aliisque compluribus Gallia civitatibus. Huc, in Senones & Carnutes, se iter facturum per sineis Rhemorum; eorumque agros populaturum: ac priusquam id faciat, castra Labieni oppugnaturum.* Iuxta Rhemos ab eodem occidentem finitimos quoque habuere Nervios, inter duo opida, Mosâ adposita, *Masieres, & Charlemont.* Comment. vi: *Per Arduennam silvam; quæ est totius Gallia maxima, atque ab ripis Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet.* Ab septemtrionibus claudebantur finibus Pæmanorum, Cæresorum, Segnorum, & Condruforum. Cæsar eodem commentario: *Segni, Condrusique, ex gente & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones Trevirosque.* & comment. ii; ubi numerum recenset armatorum, quem pro se quæque Belgarum civitates ad commune bellum adversus Romanos pollicitæ erant: *Condrufos, Eburones, Cæresos, Pæmanos, qui uno nomine Germani adpellantur, ad XL millia.* Limitem heic statuo, per lineam ab opido Charlemont ad opidum Rheni *Andernach.* Sed hic limes postea, sub Augusto Cæsare ex parte, quæ Rhenum accessit, immutatus est: traductis ex Germaniâ Vbiis in citeriorem ripam; & Germaniâ Cistrhenanâ in Superiorem & Inferiorem per Abrincam amnem (nunc dicitur *Are*) divisâ. quâ ratione particula Condruforum agri, Rheno proxima, Trevirorum accessit titulo; ut infra patebit. Limitem igitur ejus sæculi statuo, lineam ab opido *Charlemont*, per opida *Rochefort, La Roche, & S. Vit*, ad opidum *Kerpen*; hinc flumen *Abrincam*, in Rhenum defluens. Ab oriente Rhenus amnis, ipsius Galliarum terminus, Treviros ab Vbiis, Transrhenanâ gente, arcebat Cæsaris ævo: cujus rei testis est ipse, passim in commentariis suis. Comment. iii: *T. Labienum legatum in Treviros, qui proximi Rheno flumini sunt, cum equitatu mittit.* Comment. iv: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt; & longo spatio, per sineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Triboccorum, Trevirorum, citatus fertur.* Comment. v: *Hec Trevirorum civitas longè plurimum totius Gallia equitatu valet; magnasque habet copias peditum; Rhenumque, ut supra demonstravimus, tangit.* & paullo post, de Arduennâ silvâ: *Quæ ingenti magnitudine, per medios sineis Trevirorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet.* Comment. vi, de eadem: *Quæ est totius Gallia maxima; atque ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinet.* & eodem comment. antea: *Cæsar, postquam ex Menapiis in Treviros venit, duabus de causis Rhenum transire constituit. paullo post: Notâ atque usitatâ ratione, magno militum studio, paucis diebus opus efficitur. firmo in Treviris presidio ad pontem relicto, ne quis ab his subito motus oriretur, reliquas copias equitatumque traducit. Et mox infra, de eodem ponte, ex Germaniâ rediens, reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum CC rescindit.* Cæsaris igitur tempestate ad Rhenum usque pertinuisse Trevirorum sineis, tot tantisque testimoniis satis confirmatur. Plinius tamen, lib. iv, cap. xv, Vangiones Vbiis, qui post Cæsarem cis Rhenum infra Andernacum coluerunt, continuare videtur. *Rhenum autem, inquit, accolentes Germania gentium, in eadem provinciâ, Nemetes, Tribocci, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinensis, Gugerii, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Item Tacitus, libro de Germaniâ: *Treviri & Nervii, circa affectationem Germanicæ originis, ultro ambitiosi sunt: tamquàm per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertia Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haut dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones,*

nes, Treboci, Nemetes. Vbi quidem, quamquam Romana colonia esse meruerint, ac libentius Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur; origine non erubescunt. transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arceant, non ut custodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt. Vbi Trebocis, Nemetibus, Vangionibus, Vbiis, ac Batavis disertè Rheni ripam tribuere videtur: Trevis autem non magis, quàm Nervii, quos in medio Belgicæ fuisse, infra ostendetur. Verùm uterque auctor, in istâ gentium conjunctione, non tam ordinem spectavit, quo quæque gens incoluit, quàm originem. eas quidpe junctim enarrare voluerunt, quæ sine controversiâ Germanici erant generis. extra quorum numerum ponendi videbantur Trevis ac Nervii. Proinde ex horum testimoniis nihil adfirmari, negativè potest. At Prole-
 mæus certè, ex quo uno, ceu geographo, satis de eâ re constare debebat, in ripâ omnino non agnoscit. Verùm ne hujus quidem, quia magnus harum partium perturbator, auctoritas heic valere potest. Strabo verò lib. IV, illic eos collocat. *Μετὰ τὴν τῶν Μεδιοματρικῶν, inquit, καὶ Τρεβόκων, παρακλιθεὶς τὴν ἑνὴν τῶν Ῥηνίων. Post Mediomatricos & Tribocchos Rhenum accolunt Trevis.* Sed hoc utrùm suâ ætate sic se habere compertum habuerit Strabo; an verò, ut pleraque alia Galliæ, ex Cæsaris commentariis desumerit, haud facilè dictu est. Coluisse tamen Trevis ripam amnis, Plinii quoque ac Taciti ævo, ex eorum comprobari potest monumentis. Tacitus historiar. VI: *Divisa inde inter Tutorem & Classicum cura. Tutor validâ manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum ad superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit. paullo post: Cohortium, alarum, legionum hiberna subversa, cre-
 mataque: iis tantum relicta, qua Maguntiaci ac Vindonissæ sita sunt. & postea: Ne Tutor quidem maturavit superiorem Germania ripam & ardua Alpium præfidiis claudere. Atque interim Undevicesima legio Vindonissâ, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhetiam, irrupere. Accessit ala Singularium, excita olim à Vitellio; deinde in partes Vespasiani transgressa. Praerat Iul. Briganticus, sorore Civili genitus, ut ferè acerrima proximorum odia sunt. invisus avunculo, insensuque. Tutor Treverorum copias, recenti Vangionum, Nemetum, Tribocorum lectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit; corruptis spe, aut motu subactis legionariis, qui primò cohortem, præmissam à Sextilio Felice, interficiunt: mox ubi duces exercitusque Romani propinquabant, honesto transfugio rediè: secutis Tribocis, Vangionibusque, & Nemetibus. Tutor, Treveris comitantibus, vitato Magontiaco, Bingium concessit; fidens loco, quia pontem Navæ fluminis abruperat. sed incursum cohortium, quas Sextilius ducebat, & reperto vado proditus, fufus-
 que. Eâ clade perculsi Treveri. & plebes, ommissis armis, per agros palatur. In his igitur notandum, Tutorem Treverum ad superiorem Rheni ripam Vangiones, Nemetes, Tribocofque in parteis traxisse. qui adventu Romanorum exercituum, unâ cum legionariis, ad obsequium rediè. Tutor ab exteris, seu finitimis destitutus, cum folis popularibus trans Navam flumen Bingium concessit, in suos sineis. ubi fufus; & plebes, ommissis armis, per agros palabatur. Vangionum si fuisset Bingium; haud satis tutò in alienos agros, in vicum alienis Romanorumque parti faventibus Vangionibus habitatum, concessisset. Idem auctor, historiar. V: *Transière Rhenum Tutor quoque & Classicus, & CXIII Treverorum senatores. nimirum è suâ ripâ, quæ erat à Navæ confluentem, ad confluentem Abrincæ usque. nam per 40
 alienos, sive Vangionum supra Navæ confluentem, seu per Vbiorum infra Abrincam, sineis haud tutus dabatur transitus, utrisque populis Romanorum parteis tum sequentibus. Hæc igitur argumenta è Tacito satis valida, atque certa. Plinii testimonium, quod haud dubiè in historiâ Germanicâ scriptum reliquit, apud Svetonium, in vitâ C. Caligulæ, legitur hujusmodi: *Vbi natus sit, incertum diversitas tradentium facit. Cn. Lentulus Gatulicus Tiburi genitum scribit: Plinius Secundus in Treveris, vico Ambiatino, supra Confluentes. addit etiam pro argumento aras ibi ostendi inscriptas, OB AGRIPPINÆ PUERPERIUM. Versiculi, imperante mox eo, divulgati, apud hibernas legionum procreatum indicant:***

In castris natus, patriis nutritus in armis.

Iam designati principis omen erat.

Confluentis heic intelliguntur Rheni ac Mosellæ; ad quos tunc castra Romanorum: nunc opidum dicitur, vitiato vocabulo Latino, *Coblentz*. Satis igitur apertè Plinius ostendit, vicum illum Ambiatinum in Treveris, unâ cum castris Confluentinis fuisse in ripâ Rheni. Terminum igitur Treveri Plinii Tacitiqve ævo, & postea etiam, habuère ab oriente eundem, quem Cæsaris sæculo; id est, Rhenum amnem, à Navâ flumine, limite Vangionum, ad Abrincam flumen usque, quod vulgò est *Are*. Infra Antonacum cur terminum Treverorum producatur, ratio hæc est; quod in Notitiâ imperii, sub duce Magontiacensi castra referuntur militum Acincensium, Atonaci sita; quemadmodum & castra Bingensia, quod

quod nullâ de causâ factum, nisi quia Antonacum, unâ cum Bingio, fuit opidum Treverorum; quorum agri orientales, id est, ad ripam Rheni pertinentes, superioris Germaniæ ducatu fuisse subjecti. Sed Cæsaris etiam ævo eò usque pertinuisse Treveros, ex ipsius demonstrari potest commentariis: quamvis paullo altiore verborum ejus repetitione; quæ ideò necessaria, quia immane in iis circa has oras later mendum. Commentario igitur IV: Vspetes atque Tenchtheri Germani Transrhenani, Rheno trajecto, primùm in Menapiorum, mox in Eburonum atque Condrusorum pervenerant fincis. Cæsar, eâ re cognitâ, exercitum contra eos movit ex Aulercis & Lexoviis. Paucorum dierum iter quum occupatos tenere patiatur. Id quum ille abnueret, obferretque conditionem, *si in Vbiorum finibus trans Rhenum considere vellent, se id ab Vbiis impetraturum: legati hæc se ad suos re-
luros dixerunt, & re deliberatâ, post diem tertium reversuros. intereâ ne propius se castra moveret, petierunt. Ne id quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit. cognoverat enim, magnam partem equitatus ab his, aliquot diebus antè, prædandi frumentandique causâ, ad Ambivaritos (legendum Aduaticos, suo loco ostendam) trans Mosam missam. hos expectari equiteis, atque ejus rei causâ moram interponi arbitratur. Quum ab hoste non ampliùs passuum XXI millibus abesset; ut erat constitutum, ad eum legati revertuntur. petunt, sibi uti potestatem faceret in Vbios legatos mittendi. quorum si principes ac senatores sibi jurejurando fidem fecissent; eâ conditione, quæ à Cæsare ferretur, se usuros ostendebant. ad has res conficiendas, sibi tridui spatium daret. Hæc omnia Cæsar eodem illo pertinere arbitratur, ut, tridui morâ interpositâ, equites eorum, qui abessent, reverterentur. tamen, sese non longiùs millibus passuum XV, aquationis causâ, processurum eo die, dixit. huc proximo die quam frequentissimi convenirent, ut de eorum postulatis cognosceret. Hic igitur dies induciis datus. Germani autem, impetu factò, equitatum Cæsaris, qui præmissus erat, in fugam conjecerunt. Nihilominus tamen postridiè manè ad eum in castra venerunt; simul sui purgandi causâ, quòd contrâ atque esset dictum, prælium pridè commississent; simul, ut, si quid possent, de induciis fallendo impetrarent. Quos Cæsar retineri jussit: & celeriter IXX millium itinere confectò, priùs ad hostium castra pervenit, quàm, quid ageret, Germani sentire possent. Quibus rebus subito perterriti; & celeritate adventus Romanorum, & discessu suorum. Romani mox in castra irrumpunt. Quo in loco, qui celeriter arma capere poterant, paullisper resisterunt, & prælium commiserunt. at reliqua multitudo, puerorum mulierumque, passim fugere cæperunt. ad quos confectandos Cæsar equitatum misit. Germani, post terga clamore audito, quum suos interfici viderent, armis abjectis, signisque militaribus relictis, se ex castris ejecerunt: & quum ad confluentem Mosæ & Rheni pervenissent, reliquâ fugâ desperatâ, magno numero interfectò, reliqui se in flumen præcipitaverunt; atque ibi timore, lassitudine, & vi fluminis oppressi perierunt. Germanico bello confectò, multis de causis Cæsar statuit, sibi Rhenum esse transeundum. quarum una erat, quòd Vbii (qui uni ex Transrhenanis ad Cæsarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant) magnoperè orabant, ut sibi auxilium ferret; quòd graviter ab Suevois premerentur. Ponte igitur effectò, exercitus transducitur. Cæsar, ad utramque partem pontis firmo præsidio relicto, in fincis Sigambrorum contendit. Paucos dies in eorum finibus moratus, se in Vbiorum fincis recepit: atque his auxilium pollicitus, si à Suevois premerentur. Diebus omnino XVII trans Rhenum consumtis, se in Galliam recepit; pontemque rescidit. Hactenus Cæsaris narratio, tota penè ejus relata verbis: in quibus ingens hactenus latitavit mendum in voce Mosæ: quòd doctissimos etiam viros in fœdissimos detrusit errores: quos hoc loco discussisse nec alienum ab re, & laboris fuerit pretium. Mosæ equidem Rhenique confluentem Cæsar heic intellexisse poterat, qui aliàs Mosæ Vahalisque adpellatur. sic namque Tacitus quoque, histor. lib. V: Spatium, velut æquoris, captum, ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenum oceano affundit. scilicet, quia Vahales pars est Rheni; ut infra ostendetur. Verùm confluens iste fuit (quòd infra, in Batavis, satis firmis probabitur argumentis) proximè oceanum, ad opidum Geersliet. quò Germani post prælium, cum Cæsare infeliciter in Condrusis commissum, perfugere haud poterant. Condrusorum quidpe (quos Treveris conterminos fuisse, supra dixi, pluribusque infra firmabo argumentis) fines à dictò confluente abfuerunt millia passuum circiter CXXV. quòd spatium, etiam expedito viatori, vix intra quintum diem confici potest. Dio equidem, lib. XXXIX, dictos Germanos, Rhenum transgressos, in Treverorum pervenisse fincis, ibique à Cæsare cæfos esse narrat. Verùm id ei eâ ratione factum, quòd Condrusi sub imperio fuerunt, sive in clientelâ Treverorum: teste Cæsare, eodem comment. IV. Thomas Hubertus Leodius, qui de Eburonibus librum conscripsit, quum ex hoc Cæsaris commentario cognovisset, dictos Germanos in Eburonum fincis pervenisse; mendo isto, quòd hæret in vocabulo*

vocabulo *Mosa*, longius seductus, Eburonum fincis ab Treveris ad oceanum usque protulit. quâ re & Menapios, & quos Cæsar in Selandicis, ut infra monstrabitur, collocat insulis, sedibus suis exturbavit. Alii in alios, eodem ex mendo, prolapsi sunt errores. Verùm Huberto animadvertendum erat, Cæsarem ipso in loco, ubi Germanos fuderat, fugaveratque, vel sanè haud procul, super Rhenum struxisse pontem. qui prope oceanum, ad dictum Mosæ confluentem exstructus si fuisset; certè Cæsar eo non in Vbios, ne in Sigambros quidem, sed longissimè infra, in insulâ Batavorum infimam partem transisset. Ad Vbiorum autem ripam pontem pertinuisse, satis clarè ex eo patet, quòd Cæsar Sigambrorum (quos Vbiis fuisse conterminos suo loco docebitur) è finibus regrediens, in Vbiorum fincis, atque inde eodem ponte in Galliam se recepit. Purgo 10 igitur mendum illud immane ex voce *Mosa*, rescripto vocabulo *Mosella*: ad cuius confluentem cuncta, quæ de dictâ pugnâ à Cæsare narrantur, quamrectissimè quadrant. Certior autem uti sis, me hoc iudicio non falli; refer huc quæ Cæsar commentario sexto, de eodem ponte memorat. *Cæsar, postquam ex Menapiis in Treveris venit, duabus de causis Rhenum transire constituit. quarum erat altera, quòd auxilia contra se Treveris miserant: altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. His constitutis rebus, paulum supra eum locum, quo antea exercitum transduxerat, facere pontem instituit. Notâ atque usitatâ ratione, magno militum studio, paucis diebus opus efficitur. Firmo in Treveris presidio ad pontem relicto, ne quis ab iis subito motus oriretur, reliquas copias, equitatumque transducit. Vbii, qui antè obsides dederant, atque in deditionem venerant, purgandi sui causâ, ad eum legatos mittunt. Et eodem 20 comment. postea: Cæsar, postquam per Vbios exploratores comperit, Srevos sese in silvas recepisse; inopiam frumenti veritus, constituit non progredi longius: sed, ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret; atque ut eorum auxilia tardaret; reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum CC, rescindit: atque in extremo ponte turrim tabulatorum IV constituit, presidiumque cohortium XII, pontis tuendi causâ, ponit; magnisque eum locum munitionibus firmat. Pons igitur ille primus & ipse aut in Treveris fuit, aut in horum finitimis Condrusis; in quorum finibus Cæsar Germanos fudit. Vnde clariùs jam patet, legendum in IV commentario; ad confluentem *Mosellæ & Rheni*. Sed eadem res ex Floro etiam demonstrari potest: quamquàm in huius quoque exemplaribus idem vocabulum fædè per impetitos librarios vitiatum sit. Lib. III, cap. X, eandem historiam 30 breviter referens; *Iterum de Germanis, inquit, Tencteri querebantur. heic verò jam Cæsar ultra Mosulam navali ponte transgreditur, ipsumque Rhenum; & Herciniis hostem quarit in silvis. Ita equidem Viretus nomen amnis restituit: quum manu scripta ejus exemplaria & vetus editio haberent, Massiliam. Verùm ex hac voce quis non conjecerit, scribendum potiùs esse Mosellam, quàm Mosulam? nam ille facili lapsu in li corrumperetur. At quæ isthæc est barbara loquutio, ultra Mosellam transgreditur? An non elegantius, multoque magis Latine fuisset, Mosellam transgreditur? Omnino arbitror. Lego igitur sic: *Heic verò jam Cæsar infra Mosellam navali ponte transgreditur ipsum Rhenum.* quidpe non Mosellam tunc transit Cæsar, ex Aulercis & Lexoviis, (ut testis ipse in fine comment. III) quorum opida antiqua nunc dicuntur in Normanniâ *Evreux & Lisieux*, in Condrusorum fincis tendens. Huc 40 jam adsit versutus ille philosophus (seu medicum se dici malit) qui disceptationes chorographicas contra commentarium meum, de Rheni ostiis, nuper edidit. Iudicium & religionem hominis, nullam literulam in antiquis auctorum exemplaribus immutandam existimantis, mirabor sanè & laudabo, si omnia ista disertissima tot auctorum documenta ad Mosæ Rhenique confluentem pertrahere quiverit. Verùm de hoc chorographo commodior in Batavis erit locus plura dicere. Cæsar, ut Germanos prope confluentem Mosellæ fusos à se retulit, statim de pontis structione, & transitu suo, narrationem subjicit: nec de mutatione loci, in quo pugnam conferuerat, quidquam memorat. ex quo satis dilucidè perspicitur, pontem primum factum infra confluentem Mosellæ, in Condrusis, haud longè infra castra Germanorum, è quibus illi ad Rheni ripam, haud procul à dicto confluen- 50 te dissitam, profugerunt. Cæsar, eodem comment. VI, infra: *Cæsar ad finitimas civitates nuntios dimittit: omnes evocat, spe prædæ, ad diripiendos Eburones. & mox: Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones; atque ultro omnes ad prædam evocari. Cogunt equitum duo millia Sigambri; qui sunt proximi Rheno: à quibus receptos ex fugâ Tencteros atque Vsi- petes, supra docuimus. transeuntes Rhenum navibus, ratibusque, xxx millibus passuum infra eum locum, ubi pons erat imperfectus, presidiumque ab Cæsare relicto, primos Eburonum fincis ad- eunt. Sigambros inter Coloniam Agrippinensem & Rheni divortium, ripam amnis coluisse, & circa ipsam Coloniam, Eburonum prospexisse agros, infra docebo. A Colonia igitur***

igitur si mill. pass. ascendas xxx, incidēs in dictum opidum Antonacum: quo loco haud dubiè exstructus fuit alter ille Cæsaris pons, in Trevis; primus verò paullo infra hunc, in Condruſis. Atque hæc ratio rectè convenit cum eo, quod dixi, Antonacum ideò ducati Magontiacensi tributum fuisse, quia opidum id erat Trevirorum; qui & ipsi, quâ Rhenum accedunt, superioris Germaniæ provinciæ fuere adnumerati.

Limitibus igitur Trevirorum, sic undique constitutis, regiones nunc continentur istæ: Westraviæ pars inferior, inter Navam Mosellamque amneis; dein Treviricus episcopatus omnis; item ducatus Bulloniensis; Sedanensis ditio; ager Masuriensis; Luceburgiensis ducatus major pars, in medio sita; cujus opida, *Lucenburg, Arlon, Virton, Montmedy, La Frette, Chiny, Neufchastel, Bastoigne, Hoffalze, Clerf, S. Vit, Neuburg, Vianden, Dechery, Echternach, Bidburg, Greven Macherem, Rode Macherem.* item Colonienſis episcopatus opida, *Antonacum, Brisich, Zinsich, Königsfeld.*

Caput gentis Trevirorum quondam fuit, auctore Ptolemæo, AUGUSTA TREVIRORUM. quam nunc esse eam urbem, quæ, Mosellæ flumini imposita, vulgari vocabulo Germanis dicitur TRIER, haud dubium esse potest; quando jam antè ostensum est, posterioribus temporibus princeps nationum urbeis, abjecto veteri ac proprio nomine, ipsarum nationum vocabulis indigetatas fuisse. unde hæc etiam Antonino, Marcellino, & aliis ejus ævi scriptoribus, plurali numero dicitur TREVIRI. Aethico cosmographo eadem urbs singulari numero vocatur TRIVERIS: eadem scilicet ratione, uti *Divodurum Mediomatricorum* postea dictum fuit *Mediomatrici*, & tandem *Metis*. Cum Aethico idem facit Sozomenus, lib. II, cap. XXV II; his verbis de Constantino imperatore & Athanasio loquens: *Προσέτιξεν αὐτὸν ἐν Τεμβέριε ἡ πόλις δούση Γαλατῶν οὐκείν.* id est: *Iussit eum Triverim, quæ Gallorum occidentalium est urbs, incolere.* Tacito historiar. IV, adpellatur COLONIA TREVIRORUM, in Vitellii principatu. Nummus Vespasiani sic habet: COL. AUG. TREVIROR. A quo colonia deducta sit, nullibi adnotatum reperio. Augusti auspiciis deductam, nomen indicat. Vnde etiam certum argumentum, jam ante Augusti, antequam Cæsaris tempora, antiquissimam fuisse Trevirorum urbem: quod principatus dignitas ostendit. *Opulentissimam totius Belgiæ memorat, in Claudii principatu, Augustæ nomine, Mela lib. III, cap. II. Zosimus lib. III, sub Constantio, omnium Transalpinarum maximam.* De Trebetâ

quæ in monachalibus narrantur historiis, ceu fabulas anileis, abundantisque otii figmenta, pluribus refellere haud libet. Ceterum quodnam urbs hæc proprium genuinumque habuerit nomen, antequam colonia Romana eò deducta fuit, prorsus incertum est. Dextra amnis ripæ jam inde à primis temporibus adpositam fuisse, adparet ex dicto Taciti historiar. IV: ubi pugna inter Germanos & Romanas legiones describitur. *Media acies Vbiis Lingonibusque data; dextro cornu cohortes Batavorum, sinistri Bruçteri, Tençterique, pars montibus, alii viam inter Mosellamque flumen, tam improvisi assiluerunt, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul vincique suos audierit; increpans parvorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit. Perrupta legionum castra, fusi equites: medius Mosella pons, qui ulteriora Colonia annectit, ab hostibus infessus. Cerialis turbidis rebus intrepidus, & fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate, & fortissimi cujusque accursu, recuperatum pontem lectâ manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos, & rarum apud signa militem, ac prope circumventas aquilas videt. Castra hæc erant trans amnem ac pontem. de quibus hæc, eodem libro antè: *Legiones, Bonnâ Novesioque advenientes, nihil mutato itinere, ante mœnia Treverorum confidunt. & postea, paullo ante dictam pugnam: Romanus exercitus castra fossâ valloque circumdedit: quis temerè antea intus confederat.**

Celebritatem urbi tunc maximam fuisse existimo, quum, sub Ammiani Marcellini ævum, imperatorum esset sedes. unde ipse, in lib. xv: *Belgica prima Mediomatricos prætendit, & Treviros, domicilium principum clarum.* & lib. xxvii, de Valentiniano ac Gratiano, ex Alemanniâ reversis: *Milites ad hiberna, imperatores Treveros reverterunt.* & lib. xxix, de eodem Valentiniano, ex eadem Alemanniâ, expeditione irritâ, regresso: *Valentinianus rediit Treveros mæstus.* Huc quoque Aufonii spectant versus, in descriptione Mosellæ:

*Salve amnis laudate agris, laudate colonis,
Dignata imperio debent cui mœnia Belge.*

Et isti, in eodem carmine infra perscripti:

*— Nec præmia in undis
Sola: sed Augustæ veniens quod mœnibus urbis
Spectavit junctos natique patrisque triumphos,*

Hosti-

*Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum,
Et fontem Latius ignotum annalibus Histri.
Hæc profligati venit modò laurea belli.*

De triumpho loquitur, super Argentariensî victoriâ acto. Eadem hæc causa fuit, cur Antoninus, quem hoc sæculo itinerarium composuisse suprâ in Rauricis dixi, primum de Pannoniis iter à Sirmio Treviros usque direxerit: quia Treviris tunc domicilium imperatorum, & crebræ hinc ad Sirmium profectioes, ob bella Quadorum, Sarmatarum, Gothorumque, quæ leguntur apud Marcellinum. Hæc igitur de ipso capite. nunc reliqua expediam. At primum, quæ ad ripam Rheni, limitem Germaniæ, horum quidpe antiquitas atque origo certissima.

Primum est, ad ipsum Vangionum limitem, Navam amnem, quæ is Rheno redditur, BINGIUM. quod hodiè nomen antiquum servans, vulgo vocatur *Bing & Bingen*; quemadmodum omnia Germaniæ loca, in *ING* desinentia. Ad lavam amnis ripam, id est, in Treveris, positum fuisse, jam antea ex Tacito ostensum. Tabula itineraria, & Antonini unum iter, inter Magontiacum & Bingium *x i i* habent millia passuum: parum rectè; quum se verâ sint *xv i*. unde *v* corruptum suspicor in *i*. Apud Antoninum alio in itinere, à Noviomago, id est, Spirâ, Bingium usque sunt millia *xxv*: & hinc Antunnacum *xv ii*. utrobique loca intercedentia cum numeris millium interisse puto. Sed apud eundem, duobus in locis, nomen id corruptum legitur, *Vingium*, & *Vincum*.

<i>Bandobrico</i>		<i>Bonna</i>	
<i>Salissone</i>	xxii.	<i>Antunaco</i>	xvii.
<i>Vingio</i>	xxiii.	<i>Confluentibus</i>	viii.
<i>Mogontia</i>	xii.	<i>Vinco</i>	xxvi.
		<i>Noviomago</i>	xxxiii.
		<i>Triveros</i>	xiii.

In primo itinere bini prioris numeri longè abundant; ut infrâ ostenderur. in altero, inter Confluentes & Bingium interiit tertium *x*: sunt quidpe millia *xxxvi*. & hinc Noviomagum ad Mosellam paullo amplius. Vicum fuisse Bingium, ad Aufonii usque ætatem, carmen ejus indicat.

*Transieram celerem nebuloso flumine Navam;
Addita miratus veteri nova mania vico:
Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas;
Intectæque jacent inopes super arva caterva.*

His enim verbis poetam intellexisse *Bingium*, jam antea in Tribocchis ad Argentoratum demonstratum est. Notitia imperii castra heic ponit militum. eodem usu fuisse locum jam inde ab Augusti ævo, unumque ex illis *i*. amplius castellis, quæ Drusus per Rheni ripam erexit, haud dubium est. Clades illa Romanorum quæ fuerit ad Bingium, Cannensis similis, nullibi adnotatum reperio.

A Bingio ad Confluentes iter sic in tabulâ & apud Antoninum describitur:

Tabula;		Antoninus;	
<i>Bingium</i>		<i>Vingio</i>	
<i>Vosavia</i>	viii.	<i>Salissone</i>	xxiii.
<i>Bontobrice</i>	viii.	<i>Baudobrico</i>	xxii.
<i>Confluentes</i>	viii.		

Apud Antoninum numerum millium utrobique abundare, jam antea dixi. in tabulâ singulis numeris unum adde milliari; & rectum intervallum habebis inter Bingium & Confluentes millium *xxix*. *Vosavia* hodiè est *Ober Wesel*, *x* millibus passuum à Bingio distitum. quam Althamerus, & Pirchheimerus *Ficeliam*, nescio unde, adpellant. Apud Antoninum nomen hujus loci suspicor fuisse literis adeò obscuratis, uti legi nequiret. in cujus vicem postea è Marcellino quidam substituit *Salissonem*: quam ipsi Antonino & tabulæ esse *Saletionem*, nunc *Seltz*, suprâ in Nemetibus ostensum est. Verùm tamen è voce *Salissone*, si geminum *ss* ejicias, vertasque *n* in *u*: transpositis deinde syllabis, habebis vocabulum *Vesalio*. in hoc corrigas è tabulâ *O* in *A*; & erit probum germanumque loci nomen *VESALIA*. Tabulæ auctor an in primâ syllabâ *O* scripserit, ego dubito. in quartâ malè legi *V*, loco *L*, certum est. Opidum id hodiè dicitur *Ober Wesel*, id est, *Vesalia superior*, ad discrimen opidi *Vnder Wesel*, id est, *inferioris Vesalia*; quæ posteriori sæculo, trans Rhenum,

Rhenum, ad Luppia confluentem exstructa est. cujus nulla apud veteres mentio. Superiorem quoque Vesaliam, unum fuisse ex 1. amplius Drusi castellis, ex quo conjiciam, non habeo, nisi quod, uti tantus in unâ amnis ripâ castellorum numerus conficiatur, nulla loca, antiquis scriptoribus memorata, excludi possint.

Ab superiore Vesaliâ x iterum sunt millia ad opidum vulgari nunc vocabulo *Boppart*. quem eundem esse locum, qui in tabulâ *Bontobrice*, & apud Antoninum *Baudobrico* dicitur; situs in ripâ Rheni, intervallum, quod penè in tabulâ constat, & nominis similitudo, convincunt. In Notitiâ imperii vocatur *BODOBRIGA*. unde apud Antoninum lego *BAUDOBRICA*, & in tabulâ *BAUTOBRICA*. Omnium recta est ratio, variantibus lingvæ Celticæ dialectis: quæ facillè au in o, t in d, & g in c, & vice versâ, commutant. Antiquis Germanis credo fuisse *Bodebrige*, & *Boteprige*. unde postea *Bobbrig*, & *Bopprig*: & mox *Bobbert*, & *Boppert*; quod tandem *Boppart*. Hoc etiam unum fuisse è 1. amplius Drusi castellis, Notitiâ imperii monet, castra heic militum posteriori etiam sæculo collocans.

A Baudobriga 1 x sunt mill. pass. ad Rheni Mosellæque confluentes. Opidum heic nunc sternitur celebre ac præclarum, vulgari vocabulo *Coblenz*: quod antiquum, à Romanis impositum, nomen *CONFLUENTES*, apertè prodit. Solebant enim Romani opida ad confluentes amnium condita, ipsorum confluentium vocabulo indigetare. unde etiamnum in Galliâ, ad Sequanæ Matronæque confluentes vicus est *Conflens*: & eodem nomine opidum ad Sequanæ Aesîæque conflentes. item in Burgundiæ comitatu, in confinio Lotharingiæ, ad Lantanæ aliorumque duum amnium conflentes. A Germanis pejùs id vocabulum vitiarum est in *Coblenz*, quo nomine, præter jam dictum opidum ad Mosellæ conflentes, aliud est in Helvetiorum agro, ad Arolæ Rhenique conflentes: de quo suo loco dictum. Germanos video patriâ lingvâ ejusmodi loca adpellasse *Gemünde*: quo vocabulo haud exiguo numero sunt opida in Germaniâ. nam *mund* est os; & *münde*, ostium fluminis. unde *Weißelmünde* arx ad Vistulæ amnis ostium. infra patriæ mihi terræ opidum *Godanium*; & *Vvarnemünde*, ad Varni amnis ostium, infra Rostochium; item *Travemünde* ad Travæ ostium, infra Lubecam. *Gemünde* igitur nihil aliud est, quàm confluens fluminum. Fallitur quamvehementissimè simul atque delirat auctor annalium Fuldensium, qui *Gemündam* ad Simeræ aliusque rivi confluentem, x 11 circiter mill. pass. à Rheno sitam, *Caput montium vocatam* ait, eo quod ibi montes, per alveum fluminis Rheni tendentes, initium habent.

Primùm, aut diversam hujus loci esse etymologiam ab ceteris per Germaniam *Gemündis*; probetur; aut his omnibus quomodò Latinum nomen, & à quibus, item quo unanimi consensu impositum sit, ostendatur. his præstitis, ad omnes visendas eum remittam, uti dispiat, an singulæ ad montium initia sint positæ. ubi falli eum quamsepissimè, haud dubito. Ceterò antiqui Latini hujusmodi situ loca solebant vocare *Interamnias*, *Interamnias*, & *Interamnâ*. unde apud Strabon. lib. v, Latii est *πόλις Ἰντερἀμνίων, ἐν συμβολῇ δύοῖν ποταμῶν κείρων* id est, opidum *Interamnium*, ad confluentem duorum amnium situm. à quo Plinius lib. iii, cap. v, opidanos habet *Interamnates*. Ptolemæo eadem in Italiâ est *πραγαλιαν πόλις Ἰντερἀμνία, Praegutiorum opidum Interamnâ*. quod nunc, haud procul à mari supero, ad confluentem Turdini, & alius fluvii, vulgò corrupto antiquo vocabulo dicitur *Terano*. Eiusdem generis sunt

eidem Ptolemæo duo opida *Interamnâ*, in Hispaniæ regione Asturiâ: quorum alterum cognomine *Flavium*, Antonino quoque in itinerario memorarum. Græcè hujusmodi loca, ab eodem argumento, dixeris *μεσοποταμίας*. Slavi hodièq; idem vocabulum egregiè atque elegantè expriment suâ lingvâ *Mez yrzec*, & aliâ dialecto *Miedz yrzec*: quæ illi consimili modo opidis, ad amnium conflentes sitis imponunt. *rzeká* quidpe iis est *amnis*; *mez* & *miedzy*, *inter*. Solent tamen hi etiam opidis id imponere in amnicis insulis sitis. quod & Latinis factitatum video. nam Straboni, eodem libro, & Tacito, hist. l. iii, in Naris fluvii insulâ est opidum *Ἰντεργωῖα Interamna*: à quo Plin. l. iii, c. xiv, sunt *Interamnates* cognomine *Nartes*. Germani hujusmodi loca in insulis & ad insulas amnicas sita, sæpè vocant *Weert*, & *Weerder*, aliâque dialecto *Wärt*, & *Wärder*. unde opida *Keyfersweert* ad Rhenum, & *Donaw wärt* ad Dâubium. ista enim vocabula nihil aliud significant, quàm *insulam amnicam*. Sed de his satis, superque, nunc ad Trevirorum *CONFLUENTES* redeo. Nomen hoc, unâ cum opido, haud dubiè à Druso huic loco impositum. quidpe quum is castris ad Rhenum adversus Germaniam loca idonea quæreret, quem magis idoneum invenire poterat, quàm hunc ipsum? quem ipsa natura unâ ex parte Rheni, alterâ Mosellæ alveis fluminibusque, tertiâ monte opposito munierat. Sub excessum Augusti jam opidum fuisse, colligere licet è Plinii historiæ Germanicæ loco supra è Svetonio citato; cujus verba de Caligulâ imp. hæc sunt: *Vbi natus sit, incertum diversitas tradentium facit. Cn. Lentulus Gatulicus Tiburi genitum scribit:*

K k

Plinius

Plinius Secundus in Treveris, vico Ambiatino, supra Confluentes. Non fluminum vocabulum, nec castrorum, nec vici, uti de Ambiatino, heic adponit; quia ipso Confluentium nomine opidum erat satis notum: ad quod castra militum Romanorum, ut supra dictum. Plinii Suetoniique ævo quàm amplum fuerit opidum, haud facile dictum est: Marcellini certè tempestate fuit parvum; ut ipse testatur lib. xvi. Qui locus quia corruptus est, paullo altiùs verba ejus heic erunt repetenda, excutiendaque. De Iuliano igitur Cæsare sic loquitur: Audiens itaque Argentoratum, Brocomagum, Tabernas, Salisonem, Nemetas, & Vangionas, & Maguntiacum, civitates barbaras possidentes, territoria earum habitare; (nam ipsa opida, ut circumdata retibus lustra, declinant:) primam omnium Brocomagum occupavit: eique jam adventanti Germanorum manus, pugnam intendens, occurrit. Cùmque in bicornem figuram acie divisâ colato pede res agi cœpisset, exitioque hostes urgerentur ancipiti, capis nonnullis, aliis in ipso prælii furore truncatis, residui discessere, celeritatis præsidio cœti. Nullo itaque posthac repugnante, ad recuperandam ire placuit Agrippinam, ante Caesaris in Gallias adventum excisam. Per quos tractus nec civitas ulla visitur, nec castellum: nisi quod apud Confluentes, locum ita cognominatum, ubi amnis Mosella confunditur Rheno, Rigodulum oppidum est; & una prope ipsam Coloniam turris. Quid, quæso, hoc est, quod apud Mosellæ Rhenique confluentis opidum ait esse Rigodulum? quid, quod non illum ipsum locum apud Confluentes adpellavit vel memoravit opidum? quod opidum fuisse ejus ætate, Plinii, Suetonii, Antonini, & auctoris tabulæ itinerariæ testimoniis confirmatur. Doctissimum virum, Marquardum Freherum, testem habeo. in secundo Palatinarum originum, in Accursianâ editione, item in exemplaribus manu exaratis, pro Rigodulum, legi Rigomagum, quod ei placet, ex tabulâ itinerariâ, sic habente:

Confluentes	
Antunnaco	VIII.
Rigomagus	VIII.
Bonne	VIII.
Agrippina	XI.

Locum hunc, inter Antunnacum & Bonnam, nunc esse vicum Rymagen, infra opidum Zinsich, ne ipse quidem diffitetur Freherus. quæro igitur, quum ab hoc vico xx sint re verâ 30 millia passuum ad Confluentes usque, quomodò Marcellinus locum hunc tam longè diffitum, opidum dicere potuit apud Confluentes? Poterat certè, si improprie uti libuisset voce apud, potiore nominare, longèque notiore locum, ipsam Coloniam Agrippinam, totius Germaniæ Cisrhenanæ maximam, ut infra reddetur; quæ æquali à dicto vico distabat spatio. Itaque haud placet illa corrupti vocabuli emendatio in Rigomagum. ex quo tamen colligo, non nuper nec recens illud esse exortum in Marcellini exemplaribus mendum; quum jam illi homines, qui manu historias ejus exaraverunt, corrigere id, haud dubiè à tabulâ itinerariâ, tentarunt. Vocabulum hoc Rigodulum quum in nullius alius legatur auctoris scriptis, quàm in Taciti historiar. lib. iv; locus hic diligentius inspiciendus erit, si quid fortè veri rectique erui inde possit. De rebellionem Galliarum, sub excessum Neronis factâ, sic inter alia, auctor scribit: Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt, occisis Herennio ac Numisto legatis; quò minore spe venia cresceret vinculum sceleris. Hic belli status erat, cùm Petilius Cerialis Magontiacum venit. ejus eventu erecta spes. & mox: Civilis & Classicus, ubi pulsam Tutorem, caesos Treveros, cuncta hostibus prospera accepere; trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt; crebris interim nuntiis Valentinum monuere, ne summe rei periculum faceret. Eò rapidius Cerialis, missis in Mediomatricos qui breviori itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Magontiaci, quantumque secum transfregerat, tertius castris Rigodulum venit. quem locum magnâ Treverorum manu Valentinus infederat, montibus aut Mosellâ amne septum. & addiderat fossas, obicesque saxorum. Nec deterruere ea munimenta Romanum ducem, quò minùs peditem perrumpere juberet; equitum aciem in collum erigeret; spreto hoste; quem temerè collectum, haur ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret. Paullum moræ in ascensu, dum missilia hostium prævehuntur. Vi ventum ad manus; deturbati, ruina modo precipitantur. & pars equitum, aequioribus jugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quibus ducem Valentinum, cepit. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est. Egregiè heic equidem Tacito cum Marcellino convenire viderur, dum locum, quem Valentinus obsederat, & nomine eodem adpellat Rigodulum, & in Mosellâ ripâ locat. at id jam minùs placet, quòd Rheni mentionem non addit, nec confluentium horum amnium. Heic tamen fortè nihil neglectum, nihilque omisum: quia opidum non ad ipsos fuerit amnium confluentes; ubi

ubi aliud jam erat opidum, Confluente dictum: sed propè, haud procul, paullo supra. Verùm quomodo Cerialis, expugnato prope Confluenteis Rigodulo, postero die cum exercitu & captivis Coloniam usque Treverorum, millia passuum l. emensus est: Certè nullo modo, ne integro quidem biduo, potuit. Proinde *Rigodulum* in Marcellini historià non idem est, quod in Taciti legitur historià. quod & ipsum improbum corruptumque esse vocabulum, mox infra patebit. Ejectis igitur, è Marcellini exemplaribus, duobus istis suppositiis vocabulis, *Rigodulum*, & *Rigomagum*; eorum loco legendum cenfeo, *exiguum*. uti locus integer sit hujusmodi: *Per quos tractus nec civitas ulla visitur, nec castellum; nisi quòd apud Confluenteis, locum ita cognominatum, ubi amnis Mosella confunditur Rheo, exiguum oppidum est; & una, prope ipsam Coloniam, turris.* Opidum enim hoc erat ipse locus, à confluentibus dictorum amnium cognominatus. *exiguum* autem legendum conjicio inde, quòd eum locum civitatem, cum reliquis ejusdem tractus, quæ excisæ erant, vocare ob exiguitatem dedignatus est: tum, quia hæc vox literas, quas duo illa vocabula suppositicia, habet easdem v, *iguum*. Quemadmodum autem è tabulà itinerarià antè dixi emendationem factam in *Rigomagum*; sic istam correctionem in *Rigodulum* è Taciti libris, quum in multas variasque conjectaretur parteis, desumptam haud dubito.

Ceterùm *AMBIATINUM* illum vicum, ut antè dixi, haud longè supra Confluenteis situm fuisse judico: fortè circa opidulum nunc *Capelle*, inter Baidobrigam, & Confluenteis. alioquin enim ineptè loci situm Plinius designasset per Confluenteis, si longius ab his dif-
 20 fitus. Nec Lipsio credo, hiberna heic legionum fuisse existimanti. hæc namque jam inde ab Augusti, post Lollianam cladem, in Germaniam Cisthenanam expeditione, hiberna sua habuere, duæ legiones ad Vetera, totidem ad Aram Vbiorum, & 1v ad Magontiacum; ut supra ostensum, pluribusque infra ostenderetur. Nomen vici mirificè in variis Svetonii exemplaribus variatur. alia enim habent in *vico Ambiatino*, alia *Ambiatico*, alia *Ambitarino*. utrum rectius, nemo facilè dixerit; quando nullus alius auctor ejus meminit. quamquam haud dubitaverim, hunc esse eundem vicum, quem diplomata Pepini Francorum regis, & filii ejus, Caroli Magni imperatoris, *AMBITIVUM* adpellant: ubi inter alias donationes cenobio divi Maximini Trevirensis factas, ecclesia commemoratur divi Martini, in pago Ambiativo. ex quibus ego ausim apud Svetonium quoque pro *vico Ambiatino*, legere *AMBIATIVO*. Cum ecclesià autem illà pagi Ambiativi, haud malè congruit hodiernum dicti opiduli nomen *Capelle*. De cetero qui apud Svetonium intelligunt Mosellæ Saravique confluentes, eo errore ducti videntur, quòd Trevirorum finis ad Rhenum usque extendi ignorarunt. Hi verò confluentes non tam clari, & cuique Romæ noti, uti sine amnium nominibus solo confluentium vocabulo indicasse suffecerit. nec castra heic, sub Caligulæ natalem, fuere ulla: sed cuncta apud Rheni ripam, ut antè dictum. Castra fuisse ad vicum Ambiativum, pater ex eo, quòd Plinius in hoc vico Caligulam genitum prodidit: Tacitus verò, annal. 1, & distichon, à Svetonio citatum, in castris natum testantur. Neque verò ipsarum legionum hiberna, quæ tunc in dictis fuere locis, in versiculis intellecta fuisse, temerè crediderim.

40 Ultimum Treverorum in Rheni ripà fuit *ANTUNNA CUM*, tabulæ itinerariæ & Antonino sic dictum. apud hunc tamen, alio in itinere, uno n scribitur casus obliquus *Antonaco*: & Notitiæ imperii *Antonaco*. unde etiam Fortunato, in poemate de Navigio, dicitur *Antonacense castellum*. Marcellinus, lib. xviii, vocat *Antennacum*. Quà vocali secundam syllabam scribas, variantibus facilè dialectis, in æquo est. n verò in eadem rectius geminari, indicat consonans in ejusdem loci vocabulo Germanico *Andernach*. Castra heic militum, ut supra cognitum, ponit Notitia imperii. Eodem usù fuisse locum jam inde à Cæsaris bello Gallico, supra è commentariis ejus demonstratum est. is enim pontem heic, ut refert comm. vi, super Rhenum exstruxit sublicium. quumque è Germanià reverteretur, *ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret, atque ut eorum auxilia, quæ Cisthenanis contra Romanos militabant, tardaret; reducto exercitu, partem ultimam pontis, que ripas Vbiorum in Germanià contingebat, in longitudinem pedum cc rescidit: atque in extremo ponte turrim tabulatorum 1v constituit in Treveris, presidiumque cohortium xii pontis tuendi causà posuit; magnisque eum locum munitionibus firmavit.* Omnem denique pontem unà cum presidio tunc fuisse sublatum, quum Cæsar militeis è Gallià contra Pompejum abduceret, maximè credibile est. Mox verò, quum, Octavio Augusto summâ rerum potente, Germani Galliam infestarent, legionesque ad Rhenum mitterentur, heic quoque, inter alia loca, munimentum ac presidium fuit locatum.

Hæc igitur de ripà Trevirorum, quâ Germaniam prospectabant. nunc ad interiora

revertamur. Tabula & Antoninus iter, quod Magontiaoo Treverorum Augustam ducit, sic scriptum habent:

Tabula;		Antoninus;	
<i>Bingium</i>		<i>Vinco</i>	
<i>Dumno</i>	XVI.	<i>Noviomago</i>	XXXIII.
<i>Belginum</i>	VIII.	<i>Triveros</i>	XIII.
.....	X.		
<i>Noviomago</i>	X.		
<i>Augusta Trevirorum</i>	VIII.		

Millia passuum hodiè numerantur inter Bingium & Treviros, rectissimâ viâ, L. qui equidem numerus quum duobus tantum in tabulâ millibus superetur, quasi certum argumentum esse poterat, rectè singula illic intervallo esse consignata. verum jam antea dixi, Bingium à Noviomago Mosellæ, quod vulgò nunc dicitur *Nümagen*, distare paullo amplius millib. pass. xxxvi; ad quem numerum Antonini prope accedit numerus millium xxxiiii, ex quibus adparet, malè in tabulâ numerari eodem intervallo millia xliv. Tum etiam à Noviomago Augustam usque hodiè millia paullo minus xiiii numerantur; quæ Antoninus refert. ex quo iste etiam in tabulâ numerus millium viii longè falsissimus arguitur. in quo si v redigas in germanam figuram x; verum habebis numerum cum Antonino. His ita comprobatis, de reliquis quoque numeris diligentiori dispiciendum erit curâ.

DUMNUS haud dubiè hodiè est arx, ad Navæ Simeræque confluentem, vulgari vocabulo *Thaun*, & aliâ dialecto *Dann* dicta, xvi mill. pass. à Bingio distita. huc quidpe tractus simul itineris facit, atque numerus millium, simulque nomen.

Aufonius, in carmine de Mosellâ, locum hoc tractu refert, cui nomen DUMNISSUS. Carminis pars quamquam jam antè relata, tamen heic ceu loco proprio adscribitur; quia idem iter, à Bingio Noviomagum versus, non minùs eleganter quàm graphicè describitur. Est igitur huiusmodi:

*Transferam celerem nebuloso flumine Navam,
Addita miratus veteri nova mœnia vico;
Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas,
Intactaque jacent inopes super arva caterve.
Vnde iter ingrediens, nemorosa per avia solum,
Et nulla humani spectans vestigia cultus,
Prætereo arentem, sitientibus undique terris,
Dumnissum; riguosque perenni fonte Tabernas;
Arvaque Sauromatum nuper metata colonis:
Et tandem primis Belgarum conspicio oris.
Novomagum, divi castra inclita Constantini.*

VII heic diversa loca à poetâ notantur, per quæ iter ipsi fuit; *Bingium opidum, Nava flumen, silva, Dumnissus, Taberna, ager Sarmatis attributus, & Novomagus*. Silva hodiè que eodem situ manet quamvis imminuta, vulgari vocabulo *Vnterwald*. DUMNISSUS haud dubiè est nunc *Densén*, vicus infra opidum *Kirchberg*, VII mill. pass. supra Dumnum antè dictum situs. Notandum autem, qui à Bingio Noviomagum tendentes, Dumnissum transibant, eos non accessisse ad Dumnum: & vice versâ. nam qui Dumnum transgrediebantur, Dumnissum dextro latere, à mill. pass. circiter VI præteribant; qui verò Dumnissum, lævo. unde neque tabula habet Dumnissum, nec Aufonius Dumnum. Dumnissi nomen variè perscriptum refert, è diplomatis antiquis, doctissimus Freherus; *Tonneßé, Dommisâ, Dunosa, Densén*. additque: *Vt dubium nullum sit, esse illam ipsam Aufonii versibus nobilitatam Dumnissum arentem sitientibus undique terris. nam & in eo unicus, isque modicus, fons est, & circumquaque magna aquæ etiam pecori potabilis penuria. & subinde reperta ibi rudera veterum adificiorum, effossa numismata, fragmenta crustarum & columnarum, antiquitatem loci, prisicum utcumque nomen retinentis, satis asserunt.* Accuratè fanè, acfcitè.

Post Dumnissum ponit poetâ TABERNAS, *riguos fonte perenni*. Tabula inter Dumnum & Noviomagum habet mill. pass. xxvii: proximum autem à Dumno locum BELGINUM. Hodiè inter *Thaun* & *Nümagen* numerantur millia xxiii; v minus, quàm tabula habet. Corruptum hoc iter esse in tabulâ, numerus, loci nomine vacuus, indicat. A Noviomago versus Dumnum arx hodiè est, post x millia, *Baldenav*. hinc verò Dumnum usque sunt millia xiii. *Baldenav* uti credam esse *Belginum* tabulæ, primò numerus x millium, Novio-

Noviomago adscriptus, pervadet; tum nomen ipsum. nam aut in tabulâ scribi poterat mendosè G pro D, in vocabulo BELDINUM; aut, usu posteritatis delabente, G in D viari. Corrige igitur V, in numero VIII, Belgino adscripto, in X; & verum habebis intervallum, inter *Thaun* & *Baldenaw*, millium XII. Illud verò X, loco sine nomine impostum, omnino tolle; & constabit iter totum, ut antea, à Bingio Augustam Trevirorum, mill. pass. LII, hoc modo:

<i>Bingium</i>	
<i>Dumno</i>	XVI.
<i>Belginum</i>	XIII.
<i>Noviomago</i>	X.
<i>Augusta Trevirorum</i>	XIII.

10

Iam reliqua Aufoniani itineris uti expediantur: notandum est, quemadmodum tabulâ, post Dumnum, primum refert *Belginum*, sic Aufonium primas post Dumniisum recensere *Tabernas fonte perenni riguas*. unde conicere datur, *Belginum* istud haud procul fuisse à *Tabernis* Aufonii. At hodiè egregius conspicitur copiosissimusque fons, mille quingentis circiter passibus supra arcem *Baldenaw*; ex quo rivulus limpidissimâ aquâ profluens, *Mosellæ* redditur paullo infra *Noviomagum*. Hunc perennem illum esse poëtæ fontem; situs loci, & ipsius fontis nobilitas pervadet. In hujus igitur margine tabernas fuisse judico diverforias, quibus viatores excipiebantur. unde *riguas perenni fonte* dixit poëta *Tabernas*. Porro à fonte hoc & Belgino, continuò incipiebant arva illa *Sarmatis tributa*. quæ si non ad ipsam *Mosellæ* ripam *Noviomagum*que, certè prope accedebant; ut ex poëtæ perspicitur *Sarmatarum* cum *Noviomago* continuatione. *Sarmatæ* isti quando & à quo in hæc loca transducti fuerint, jam antea, in *Trebocchis*, ad *Argentoratum* ex *Eutropio* adnotavi. nempe à *Constantio* & *Maximiano Cæsaribus*, in principatu *Diocletiani*. *Sarmatas* autem fuisse *Iazygas*, sive alio cognomento *Vagos*, inter *Pathissum* & *Istrum* flumina, juxta *Bastarnas* colentes, cum quibus æternùm *Romani* in *Pannoniis* bellabant, omnes ejus ævi testantur historix. Errat, cetera doctissimus, *Freherus*, qui *Sarmatas* fuisse tradit & *Hunnos*, à *Gratiano* devictos. id enim negat idem *Aufonii* carmen postea; his verbis de *Mosellâ* amne loquens:

— Nec premia in undis

*Sola; sed Augusta veniens quod manibus urbis
Spectavit junctos natiq; patrisque triumphos,
Hostibus exactis Nicrum super, & Lupodunum,
Et fontem Latis ignotum annalibus Histri.
Hæc profligati venit modo laurea belli:
Mox alias, aliasque feret.*

Quibus verbis quamdisertissimè testatur poëta: nullam aliam etiamdum *Gratiano*, post *Argentariensem* *Lupodunensem*que victorias, obtigisse ex alio hoste lauream. Proinde omnino illa *Sarmatarum* transductio *Maximiani* *Constantii*que laureis & imperio *Diocletiani* adscribenda. Nec tamen temerè negaverim, potuisse, post hos, *Gratianum* quoque, sive alium quempiam imperatorem, quibus bella fuerunt crebra cum *Gothis* atque *Hunnis*, in eadem arva traducere *Hunnos*. id enim uti credam, pervadet cum maximè *Freherus*, *opidorum*, *arcium*, *vicorum*que vocabulis, quæ ex *Hunnorum* nomine cognominata videntur: ut *opidum* cum arce *Castelbun*, arx *Hunoltsteyn*, inter *Beldinum* & *Noviomagum* lævo latere sita; vici *Huntheim*, & *Huntshausen*, & fons *Hunenborn*, haud procul *Simerâ* flumine: quibus adde *Huntsrode*, haud procul fonte *Brimissi* amnis, in *Saravum* defluentis; & *Hunerode* inter *Hunoltsteyn* & *Noviomagum*. Ab eodem nomine montium quoque juga, quæ regionem *Mosellam* inter *Navam*que quasi mediam secant, quibus dictæ arces ac vici adpositi, cognominata fuisse *Hunsruck*, non *Hundesruck*, à canis dorso, quis dubitet? Cæterum in *Sarmatas* illos convenit id, quod panegyrista quidam ad *Constantinum* de *Francis* in *Galliam* traductis ait; *Hi ab ultimis oris avulsi fuerunt, ut, in desertis Gallie regionibus collocatis, pacem Romani imperii cultu juvarent*. *Galliæ* verò loca nulla, neque olim, neque nunc magis deserta inculaque sunt, quàm quibus *Arduenna* silva insternitur. cuius pars silva illa *Aufonii*, inter *Bingium* & *Dumniisum*; & hinc etiam ad *Noviomagum* usque. sic enim poëta, postquam *Noviomagum* attingit:

*Purior hic campis ær, Phæbusque sereno
Lumine purpureum referat jam sudus Olympum:*

Kk 3

Nec

*Nec jam, confertis per mutua vincula ramis,
Quæritur exclusum viridi caligine cælum;
Sed liquidum jubar, & rutilam visentibus æthram
Liberâ perspicui non invidet aura diei.*

NOVIOMAGUS hodiè quin sit vicus *Nümagen* ad Mosellam, nemo sanæ mentis dubitare potest, vocabulo, situ, & locorum intervallis consideratis. In Aufonii plerisque exemplaribus dicitur accusativus casus *Nivomagum*. commentatores hoc postea, haud dubiè à tabulâ & Antonino, legere maluerunt, *Novomagum*. an satis rectè, ipsi viderint. in hoc quidpe prima syllaba *No*, non ex Germanico *neu*, *nüe* vel *nieu*, sed è Latino *novus*, quemadmodum in *Noviomagus*, derivata fuisset; quæ naturâ est brevis. Video tamen alii hoc non placuisse, ejusque loco subjecisse vocabulum *Neumagum*. à quibus Germanitatem hanc æquè falsò Latino elegantissimoque poetæ attributam cenfeo.

Ceterum, supra, ad Confluenteis Mosellæ, satis abundè ostensum est, vocabulum *Rigodulum* mendosum esse in Marcellini lib. xv i; nihilque pertinere ad idem vocabulum, in Taciti historiar. iv per scriptum. Taciti *Rigodulum*, quod, à Valentino Treviro occupatum, Cerialis expugnavit, haud dubiè hodiè est vicus, vulgari vocabulo *Rigol*, in eadem ripâ, 111 paullo amplius mill. pass. infra Augustam Trevirorum, ex adverso opidi *Pfalz*, situs. hic quidpe loco editus apud ripam amnis montibus undique ferè cingitur. huc Cerialis tertiis castris à Maguntiaco, rapido itinere pervenire potuit; millibus circiter 20 in singulos dies contributis. hinc etiam, loco expugnato, postero die Augustam Trevirorum quam commodissimè ingressus est. Sed Lipsius testatur, Vaticanum exemplar pro *Rigodulum* habuisse *Ridogulum*. quod longè magis placet. facilius quidpe corruptum, ut nunc est, vocabulum *Rigol* nasci potuit ex *Ridgol*, quàm ex *Rigol*. prætereaque diploma Dagoberti, Francorum regis, quod Ortelius in itinera suo, ac thesauro geographico, ex fide domini hujus loci citat, hanc sententiam confirmat. in eo quidpe disertè rex testatur, se pagum *RIDOGULUM*, cum vicinis nonnullis locis, donasse ecclesiæ divi Maximi apud Treviros.

Iter igitur inter Maguntiacum & Augustam Trevirorum, locaque in eo sita, sic se habuerunt. quibus expositis, ad alia eorundem Trevirorum itinera transeamus. Tabula iter, ab Augustâ Trevirorum ad Divodurum Mediomatricum, refert hujusmodi: 30

<i>Augusta Trevirorum</i>	
<i>Ricciaco</i>	x.
<i>Caranusca</i>	x.
<i>Divodurum Mediomatricorum</i>	XLII.

Millia passuum hodiè numerantur inter Augustam & Divodurum XLIV. unde, corruptos esse numeros millium in tabulâ, manifestò patet. *RICCIA* cum hodiè esse vicum *Ritzing*, haud procul Mosellâ & opido *Sirick*, XXI mill. supra Augustam, nomen simul, & situs disertè testantur. Medio fermè itinere inter *Ritzing* & Augustam, ad Saravum flumen situm est opidum *Saarburg*, quod ego *SARANUSCAM* olim dictum fuisse conjecerim; transpositaque à recto ordine vocabula: quumque ab Augustâ ad vicum *Ritzing* millia sint passuum XXI; auctorem tabulæ millia notasse colligo inter Augustam & Saranuscam x, totidemque inter hanc & Ricciacum. A Ricciaco porrò Divodurum usque millia sunt XXII: pro quibus XXII auctorem tabulæ scripsisse suspicor. Iter igitur ab Augustâ Trevirum Divodurum usque Mediomatricorum rectè sic notaveris in tabulâ: 40

<i>Aug. Trevirorum</i>	
<i>Saranusca</i>	x.
<i>Ricciaco</i>	x.
<i>Divodurum Mediomatricorum</i>	XXII.

Iter inter Augustam Trevirorum & Durocortorum Rhemorum Antoninus per leugas computat hujusmodi: 50

<i>Yungo vicus</i>	XXII.
<i>Epoissus vicus</i>	XXII.
<i>Orolauno vicus</i>	XX.
<i>Andethannali vicus</i>	XX.
<i>Triveros civitas</i>	XV.

Leugam,

Leugam sive leucam mille quingentis constare passibus, supra in Nemetibus ad Concordiam, è Marcellini lib. xvi. intellectum est. Durocortorum esse hodiè *Reyms*, principem Campaniæ urbem, in Mediomatrici dictum est. Divæus & Parisiensis editio pro *Tungo* legunt *Vungo*. ego ex intervallo, itineris tractu, & nominis similitudine, judico esse hodiè opidulum *Ligny*, ad Axonam amnem, in Rhemorum finibus: literâque v transversâ in L, lego apud Antoninum *Longo*. Y certè planè barbarum, non Latinum est, in principio dictionis ante vocalem. EPOISSIUS hinc VICUS, nullus alius est locus, quàm opidum, in prisca Trevirorum finibus, *Tvois* Gallis nunc, & Germanis *Ipsch* dictum. huc quidpe & nomen, & situs, & prope etiam intervallum, faciunt. In Notitiâ imperii idem locus dicitur EPUSUS; forte vocabulo haud satis fano. Verba illic hæc sunt: *Præfectus Latorum Actorum, Epuso, Belgica primo.*

OROLAUNUS VICUS iisdem argumentis haud dubiè hodiè est *Arlon* opidum.

ANDETHANNALEM VICUM esse nunc opidum *Echternach*, nomen & itineris tractus arguunt. ideòque in locum xx leugarum, quæ huic vico adpositæ sunt, substituo numerum xv leugarum, qui Trevirorum civitati adscriptus. sunt quidpe, inter *Arlon* & *Echternach*, millia passuum xxiii. Ipsi autem Trevirorum civitati adscribo v leugarum. sunt enim inter *Echternach* & Trevirorum civitatem millia vii & l^o passus.

Aliud hinc iter sic consignatur apud Antoninum:

A TRIVERIS AGRIPPINAM leg. LXVII, sic:

Beda vicus leg. XII.
 Ausana vicus leg. VIII.
 Egorigio vicus leg. XII.
 Marcomago vicus m. p. LVIII. leg. XXVIII.
 Belgica leg. VIII.
 Tolpia vicus Superiorum leg. X.
 Agrippina civitas leg. XVI.

Legæ heic in universum quum sint xciv, quæ millia passuum conficiunt cxli, ingens in 30 consignatione itineris deprehenditur mendum. sunt quidpe rectissimâ viâ inter dictas duas civitates LXVII haud ampliùs millia. ad quem numerum prope accedit tabula, LX millia eodem itinere, per eadem loca, recensens. Proinde ex ipso locorum intervallo, simulque è tabulâ, apud Antoninum literas LEG. audacter corrigo in M. P. & rectè erit sic: *A Triveris Agrippinam* M. P. LXVII. quamquàm ne sic quidem singulorum intervallorum numeri constabunt: quos tamen ex hodierno locorum situ, & tabulâ, quantum fieri poterit, restituere conabor. Iter igitur sic describitur:

Antonino:

A Triveris
 Beda vicus m. p. XII.
 Ausana vicus VIII.
 Egorigio vicus XII.
 Marcomago vicus XXVIII.
 Belgica VIII.
 Tolpia vicus Superiorum X.
 Agrippina civitas. XVI.

Tabulæ:

Aug. Trevirorum
 Beda XII.
 Ausana XII.
 Icorigium XII.
 Marcomago VIII.
 X.
 Agrippina VI.

BEDA VICUS extra controversiam hodiè est opidum ducatus Luceburgiensis *Bidburg*, hac quidpe rectissimum agitur iter à Treveris ad opidum ducatus Iuliacensis *Düren*; quod *Marcomagum* esse, infra in Ubiis docebo. prætereâque nomen convenit, & intervallum; 50 quod re verâ est millium xiii, uno milliari ampliùs quàm tabula Antoninusque habent.

A *Bidburg* ad *Düren* millia sunt XLVII. tabula habet xxxii tantum. rectius Antoninus XLVIII: quem in singulis numeris tutius sequemur. Post VIII igitur millia à Bedâ est ei AUSANA: quæ tabulæ AUSANA. hodiè eo situ est vicus *Pallesebeyd*.

Ab Ausanâ XII millia numerat Antoninus ad EGORIGIUM: quod eodem intervallo tabulæ est ICORIGIUM. hodiè eo situ est vicus *Ritt*, nomen quodammodo antiquum servans. Reliqua hinc ejusdem itineris loca jam extra Treverorum fuere fincis.

Atque hæc ferè sunt loca, ab antiquis auctoribus in Trevirorum finibus notata. Nunc antequàm aliò transgrediamur, controversia quædam in Cæsare, quæ huc spectare videtur,

detur, primùm componenda erit. Commentario igitur v, quum, post secundum è Britannià reditum, legiones in hiberna distribueret; *Quartam, inquit, in Rhemis cum T. Labieno, in confinio Trevirorum, hiemare iussit. & postea eodem commentario: Interim ad Labienum, per Rhemos, incredibili celeritate, de victoriâ Caesaris, fama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis millia passuum l. abesset, eoque post horam ix diei Caesar pervenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur; quo clamore significatio victoriæ gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret. Hac famâ ad Treviros perlatâ, Indutiomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit, copiasque omnes in Treviros reducit. Et paullo post eodem commentario: His rebus confectis, in concilio pronuntiat Indutiomarus, accersitum se à Senonibus & Carnutibus, aliisque compluribus Gallia civitatibus. huc se iter facturum per fines Rhemorum; eorumque agros populaturum: ac, prius quàm id faciat, castra Labieni oppugnaturum. At de iisdem castris contradicere sibi ipsi Cæsar videtur com. vi. illic quidpe non in Rhemis, sed in Treviris ea fuisse, disertissimis scribitur verbis, in hunc modum: Hoc into consilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treviros mittit Cæsar; duasque legiones ad eum proficisci jubet. ac paullo post: Dum hac à Cæsare geruntur, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, que in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant. Verùm, quantum ego iudicio adsequi possim, in Rhemis castra Labieni fuisse dixerim, in confinio Trevirorum: ita, uti Mosâ amnis terminus fuerit, ut antè dictum, inter Treviros, Rhemosque. Nec enim aliter historia de oppugnatione castrorum sibi constiterit. In Rhemis, quod opinor, si fuerunt aliquot millibus passuum à Mosâ amne remota; 20 facile fieri potuit, quod Cæsar, commentario quinto, factum memorat. Nempe Indutiomarus, Trevirorum princeps, cum suis copiis, ad Senones Carnutesque per Rhemorum fines iter facere, agrosque eorum depopulari instituerat: ac, prius quàm id faceret, castra Labieni, in proximis Rhemorum finibus sita, oppugnare decreverat. Quapropter, trajecto cum exercitu Mosâ amne, prope castra Labieni accedit. Labienus, quum & loci naturâ, & manu tutissimis castris sese contineret, de suo ac legionis periculo nihil timebat. Interim prope quotidie cum omni equitatu Indutiomarus sub castris ejus vagabatur; aliàs ut situm castrorum cognosceret, aliàs colloquendi aut territandi causâ. equites plerumque omnes tela intra vallum conjiciebant. Labienus suos intra munitiones continebat; timorisque opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat. Quum majore in dies contentione Indutiomarus ad castra accederet; 30 nocte unâ intromissis equitibus omnium finitimarum civitatum, quos accersendos curaverat; tantâ diligentia omnes suos custodiis intra castra continuit, ut nullâ ratione ea res enuntiarî, aut ad Treviros perferri posset. Interim ex consuetudine quotidianâ Indutiomarus ad castra accedit; atque ibi magnam partem diei consumit: equites tela conjiciunt; & magnâ contumeliâ verborum nostros ad pugnam evocant; nullo à Romanis dato responso. ubi visum est, sub vesperum dispersi, ac dissipati discedunt. Subitò Labienus dnabus portis omnem equitatum emittit: præcipit atque interdicit, perterritis hostibus, atque in fugam conjectis, (quod fore, sicut accidit, videbat) omnes unum peterent Indutiomarus; neu quis quemquam prius vulneraret, quàm illum interfectum videret: quod, morâ reliquorum, illum, spatium nactum, effugere volebat. magna proponit iis, qui occiderint, præmia. submittit cohortis equitibus subsidio. Comprobat hominis consilium fortuna. & quum omnes unum peterent, in ipso fluminis vado deprehensus Indutiomarus interficitur: caputque ejus refertur in castra. Nempe, ut antè, nunc etiam Indutiomarus fugiens suos reducere in Treviros voluit. quum autem ad Mosam, amnem ob magnitudinem transitu difficilem, veniret, deprehensus in vado à Labienianis interficitur. Ad eundem amnem pertinent & illa quæ commentario sexto de iisdem Labieni castris, deque iisdem hostibus Treviris Cæsar narrat. Dum hac, inquit, à Cæsare geruntur; Treviri, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, que in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant. jamque ab eo non longius bidui viâ aberant, quum, duas venisse legiones missu Cæsaris, cognoscunt. Positis castris à millibus passuum quindecim, auxilia Germanorum expectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem; 50 quinque cohortium præsidio impedimentis relicto, cum vigesimâ quintâ, magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur; & mille passuum intermisso spatio, castra communit. Erat inter Labienum atque hostem difficile transitu flumen, ripisque præruptis. hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hostis transituros existimabat. Treviri, castra Labieni oppignaturi, cum copiis suis ad proximios Rhemorum fines & Mosam flumen, quod xlv circiter mill. pass. ab castris Labieni aberat, progrediebantur. auditoque, duas à Cæsare Labieno auxilio missas legiones, castra illic posuerunt in suis finibus, ad dextram amnis ripam, Germanorum auxilia expectaturi. Labienus contra hostem*

hostem profectus, e^o passuum spatio ab amne, & Trevirorum castris, castra locavit sua. Eo amnem transire non auso, Treviri vado transferunt; p^{re}clioque à Romanis fusi sunt. xv igitur millia passuum castra Labieni, in occidentem versùs, ab Mosâ amne abfuerunt, in Trevirorum confinio, id est, haud longè à Trevirorum finibus, & Mosâ, termino Rhemo^s inter Trevirosque, in extremis Rhemorum finibus. Ergo, uti errore, seu contradictione istâ liberetur Cæsar, emendandas judico duas voces in VI commentario, *Treveros, & eorum*; legendumque eorum loco, *Rhemos, & Rhemorum*: ut sententia priore loco sit hujusmodi: *Hoc inito consilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Rhemos mittit.* secundo autem loco; *Treviri, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione,*
 10 *que in Rhemorum finibus hiemaverat, adoriri parabant.* Hanc emendationem qui ferre nequeat, negligentissimum fuisse, in rebus suis conscribendis, Cæsarem fateatur necesse est. Dio lib. XI; de eodem Labieno: *Προσέβαλεν ἰς τὴν Τρεβιρῶν χώραν* id est; *Trevirorum fines ingredi occupavit.* Ergo antè illic non fuit.

De virtute Trevirorum sic Cæsar comment. v: *Hac civitas longè plurimum totius Gallia equitatu valet; magnasque habet copias peditum.* Et Aulus Hirtius, commentario, quem ad Cæsaris commentarios adjecit octavum: *Labienum cum duabus legionibus in Treviros mittit. quorum civitas, propter Germaniâ vicinitatem, quotidianis exercitiâ bellis, cultu & feritate non multum à Germanis differebat: neque imperata umquàm, nisi exercitu coacta faciebat.* Finitimi Treviris trans Rhenum Germani fuere nulli alii, quàm Ubii. cum his igitur bellâ
 20 eos continenter gessisse, certum est. Hinc Mela, lib. III, cap. II: *Belgarum clarissimi sunt Treveri.*

C A P. XV.

De EBURONIBUS, CONDRUSIS, SEGNIS, CÆRÆSIS,
 & PÆMANIS; qui universi uno nomine primi dicti
 fuere GERMANI.

TREVERIS ab septemtrionibus continuatos olim fuisse Pamanos, Carafos, Segnos, atque Condrufos, jam antè dixi. Supra hos omneis, versùs septemtriones, fuere
 30 EBURONES. Illorum quia difficile est sedeis ante Eburonum explicationem indicare, horum priùs fines describentur. Germanos fuisse, auctor est Cæsar comment. II: *Condrusi, Eburones, Caræsi, Pamanî, qui uno nomine Germani adpellantur.* De finibus eorum comment. v: *Unam legionem, quam proximè trans Padum conscripserat, & cohortes v in Eburones (quorum pars maxima est inter Mosam & Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis & Cativulci erant) misit.* An igitur utriusque fluminis ripas attigerunt? Omnino cenfeo. de Rheno testimonium est comment. VI: *Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Ebu-*
 40 *rones, atque ulro omneis ad prædam evocari. Cogunt equidem duo millia Sigambri, qui sunt proximi Rheno. transcentes Rhenum navibus, ratibusque, xxx millibus passuum infra eum locum, ubi pons erat imperfectus, præsidiumque ab Cæsare relictum, primos Eburonum fines adessent.* Ad Mosam ripam eos pertinuisse, satis ex eo liquet, quòd Cæsar inter Mosam & Rhenum maximam eorum partem collocat. Itaque, nisi ultra Rhenum, in Sigambrorum finibus, reliquam partem absurdissimâ ratione statuere velis; certè citra Mosam fuisse concedas necessum est. At agri eorum certis finibus circumscribantur. Ab oriente igitur terminus fuit Rhenus; quo ab Ubiis supra Coloniam Agrippinensem, ab Sigambriis infra Coloniam, arcebantur. à meridie habuere dictos Condrufos, Segnos, Carafos, atque Pamanos: à qui bus eos separo lineâ, ab opido Bonnâ adusque Mosæ Urtæque amnium confluentem; & mox ipso Mosâ, ad Namurcum usque opidum. ab occidente contermini fuere Aduaticis. Cæsar
 50 comment. v: *Apud quos Ambiorix, mediæ partis Eburonum rex, in hunc modum locutus est; Sese, pro Cæsaris in se beneficiis, plurimum ei confiteri debere; quòd ejus operâ stipendio liberatus esset, quòd Aduaticis, finitimis suis, pendere confvesset.* Et postea: *Hac victoriâ sublati Ambiorix, statim cum equitatu in Aduaticos, qui erant ejus regni finitimi, proficiscitur.* item paullo post: *His circumventis, magnâ manu Eburones, Aduatici, Nervii, atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt.* Aduaticorum agros fuisse, ubi nunc opida sternuntur, Tienen, Gemblours, & Nivelles, post docebatur. ab his igitur Eburones distermino lineâ, ab Namurco ad fontem amnis Getæ; & inde ipso amne, donec is in Demeram flumen supra opidum Diest influat. Ab septemtrionibus propinquos habuere toto latere Menapios; qui ab unâ parte Morinos, ab alterâ Rhenum attigerunt; uti infra ostendetur. à Menapiis igitur submoveo Eburones lineâ, à conflente Getæ, per Roræ confluentem ad
 Rheni

Rheni opidum *Ordinigen* ductâ His Eburones finibus inclusi, rectè maximam agrorum partem inter Rhenum & Mosam habent: reliquum, inter Mosam & Getam. Continentur hoc spatio nunc regiones istæ: Namurcensis comitatus pars, quæ est inter Namurcum & Hannojam opida: item Brabantia pars, in quâ opida *Tienen, Hannuy, Landen, Leeuwe, Halen*: Leodiensis quoque agri pars, Albæ Urtæque amnium dextris ripis prætexta. dein Limburgienfis ducatus major pars versus septentriones: item tota Eifalia; Aquis ager; & ducatus Juliensis totus, exceptâ eâ particulâ, in quâ opidum, versus septentriones, *Bruggen*, item eâ, in quâ opidum versus meridiem *Monjou*.

Opida antiquitus quum nulla habuisset Eburones, ceu Germanicam gentem, è Cæsaris pateat commentariis, Hubertus tamen Leodius, Leodiaci natus, ex annalibus suæ civitatis *Eburram* profert, Ambiorigis regiam, eo situ, uti Eburonum, Condruforum, Pæmanorum, Cæsarorum, Segnorum, & (quorum nomen Ambiorigis avo nondum existisse infra firmissimis ostendetur argumentis) Tungrorum finibus pariter attigerit; quasi Ambiorix omnibus istis populis imperaverit. Quod falsum nugatoriumque esse, multis rationibus argui potest. Breviter uti agatur; primùm Cæsar, comment. v, & vi, non omnium Eburonum, nedum reliquorum, facit regem Ambiorigem; sed dimidiæ tantum partis, inter Aduaticos & Mosam sita: alteram verò partem, Mosam inter & Rhenum, Cativulco concedit. secundò; comment. iv, Condrufos, non Ambiorigis Eburonis, sed Trevirorum facit clientis. tertio; comment. v, humilem atque ignobilem Eburonum fuisse testatur civitatem: eodemque commentario ipse Ambiorix apud Romanos humilitatem suam vi-
riumque imbecillitatem ultro profitetur. quartò; Eburones ab Aduaticis bello superatos, stipendiariosque factos, donec per Cæsarem eo stipendio liberarentur, indicat Cæsar eodem commentario; ut supra relatum. Verùm Hubertus, in Eburonum agro, ut antè dictum, Leodiaci natus, contemni à Cæsare antiquas patriæ vires, ac fincis, quos immensos ipse finxit, agrè ferens: redarguere fidem ejus haud veretur, & ceu ipse Cæsar sibi contradixisset, insimulare. *Civitatem*, inquit, *Eburonem humilem fuisse*, ait Cæsar: *nihilominus tamen, secundo commentario, idem auctor est, Condrufos, Eburones, Cæsaros, Pæmanos, qui omnes uno nomine Germani adpellabantur, pollicitos, xl hominum millia se missuros*. Quæso, quid mirum, si Eburones, suis triumque finitimorum populorum copiis junctis, xl millia armatorum confecerint; quando uni Bellovacæ Belgæ lx, Sueffiones l millia polliciti sunt, & Aduatici, Eburonum finitimi, xxix? quin etiam Segnorum partem in istis xl millibus fuisse opinor. nam hos quoque sub eodem Germanorum nomine numeroque fuisse, infra ostendam. Cæsar verò aliàs horum in universali Belgarum expeditione non meminit. Sed ex jam dictis satis claret, falsos esse, & ab imperito aliquo nugatore monacho, ut multa alia regionum regnorumque chronica, conscriptos annaleis istos Leodiensis: Falsitas eorum atque fabulæ eo cum maximè produntur, quòd Ambiorix Ebu-
ro, Tungrorum rex vocatur: quum Tungrorum nomen multis annis post natum sit. Ergo Eburones suos nimium extollit Leodius. è diverso nimium deprimit Ortelius; Trevirorum clientis faciens. *Eburones*, inquit in thesauro geographico, *Straboni, Floro, & Cæsari, Gallie Belgicae populi, Trevirorum clientes*. E Strabone, ac Floro, nihil tale habere potuit. 40 è Cæsare si id conjectavit; fugisse eum omnem rationem dixerim. Locus in Cæsare, quo in hanc opinionem impulsus videtur, hujusmodi est comment. iv: *Quâ spe adducti Germani, latius jam vagabantur; & in finibus Eburonum, & Condruforum, qui sunt Trevirorum clientes, pervenerunt*. Condrufos, quod vult Cæsar, clientis Trevirorum fuisse, facile crediderim: siquidem finitima fuit Trevis, & exigua gens; ut infra ostendetur. at Eburones eadem fuisse conditione, haud temerè persuadeor ex loco hoc, admodum ambiguo: præsertim quum nullibi aliàs in universis Cæsaris commentariis ejus rei indicium. Contra verò sic existimo: si Eburones sub Trevirorum fuissent clientelâ; haud facile hos fuisse passuros, clientibus suis, bello victis, Aduaticos obsideis ac stipendium imperare: quandoquidem Trevirorum maxima fuit inter Germanos Belgas virtus juxta & aucto-
ritas. Tum verò eo ipso satis ab hac clientelâ eximuntur Eburones, quòd suos habuere
reges, Ambiorigem & Cativulcum. Sui igitur juris auctoritatisque fuere Eburones cum regibus suis: qui quâ potestate inter suos fuerint, supra, lib. primo, cap. xxxviii, ostensum est.

Ceterum falsâ illâ commentitiâque *Eburra* rejectâ, Ortelii heic haud minor occurrit error; qui, in thesauro geographico, *Eburoniam* locum citat, è Dionis lib. xl, qui pagus sit hodiè, nomenque retineat, prope Leodiacum. Sed Dionis historiam qui paullo attentius inspiciat, facile deprehendat, non locum aliquem particularem cum, sed universam Eburonum

ronum intelligere religionem. Apud Cæsarem, commentario quinto, Ambiorix, cum Eburonibus castra Titurii Sabini & Aurunculeii Cottæ in suis, finibus obsidens, sic obsef-
 10 sos adloquitur: *Ipsorum esse consilium, velintne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hibernis milites, aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere.* Eamdem rem sic Dio, dicto libro, refert: *καὶ τὰς καὶ γινώσκω αὐτοῖς εἶδαι, τὴν ἑβρονίαν, ὡς ἔκινδυνώσκειν, ἀπὸ κατὰ μείνασι, καὶ λαβίων· πρὸς δὲ Σεβαστῶν πύλας πρὸς χαλκιδόντας ὡς ἔχουσι μέγαλῶναι.* id est: *Ideoque eis suavit, ut Eburoniam, in quâ cum periculo sint futuri, relinquunt; & quamcelerri-
 mē ad proxima militum hiberna commigrent.* Non Eburoniam dictum fuisse locum, in quo hiberna fuere Sabini & Cottæ; sed *Atuatucam* Eburoniæ castellum, testis est Cæsar com-
 10 men. vi, his verbis: *Impedimenta omnium legionum Atuatucam contulit. Id castelli nomen est, hoc ferè est in mediis Eburonum finibus: ubi Titurii atque Aurunculeius hiemandi causâ con-
 federant.*

Atque castellum hoc caput fuisse totius gentis Eburonum, uti ostendatur; nomen-
 ejus, quod variè à plerisque in Cæsarem commentatoribus vitiatum, prisca ac genuinæ
 lectioni adserendum est. Primò igitur notandum, duobus modis vocabulum hoc rectè
 scribi, dialectis variantibus; *ATUATUCA*, & *ADUATUCA*: quemadmodum & fi-
 nitima Eburonibus gens, *Aduatici* & *Atuatici*; à quibus id fuisse conditum, infra docebo.
 Jam verò quum apud Cæsarem ter id castelli vocabulum accusativo casu referatur; libra-
 rii imperiti in duas id discernerunt partes; quasi præpositio *A D* accusativo præmissa sit,
 20 hoc modo: *Impedimenta legionum ad Vatucam contulit: & eodem commentario postea;
 tribus horis ad Vatucam venire potestis: & mox; ipsi ad Vatucam contendunt.* Hoc postea
 Rhenanus porrò corruptit in *Ratucam*; uti interpretari liceret Limburgiensis ducatus hodiè
 opidulum *Hertzogen rad.* Hubertus verò Leodius ex eodem fecit *Varucam*: de quâ sic ait:
*Est autem Varuca etiamnum hodiè ejus nominis castellum, haud amplius medio militari Germanico
 ab urbe Leodio distans, in mediis Eburonum finibus, in summâ planicie.* Et postea: *Quæ res causâ
 fuit, ut Varuca diu quesita, nusquam reperiri potuerit. donec nuper ego in volumen manuscriptum
 incidî, alias quidem corruptissimum, in hoc dumtaxat fidele, quod Varuca nomen integrum incor-
 ruptumque servaverit. Est præterea mihi liber ante xxxvi annos impressus, qui Varucam, non
 Vatucam etiam habet.* Leodius sanè nihil æquè pro ratione hujus lectionis habuit, ac levissimam
 30 vocabuli adlusionem. nam volumen illud, cetera corruptissimum, in uno hoc vo-
 cabulo quare tantam apud eum fidem mereri debuerit, haud video. nec unus impressus
 liber, tot tamque variis editionibus satis reclamabat. Quos autem ipse medios Eburonum
 finis constituerit, quum extremos ad oceanum usque, ut supra in Treveris notatum, pro-
 tulerit; alii viderint. Minima certè eorum longitudo fuerit oceanum inter & Mosellam.
 Sed nugas mitto. ad vera transeo. Tabula itineraria idem castelli vocabulum, in itinere à
 Bagaco Nerviorum ad Agrippinam coloniam, mutilatum, sive contractum, ut eo sæculo
 usurpabatur, habet *ATUACA*. apud Antoninum, in eodem itinere idem locus sic nota-
 tus: *Advagan Tongrorum.* ubi legendum, *Aduagam Tongrorum.* quidpe ab *Aduatuca* factum
 fuit vocabulum contractum *Aduaca*; quemadmodum in tabulâ ab *Atuatuca*, *Atuaca*. dein
 40 c in confine g mutato, *Aduaga*. Apud Ptolemæum idem locus legitur *Αττάκων Τύρρων*,
Aduacutum Tungrorum; manifestissimo mendo, quod è Cæsare, tabulâ, & Antonino
 arguitur, pro *Αττάκων*, *Atuatucum*. Idem Ptolemæus unicum id Tungrorum opidum
 refert. unde, caput gentis fuisse, colligere licet. Atque eandem ob causam Antoninus,
 haud contentus ipsum opidum nominasse, etiam gentis, cujus caput erat, nomen adpo-
 suit. eademque ratio fuit auctori tabulæ, cur id primariæ urbis figurâ depingeret. Hodiè
 in mediis, quos supra circumscripti, Eburonum finibus visitur opidum, vulgari vocabulo
Tongerem, & aliâ dialecto *Tungren*. hoc esse *Atuatucam Tungrorum* uti credatur, ea persva-
 det ratio, quòd posterioribus sæculis, ut supra ostensum, principis gentium per Galliam
 urbeis, abjectis veteribus propriisque vocabulis, ipsarum gentium nomina adsumserunt.
 50 quam sententiam maximè firmat auctoritas Marcellini; qui in lib. xv, provincias atque
 civitateis sive urbeis Galliæ enumerans; *Secunda Germania*, inquit, (*primâ ab occidentali
 exordiens cardine*.) *Agrippinâ & Tungris munita, civitatibus amplis & copiosis.* Atque huc
 etiam facit prædictum iter, à Bagaco Nerviorum, ad Agrippinensem coloniam, Antoni-
 no & tabulæ descriptum, hoc modo:

Antonino;		Tabulæ;	
<i>Bagacum</i>		<i>Bacaco Nervior.</i>	
<i>Vodgoriacum</i>	XII.	<i>Vogodorgiaco</i>	XII.
<i>Geminiacum</i>	X.	<i>Geminico vico</i>	XVI.
<i>Perniciacum</i>	XXII.	<i>Pernaco</i>	XLIII.
<i>Aduagan Togrorum</i>	XIV.	<i>Atuáca</i>	XVI.
<i>Coriovallum</i>	XVI.	<i>Cortovallio</i>	XVI.
<i>Iuliacum</i>	XVIII.	<i>Iuliaco</i>	XII.
<i>Colonia</i>	XVIII.	<i>Agrippina</i>	XVIII.

In hoc itinere *Bagacum Nerviorum* est nunc *Bavay*, *Hænoniæ* opidum: *Geminiacum*, *Gem- 10*
blours, *Brabantiæ* opidum; *Perviciacum*, *Pervis*, ejusdem provinciæ; *Atuáca Tungrorum*,
Tongeren; *Coriovallum*, *Falkenberg*; *Iuliacum*, *Iülich*; *Colonia Agrippina*, *Cölen*: quorum sin-
gula suis locis certis argumentis adferentur. Huc etiam accedit, quòd in hoc itinere *Mosa*
ponte trajiciebatur apud opidum nunc *Mafetrich*; ut infra ostendetur. ab opido autem
Tongeren ad opida *Falkenberg*, & *Iülich*, ceu rectissimâ lineâ transitur dictum opidum *Ma-*
fetrich. Huc denique adde, quòd *Tongeren* hodiè situm in loco edito, & circumquaque
leniter acclivi, in paludeis aut profundas convalleis desinente. de Romanis quidpe
militibus, ex *Atuatucensibus* castris egredientibus, sic *Cæsar* comment. v: *Hostes, posteaquam*
ex nocturno fremitu, vigiliisque, de profectioe eorum senserunt; collocatis insidiis bipartitò in sil-
vis, opportuno atque occulto loco, à millibus passuum circiter duobus, Romanorum adventum ex-
spectabant. & quum se major pars agminis in magnam convallem demisisset; ex utràque parte
ejus vallis subito sese ostenderunt; novissimosque premere, & primos prohibere adscensu, atque ini-
quistimo nostris loco prælium committere cæperunt. Et comment. vi; *Labièno eadem castra*
tenente: v cohortes frumentatum in proximis segetes misit; quas inter & castra, unus omnino
collis intererat. & mox: Calones in proximum tumulum procurrunt. hinc celeriter dejecti, se in
signa manipulosque conjiciunt: eo magis timidos perterrent milites. alii, cuneo factò ut celeriter
perrumpant, censent; quoniam tam propinqua sint castra. Valeat igitur jam *Leodius*, cum suâ
Varucâ apud *Leodiacum*; valeat *Rhenanus*, cum suâ *Ratucâ* in *Herzogen rad*; valeat item
Goropius, cum suâ *Antverpiâ*.

Ceterum *Atuatuca*, *Eburonum castellum*, princeps postea facta est hac ratione *Tun-*
grorum urbs, quia *Tungeri* fuère iidem posterioribus temporibus populi, qui *Cæsar*is ævo
Eburones, *Cæræsi*, *Segni*, *Pæmani*, & *Condrusi* dicebantur; ut infra validissimis id demon-
strabitur argumentis. *Atuatuca* autem initio castellum, *Eburonum* quoque fuit caput, &
unicus locus mœnibus munitus.

Nomen & originem haud dubiè habuit ab *ATUATICIS*, gente conterminâ. nam
bello victis, quod tradit *Cæsar*, primò ut subjectis imperasse, quòque faciliùs in obsequio
continerentur, castellum in mediis eorum finibus cum præsidio posuisse, maximè credi-
bile est. Dein verò annuo stipendio obsidibusque contenti, præsidio deducto, castellum
in ipsorum tradiderunt potestatem: qui mox pro capite id habuère totius regionis suæ.

Tanta igitur est opidi hujus, quod ad exiguas reliquias nunc redactum, antiquitas; 40
tanta olim fuit celebritas, tanta dignitas, uti secunda ordine haberetur totius *Germaniæ*
inferioris; cujus prima ac maxima, *Agrippinensis* colonia.

Eburonum finibus explicatis, reliqui tandem illi quatuor inspiciantur populi, qui, in-
ter *Eburones* ac *Treviros* incolentes, uno cum illis vocabulo in commune dicti fuère
GERMANI.

Nomina singulorum, jam antea relata, sunt ista: *CONDRUSI*, *SEGNI*, *CÆRÆSI*,
PÆMANI. *Cæsar* comment. ii, ubi numerum recenset armatorum, quem pro se quæque
Belgarum civitas ad commune adversus Romanos bellum pollicitæ fuerant: *Condrusos*,
Eburones, *Cæræsos*, *Pæmanos*, qui uno nomine *Germani* adpellantur, ad *XL* millia. Et comment. 50
vi: *Segni*, *Condrusique*, ex gente & numero *Germanorum*, qui sunt inter *Eburones* *Trevirosque*,
legatos ad *Cæsarem* miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, neve omnium *Germano-*
rum, qui essent citra *Rhenum*, causam esse unam judicaret: nihil se de bello cogitasse; nulla *Ambio-*
rigi auxilia misisse. Ex his notandum; primùm, omneis istas quinque nationes uno nomi-
ne (cujus causa atque origo infra, cap. xx, reddetur) in commune fuisse adpellatos *GER-*
MANOS; unumque in commune confecisse numerum armatorum ad dictum bellum,
millium *XL*: quamquam *Segni* non nominentur: quos solos ex isto nomine ac numero
Germanorum, eo bello abstinuisse, haud credibile est. dein quatuor ex iis nationibus,
nempe

nempe Condruſos, Segnos, Cæraſos, atque Pæmanos, omneis incoluiſſe inter Eburones ac Treviros. Limites igitur quatuor his in univerſum fuerunt: ab meridie iidem, qui Trevis ab ſeptemtrione: à ſeptemtrione iidem, qui Eburonibus à meridie: ab ortu ſolis, Rhenus; ultra quem Ubii: ab occaſu Moſa; citra quem Nervii. Regiones nunc comprehenduntur his finibus iſtæ: Colonienſis agri pars; quæ opida *Cronenburg, Blankenheim, Arenberg, Hühnen Königsfeld, Briſich, Zinſich, Meckum, Rheinbach*: Juliacenſis ducatus pars exigua, circa opida *Münſtereifel, Gemünde, Monjou*: Limburgienſis ducatus pars ferè dimidia, meridionalis, ubi ipſum Limburgium: è Luceburgienſi ducatu, opida *Durbuy, Marche, Rochefort*: è Leodiacenſi agro, opida *Huy & Chinay*, item vicus *Spaa*, cum fonte acidulo: comitatus Namurcenſis dimidia pars, ad dextram Moſæ ripam; ubi opidum *Dinant*. At ſi quis fortè, nimis anguſtum terræ ſpatium tot populis me tribuiſſe, arbitretur; is meminerit, univerſos conjunctim cum Eburonibus, ſatis latos, ut ſuprà oſtenſum, ſineis incolentibus, numerum armatorum XL millium confeſiſſe; quum uni Bellovacii millia obtulerint LX, Sueſſiones L, totidemque Nervii, Aduatici XXIIX.

Jam verò quo ordine ſinguli inter ſe juncti fuerint, haud expeditum dictum eſt. Condruſos tamen Rheni ripam coluiſſe, haud obſcurè indicat Cæſar comment. IV; ubi Uſipetes Tenchtherosque, Germanos Transrhenanos, trajecto amne, Menapiorum primò ſineis occupariſſe narrat: dein, *miſſas, ait, legationes à nonnullis Galliæ Belgicæ civitatibus ad Germanos; invitatosque eos, uti ab Rheno diſcederent; omniaque, quæ poſtulaffent ab ſe, fore parata. quæ ſpe adductos Germanos, latius jam vagatos, & in ſineis Eburonum, & Condruſorum, qui erant Trevirorum clientes, perveniſſe*: ubi etiam prælio fuſos fuiſſe, haud procul Moſellæ confluyente, in confinio Trevirorum, ſuprà oſtenſum eſt. Porro Condruſis verſus occidentem ſolem conjunctos fuiſſe Segnos, ex eo colligere liquidum eſt, quòd comment. V I, utrique unus in commune legatos ad Cæſarem miſerunt, ſeſe de bello Eburonico excuſatum. Reliqui igitur Cæraſi & Pæmani, inter Segnos Moſamque amnem erunt locandi.

Ceterum exiguæ ſingulorum quum forent civitates, atque invalidæ; in finitimorum clientelam fidemque ſeſe dederunt. Condruſos in Trevirorum fuiſſe clientelâ, ſuprà è Cæſare intellectum eſt. in eâdem egiſſe & Segnos, Condruſorum vicinos, inde fit maximè credibile, quòd & ipſi unâ cum Condruſis à bello Eburonico abſtinuère. in quo haud dubiè parteis ſuas habuère Cæraſi ac Pæmani; quia legatos ad Cæſarem unâ cum illis non miſerunt. Atque hinc etiam conjeceim, non in Trevirorum, ſed Eburonum eos fuiſſe clientelâ.

C A P. XVI.

De M E N A P I I S.

EBURONIBUS à ſeptemtrione continuabantur MENAPII. Cæſar comment. VII *Erant Menapii propinqui Eburonum finibus. Germanici fuiſſe generis, indicat ſitus inter Rhenum & Scaldem. quidpe Plinius lib. IV, cap. XIII, Totum, inquit, hoc mare, à Cimbrorum promontorio ad Scaldin uſq; ſturvium, Germanicæ accolunt gentes.* Limitem igitur à meridie, primò eundem habuère, quem Eburones à ſeptemtrione, ad opidum uſque *Dieſt*. hinc verò *Demerâ & Rupellâ* amnibus, ad confluentem uſque *Scaldis*, ab Atuaticis ſeparabantur: quos circa *Læven, Bruſſel, Nivelles, & Gemblours* opida, coluiſſe, infra oſtendetur. Eodem commentario: *Cæſar, quum undique bellum parari videret, Nervios, Atuaticos, ac Menapios, adjunctis Cisrhenanis omnibus Germanis, eſſe in armis; maturius ſibi de bello cogitandum putavit.* Et poſteà, confecto bello Eburonico: *Partito exercitu, T. Labienum, cum legionibus III, ad oceanum verſus, in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proſciſci jubet: C. Trebonium, cum pari legionum numero, ad eam regionem, quæ Atuaticis adjacet, depopulandam mittit. ipſe, cum reliquis III, ad flumen Scaldem, quod inſluit in Moſam, extremasque Arduennæ parteis, ire conſtituit; quòd cum paucis equitibus proſectum Ambiorigem audiebat.* Partes illæ, oceanum Menapiosque attingentes, ſunt nunc *Selandorum inſulæ*: regio verò Atuaticis adjacens, fuit *Morinorum*, nunc *Flandriæ* pars litoralis; & extremæ *Arduennæ* ſilvæ partes ad *Scaldem* flumen, quas Cæſar intellexit, fuerunt juxta opida *Condè & Valenchiennes*, in Nerviorum finibus: ut ſingula ſuo loco ſuſius explicabuntur. Igitur recto ordine à Cæſare junguntur dicti populi; primi ſcilicet *inſulani*, dein *Menapii, Morini, Atuatici, Nervii*. Alia argumentatio de Atuaticis eſſe poteſt hoc modo: Quia Menapiis finitimi fuerunt Eburones, juxta terminos ſuprà deſcriptos; his verò ad *Demeram* flumen propinqui *Atuatici*, ut antè demonſtratum; iterum *Menapii Morini*, ut mox oſtendam: neceſ-

fariò Atuatici in lavâ Demeræ tipâ fuère contermini Menapiis, dextram ejusdem amnis ripam colentibus. Ab occasu igitur æquinoctiali, Scalde flumine à Morinis submovebantur: quos ubique Cæsar cum illis conjungit. Comment. II, ubi Belgæ armatorum numerum ad commune bellum adversus Romanos obferunt; *pollicitos ait Morinos xv millia, Menapios xvii.* Commentar. III: *Eodem ferè tempore Cæsar, etsi propè exacta jam ætas erat, tamen quòd, omni Galliâ pacatâ, Morini Menapiique supererant, qui in armis essent, neque ad eum umquàm legatos de pace misissent, arbitratus id bellum celeriter confici posse, eò exercitum adduxit. Qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere ceperunt. nam, quòd intelligebant, maximas nationes, que prælio contendissent, pulsas superatasque esse: continentisque silvas ac paludeis habebant: eò se suaque contulerunt.* Commentar. IV: *Reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Aurunculejo Cotta, legatis, in Menapios, atque in eos pagos Morinorum ab quibus ad eum legati non venerant, ducendum dedit. Et sub finem ejusdem commentarii: Cæsar postero die T. Labienum legatum, cum his legionibus quas ex Britannia reducerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. Qui, quum propter siccitates paludum, quò se recipere non haberent; quo perfugio superiore anno fuerant usi: omnes ferè in potestatem Labieni venterunt. At Q. Titurius & L. Cotta legati, qui in Menapiorum finis legiones duxerant; omnibus eorum agris vastatis, framentis succisis, adificiisque incensis, quòd Menapii omnes se in densissimas silvas abdiderant, ad Cæsarem se receperunt.* Sed præter Cæsarem alii quoque auctores eos conjungunt. Tacitus historiæ lib. IV, de Civile, Batavæ rebellionis duce: *Ille, ut cuique proximum, vastari Vrbios Treverosque, & aliâ manu Mosam amnem transire jubet: ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent.* Plinius lib. IV, cap. XVI: *A Scaldi extera colunt Toxandri, pluribus nominibus. dein Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago qui Gessoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci.* Omneis recto inter se ordine esse junctos, infra patebit. Sed omnium disertissimè Strabo, ac Dio. quorum hic, lib. XXXIX, de Cæsaris in his oris expeditionibus loquens; καὶ τῶν τῶν, inquit, Ἰνί τε μορίων, καὶ Ἰνί Μενάπιος, ὁμοίως σφίσι ὄντων, ἐπέχεται. hoc est: *Post hac in Morinos, eorumque finitimos Menapios, exercitum duxit.* Strabo lib. IV: *Τοῖς Μενάπιοις δ' εἰσὶ τῶν κατὰ τὴν θάλασσαν Μορίων.* id est: *Menapii continentur ad mare Morini.* Et eodem libro postea, in Britannia descriptione: *Τοῖς δὲ τῶν τῶν τῶν ἀνατολικῶν ὁ πᾶσις ἐστὶν δὲ τῶν ἑπομένων τῶν Μενάπιος Μορίων.* id est: *Qui à Rheno propinquis partibus trajiciunt, ii à Morinis, Menapiorum conterminis, solvunt.* Porro, ab occasu æstivo, post vicum *Ossendrecht*, Scaldi impositum, conterminos habuère in Selandicis insulis *Toxandros*, Plinio memoratos. à septemtrione Batavos; à quibus Mosæ fluminis antiquo dirimebantur alveo (qui suo loco accuratius indicabitur) ad opidum usque *Grave*: inde verò lineâ ad divortium Rheni, quod est in Clivienfi ducatu ad munimentum *Schenkianum*, ductâ. Ab solis ortu quamvis terminus Menapiorum esse debebat idem qui totius Gallia, Rhenus amnis: tamen trans eum etiam incoluisse eos Cæsaris aucto, auctor est ipse, initio comment. IV, his verbis: *Eâ, qua sequuta est, hieme, qui fuit annus Cn. Pompejo, M. Crasso Coss., Vespertes Germani, & etiam Tenctheri, magnâ cum multitudine hominum, flumen Rhenum transierunt, non longè à mari, quò Rhenus insuit.* Et infra, de eisdem: *Qui, quum plures annos Suevorum vim sustinuerint, ad extremum tamen agris expulsi, & multis locis Germania triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt. quas regiones Menapii incolebant; & ad utramque ripam fluminis agros, adificia, vicosque habebant. sed tanta multitudinis adventu perterriti, ex his adificiis, que trans flumen habuerant, demigrarunt, & cis Rhenum, dispositis presidiiis, Germanos transire prohibebant.* Scilicet eadem ratione Menapii trans Rhenum, ut Allobroges ultra Rhodanum; de quibus Cæsar commentar. I: *Allobroges, qui trans Rhodanum vicos possessionesque habebant: quum tamen Rhodanus terminus esset, non modò Allobrogum, sed totius provincie Narbonensis, cujus pars Allobroges. Menapii igitur prope dictum divortium Rheni utramque fluminis ripam accoluerunt. infra quidpe divortium Batavi suam coluerunt insulam; de qua suo loco dicitur. Exiguum agrorum habuisse trans Rhenum Menapios, credibile est. quod omne prorsus amiserunt, irruptione istâ Usipetum atque Tenctherorum. horum quidpe pars, quæ prælio, quo reliqui à Cæsare fusi, non interfuerat, post fugam suorum, ut ait Cæsar eodem commentario, se trans Rhenum in finis Sigambrorum recepit, seque cum iis conjunxit; perpetuòque postea eam Rheni ripam tenuit; ut suo loco indicabitur.*

His itaque Menapiorum finibus ita gravissimorum auctorum testimoniis satis confirmatis, notare jam liceat Ptolemæi immanem errorem; qui infra Nervios, inter Mosam & Scaldem, quem ille *Tabudam* adpellat, ad oceanum usque unos posuit Tungros; & inter

& inter Mosam ac Rhenum Menapios, cum opido eorum *Castello*: quum tamen *Castellum* cis Mosam situm; & Menapii trans id flumen jam inde ab Augusti principatu prorsus nulli fuerint: ut infra ostendetur.

Ceterum dictis finibus regiones nunc comprehenduntur istæ: Brabantia major pars; inter Mosam & Demeram Scaldemque amneis ac Selandiam sita; ex Hollandia proximis finibus, duo opida, *Sevenbergen*, & *S. Gertrudenberg*: Geldria ac Clivia partes Cirsrhena-
næ: Colonienfis agri cis Rhenum portio, in qua opida, *Ordinigen*, *Nis*, *Suns*: ducatus item Juliacenfis pars, in qua opida, *Brugge*, *Gladbeke*, *Dalen*, *Wassenberg*, *Heinsberg*.

At ne quis forte miretur, tam latos me adsignare fincis Menapiis, qui ad commune
10 Belgarum adversus Romanos bellum, xvii haud amplius contribuerunt millia armatorum, quum interim quinque illæ nationes, Germani uno nomine dictæ, haud majore spatio incolentes, millia confecerint xli; & uni Aduatici multo minore spatio, xxix: notandum est, omnem hanc inter Scaldem Mosamque regionem omnino esse sterilem, nullam re nisi perpetuo ericeto copiosam; quæ hodieque causa, cur malignius infrequentiusque colatur, quam reliquæ circumquaque regiones. Nec tamen ego nescius sum, *Ambivaritis*, qui semel apud Cæsarem, in comment. iv, leguntur populi, partem horum finium à plerisque hujus sæculi geographis tribui, circa Antverpianam urbem: quam & ipsam ex eorum nomine sic adpellatam arbitrantur. Verum horum errorem commodè uti convellam, verba auctoris integra adducam. De Usipetibus, ac Tendetis Germanis loquitur;
20 quos tandem in Condusorum finibus, haud procul Mosellæ confluentibus, prælio superavit. *Legati hæc se ad suos relaturos dixerunt; & re deliberatâ, post diem tertium ad Cæsarem reversuros. interea ne propius se castra moveret, petierunt. Ne id quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit. cognoverat enim, magnam partem equitatus ab iis, aliquot diebus antè, prædandi frumentandique causâ ad Ambivaritos trans Mosam missam. hos expectari equiteis, atque ejus rei causâ moram interponi arbitrabatur.* Heic ego primùm miror, quinam isti fuerint AMBIVARITI, nusquam aliàs, neque cuiquam alii auctori, neque ipsi Cæsari, in tam crebris per has oras bellis, memorati; ne in communi quidem illâ Belgarum conspiratione: à qua ipsi in medio reliquorum (si circa Antverpianam fuisse credas) immunes esse haudquaquam potuerunt. Comment. vii, qui leguntur *Ambivareti*; planè alii sunt. sic enim illic: *Galli imperant Aeduis, atque eorum clientibus, Segusianis, Ambivaretiis, Aulerceis, Brannovicibus, millia xxxv: parem numerum Arvernus, adjunctis Eleutheris, Cadurcis, Gabalis, Velaunis, qui sub imperio Arvernorum esse consueverunt.* Hi omnes longè à Belgicâ Cæsaris diffini. Apud Orosum quoque lib. vi, cap. v, ex Cæsaris commentario iii hæc transcripta: *Socios sibi ad id bellum Ossimios, Lexovios, Nannetes, Ambivaritos, Morinos, Diablintres, & Menapios adsciscunt.* At Cæsaris exemplaria pro falsis his *Ambivaritis* habent *Ambialites*; & nonnulla, *Ambiliates*. Tum mirari satis nequeo, quidnam dicti Germani magnam equitatus partem frumentandi causâ miserint in regionem omnino sterilem ac desertam, unoque ac perpetuo ericeto horridam; omniumque rerum egenam. Quapropter malo obscuros istos, & nemini aliàs in provinciâ tam celebri cognitos *Ambivaritos* vertere
40 in nobilissimos *Aduaticos*. horum quidpe agri, quæ reliqua Brabantia pars ad lævam Demeræ sternitur ripam, sunt fertilissimi.

Ceterò magnis silvis fincis Menapiorum fuisse impeditos, paludibusque invios; jam antè è tertio Cæsaris commentario intelleximus. de iisdem iterum comment. vi: *Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus, silvisque muniti.* De silvis his plura dicentur infra, in descriptione Arduennæ silvæ. paludum nunc maxima est in Brabantia Geldriaque confinio, vulgari vocabulo *de Peele* dicta. præter hanc aliæ duæ, haud minori longitudine, Mosam inter Rhenumque, *het Veen*, & *de Klyt*. Strabonis heic notandus est ingens error, qui quum modò dicta apud Cæsarem (ex cujus commentariis ferè omnia de his oris sumit) legeret de Menapiis; prætereaque audiret, Rheni partem suo
50 tempore, sub Tiberii imperio, per Drusi fossam & Isalam amnem in ingenteis effundi lacus; neutrum rectè percipiens. sic tradidit lib. iv: *Τηνίποις ἢ σωεχῆς Νεπίοι, ἃ τῶν Γερμανικῶν ἐστὶν ἡ πλέονος ὁ δὲ Μενάμοι, ἃ ἐν Βολάνῃ ἐκείνῃ τῷ ποταμῷ καλοῦνται ἄλλ' ἔθνη μὲν. Id est: Treviris contermini sunt Nervii, & ipsi Germanica gens. ultimi sunt Menapii, ex utroque latere ostiorum fluminis Rheni paludeis accolentes, atque saltus.* Quod omninò falsum. nam in medio ostiorum Rheni. Batavi tenuère insulam Rheni: ab occasu æstivo ultimi fuère Toxandri: ab ortu, trans Rhenum, proximum jam Germaniæ solum coluerunt Frisii, gens magna: ut infra pluribus quaesitissimisque probabitur argumentis. Strabonem in errore istum præcipitem egit ea maximè ratio, quòd Cæsar tradit, Menapios trans Rhe-

num quoque ædificia ac possessiones habuisse. quas ille à divortio ejus amnis ad ostia usque & oceanum protulit.

Notaveram in commentario de Rheni ostiis suprâ dictum chorographum; qui in antiquitatibus suis Amsterodamensibus urbem Amsterodamum ex hoc Strabonis loco in Menapiis statuerat. ille tamen geminum hunc errorem, Strabonis simul atque suum, defendere in disceptationibus chorographicis aucter atque strenuè perrexit. Maximum ejus argumentum est in distinctione temporum; quibus fortè gentium migrationes factæ inter Cæsaris ac Plinii Tacitique ætates. Haud absurdè mehercules. modò auctoris aliqujus, si non disertum testimonium, verba tamen quædam attulisset, quæ conjecturâ quâdam levissimâ eò trahi possent. Tacitus, historiar. lib. iv, & item in libro de Germa-¹⁰ niâ, disertissimis, quæ suo loco inspiciemus, testatur verbis, Batavos, ex Cattis advenientes, insulam Rheni, & extrema Gallicæ oræ, quæ erat inter Rhenum & Mosam, occupasse. quod, ante Cæsaris ætatem factum, constat. Quæro igitur, quomodò Menapiorum fines, qui Mosâ flumine à Batavis determinabantur, tam longo intervallo, post Batavos tandem, trans Rhenum resurrexerint? Nempe à divortio Rheni, respondet chorographus, Velaviam eos tunc tenuisse, & Gojelandiam, & Amsterodamensem agrum, ad oceanum usque & Rheni ostium: uti hoc pacto veluti in sinu concluderint agros Batavorum. Sed ignorat ille, Velaviam fuisse tunc temporis *Marforum*: quorum pars, Augusto Romæ imperitante, à Rheno in interiora Germaniæ profugerunt; pars Drusi fossâ in dictâ Velaviâ inclusi, *Marfaci* dicti sunt: quod suo loco ostendam. At jam ipse chorographus,²⁰ in disceptationibus suis, ex meâ sententiâ, quam in dicto commentario de Rheni alveis ostiisque adserui, Marfacis Velaviam concessit. Itaque quum jam ipse videret, agrum Menapiis in Gojelandiâ, aut circa Amsterodamum, & medium Rheni alveum ostiumque dari nullum posse; haud dubitavit, in iisdem disceptationibus suis, eos inde statim reducere ad citimum alveum, qui Vahales vocatur, ac Mosæ immenso ore in oceanum effunditur. Satisque novam hanc suam sententiam se firmaturum putavit hisce Cæsaris verbis, ex comment. vi adductis: *Cæsar T. Labienum cum legionibus tribus ad oceanum versus in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet.* Ubi jam bis iterum ab eo satis longè aberratum. primò, quia nullum hinc necessarium argumentum de Vahale, seu Mosæ ostio; quum Menapii etiam apud Scaldem insulis illis fuerint contermini: à quo tamen flumi-³⁰ ne satis longè Rheni ostia absunt. deinde non meminit, Tacitum, ut antè dictum, non modò utramque Vahalis, sed Mosæ etiam dextram ripam unis Batavis tribuere. Sed ubi hoc quoque parum firmum esse vidit; factas esse inter Strabonis Tacitique ætateis migrationes harum gentium, credere nos sine ullo documento postulat. At Tacitus, non suo demum ævo Batavos ait Rheni insulam & oram Gallicæ ripæ tenuisse, sed jam ab initio occupasse. Heic igitur jam iterum erratum. Verùm qui omnes Strabonis circa has oras errores defendere ac tueri studuit, id nos docuisset vellem, quâ ratione & quâ arte à Rheni ostiis Cantium Britanniæ promontorium conspiciatur; quod & ipsum tradit eodem loco Strabo. Qui equidem error inde ei natus, quòd Menapios Morinis conterminos esse compererat: Menapios ad Rhenum usque pertinere, Morinos ad fretum Gallicum: à⁴⁰ quibus in Britanniam navigaturi solvebant. utrorumque finis adeò coarctavit, uti crederit à Rheni ostiis & à Menapiis Britanniam prospici. Verba ejus, lib. iv, hæc sunt: πρόκειται δὲ ἡ Βρετανικὴ τῆς Γαλιῆς ἐξίστην, ὥστε καθ' ἑαυτὴν τὸ Κάλυον ἄκρον. τῆς δὲ δὸπρὸ τῆς Γαλιῆς πύλων ἀναγομένων σὺν δὸπρὸ αὐτῶν τῶν ἐκβαλῶν ὁ πᾶσις ἐστίν, ἀλλὰ δὸπρὸ τῶν ὁμορῶντων τῆς Μενάπιοις Μοελῶν παρ' οἷς ἐστὶ καὶ τὸ Ἴον, ὃ ἐκ τῆς Καπυλασθαμῆ καὶ Καρὸ θηδὸς, ἀπέχει εἰς πλὴν ἡσον. hoc est: *Ob-*
jecta Britannia Rheno haud longo intervallo; ita, uti etiam Cantium promontorium conspici possit.
At qui à Rheni partibus trajiciunt, non ab ipsis solvunt amnis ostiis: sed à Morinis, Menapio-
rum conterminis: apud quos Itium est; quo divus Cæsar usus est navali, in insulam transmittens.
En; quid heic tibi, superstitione auctorum venerator, mentis est? Errasse videtur Strabo, nec ne? Cantium prospicere tu queas ab Rheni ostiis? an non hæc tam longè ab Itio⁵⁰ portu, qui nunc Bononiensis est, distita sunt, uti, qui illic consistunt, circa Rheni ostia versari dici nequeant? I nunc, & errores auctorum variis tuis erroribus tueri, vel, quod facis, nos omnes ludere perge. Circa omnia quum te ubique torqueas, numquàm tamen, vel rarò admodum, certi aliquid concludis; sed sæpius excusatiunculis uteris: quod disputantem philosophum minimè decebat. Francorum origines quum editurias; spero te Sigambros quoque ex ejusdem Strabonis sententiâ ad oceanum collocaturum. Ab Itio promontorio, quod in Morinis erat, prospici Cantium promontorium, acceperat Strabo; Morinos item conterminos esse Menapiis, & hos Rheno: unde ille per errorem postea

postea putavit, à Rheno Britanniam conspici. Appianus in Hispanicis, Hispaniam à Britannia dimidii diei navigatione abesse, tradit. An hoc etiam chorographus noster (si quando eò usque animum atque curas extra provinciam suam extenderit) tueri ausit? Haud puto. Et ipsum Appianum de trajectu ex Gallia in Britanniam, qui fieri solebat inter Gessoriacum, sive Bononiam & Rutupias, id audivisse omnino persuasum habeo: quod postea per summum errorem tribuit trajectui inter Hispaniam & Britanniam. Verùm de Britannia à Rheno prospectu, infra in Batavis, cap. xxx, pluribus examinabo chorographum nostrum. Hactenus veros Menapiis vindicasse finis sufficiat.

Opida, Cæsaris ævo, nulla habuisse arbitror. sic quidpe ipse comment. iv: *Titurius*
 10 *& L. Cotta, legati, qui in Menapiorum finis legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, ædificiisque incensis; quòd Menapii omnes se in densissimas silvas abdiderant; ad Cæsarem se receperunt.* item comment. vi: *Ipse, cum legionibus expeditis v, in Menapios proficiscitur. Illi, nullà coactà manu, loci præsidio freti, in silvas paludeisque confugiunt, suaque eòdem conferunt. Cæsar, partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Crasso quaestore, celeriterque effectis pontibus, adiit tripartitò: ædificia vicisque incendit; magno pecoris atque hominum numero periturus. Ubi nihil de opidis, vel castellis, in quæ, contra Cæsaris arma sese defensuri, confugerint; aut quæ Cæsar, unà cum reliquis ædificiis vicisque, exusserit. Sic item in fine comment. iii; à Cæsare petiti in eadem silvas ac paludeis se suaque omnia contulerunt.* sic comment. iv, Ulpeteres atque Tencheri, Rhenum transgressi, omnibus eorum ædificiis occupa-

20 *tis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.*

Post Cæsaris tempora quæ opida seu loca munita habuerint, dispiciendum est. Horum prima ipsos condidisse Romanos reperio. sic namque Florus lib. iv, cap. ultimo, de Druso, in Augusti principatu has oras regente, loquens: *In tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit; per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni ripam quinquaginta amplius castella direxit.* Ex horum numero fuisse apud Mosam id, quod καστὸν Μενάπιασιν, CASTELLUM MENAPIORUM, refert Ptolemæus, haud dubium est: quamvis is Menapios intra Mosam Rhenumque falsò concludat. Omnia Drusi castella in ceterioribus fuisse annium ripis, certum est. sic quidpe ratio fieri postulabat; uti custodiæ essent provinciis contra hosteis trajicienteis. Hodie in lævâ Mosæ ripâ vicus est, seu exitum opidum cum arce, vulgò *Kessel* dictus. quem antiquum esse *Menapiorum Castellum*, nomen simul ac situs in ripâ indicant. De nomine ne quid dubitari possit, paria sunt exempla, in Morinorum Castello, quod nunc in Flandriâ est *Cassel op den berch*; & in Chattorum Castello, quod nunc princeps Hassorum opidum cum arce, *Cassel*. Marcellinus lib. xvi i, de Juliano Cæsare, Francos ultra Mosam ejiciente: *Cunctis igitur ex voto currentibus, studio pervigili propeans, modis omnibus utilitatem fundare provinciarum: munimenta tria, rectâ serie superciliis imposita fluminis Mosæ, subversa dudum obstinatione barbaricâ, reparare pro tempore cogitabat. & illico sunt instaurata.* In his primum quoque illud fuisse *Menapiorum castellum*, quod unicum in Menapiis refert Ptolemæus, haud dubium est. Apud Aethicum in cosmographiâ dicitur gentis vocabulo MENAPUM. Tabula itineraria iter ab Atuacâ Tungrorum ad Noviomagum, Vahali impositum, sic describit:

<i>Atuaca</i>	
<i>Feresne</i>	XVI.
<i>Catualium</i>	XIIII.
<i>Blariaco</i>	XII.
<i>Cenelum</i>	XXII.
<i>Noviomagi</i>	III.

Romanorum itinera per castra plerumque legionum, cohortium, & alarum duxisse, patet passim ex historiis, atque itinerariis. Ab Atuacâ Tungrorum ad Noviomagum iter, inflexo pusillùm cursu, rectè propter lævam Mosæ ripam per dicta munimenta fuit actum.
 50 BLARIA CUM hodie est vicus ad Mosam, vulgò *Blerick* dictus. ab hoc ad opidum *Tongerren* XLII circiter sunt millia passuum; ut rectè tabula refert. Fuisse hoc unum ex Drusi castellis, vel saltem ex tribus illis munimentis à Juliano, Francis ejectis, reparatis, maximè credibile. A Blariaco Atuacâ versus primum occurrit, post XII millia passuum, *Catualium*. quod spatium haud malè congruebat vico *Buggenum* ex adverso confluentium Roræ; ni suspicarer, vocabulum id unà cum millium numero esse corruptum. quidpe *Castellum Menapiorum* auctoris tabulæ ævo exstitisse dubitari non potest, quando nunc etiam nomen id eodem situ durat. Si exstitit; certè per hoc quoque Romanorum iter actum fuit. locus autem

- Omnem hanc ripam accolunt Germani, Svevi dicti, virtute atque multitudine ceteros prestantes. protinusque, quæ ad rem nostram pertinent, subjicit: τὸ φ' ὧν οἱ ἐξελαινώμενοι κατιφύζον εἰς τὴν ἐν τῷ ῥ' ἰσθμῷ. hoc est; *A quibus pulsi confugerunt in citeriorem Rheni ripam.* Pulsos, ait, à Svevis confugisse cis Rhenum. quinam igitur illi pulsi? Certè nulli alii, nisi *Vbii*, quibus perpetuum cum Svevis istis bellum. proinde etiam vocabulum hoc οὐβίοις in Strabonis exemplaribus ante vocem ἐξελαινώμενοι interiisse censeo. Atque huc referendum, quod paullo antè ex eodem auctore citavi; Agrippam Vbios ἐκὸςίας traduxisse; id est, *haud invitos, sed cupientis.* videlicet, quia à Cattis premebantur, sive etiam pellebantur, auxilium à Romanis, vel etiam, uti in eorum provinciam Galliam transire sibi liceret, petierunt.
- 10 Transgressos recepit in fidem M. Vipsianus Agrippa, Consul Romanus, bellum tum temporis in Galliâ gerens: quod disertissimis testantur verbis Strabo ac Tacitus, ut modò relatum; & Dio, lib. XLVIII, ita de Augusto narrans: Αὐτὸς μὲν ἐφορῶν Ἐλεπίτων πῦρά τε καὶ πᾶσα τὰ τε ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ἔτα ἐν τῇ Γαλατία. κίνησις γὰρ ἦν παρ' αὐτοῖς ἐγένετο. τῷ δ' Ἀγρίππῳ ἔναυτικῆ καὶ ποταμικῆ ἐγχερέσεις. τὰς γὰρ Γαλάτας αὐτὸν τὰς νεωτέραις ποταμομεταβάσει, ὅτε περ ἔτι τὸν ῥ' ἰσθμὸν δότρειον δὴ ῥ' ὠρεῶν Ἰππὸ πλέμα διέβη, μετέπειψατο. Hoc est: *Cæsar hac, & reliqua omnia, quæ & in Italiâ, & in Galliâ fiebant, inspiciebat; atque uti fierent, mandabat. nam in Galliâ quoque rebellio facta erat. Agrippa autem rei navalis adparandæ negotium dederat; quem à Galliâ, bellum contra Gallos rebellanteis gerentem, accersiverat. qui etiam secundus inter Romanos Rhenum cum armis transiit.* Et mox de eodem Agrippâ: τὸ π' αὐτῶν δὲ μετὰ Λακίᾳ Γαλατίας erat cum L. Gallo. Nempe M. Agrippa, quum bellum contra Gallos, haud dubiè Belgas, in Galliâ gereret, provinciamque rebellantem ad obsequium redigeret; eâ occasione Rhenum ponte exercitum transduxit. transiit autem eâdem de causâ, quâ Iul. Cæsar, xviii ante eum annis, Cn. Pompejo, M. Crasso Coss. transiverat: nempe, quia *Vbii magnoperè orabant, ut sibi auxilium ferret; quòd graviter ab Svevis premerentur.* Quum igitur auxilium iis in hostili solo aliter ferri haud posse videret; ponte factò, Rhenum traduxit in provinciam pacatam, haud invitos. Annus hic fuit ab urbe condita MCCXXVI; ante natum Iesum xxxv. Causa igitur Vbii transgrediundi fuit; quia à Cattis pellebantur: transducendi Romanis; uti ceu custodes Romanæ ripæ reliquos Transrhennanos Rheni transgressu, & in provinciam Romanorum Galliam excursu arcerent.
- 30 Ceterum quâ Rheni parte ponte factò traducti fuerint, planè incertum est. Super ipsam Rheni ripam locatos fuisse, testem supra audivimus Tacitum, Plinius lib. iv, cap. xvii: *Rhenum autem accolentes Germania gentium, in eadem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi.* Agros heic acceperunt eisdem, qui antè fuerunt Condruforum; & infra hos Eburonum Menapiorumque finium partem. Fineis igitur eis circumscribo istos: Ab ortu solis, Rhenum amnem quo contra Cattos, pulfores suos, protegebantur; quos in antiquas eorum sedes immigrasse, suo loco reddam. ab septemtrionibus lineam, à Roræ Mosæque confluentibus ad Rhenum & opidum *Ordinigen* ductam; quâ primùm ab Menapiis, mox à Gugernis, huc translatis, separabantur. ab occasu ipsum amnem Roram, à conflente ejus ad opidum usque *Nider*
- 40 *Heymbach*; quo primùm ab iisdem Menapiis, & Eburonibus, mox verò ab Sunicis, huc transductis, dirimebantur: à dicto deinde opido, lineâ ad opidum usque *Kerpent*, ab iisdem Eburonibus & Condruis arcebantur; qui postea, unâ cum Cæræsis, Segnis, ac Pæmanis, dicti fuere Tungri. à meridie Abrincâ amne à Treveris submoti fuerunt. Majo-res agrorum fineis non adscribo; quia juxta eos, inter Mosam & Roram, *Sunici*, inter Mosam & Rhenum *Gugerni*, cccc millia hominum locanda erunt. nec minores facio; quia magna fuisse eorum trans Rhenum & amplam civitatem, auctorem habemus Cæsarem. Ex Treverorum agro nihil eos accepisse, eo satis probatur, quòd vetus Treverorum opidum *Antennacum* posterioribus etiam sæculis superiori Germaniæ ac Maguntiacensi ducatu adscriptum fuit: teste Notitiâ imperii.
- 50 Regiones nunc sternuntur intra dictos Vbiorum fineis istæ: Iuliacensis ducatus pars maxima, dextram Roræ ripam contingens: Colonienfis episcopatus ferè totus.
- Caput gentis fuit, quod sine proprio vocabulo VBIORUM OPIDUM adpellavit auctor noster, annal. lib. i, & xii, scilicet, quia unum id Vbii initio fuit opidum: quâ ratione *Bataavorum* quoque *opidum* memoratur sine proprio nomine, eidem auctori, historiar. lib. v. Conditum illud videri potest statim ac Vbii Rhenum transgressi; id est, anno ante natum Iesum xxxv. In Augusti certè principatu exstructum fuit. nam sub exitum ejus memoratur à Tacito, dicto annal. lib. i. Deinde, quum longo *fidei experimento* Vbii *meruissent*, veterani eò coloniaque, jussu Juliæ Agrippinæ, Germanici filix, Claudii uxoris,

uxoris, deducta est: C. Antistio, M. Suilio COSS., anno à nato Iesu L; LXXXV annis post, quàm ipsi Vbii Rhenum transducti: Hinc COLONIA AGRIPPINENSIS adpellari cœpit. quod nomen referunt Plinius, loco supra dicto, & Tacitus historiar. lib. I, & IV. Eandem Tacitus, libro proximè dicto, vocat *Coloniã Agrippinensium*; quafi *Vbiorum coloniã*: quia ipsi Vbii postmodum, è coloniæ cognomine, AGRIPPINENSES dicti; ut auctor est idem Tacitus eodem libro: *Acta utrobique præda. infestius in Vbiis; quòd gens Germanicæ originis, ejuratã patriã, Romanorum nomine Agrippinenses se vocarent.* & libro de Germaniã: *Vbii quidem, quamquã Romana colonia esse meruerint, ac libentius Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur; origine non erubescunt.* Apud Ptolemæum urbs cognomine tantum adpellatur *Ἀγριππινώσις*. ipso coloniæ vocabulo forsitan interito. Eadem ipso vocabulo 10 Agrippinæ, conditricis suæ, nuncupata est COLONIA AGRIPPINA VBIORUM; ut duo testantur nummi, alter Claudii, Vitellii alter. eadem postea, sine Vbiorum vocabulo, COLONIA AGRIPPINA adpellata; ut bis habet Antoninus in itinerario. item postea uno vocabulo AGRIPPINA; ut est apud eundem Antoninum, & in tabulã itinerariã, & item apud Marcellinum lib. XV, & XVI; & apud Aethicum in cosmographiã; item apud Zosimum, lib. I. eadem denique nudè vocitata est COLONIA; ut refert idem Antoninus, & item Marcellinus lib. XVI. quod certè nomen Germanis magis usitatum fuisse putat, quàm cognomen *Agrippinensis*, sive *Agrippina*: siquidem idem nomen hodiè que dicitur, vocaturque urbs vulgò *Cölen*. Maxima est nunc omnium Germanicarum, tam cis quàm trans Rhenum. ad quod fastigium non *χθῆς ἢ πῶλον*, quòd dicitur, pervenit: sed jam 20 inde à primordio sui, quum nullæ dum essent in Transrhenanã Germaniã urbes, nulla que opida, hæc in Cisthenanã, ut omnium prima, sic fuit amplissima. unde Zosimus, lib. I, vocat eam *Ἀγριππινῶν πῶλον Πικρῆδῶν τῶν Ρῶν μεγίστων*: id est, *Agrippinam, urbem Rheno adjacentem maximam.* & Marcellinus lib. XV, *secunda Germania*, id est, inferioris, *urbem magni nominis*: & lib. XVI, *urbem munitissimam*. Ducatum inferioris Germaniæ ab hac cognominatum fuisse *Agrippinensem*; quemadmodum superioris Germaniæ ducatus ab Magontiaci *Magontiacensis*; haud dubium est. Firmat haud parum hanc sententiam libellus provinciarum civitatumque Galliarum, his verbis: *Provincia Germania secunda: Metropolis civitas Agrippinensium; hoc est, Colonia.* De cetero, castella Romanos in ulteriore etiam 30 Rheni ripã erexisse, ad custodiendos ponteis, & impediendas Germanorum in Galliam inruptiones, infra, lib. III, pluribus patebit locis. Idem ad Agrippinensium fuisse factum *Coloniã*, docuit quondam tabula lapidea, in vico *Duitsch*, sive *Teutsch*, ex adverso *Coloniæ*, reperta: quæ, teste Ruperto, hujus loci ante cccc amplius annos abbate, narrabat, *Divitense munimentum, in terrã Francorum, ab Imp. Cas. M. Fl. Val. Constantino, pro militibus, illic in tutelam Galliarum collocandis, esse erectum.* Atque ab hoc loco milites nominantur *Notitiæ imperii*, & Marcellino, lib. XXVI, & XXVII, *Divitenses*, conjuncti ubique Tungris, sive Tungritanis. Vocabulum huic munimento haud dubiè è situ loci quæsitum; quia extra Galliæ provinciam in Germanicã ripã positum. unde Celtico vocabulo, variantibus dialectis, dictum *Teutisch*, & *Duitsch*: quemadmodum, qui aliis erat *Teuto*, Rheni adcolis dicebatur *Tuito*; de quo supra, lib. I, cap. IX, plura disserui. Sed *Divitense muni-* 40 *mentum* jam extra Vbiorum finis ad Germaniam & Francorum solum pertinuit.

Proximus antiquitate, post Agrippinensium coloniã, memoratur Tacito in Vbiis locus, cui nomen *ARA VBIORUM*. Annal. lib. I, seditionem Germaniciani exercitus apud Rhenum referens: *Interea legati, inquit, ab senatu egressi, jam apud Aram Vbiorum Germanicum adeunt. dua ibi legiones, Prima & Vicesima, veteranique nuper missi, sub vexillo hiemabant.* Hunc esse eundem, qui postea *BONNA* dictus, alii quoque ante me rectè opinati sunt viri docti; à quibus Lipsius quidem dissentit: ego verò certis etiam probare rationibus argumentisque firmis conabor. Florus igitur, uti sæpè antè relatam, lib. III, cap. XII, de Drusi, Germanici patris, rebus in Germaniã gestis loquens: *In tutelam, inquit, provinciarum, presidia atque custodias ubique disposuit; per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam* 50 *per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit: Bonnam & Magontiacum pontibus junxit, classibusque firmavit.* Nostri sæculi homines falsò *Bononiã* heic legere & *Gesoriacum*, supra ad Magontiacum notavi. *Bonnam* neque Tacitus, neque alius quisquam memorat auctor, sub Augusti, Tiberii, Caligulæ, Claudiive tempora: unde, nullum id dum extitisse nomen, conijcere licet. apud Bonnam tamen pontem struxisse Drusum, & classẽ locasse, adfirmat Florus. Pons certè nullã aliã de causã exstructus fuit, nisi uti exercitus traduceretur in Germanos hosteis: nec sine exercitus castris custodiri potuit; multo verò minùs classis; quæ nullibi, nisi ubi castra exercitus, stationem habebat. Dux igitur

igitur quum fuerint classes, duoque pontes; duos quoque fuisse exercitus, certum est. Hinc noster, sub initium dicti libri; *Germanicum*, inquit, *Druso ortum*, VIII apud Rhenum legionibus imposuit. & postea: *Duo apud ripam Rheni exercitus erant. cui nomen superiori, sub C. Silio legato; inferiorem A. Caccina curabat.* XV fuisse in superiore exercitu legiones Magontiaci, jam antè demonstratum est. inferiorem quoque exercitum, pari legionum numero, in duas divisum fuisse æquas parteis, duoque hiberna, ibidem dixi. Duæ igitur legiones, *Prima & Vicesima, ad Aram Vbiorum* habuere hiberna: reliquæ duæ, *Quinta & Undevicesima, ad Vetera.* auctor noster eodem libro: *Sic compositis presentibus, hant minor moles supererat, ob ferociam Quinta & Undevicesima legionum, sexagesimum apud lapidem (loco Vetera nomen est) hibernantium.* Vetera esse nunc *Santen*, Clivienſis ducatus opidum, infrà ostendetur. Ab hoc igitur, adverso flumine si progrediare, rectè post millia passuum LX incidet in *Bonnam*. unde quàm maximo manifestissimoque claret documento, *Bonnam* esse ipsam *Aram Vbiorum*. quo etiam facit id argumentum, quòd ad *Bonnam* castra habuisse Primam legionem auctor narrat, lib. IV historiarius; quam primo annali, ad *Aram Vbiorum* hibernasse, tradit. Primam igitur sui originem Romanis debet ducibus opidum *Bonnense*. Primus autem Romanorum castra heic fixisse videtur M. Vipsanius Agrippa; quum *Vbios* Rhenum ponte traduceret: anno ante nativitatem Christi xxxv. unde postea ceteri quoque Romanorum duces, quoties bellum ad Rhenum gesserunt, castra eodem posuere loco; ut in gente, cujus fidem inde jam ab *Julii Cæsaris* tempore satis experti fuerant. Nec ipsum Agrippam, quum XVIII annis post primam expeditionem, C. Sention & Q. Lucretio Coss., id est, ante natum Christum anno XIX, contra Germanos, (haud dubiè *Sigambros & Cattos*, opido *Bonnensi* conterminos) Galliam infestanteis, exercitum adduceret, ut auctor est *Dio* lib. LIV, locum hunc castris locandis neglexisse, credibile est. *Drusus* certè, VII annis post, hiberna heic habuit, ponte Rhenum clasſeque firmavit, circa annum ante natum Christum XII. etenim à M. Messalla & P. Sulpicii consulatu, ad usque consulatum C. Censorini & C. Afinii Galli, IV annorum spatio, IV in Germaniam expeditiones fecit; quartâ expeditione in eadem obiit. Ceterò juxta castra Agrippæ ara exstructa fuit, quæ *Vbiorum* dicta. ex aræ castrorumque celebritate natum deinde opidum *BONNA*. *Tacitus* libro prædicto, de militibus ad *Aram Vbiorum*: *Nocte concubiâ vexillum, in domo Germanici situm, flagitare occipiunt: concursuque ad januam facto, moliantur fores: extractum cubili Cæsarem, tradere vexillum, intento mortis metu, subigunt. mox vagi per vias, obvios habuere legatos, auditâ consternatione ad Germanicum tendentes. ingerunt contumelias; eadem parant: Planco maxime; quem dignitas fugâ impediverat. neque aliud periclitanti subsidium, quàm castra Primæ legionis. illic signa & aquilam amplexus, religione sese tutabatur. ac, ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani, Romanis in castris, sanguine suo altaria deum commaculavisset. Luce demum, postquam dux, & miles, & facta noscebantur, ingressus castra Germanicus, per duci ad se Plancum imperat; recipisque in tribunal. In domo cubuit Germanicus: milites ad januam ejus concurrunt: Plancus, alter legatorum, ad eum tendens, quum inter milites tumultuanteis periclitaretur, in castra Primæ legionis perfugit: Germanicus ipse, luce exortâ, castra ingressus est. Vicus igitur jam tum propter castra fuit, pluribus viis ædificiisque constructus. atque in eo haud dubiè *Ara Vbiorum*. Sed age; quando hæc posita? & cui deorum? *Lipsius* Augusto Cæsari dicatam arbitratur; & quidem, *novo cælisi*. de quare longè seciùs ego sentio. Quid enim? vix ad Rheni ripam Augusti obitus auditus fuerat, quum legiones in seditiones agerentur; & jam ara ei posita? jamque castris inde cognomen? Vix credibile. Quin ne *Lugdunensis* quidem ara, ad *Rhodani* Ararisque confluentis, *novo cælisi*, id est, defuncto Augusto, posita fuit; sed XXI annis ante ejus excessum, *Iul. Antonio, Fab. Africano* Coss., ut auctor est *Svetonius* in *Claudio*: quod etiam *Dio* indicat lib. LIV; ubi *Gallos* festum solenne ad *aram Lugdunensem* celebrasse tradit, eodem anno, quo *Sigambri* bellum contra Romanos moverunt. quod quidem bellum ille, festumque ad *aram* celebratum, M. Messallâ & P. Sulpicio Coss. adseverat, id est, triennio antè, quàm erectam *aram* *Svetonius* tradit. At *Segimundum, Segestis, Cheruscorum* principis, filium, sacerdotem ad *Aram Vbiorum* creatum, jam tum rupisse vietas, profugum ad rebelles, refert *Tacitus* eodem annali, quum Germani *Transrhenani*, *Arminio* duce, à Romanis desciscentes *Varum* cum tribus legionibus occiderent; id est, quinquennio ante Augusti exitum. Falsa igitur est ista opinio *Lipsii*. Ego omnino ad Augustum pertinuisse *aram*, etiamnum dubito. quidpe *Druso*, in Germaniâ expeditione quartâ defuncto, *aram* posuisse militeis præſidiarios ad *Alisonem* castellum, & flumen *Luppianam*,*

Luppiani; aliamque eidem struxisse superioris Germaniæ exercitum, apud Magontiacum & Rheni ripam, supra ostensum est. unde colligere licebat, inferioris quoque Germaniæ exercitum, in Vbiis hibernantem, eidem posuisse, ceu duci suo, modò trans Rhenum defuncto, ad hiberna sua aram: quæ à regione, sive gente, in quâ sita, *Vbiorum ara* fuit dicta. Verùm tamen ex ipso hoc cognomine potius crediderim, ipsos Vbios Augusti eam posuisse. statim atque ejus jussu à Cattorum injuriis per Agrippam liberati, Rhenumque traducti fuere: idque eodem loco, ut antè dictum, quo Rhenum ponte transierant. Celebritas ejus postmodò tanta fuit, uti Germaniâ Rhenum inter Albimque pacatâ, Transrhenei quoque sacerdotii dignitatem ambierint, principum filii: in quibus Segimundum Cheruscum refert Tacitus, loco prædicto, ante cladem Varianam creatum.

Ceterùm castra, quæ antè *Ad Aaram Vbiorum* cognominabantur, postea *Bonnensia* dicta sunt; teste Tacito, historiarum lib. IV: *Dein pœnitentiâ, & arguentibus ipsis, qui suserant, tamquàm secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis Primæ legato, qui Bonnam obtinebat, ut arceret transitu Batavos. & mox: Batavi, cum castris Bonnensibus propinquarent, præmisere, qui Herennio Gallo mandata cohortium exponerent.* Nempe cognomento ex ipsius loci nominis mutatione tracto. Loci nomen unde quæsitum, haud facile dictum est. Prima ejus mentio, eaque frequens, exstat apud Tacitum, libro proximè dicto, sub exitum Neronis. Permisor, quod à Goltzio refertur ex Augusti nummo, COL. IULIA BONNA; quum opidum heic (licet nomen jam tum fuisse contendas) Augusti principatu fuerit nullum. nam si fuisset, haud facilè milites, in castris tumultuantes, nocte concubiâ, portis clausis irrupere ad Germanicum potuissent: nec mentio opidi, multo minùs verò coloniæ, Tacito, vel in annalibus, vel in historiis, temerè neglecta fuisset; aut aliis etiam postea scriptoribus cunctis. Quàm autem veri est simile, voluisse Romanos, tam arcto terrarum spatio, duas locare colonias, Agrippinensem, ac Bonnensem? quum interim nulla aliàs in totâ Germaniâ citeriore. Certè nugæ sunt. nummum talem Goltzius si habuit; aut adulterinum fuisse existimo, aut lectu obscurum: in quo mente plus conjectaverit ipse, quàm oculis perspexerit. Ptolemæo quidpe princeps Caletarum in Galliâ est urbs *Βαυα* JULIOBONA; eademque & Antonino & tabulæ itinerariæ memorata, quam fortè JULIAM BONAM interdum vocitaram suspicor. Qui in Dione, lib. LVI, in narratione cladis Varianæ, τὰς πόλεις hujus ripæ, quas rectè priores interpretes verterunt *urbes*, interpretari malunt *colonias*; ipsi viderint, quo argumento id faciant. De cetero, falsa itidem sunt eorum testimonia, qui Bonnam ad Rhenum, aliquando dictam tradunt *Veronam*, & *Voconiam*, & *Briennonam*. quidpe quum jam inde à Neronis principatu eodem adpellata sit vocabulo, quo nunc etiam; quis credat, medio inter hæc sæculo aliud eam habuisse nomen? Sed opidum Neronis in principatu mœnibus clausum, an verò vicus etiamdum fuerit, planè incertum est. Post Tacitum, proximus auctorum, qui exstant, memorat Ptolemæus. post hunc Ammianus lib. XVIII; & Antoninus in itinerario, auctorque tabulæ itinerariæ. hi duo inter hanc & Agrippinam passuum tradunt millia XI, paululum aberrante numero; quum re verâ sint ultra XII.

Iter à *Coloniâ Agrippinâ* ad *Vetera* sic in itinerariis designatur:

Antonino;		Antonino;	Tabulæ;
<i>Colonia Agrippina</i>	leg.	<i>Colonia Agrippina</i>	<i>Agrippina</i>
<i>Durnomago</i>	leg. VII ala	<i>Novesia M. P.</i>	<i>Novesio</i> XVI.
<i>Burungo</i>	leg. V ala	<i>Calone</i>	XVIII. <i>Asciburgio</i> XIII.
<i>Nevensio</i>	leg. V ala	<i>Veteribus</i>	XVIII. <i>Veteribus</i> XIII.
<i>Gelduba</i>	leg. IX ala		
<i>Golone</i>	leg. IX ala		
<i>Veteris</i>	leg. XXI.		

NOVESIUM primus auctorum memorat Tacitus historiar. lib. IV, sub exitum Neronis, in rebellionem Batavorum. *Ingressis Novesium Tertiadecima legio conjungitur. & paullo post: Impedimenta legionum cum imbelli turbâ Novesium missa. & mox: Civilis Vetera circumfedit. Vocula Geldubam, atque inde Novesium concessit. & infra: Vocula Novesium concedit. & postea: Legiones à Novesio Bonnâque in Treveros traductæ. & iterum: Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnâque legionum manipulos videt.* Ex quibus omnibus locis satis adparet, apud Antoninum quoque pro *Novesia*, & *Nevensio*, legendum omnino esse *Novesio*, quemadmodum in tabulâ. Marcellinus tamen, lib. XVIII, habet *Nivesium*, & Gregorius Turonensis, lib. 11, cap. IX, *Nivissium*, per *i*, quemadmodum Aufo-

Aufonius *Nivomagum* apud Mosellam. Idem esse, quod nunc vulgari vocabulo dicitur *Neus*, & nunc etiam, ut olim, variantibus dialectis, *Nūs*, & *Nuys*, vocabulum juxta ac situs indicant. Apud Ptolemæum idem locus est *Novaiou*. quod satis imperitè interpretes Latinis literis scribunt *Nuesum*, pro *Novesium*; ut jam antea notatum ad *Aventicum* Helvetiorum, *Argentovariam* Triboccorum, & *Noviomagum* Nemetum. Sed Ptolemæus ingenti errore (ni librariorum eum esse suspiceris) *Novesium* suum procul à Rheni etiam ulteriore ripâ locavit in Germaniâ, eodem ferme situ, quo *Aliso* fuit castellum, haud procul Luppiaë amnis fonte; quod ille nomine *Αλίζον* in Rheni ripâ posuit, ex adverso Agrippinensis Coloniam. Nec est, quòd quidam ex tam diverso situ opinantur, aliud hoc esse *Novesium*, atque diversum à Taciti aliorumque *Novesio* Cisrhenano. Sic quidpe Ptolemæus *Mediolanum* quoque, & *Tenderium*, ultra Rhenum relegavit; quæ & ipsa in Galliâ fuere, inter Rhenum ac Mosam, ut suo loco ostenderetur. Ceterum fuisse *Novesium* hoc, unum è l. amplius Drusi castellis, haud dubium est: quando jam Neronis tempore adeoque Augusti ævo tam celebris fuit locus. Ammianus equidem, libro prædicto, inter civitates id Juliani tempore computat. *Civitates*, inquit, *occupate sunt VII: Castra Herculis, Quadriburgium, Tricesima, Nivesio, Bonna, Antennacum, & Bingio.* at Gregorius Turonensis, qui post Ammianum vixit, castellum dumtaxat id adpellat, loco dicto: *Quintinus cum exercitu circa Nivisium castellum Rhenum transgressus.* Opida fuisse puto Juliani tempore & Nivesium, & Bingium. nam de hoc Aufonius, XIX annis post, ad Gratiani Argentariensem

20 Lupodunensemque victorias, sic in carmine de Mosellâ:

*Transferam celerem nebuloso flumine Navam
Addita miratus veteri nova mania vico.*

Porro DURNOMAGUM, & BURUNGUM, inter Coloniam & Novesium, hodiè esse vicum *Dursmagen*, & opidum *Wuringen*; nomina, ac situs in ripâ Rheni inter duas dictas urbeis, apertè indicant. quamvis malè *Durnomagus*, apud Antoninum, *Burungo* præmissus. Loco Germanorum W, Romanos plerumque usurpassè B, jam antea nobis notatum est. Hæc etiam castella haud dubiè à Druso erecta.

Ultimus in Vbiorum ripâ fuit locus, Tacito, Antoninoque, dictis locis, & Plinio, lib. XIX, cap. v, memoratus, nomine GELDUBA. Plinius: *Inter medica dicendum sfer: & ipsum Tiberius princeps nobilitavit; flagitans omnibus annis à Germaniâ.* Gelduba appellatur castellum Rheno impostum; ubi generositas præcipua. Fallitur igitur quamvehementissimè Divæus, qui id interpretatur opidum nunc *Gelre*, caput Geldriae. fallitur item Bruno, qui vult esse vicum *Gelen*, millibus passuum IV, in occidentem versus, à Novesio distitum. Dicitur autem hodièque *Geldub*, & contractè *Gelb*, exiguus in Rheni ripâ vicus, IX mill. pass. infra Novesium, duobus millibus paullo amplius supra opidum *Ordingen* situs. Et huc rectè quadrat iter Antonini: item historia Taciti; qui *Voculam*, Romani exercitus ducem, à Veteribus ait *Geldubam*, atque inde *Novesium* concessisse. item, *Civilem Vetera circumfedisit: & hinc Geldubam cepisse: moxque, haud procul Novesio, equestri prælio prosperè certavisse.* Drusi opus fuisse *Geldubam*, in l. amplius illis castellis conditum, dubitare non licet, quando jam 40 Tiberii tempore fuit castellum. Tacitus, dicto libro, de Batavorum, sub Neronis excessum, rebellionem narrans: *Cohortes Geldubam perrexere; manentibus, ut fuerant, castris, que relictorum illic militum præsidio tenebantur.* De eodem loco loqui eum opinor annali I, ubi seditionem legionum inferioris Germaniæ memorat. *Inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est: orto ab Vndevicefimanis Quintanisque initio; & tractis Primâ quoque ac Vicefima legionibus. nam iisdem æstivis in finibus Vbiorum habebantur.* & paullo post: *Primam & Vicefimanam legiones Caccina legatus in civitatem Vbiorum reduxit.* Nempe à finibus Vbiorum, in quibus erat *Gelduba*, in mediam reduxit civitatem, ad *Aram Vbiorum*. reliquæ duæ legiones, ab iisdem finibus, in *Gugernos* ad *Vetera* reductæ; ut supra ostensum. Idem auctor dicto libro historiæ. IV: *Ingressis Novesium Tertiadecima legio conjungitur. Additus Vocula,* 50 *in partem curarum, Herennius Gallus, legatus. Nec ausi ad hostem pergere ad Vetera; loco, cui Gelduba nomen est, castra fecere. Ibi struendâ acie, maniendo, vallandoque, & ceteris belli medicamentis militem firmabant. utque prædâ ad virtutem incendere: in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civis acciperant, ductus à Voculâ exercitus.*

Aliud iter, per Vbiorum agros, est in itinerariis ab *Atuâca* Tungrorum ad Coloniam *Agrippinam*, hujusmodi:

Anto-

Antonino;		Antonino;		Tabulæ;	
<i>Aduagum Tongrorum</i>		<i>Coriovallum</i>		<i>Atuaca</i>	
<i>Coriovallum</i>	XVI.	<i>Iuliacum</i>	XII.	<i>Cortovallio</i>	XVI.
<i>Iuliacum</i>	XXIII.	<i>Tiberiacum</i>	VIII.	<i>Iuliaco</i>	XII.
<i>Colonia</i>	XVIII.	<i>Col. Agrippina</i>	X.	<i>Agrippina</i>	XVIII.

Aduacam Tongrorum hodiè esse opidum *Tongerem*, supra pluribus demonstravi argumentis. Ab hoc rectâ viâ agitur iter ad *Coloniam Agrippinensem*, primùm per opidum *Falckenburg*; quod *Coriovallum* esse, supra dixi; dein per opidum *Julich*: quod esse *JULIACUM*, itineris tractus, simulque nomen produunt. Numeri millium ferè ubique sunt corrupti, quidpe ab *Atuacâ* ad *Coriovallum*, millia sunt XVI; & hinc *Juliacum* XXI: à *Juliaco* porrò ad *Coloniam*, XXIV. unde utrobique alterum x vitiatum puto in v, scriptumque fuisse XXIII. Romanum habuisse conditorem *Iuliacum*, nomen haud dubiè arguit. ac fortè *Juliam Agrippinam*, Germanici filiam, Claudii uxorem, Neronis matrem, in *Vbiorum* opido, quæ postea *Colonia Agrippinensis* dicta, genitam.

TIBERIACUM hodiè esse *Berchem* opidum, itineris ductus, & nomen, simulque intervalla docent. nam ut inter *Juliacum* ac *Tiberiacum*, majus habet intervallum Antoninus, quàm inter *Tiberiacum* & *Coloniam*; sic inter *Julich* & *Berchem* sunt millia XI, & hinc *Coloniam* XIII. Nomen Latinum è Germanico esse fectum, non verò Germanicum è Latino vitiatum: situs opidi ad montem, sive collem, ferè pervaderet. *berg* quidpe, & *berch*, Germanis est idem, quod Latinis *mons* & *collis*.

Aliud porrò iter per *Vbiorum* fincis, à *Trevirorum Augustâ* ad *Agrippinensem* *coloniam*, in iisdem itinerariis describitur hoc modo:

Antonino:		Tabulæ:	
<i>A Triveris</i>		<i>Aug. Trevirorum</i>	
<i>Beda vicus</i>	XII.	<i>Beda</i>	XII.
<i>Anfana vicus</i>	VIII.	<i>Anfana</i>	XII.
<i>Egorigio vicus</i>	XII.	<i>Icorigium</i>	XII.
<i>Marcomago vicus</i>	XXVIII.	<i>Marcomago</i>	VIII.
<i>Belgica</i>	VIII.	X.
<i>Tolpia vicus Supenorum</i>	X.	<i>Agrippina</i>	VI.
<i>Agrippina civitas</i>	XVI.		

Bedam, *Anfanam*, & *Ecorigium*, ad *Treviros* pertinere, supra ostensum est. *Bedam* esse hodiè *Bidburg* opidum, & *Icorigium*, *Ruit* vicum, ibidem dictum est. Rectissimâ igitur ferè lineâ, per dicta opida, ab *Augustâ Trevirorum* ductâ, sequitur ab vico *Ruit*, post XXVIII millia passuum, opidum nunc *Düren*, *Roræ* amni impositum. quod veterem esse vicum *MARCOMAGUM*, tractus itineris & locorum intervallum ostendunt. sed & nomen in eo opido antiquum exstat. nam *Tacito*, *historiar. IV*, idem vicus dicitur *MARCODURUS*. *Acta*, inquit, *utrobique præda. infestius in Vbiis; quòd gens Germanica originis, ejuratâ patriâ, Romanorum nomine Agrippinenses vocarentur. Cæsa cohortes eorum, in vico Marcoduro incuriosus agentes, quia procul ripâ aberant.* Scilicet jam antea, lib. I, cap. VII, docui, duo ista vocabula, *magen* & *duren*, unam eandemque præfiscis Celtis significasse rem, nempe fluminis trajectum. idèoque heic in uno eodemque vico, *Roræ* amni imposito, promiscuè id usurpatum videmus. In tabulâ voci *Marcomago* addenda erant XX millia, uti forent in universum XXVIII; quemadmodum apud Antoninum. sine voce *vicus*, rectè etiam dici idem vocabulum neutro genere, *MARCODURUM*, & *MARCOMAGUM*, supra, dicto lib. I, cap. VII, docui.

Ceterùm ab opido *Düren* ad *Coloniam Agrippinensem* quum sint rectissimâ viâ millia passuum XXI: certum est, iter illud Antonini à *Marcomago* ad *Coloniam*, quo XXXIV numerantur millia, per ambages fuisse actum. *Tolpia* haud dubiè vox est corrupta à vocabulo *Tolpiaco*; quod *Tacito*, in dicto libro, dicitur *Tolbiacum*. Ea memorans, quæ post pugnam apud *Coloniam Treverorum*, quâ *Cerialis* vicit *Civilem*, facta sunt; *Nec in longum*, inquit, *quies militi data. orabant auxilium Agrippinenses; offerebantque uxorem ac sororem Civilem, & filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant. unde metus, & justa preces invocantium, antequàm hostes, reparatis viribus, ad spem vel ad ultionem accingerentur. namque & Civilem illuc intenderat: non invadidus, flagrantissimâ cohortium suarum integrâ, & à *Chaucis Frisijque* compositâ. *Tolbiaci, in finibus**

finibus Agrippinensium, agebat. Sed tristis nuntius avertit, deletam cohortem dolo Agrippinensium: qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne injecto cremavere. Vulgò ex hoc loco creditur, cohortem è Chaucis Frisiique compositam, Colonia Agrippinensium fuisse crematam: nuntiumque ejus rei accepisse Civilem Tolbiaci. sed falsà hæc est, licet doctissimorum virorum, opinio. quidpe primò, dementium fuisset hominum plùs quàm temerarium periculosumque consilium, urbis ædificia, per quæ cohors integra dispersa erat, incendere: quum omnis urbis multitudo faciliùs tutiùsque ferro eam necare potuisset. tum, si cohortem Agrippinenses, unà cum domibus, in urbe suà cremavissent, certè Germani isti alii, aut auxilium cohorti tulissent, aut pugnà salutem sibi quærivissent.

10 quod si verò uno eodemque loco ac tempore nocturno, & hi trucidati, & illi cremati fuissent; Tacitus alterum factum ab altero narratione non sejunxisset: quâ re omnino diverforum locorum diversa facta, quàm manifestissimè prodit. Sed jam inde ab initio sociatæ rebellionis Agrippinenses sibi caverant, ne militem Civilem intra sua mœnia reciperent. sic quidpe eodem libro auctor antea: *Vectigal & onera commerciorum resolvimus. sint transitus incusoditi; sed diurni, & inermes: donec nova & recentia jura in vetustatem consuetudine vertantur.* Sic igitur illa, de cohorte & Tolbiaco vico, lego atque distingvo: *Civilis illuc intenderat; non invalidus, flagrantissimâ cohortium suarum integrâ: quæ è Chaucis Frisiique composita, Tolbiaci, in finibus Agrippinensium, agebat. sed tristis nuntius, & cetera, quæ sequuntur.* Vicus hic **TOLBIACUS**, sive **TOLPIACUS**, seu opidum Gregorii Turonensis, lib. II, 20 cap. xxxvii, item lib. III, cap. viii, **TULBIACUM**, & Reginoni **TULPIACUM**, hodiè est opidum, vetus vocabulum, licet paullùm vitiatum, retinens, vulgò *Zulich*, quasi *Zulpich* dictum. Ceterùm voce illâ *Supenorum*, apud Antoninum huic vico additâ, quid faciam, omnino nescio, nisi uti prorsus omnem ex itinerario ejus ejiciam. nam quòd quidam heic legendum arbitrantur *Gugernorum*; quasi hujus gentis fuerit vicus: id planè falsum est. quidpe quum proximi ab *Vbiis* Gugernorum pagi inceperint ab Geldubâ versùs Vetera, ut jam antè ostensum; quumque Marcodurum opidum vicus tunc fuerit *Vbiorum*; Gugerni nullo prorsus pacto ad opidum *Zulich*, supra Marcodurum, proferri possunt: præsertim, quum citra Marcodurum & Roram amnem, ad Mosam usque, fuerint *Sunici*; ut infrâ certis probabitur argumentis. Ego aliquamdiu existimavi, legendum esse *Sunicorum*; quia horum fuerit Tolbiacum. Sed animadverti tandem, in *Vbiorum* finibus disertè id recenseri à Tacito. Atque in horum finibus fuisse, vel ex eo maximè pater, quòd dolo deletam cohortem Tacitus tradit. nam Agrippinenses, seu *Vbii*, in quorum finibus Tolbiacum, per dolum Chaucos Frisiosque Germanos ad largas epulas vocaverant, vinoque copiosè præbito sopiverant; dein dormientibus foreis occluserunt; igneque ædificiis injecto, inclusos cremavere. quæ omnia facilia factu *Vbiis* in sui agri vico erant. extra fincis suos, in *Sunicorum* agro, tantas præbere universæ Germanorum cohorti epulas, ut alieni alienis, in alieno, Civilisque partibus tunc maximè faventi solo, sine apertâ fraudis dolique suspicione, haud poterant. Atque hinc etiam postea scribendum apud Antoninum putavi, *Tolpiaco vicus Vbiorum*. sed cur hunc potissimum vicum ipsius gentis vocabulo, ceu singularem atque eximium notaret, quum neque Marcomago, æquè *Vbiorum* vico, id fecerit, neque alii usquàm? Proinde, ut antè, nunc etiam judico, vocem hanc omnino esse adulterinam, ab imperito aliquo glossatore adfectam.

30 Ceterùm à *Zulich* millia sunt omnino x ad opidum usque *Düren*. unde liquidò pater, iter illud à Marcomago ad Tolpiacum per Belgicam à rectâ viâ fuisse deflexum. **BELGICAM** hodiè esse vicum *Balchhusen*, nomen indicat, simulque locorum intervalla; scilicet si in suum quodque ordinem redigas. nam à *Düren* ad *Balchhusen* millia sunt x; & inde ad *Zulich* viii. hinc verò ad Colonia Agrippinensium xvii. In tabulâ spatium est nomine vacuum, inter Marcomagum & Agrippinam. in quod ego restituo ex Antonino vocabulum *Tolpiaco*. huc namque à Marcomago esse x millia, jam antea dixi. Adde hinc

50 v r illis millibus, quæ Agrippinæ adscripta, alia x: ut sint in universum xvi; quemadmodum apud Antoninum.

Aliud denique iter, per *Vbiorum* fincis, à Mosellæ Confluentibus ad Agrippinam, sic describitur in tabulâ:

<i>Confluentes</i>	
<i>Antunnaco</i>	viii.
<i>Rigomagus</i>	viii.
<i>Bonne</i>	viii.
<i>Agrippina</i>	xi.

Mm

Rigo-

RIGOMAGUS sine controversiâ est hodiè vicus in Rheni ripâ, vulgari vocabulo *Rimagen*. nam & vocabulum convenit, & numerus VIII millium, quæ hinc Bonnam usque numerantur. A Confluentibus rectè equidem notantur millia IX ad Antennacum. at hinc Rigomagum usque censenda erant millia XI. ac facili quidem lapsu, ex archetypo in transcriptione fieri potuit IX pro XI.

Hæc igitur de Vbiis, è Germaniâ in Galliam transgressis.

C A P. XVIII.

De GUGERNIS; qui antea trans Rhenum fuere SICAMBRI.

10

GUGERNOS à septemtrionibus Vbiis fuisse conterminos, jam antè ex Taciti historiæ lib. IV ostensum est. Terminabantur igitur ab oriente, ut antè Menapii, Rheno flumine. à meridie iisdem finibus, quibus Vbi ab septemtrionibus, ab occidente Mosâ amne; quo ab Menapiis submovebantur. Auctor noster dicto libro, de Civile, Vetera in Gugernis circumfidente: *At Civilem immensum universa Germania extollebat; societate nobilissimis obsidum firmatâ. Ille, ut cuique proximum, vastari Vbios, Trevirosque, & aliâ manu Mosam amnem transire jubet, ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent.* A septemtrionibus eodem limite, quo antè Menapii, à Batavis dirimebantur. Plinius lib. IV, cap. XVI: *Rhenum autem accolentes Germania gentium in eadem provinciâ Belgicâ, Nemetes, Triboci, Vangiones: hinc Vbi, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi.* Tacitus item, libro prædicto, Voculam tradit, ut antè relatum, è Geldubensibus castris duxisse exercitum, prædandi causâ, in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant. Scilicet omnes Gugernorum pagi, inter Vbios & Batavos firi, societatem Civilis, Batavorum ducis, acceperant. Hinc infra, historiæ lib. V; *Civilis hanc porrecto agmine, sed cuneis astitit. Batavi Gugernique in dextro: læva, ac propiora fluminis, Transrhenani tenuere.* Regiones dictis finibus continentur nunc istæ: Clivientis ducatus magni ducatu opidum *Brügge*. Ceterò Gugernorum soli ex antiquis auctoribus meminere, quos modò citavi, Plinius atque Tacitus. Apud hunc, in IV historiæ, *Gugerni* leguntur in omnibus exemplaribus. historiæ autem V, bis eadem gens memoratur *Gugerni*; idque constanter in omnibus exemplaribus. Quæ variatio sive ipsius fuerit auctoris, exiguum atque leve ad finem literarum discrimen parvi ducentis; seu ab imprudentibus librariis postmodum commissa; eandem sanè gentem fuisse, ex historiæ contextu satis apertè ac dilucidè perspicitur. Plinii certè exemplaria cuncta habent *Gugerni*. Ex primâ hujus vocabuli syllabâ, Rhenanus, Divæus, Ortellius, & alii, gentem interpretati sunt *Iuliacensis*: qui Germanis vitiosè vulgò scribuntur *Gülcher*, pro *Iülcher*, quàm feliciter illi, patuit hætenus ex gravissimorum auctorum testimoniis. An non verò multo major fuerit similitudo, inter *Gelren*, & *Gugerni*, si primam in hoc syllabam demas, quàm inter *Iülcher* & *Gugerni*? Pro *Gelris* certè facit, quòd caput hujus gentis opidum *Gelre*, in mediis ferè Gugernorum finibus situm. Romani autem Germanica vocabula, malè percepta, suo ori accommodantes, quàm mirificè ac miserè detorserint, quis historiæ peritus ignorat? Est hodiè opidum, XII millibus passuum infra opidum *Gelre*, ad eundem amnem Nerisium situm, nomine *Goch*. ambobus his nominibus in unum compositis si facias *Gochgelren*; habebis propemodum integrum illud vocabulum Latinum *Gugerni*, quasi *Gugelri*, mutatis liquidis. sic namque in Helvetiis quoque dicti fuere iisdem Romanis *Tugeni*, mutatâ liquidâ, pro *Tugeri*, qui sibi ipsi Celticâ lingvâ erant *thi Züger*. Atque hæc de finibus ac nomine Gugernorum.

De origine eorum, atque unde in hos Menapiorum fines pervenerint, obscurior est quæstio. Cæsar nomen eorum in commentariis suis haud refert. Scilicet, quia ejus ævo nulli dum fuerunt. quòd si fuissent; certè Vsiptes ac Tencteri, de quibus supra dictum, trajecto Rheno, in horum fines prius intrassent, quàm in Menapiorum agros transfissent. At Menapios non modò usque Rhenum, sed ultra etiam, agrorum partem habuisse, ibidem expositum est. Itaque Gugernos Plinii Tacitique, post Cæsar's tempora, in Menapiorum agrorum partem, intra Rhenum Mosamque amnes conclusam, successisse certum est. Sed age; quando, unde, & quomodò? Svetonius de Octavio Augusto: *Coërcuit & Dacorum incursions, tribus eorum ducibus, cum magnâ copiâ, cæcis: Germanosque ultra Albim summovit. ex quibus SVEVOS ac SICAMBROS, dedenteis se, traduxit*

traduxit in Galliam, atque in proximis Rheni agris collocavit. & in Tiberio Cæsare, de ipso Tiberio: *Exhinc Rhatum, Vindelicumque bellum, inde Pannonicum, inde Germanicum gessit. Rhatum, atque Vindelicum, gentes Alpinas; Pannonico, Breucos & Dalmatas subegit: Germanico, quadraginta millia deditiorum trajecit in Galliam, juxtaque ripam Rheni, sedibus assignatis, collocavit. quas ob res & ovans, & curru urbem ingressus est: primus, ut quidam putant, triumphalibus ornamentis honoratus; novo, nec antea cuiquam tributo, genere honoris.* Item Eutropius lib. VII, de eodem Augusto: *Vicit autem præliis Dacos: Germanorum ingentes copias cecidit: ipsos quoque trans Albim fluvium submovit; qui in barbarico longè ultra Rhenum est. hoc tamen bellum per Drusum, privignum suum, administravit: sicut per Tiberium privignum alterum, Pannonicum: quo bello cccc millia captivorum ex Germaniâ transtulit, & super ripam Rheni in Galliâ collocavit.* In quibus tamen verbis mendum hæret. non enim Pannonico bello, Pannonios; sed Germanico, Germanos ex Germaniâ in Galliam transtulit. Proinde legendum statuo; *sicut per privignum Tiberium, Pannonicum, & alterum Germanicum: quo bello cccc millia, & quæ sequuntur.* Drusus quidpe per quadriennium in Germaniâ bellum gessit; tandemque inibi, obiit. huic postea subfectus frater Tiberius: qui Sigambrorum Svevorumque cccc millia Rhenum transduxit. Hinc ipse Tiberius, apud Tacitum annal. lib. II, Germanicum, Drusi fratris filium, epistolâ adloquitur in hæc verba: *Se novies à divo Augusto in Germaniam missum, plura consilio, quàm vi, perfecisse. sic Sugambros in dedicationem acceptos, sic Svevos, regemque Maroboduum pace obstrictum.* Translati sunt in Galliâ Sigambri, C. Censorino & Asinio Gallo C O S S., anno principatus Augusti xxxv, ante natum Jesum VIIII. quod apud Dionem lib. LV, obscuris quidem indicis, colligitur ex Tiberii hoc anno gessit in Germaniâ; ob loci hujus in auctore corruptionem, qui mutilatus est: nisi quod triumphum ei, quemadmodum Svetonius, è Germanis tribuit. qui non, nisi ob egregium aliquod factum, concedebatur. Apud Vellejum Paterculum, lib. II, eâdem de re clariùs, his verbis: *Moles deinde ejus bellâ (Druso in Germaniâ defuncto) translata in Neronem est. quod is suâ & virtute, & fortunâ, administravit. peragratusque victor omnes partes Germaniæ, sine ullo detrimento commissi exercitus (quod præcipue huic duci semper cura fuit) sic perdomuit eam, ut in formam pæne stipendiariæ redigeret provinciæ. Tum alter triumphus, cum altero consulatu, ei oblatu est.* nam Pannonico quoque bello confecto, *ovantem triumphasse, paullo antè idem tradit auctor, unâ cum Dione, libro dicto.*

SIGAMBROS igitur atque SVEVOS è Germaniâ in Galliam traductos fuisse, è suprâ allatis factis jam certò constat. Numerus traductæ multitudinis refertur, Eutropio quidem cccc millia, Svetonio autem *quadraginta millia tantùm.* at quia omne Sigambrorum nomen ex latissimis (quod infra patebit) trans Rhenum finibus sublatum, Rhenumque traductum: hisque etiam Svevorum natio adnumerata fuit: *quadringenta* in Svetonio quoque legenda censeo. nam liberos quoque & uxores simul transductos fuisse, nullum est dubium. Sic Vsuperarum, Tencterorumque, Rheno trajecto, Menapiorum agros occupantium, ccccxxx fuisse millia, cum mulieribus atque liberis, auctor est Cæsar Julius, belli Gallici commentar. IV. sic commentar. I tradit Helvetiorum cclxiii millia, cum senibus, pueris, atque mulieribus, incensis opidis, vicisque, domo profecta. sed facilis in Svetonio error seu lapsus librarii, vocem *quadraginta*, pro *quadringenta*, perscribentis. Jam verò Sigambrorum, Svevorumque, quum tanta multitudo in Galliam translata fuerit; haud immerito quis miretur, nomina eorum nusquam apud eos auctores extare, qui Augusti Cæsaris ætatem consequuti sunt, nisi apud unum Strabonem, libro IV, in descriptione Galliæ, his verbis: *τελευταῖοι δὲ Μενάπιοι, τῶν ἐπιβολλῶν ἐφ' ἐκάτερα τῆς παραμὲν κατοικῶντες ἐλθὲν καὶ δρομὸς κατὰ τὴν δὲ ἰδρωτῆν Σίγαμβροὶ Γερμανοί.* hoc est: *Ultimi ad Rhenum sunt Menapii, ex utroque ostiorum latere paludeis accolentes, ac salus. juxta hos sunt Sugambri, Germanica gens.* Qui tamen ipse, quia sub Tiberii principatu geographica sua prodidit, dubium sanè est, utrùm ejus temporis nomen retulerit, an verò, ut pleræque alia hujus regionis, ab superioribus scriptoribus acceperit. Tacitus quidem annal. IV, *Sugambra cohortis*, aliquot annis post Strabonem; L. Gætulico, C. Calvisio C O S S., x i i principatus Tiberii anno, meminit, in Romanorum exercitu in Thraciâ militantis. verùm hæc quoque cohors utrùm tunc recens conscripta fuerit, an verò statim ac ipsa natio è Germaniâ in Galliam traducta, nullis dispici rationibus potest. At quia Svetonius *in proximis Rheno agris, & juxta ripam Rheni collocatos Sicambros* testatur; Eutropius quoque *super ripam Rheni*; Strabo item eisdem *κατὰ τὰς Μενάπιας*, id est, *juxta Menapios*, in Galliâ coluisse adfirmat, quum partem eorum trans Rhenum

in Germaniâ relictam fuisse tradat lib. VII: inter Rhenum atque Mosam locatos fuisse certum est; eodem scilicet situ, quo GUGERNOS Plinii Tacitique supra descripti. unde etiam, mutasse eos antiquum vocabulum in novum *Gugernorum* nomen, haud perinde vana est conjectatio. nullum quidpe in hac Gallia parte, post Sigambrorum translationem, bellum; quo Sigambri deleri potuerint: nec ulla alius gentis è Germaniâ huc translatio, ad Neronis tempora; sub cuius excessum prima apud Tacitum Pliniumque Gugernorum memoratio. Sed opinionem hanc satis disertis firmare videtur verbis Tacitus, annalium lib. XII. *Ac præcipua, inquit, Silurum pervicacia: quos accendebat vulgata imperatoris Romani vox; Vt quondam Sugambri excisi, & in Gallias trajecti forent, ita Silurum nomen penitus exstingendum.* Quæ tamen loquutio primo contuitu admodum perplexa videtur. 10 quid enim istud est dicere; *Excisi sunt, & in Gallias trajecti?* Quin rectè, inquires. excisum namque fuit omne nomen Sugambrorum, id est, penitus suis sedibus è Germaniâ sublatum, atque in Galliam trajectum. Esto: placet ita. sed quænam isthæc comparatio; *Vt Sugambrorum nomen in Galliam translatum, sic Silurum penitus exstingendum?* aliud quidpe est transferre, aliud penitus exstingere. Optima; inquires. nam ut translato Sugambrorum in Galliam nomine, nullus amplius Sugamber in Germaniâ relictus; sic extincto penitus Silurum nomine, nullus amplius Silur in Britannia relinqueretur. Est heic quædam, fateor, comparatio: at non omnibus partibus apta. ideòque suspicor, aliud verbis istis subesse secerum. Scilicet Sugambri omnibus, toto corpore, id est, totâ natione, ex Germaniâ sublatis, in Galliamque trajectis, ac finibus, quos inter Mosam Rhenumque circumscripsi, inclusis, veteri gentis, quod in Germaniâ habebant, nomine penitus extincto, 20 novum vocabulum impositum est, quo postea GUGERNI vocarentur. De tempore, quo primum novum hoc vocabulum adsumtum, planè, ut antè dictum, difficilis est quæstio. Isthæc tamen Ostorii, Romani exercitus in Britannia ducis, vox de excisis Sugambri, sub Claudio imperatore decimo imperii ejus anno, C. Antistio, M. Suillio Coss., vulgata fuit; id est, annis LVIII pòst, quàm Sugambri Rhenum traducti. unde colligere licet; quia *quondam* Sugambrorum nomen excisum Ostorius tunc ait; statim, ut traducti fuère, nomen eos novum adsumpsisse. Atque hæc quidem de SIGAMBRIS, qui Rhenum inter Mosamque locati, pars tantum ex CCC illis Germanorum captivis, GUGERNI dicti sunt. altera pars SVEVI, quò devenerint, proximo capite indicabitur. De utrisque 30 intelligendum, quod Tacitus, in libro de Germaniâ, innuit his verbis: *Vbii quidem, quamquam Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur; origine non erubescunt. transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati; ut arcerent, non ut custodirentur.* Nam Vbii, ut reliquos Transrhenanos, id est, Sigambros atque Chattos, quos Svevorum vocabulo innuit Svetonius & Eutropius, Rheni transgressu arcerent, in ripâ amnis collocati sunt. at Sigambri & Chatti in Galliam traducti, ut custodirentur.

Verustissimus in Gugernorum agro Tacito memoratur locus, annal. lib. I, & historiar. IV, cui VETERA nomen, sive VETERA CASTRA. eundem habet Ptolemæus *ovènes*, malè cum legione Vlpia, ut infra ostendetur; & Antoninus, tabulaque. De eo sic noster, 40 historiar. lib. IV: *Pars castrorum in collem leniter adsurgens, pars aqua adibat. quidpe illis hibernis obsideri premique Germanias Augustus crediderat; neque umquam id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. inde non loco, neque munimentis labor additus.* Posuit hæc castra, in Menapiorum etiam tum agro, Augustus, haud dubiè L. Domitio, & P. Scipione Coss., anno ante natum Iesum XVI; quum auditâ clade Lollianâ, ipse ab urbe ad Rhenum, bellumque Germanicum, adversus Sigambros, Vsiperes, atque Tendetos profectus esset. Nomen *Veterum* postea demum adepta videntur. sub exitum tamen Augusti, id est, XXVII annis postquam erecta, id jam nominis habuisse, ex primo annalium Taciti colligitur. Qui nunc opidum Clivensis ducatus interpretantur *Santen*, hoc, ut firmissimo, utuntur argumento, quòd antiquitatum Romanarum innumeræ heic eruuntur 50 tur reliquæ; majorique copiâ superiori ævo erutæ fuerunt. in quibus lapis, struendis majoribus ædificiis utilissimus, tophus tantâ copiâ reperitur, uti etiam in conterminas regiones, maximè verò in Brabantiam transportetur, magnoque vendatur pretio. His contradicere tamen ausus est Gerhardus Noviomagus, in descriptione inferioris Germaniæ; eo argumento usus, quòd Tacitus *Veterum* situm describens, *partem castrorum in collem leniter assurgere* dixit. constare autem, Xanthum in palustribus fuisse locis, licet paullatim tot annorum spatio, terra altiùs aut adcreverit, aut adgesta sit. In palustribus autem locis situm fuisse Xanthum, eo probat argumento, quòd in vitâ divi Victoris & commilitonum ejus legatur,

tur, corpora eorum in loca palustria projecta fuisse. quorum ossa ejus ætate sub fundamento templi divi Victoris reperta sint. Quæ sanè argumentatio satis levis est. nam licet corpora Victoris & commilitonum ejus in loca palustria fuerint projecta; haud inde sequitur, Xanthum opidum fuisse in paludibus situm. antè quidpe probandum erat, palustria ista loca fuisse in opido Xantho. Quis autem credat, templum in paludibus conditum? Suspiciari equidem licebat, ibi templum conditum, ubi ossa reperta. sed hæc nulla necessaria est ratio. poterat quidpe templum proximè paludeis exstrui, eoque ossa deferri. Quibus verò argumentis probatur, ossa sub templo reperta, Victoris fuisse ejusque commilitonum? Nullis fortasse; nisi unâ nimîa credulitate: quæ quanta fuerit in hoc nostro Noviomago, ex Brabantia descriptione adparet. * Quis autem ignorat, sæpè opidorum, bello aut aliâ calamitate destructorum, situs postea aliquantum mutatos fuisse: quod Veteribus quoque accidisse potuit. Sed aliis probetur satis validis contra Noviomagum argumentis, *Vetera* nunc esse *Santen*. De Aræ Vbiorum, sive Bonnâ, haud satis firmum fortasse fuerit documentum, quòd inde ad *Vetera* LX numerat millia passuum Tacitus, annalium primo: quia de Aræ situ, ex Veterum situ supra præsumsi. Itineraria igitur ad eam; quæ sic habent:

	Antonini:	Antonini:	Tabulæ:
	<i>Novesio</i> leg. v ala	<i>Novesio</i>	<i>Novesio</i>
	<i>Gelduba</i> leg. ix ala	<i>Colone</i> XVIII.	<i>Asiburgio</i> XIII.
	<i>Colone</i> leg. ix ala	<i>Veteribus</i> XVIII.	<i>Veteribus</i> XIII.
20	<i>Veteris</i> leg. XXI.	<i>Colonia Trajana</i>	<i>Colonia Trojana</i> XL.
	<i>Castra Vlpia</i> leg. xxx	<i>Burginatio</i> v.	<i>Burginatio</i> v.
	<i>Burcinatio</i> leg. vi ala	<i>Herenatio</i> vi.	<i>Arenatio</i> vi.
	<i>Aranatio</i> leg. x ala.		

Arenatium, quod idem est *Aranatium*, & *Herenatium*, hodiè Geldriæ esse Transrhenanæ opidum *Arnhem*, suo loco satis firmis demonstrabitur argumentis. A *Novesio* igitur ad *Vetera*, iter hinc agitur juxta Rheni ripam, per *Geldubam*, *Calonem*, *Asiburgium*. In secundo Antonini itinere, à *Novesio* ad *Vetera* numerantur millia passuum xxxvi; quæ minus malè distributa. totidem hodiè sunt inter duo opida *Nüs* & *Santen*. In tabulâ si numerum XL vertas in xv; verum propemodùm habebis intervallum inter *Vetera* & *Coloniam Trajanam*. sunt quidpe inter *Santen* & *Kellen*, vicum prope Clivium, millia xvi. Si tum loci circa opidum *Santen* qui benè curatèque consideret, facilè deprehendet, haud ineptè ea, quæ Tacitus de *Veteribus* prædicat, huic loco respondere. adfuit quidpe leniter collis à planicie, quæ Rheno adjacet. De paludibus quoque quod *Noviomagus* refert, Tacitus, historiæ, v, sic exprimit: *Civilis, post malam in Treveris pugnam, reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera confedit: tutus loco; & ut memoriâ prosperarum illic rerum, auferent barbarorum animi. Secutus est eodem Cerialis, duplicatis copiis, adventu Secunda & Sextadecima, & Quartadecima legionum. cohortesque, & ala jam pridem accita, post victoriam, properaverant. Neuter ducum contator. sed arcebat latitudo camporum, suoque ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis, adjacentibus superfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis subdola, & nobis adversa, quidpe miles Romanus armis gravis, & nandi pavidus: Germanos, fluminibus suctos, levitas armorum, & proceritas corporum attollit. Igitur lacescentibus Batavis, ferocissimo cuique nostrorum captum certamen, deinde orta trepidatio, cum præaltis paludibus arma equique haurirentur. Germani notis vadis persultabant; omisâ plerumque fronte, latera ac terga circumvenientes. neque, ut in pedestri acie, comminus certabatur: sed tamquam navali pugna, vagi inter undas, aut si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignavis, in mutua perniciem implicabantur. minor tamen, quam pro tumultu, cædes: quia non ausi egredi paludem Germani, in castra redire.* *VETERA* igitur nunc esse *Santen* opidum, jam extra controversiam est. Tabula primariæ urbis figurâ depicta habet *Vetera*. unde manifestum, haud obscurum fuisse ad id temporis opidum. Antonini exemplaria legionem ibidem locant XXI. ex quorum fide atque auctoritate Lipsius, ad primum annalium Taciti docere videtur, apud hunc auctorem pro *Vndevicesimanis* militibus, quos ille ad *Vetera* cum *Quintanis* castra habuisse tradit, legendos esse *Vnaevicesimanos*, duobus in locis eodem libro; & pluribus postea, in historiæ libris. Verùm pro Taciti exemplaribus contra Lipsium & Antonini exemplaria faciunt versus antiqui cum inscriptione tali;

FORTISS. MIL. V. ET XIX LEG.
 QUORUM OPERA FORTITER VETERA
 CASTRA DEFENSA SUNT,
 POLIANDRION.

*Huc reduces olim post tempora longa re versas
 Senferat ire aquilas legio Vnde vigesima; cujus
 Hac Veterum manes castrorum hiberna tuentur.*

CALONEM (quem in priore Antonini itinere librarii incuria corrumpit in *Golonem*) hodiè esse vicum *Kalenhusen*, duobus millibus passuum infra opidum *Ordingen* situm; no-
 men, simulque itineris ductus indicant. à quibus longè aberrat *Simlerus*, qui vult esse
 opidum nunc *Gelre*; & multo longiùs *Lazius*, qui interpretatur *Clivium opidum*. Millia
 equidem xxxvi rectè inter *Novesium* & *Vetera* apud Antoninum notata sunt: sed malè
 in duo intervalla distributa. sunt quidpè à *Novesio* ad *Calonem* millia xii & passus 10:
 hinc verò ad *Vetera*, millia xxiii & 10 passus.

ASCIBURGIUM antiquissimum omnium refert *Tacitus* *historiar. lib. iv. Civilis*, in-
 quit, parte copiarum retentâ, veteranas cohortes, & quod è *Germanis* proximè promium, adver-
 sus *Voculam*, exercitumque ejus, mittit; *Tulio Maximo*, & *Claudio Victore*, sororis suæ filio, duci-
 bus. Rapiunt in transitu hiberna ale, *Asciburgii* sita. *Civilis* *Vetera* cum exercitu suo cir-
 cumsidebat: *Vocula* ad *Geldubam* castra posuerat; ut suprâ in *Vbiis* notatum. In medio 20
 igitur *Veterum* & *Geldubæ* situm fuit *Asciburgium*. & eodem tractu tabula id ponit, in-
 ter *Novesium* & *Vetera*. Situi ejus ac nomini egregiè nunc congruit, haud procul *Mur-*
fiâ opido exiguus vicus, vulgari vocabulo *Asburg*, in viâ à *Novesio* ad *Vetera* situs. in
 cujus agro, versùs meridiem posito, multæ repertæ fuerunt superioribus annis *Romana-*
rum antiquitatum reliquiæ. *Ptolemæus* justo ferè equidem convenientique situ *Ασπιβούργου*
 suum habet, inter *Agrippinensem* coloniam, & *Vetera*: at malè apud ulteriorem *Rhe-*
ni ripam, in *Germaniâ* *Transrhenanâ*. De origine *Asciburgii* hæc apud *Tacitum* legun-
 tur, in libro de *Germaniâ*: *Ceterùm & Vlixem* quidam opinantur, longo illo & fabuloso errore
 in hunc oceanum delatum, adisse *Germanie* terras; *Asciburgium*que, quod in ripâ *Rheni* situm hodiè
 incolitur, ab illo constitutum, nominatumque *Ασπιβούργου*. Aram quin etiam *Vlixis* conse- 30
 cratam, adjecto *Lærtæ* patris nomine, eodem loco olim repertam. & mox: *Quæ* neque confirmare
 argumentis, neque refellere in animo est. ex ingenio suo quisque demat vel addat fidem. Meri-
 tò auctor fidem heic suam interponere dubitat. quando enim ara ista, *Vlyssi* consecrata,
 reperta? Ante *Julii Cæsaris* bellum in *Galliâ*. At quis heic *Romanorum* ante *Cæsarem*?
 aut cui hæc, sive *Græco*, seu *Romano* homini, ripa cognita? testis enim *Cicero*, in orat.
 de provinciis consularibus, has regiones, hasque gentes, nullas *Romanis* ante *Iulium Cæsarem*
 literas, nullam vocem, nullam famam notas fecisse. Post *Cæsarem* igitur. At cur ipse *Cæsar*
 opidum in *Menapiis* (*Menapiorum* enim hic tunc fuit ager) nullum refert? cur *Vlpietes*
*Tencteri*que *Germani*, & post hos *Sigambri*, his locis contermini, *Rhenum* transgressi 40
 opidum hoc non petièrè? *Fabulæ* certè sunt, *fabulæ*, atque nugamenta mera delirantium 40
 scriptorum, qui quibusvis rebus summam ad fingere antiquitatem student. Si hoc *Ascibi-*
burgium, quasi *Ασπιβούργου*, ab *Vlyssè* conditum; quis erit conditor *Asciburgii* opidi in
Moeni amnis ripâ, quod vulgò hodièque nuncupatur *Ascheburg*? quis vici eodem nomine
 in *Vestofaliâ*, prope opidum *Lunikhusen*? Fortasse idem *Vlysses*. At non credibile, *Ascibi-*
burgium tamen apud *Rheni* ripam, jam *Taciti* temporibus fuisse opidum existimo. nec
 dubito, quin hoc quoque unum fuerit ex *L* amplius *Drusi* castellis; quando *Tacitus* et-
 iam testatur, castra heic fuisse militum, sub exitum *Neronis*.

Inter *Vetera* & *Arenatium*, tabulæ & *Antonino* est *COLONIA TRAJANA*. super
 cujus situ magna est nostro sæculo geographis controversia. *Bilibaldus* atque *Ortclius*
 opidum *Montensis* ducatus trans *Rhenum* interpretantur *Keyfers werd*: eâ haud dubiè rati-
 one ducti, quia imperator erat *Romanorum* *Trajanus*: *Kaiser* autem, & *Keyser*, *Germanis*
 est quod *Græcis* *Καίσαρ*, *Latinis* *Cæsar*, id est, imperator. Verùm hi bis satis longè errant. pri-
 mum, quia opidum hoc retroverso itinere, longè supra *Vetera*, à millibus passuum xxv,
 situm est. tum, quia trans *Rhenum* in *Germaniæ* solo, ubi *Romanis* colonia nulla. *Pighius*
Coloniam Trajanam prope *Vetera* collocat, ex *Antonini* itineralio: ubi ipse in suo exempla-
 ri legit *M. P. M.*, interpretatusque est, *milliare plus minus*. Sed hunc erroris convincit ta-
 bula, ab ipso paullo antè citata: quæ inter *Vetera* & *Coloniam Trajanam* *XI* habet millia:
 & hinc *Burginatum* *V*: inde verò *Arenatium* *V I*; ut & ipse *Antoninus*. quem *Pighius* im-
 manis

manis erroris vel saltem mendis insimulat, dum XI haud amplius legit millia inter Vetera & Arenatium. Alius igitur investigandus erit hujus coloniae situs. Apud Antoninum numerus millium, inter Vetera & Trajanam coloniam, profusus interit. Tabula, ut antè dictum, habet millia XI; ingenti mendo, quum ipsum usque Arenatium à Veteribus XXX haud amplius numerentur millia. At inter Trajanam coloniam & Arenatium uterque censent millia XI. qui numerus haud improbè respondet spatio quod est inter Arenatium & Rheni divortium. unde prope hoc fuisse Coloniam Trajanam ego colligo. Est vicus hodiè, III millibus & 10 passibus à Rheni divortio, intra mille passus à Clivio opido situs, vulgari vocabulo *Kellen*. quod vocabulum à nomine Agrippinensis Coloniae, quæ vulgò nunc *Cöllen* nuncupatur, & contractè *Cöln*, haud multum discrepat. unde, quemadmodum urbs *Cöllen*, Agrippinensem, sic vicum *Kellen Trajanam coloniam* indicare, omnino ego judico. in tabulae autem archetypo non XI, sed XV millia passuum scripta existimo; quia XVI sunt millia ab opido *Santen* ad dictum vicum, librario ex facili natus est lapsus literam V in L subvertendi. Ceterum Antoninus secundo quidem itinere, inter Vetera ac Burginatum, *Coloniam Trajanam*, unà cum tabulâ, memorat: in primo autem intra eadem loca, *Castra Vlpia legionis Tricesimae*: unde unum eundemque esse locum, haud absurdè ratus est Pighius. Huc adde, quòd Trajano nomen gentile fuit *ULPIVS*. unde his castris *legionis Tricesimae* haud dubiè cognomen. nam Dio lib. LV auctor est, Trajanum duas constituisse novas legiones: unam *Secundam Aegyptiam*; alteram *Tricesimam Germanicam*: quibus ex suo nomine nomina imposuit. Adpellatio igitur hujus coloniae integra fuerit: *COLONIA ULPIA TRAIANA*. sic quidè & alia colonia, ejusdem imperatoris jussu in Daciae opidum *Sarmizegethusam* deducta, vocatur in antiquâ inscriptione, cujus verba hæc sunt:

DIVO
SEVERO PIO
COLONIA
VLPPIA TRA-
IANA AVG.
DACICA SAR-
MIZ.

30 Apud Ptolemæum hæc leguntur: Τῆς ἡγεμονίας τῆς Ῥωμῶν χωρῆς, ἡ ἐπὶ τὸν θαλάσσιον μέγιστος ὄβριγγα ποταμὸς, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω ἐν ἡ πόλεις δὲ τῶν δυσμῶν τῆς Ῥωμῆς, τὴν Βαβαβῶν μεσογίον.

Βαταβόδρον	κζ	δ'	νβ	λ	
ὑφ' ἡμῶν Οὐτέσσα	κζ	λ	να	λ	γ'
ἐν ἡ λεγίων ἡ Οὐλπία					
εἴτα Ἀγριππινωσίς	κζ	γδ	να	λ	
εἴτα Βοννα	κζ	γδ	ν	λγ'	ιβ'
εἴτα Τραϊανῆς λεγίων	κζ	λ	ν	λ	ιβ'
εἴτα Μοκοντίακον	κζ	γ'	ν	δ'	

40 Ἡ ἡ δὲ τὸν ὄβριγγα ποταμὸς ἀπὸς μεσημβρίας καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω ἐν ἡ πόλεις, ἀρχομερίων δὲ τὸν ὄβριγγα ποταμὸς, Νεμητῶν μὲν Νοϊμαγίον.

Νοϊμαγίον	κζ	γδ	μθ	λ	γ'
-----------	----	----	----	---	----

Id est: Pars regionis juxta Rhenum, quæ est à mari ad Obringam flumen, dicitur Germania inferior. in quâ urbes ab occidentâ parte Rheni fluminis, Batavorum mediterranea

Batavodurum	XXVII,	XV.	LII,	XXX.
Sub hac Vetera	XXVII,	XXX.	LI,	I.
In quâ XXX Vlpia				
Deinde Agrippinensis	XXVII,	XL.	LI,	XXX.
Tum Bonna	XXVII,	XL.	L,	LV.
Tum Legio Trajana	XXVII,	XXX.	L,	XXXV.
Dein Mocontiacum	XXVII,	XX.	L,	XV.

Regio verò ab Obringâ flumine versùs meridiem, dicitur Germania superior. in quâ urbes, ab Obringâ incipiendo, Nemetum quidem

Noviomagus	XXVII,	XL.	XLIX,	L.
------------	--------	-----	-------	----

Prolemæum totâ hac ripâ nil nisi inexplicabiles posuisse errores, suprâ in superiore Germaniâ, in Tribocis, Nemetibus, Vangionibus ac Treviris demonstratum est. In inferiori quoque Germaniâ de Novesio, & Asciburgio indicavi. Quia verò unam tantum Trajanus novam legionem in Germaniâ constituit, quam è suo ac regionis nominibus cognominavit *Vlpiam Germanicam Tricesimam*: cetera quoque inferioris Germaniæ errorum esse plena, omnino judico: totamque hanc ripam sic corrigo:

Βατωόδαρον	<i>Batavodurum.</i>
εἶτα Τραϊανὴ κολώνια	<i>dein Trajana colonia.</i>
ἐν ἣ ἡ λεγίον λ Οὐλπία	<i>in quâ legio xxx Vlpiâ.</i>
ὑφ' ἧ οὐίτερα	<i>sub quâ Vetera.</i>
εἶτα Ἀσκιβύργιον	<i>dein Asciburgium.</i>
εἶτα Νοβέσιον	<i>dein Novesium.</i>
εἶτα Ἀγριππινώσις.	<i>dein Agrippinensis colonia.</i>
εἶτα Βοννα.	<i>dein Bonna.</i>
ἡ ἣ ἀπὸ Ἐὐβρίγγα.	<i>regio autem ab Obringâ.</i>

10

Ceterum è Trajanæ coloniae ruinis natum haud dubiè posterioribus sæculis opidum propinquum *CLIVIVM*, vulgò *Cleve* dictum. cui antiquitatem, atque originem, nescio unde Rhenanus ac Pighius adferere conati sunt; *Augustoclivensis* opidanus adpellantes. quorum errorem Liptius, in notis ad 111 annal. Taciti, haud inanibus nec indoctis confutavit argumentis. pluraque à me adferri possent; ni satis à Lipsio huic controversiæ factum putarem. Unum hoc fuerit instar omnium: quum certum sit, vicum *Kellen* olim fuisse *Coloniam Trajanam*; nullum heic tam prope, intra mille passus esse potuisse opidum *Clivium*, ante *Coloniæ* ruinam. At *Trajanam* *Coloniâ* esse vicum hodiè *Kellen*, alio etiam Antonini itinere probari potest: quod est à dictâ *Coloniâ* per *Gugernorum* agros, & *Coriovallum*, *Iuliacum*que, ad *Coloniam Agrippinam*, hoc modo:

Item à Coloniâ Trajani Coloniâ Agrippinam M. P. LXXI, sic:

<i>Mediolano</i>	VIII.
<i>Sablonibus</i>	VIII.
<i>Mederiacum</i>	X.
<i>Theudurum</i>	VIII.
<i>Coriovallum</i>	VI.
<i>Iuliacum</i>	XII.
<i>Tiberiacum</i>	VIII.
<i>Colonia Agrippina</i>	X.

30

Ex his in *Gugernorum* agro fuere *Mediolanum*, *Sablones*, & *Mederiacum*. Numerus millium totus corruptus est. nam à vico *Kellen* sive opido *Clivio*, ad *Falcoburgium* usque, (quod *Coriovallum* esse, jam antè ostensum) millia sunt LX. hinc verò *Iuliacum* XXII; & porro *Agrippinam* XXIV. Neque est, quòd ex hoc Antonini millium numero *Trajanæ* *Coloniæ* dubites esse vicum *Kellen*: siquidem unum & LX millia, à *Coriovallo* ad proximam *Rheni* ripam extensa, vix *Novesium* attingunt. *Colonia* verò *Trajanæ* longè infra *Novesium*, post *Geldubam*, *Calonem*, *Asciburgium*, & *Vetera*, ad ripam fuit *Rheni*: uti jam antè demonstratum. Sed ubi numerorum fides deficit, locorum nomina investiganda sunt.

MEDIOLANUM hodiè haud dubiè est vicus *Moyland*, VI circiter millibus passuum à vico *Kellen* distans.

SABLONES, nunc vicum esse, *in't Sand* vulgò dictum, prope opidum *Stralen*, nomen & itineris ductus indicant. *sand* quidpe Germanis *sablones* significat. unde *in't sand*, rectè interpretetur *in sablonibus*.

50

THEUDURUM quoque nunc esse *Iuliacensis* ducatus vicum seu opidulum *Tudder*, inter opida *Sittari*, *Neustat*, *Gangelt*, itineris simul ac nominis ostendit ratio. sed hoc jam extra *Gugernorum* fincis, in *Sunicorum* agro. *Prolemæus*, mirus ubique *Germaniarum* turbator, utriusque loci vocabula, *Μεδιολάνιον* & *Ταδέριον*, longo intervallo è citeriore Germaniâ in ulteriorem, ad infimas usque *Vestofaliæ* partes eiecit.

Inter *Sablones* & *Theudurum* medio fermè itineris cursu, refertur *MEDERIAM*. quæ intervallorum ratio, si ut proba observeretur, *Mederiacum* nunc erit *Geldriæ* vicus *Swaln*, rivulo cognomini adpositus.

De

De cetero, iter est in tabulâ, ab Tungrorum Atuacâ ad Noviomagum Vahalîs, hujusmodi:

<i>Atuaca</i>	
<i>Feresne</i>	XVI.
<i>Catualium</i>	XIII.
<i>Blariacum</i>	XII.
<i>Ceuelum</i>	XXII.
<i>Noviomagi</i>	III.

Pro *Catualium*, legendum esse *Castellum*, esseque hodiè *Kessel*; *Blariacum* verò *Blerick*; utrumque in lævâ Mosæ ripâ; supra in Menapiis docui. A *Blerick* rectissimâ viâ iter agitur *Noviomagum* (nunc est vulgò *Nimwegen*) per opidum *Gennepe* dextræ amnis ripæ adpositum; quod XXI millibus passuum à *Blerick* distat. unde ego idem esse judico, quod *Ceuelum* in tabulâ. & hac quidem parte Mosâ dicto itinere trajiciebatur. Vocabulum autem *Ceuelum* si mendosum corruptumque, ut innumera alia in tabulâ & Antonino, esse adfirmem, quid mirum? facilè namque *n* corrumpi potuit in *u*, & *b* in *l*: ita uti genuinum loci vocabulum fuerit *CENEBUM*; vel etiam *GENEBUM*: unde hodièque *Geneb*, vel *Genneb*, & *Gennepe*. nam *B* in fine dictionum, Germanis effertur ut *P*. quod priscis etiam Celtis observatum fuit. nam quæ princeps Carnutum urbs Cæsari & Hirtio dicitur *Genabum*, hodiè *Orleans*, Prolemæo verò & tabulæ *Cenabum*, & Antonino (ni mendum fuerit) *Canabum*; Orofio est *Cenapum*. Hactenus de Gugernis; qui antea trans Rhenum fuere Sigambri.

C A P. XIX.

De Sunicis: qui antea trans Rhenum fuere CHATTI.

SUNICI, populi Cisrhenani, sunt apud Tacitum historiarum lib. iv. Hi qui, & quo situ fuerint, à nemine satis discussum video. Apud Plinium lib. iv, cap. xvii, leguntur in vulgatis exemplaribus *Rinuci*, Galliæ Belgicæ populi. hos eosdem esse cum Taciti *Sunicis* suspicatur Hubertus Leodius; censetque & in Tacito legendum *Rinuci*; simulque adfirmat, regiunculam eos hodiè tenere inter Batavos, Frisios, & Bethasios, vulgò *Runickerland* dictam. Verùm quàm mirificam ille regiunculam inter dictos populos struat, infra patebit, ubi Bethasiorum sineis descripsero. hoc unum hoc loco adseverabo; nullam posse statui, non modò regiunculam, sed ne satis magnam quidem amplamque regionem, quæ simul Bethasiorum sineis, simulque Batavos ac Frisios attingat. Quid Leodius in errorem duxerit, satis ego perspicio: nempe vox *Frisiabones*, quæ eodem capite apud Plinium legitur hoc ordine: *Tungri, Rinuci, Frisiabones, Bethasii*. Verùm vocem istam mendosam esse, atque ex omni Plinii opere eliminandam, certis argumentis infra, lib. III, ostendam. Lazius *Rinucos* Plinii interpretatur *die Rheingäwer*; populos ulteriorem Rheni ripam, ex adverso Bingii, colentes. at hujus opinionem æquè falsam esse, trans Rhenum situs arguit; quum Plinius heic Galliæ populos recenset, non Germaniæ. Ego, quum & apud Tacitum *Sunicos* cum Tungris ac Bethasiis, & apud Plinium *Rinucos* cum iisdem populis conjunctos reperiam; eandem (quod suspicatus est Leodius) esse gentem; omnino judico. & si judicium hoc firmari velis, Oxonii in bibliothecâ collegii Novi, in exemplari elegantissimâ manu conscripto, reperi vocem hoc loco *Sinuci*: Londinii verò, in bibliothecâ regiæ vetustissimo exemplari, *Sunuci*, quæ perpussillum absunt, quin cum Taciti voce *Sunicis* congruant. Si verò hujus historiam paullo diligentiori oculo rimeris; facilè deprehendas, haud opus esse *Rinuci* legere, uti inde eliciatur *Runickerland*, aut *Rheingaw*. Verba auctoris hæc sunt: *Societate Agrippinensium auctus, proximas civitates adscettare, aut adversantibus bellum inferre statuit. Occupatisque Sunicis, & juventute eorum per cohortes compositâ, quò minus ultra pergeret, Claudius Labeo Bethasiorum, Tungrorumque, & Nerviorum tumultuariâ manu restitit: fretus loco, quia pontem Mosæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambigens; donec Germani tranantes, terga Labeonis invasere. simul Civilis ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum; & clara voce, Non ideo, inquit, bellum sumimus, ut Batavi & Treveri gentibus imperent. procul hac à nobis arrogantia. accipite societatem. transgredior ad vos; seu me ducem, seu militem mavultis. Movebatur vulgus, condebantque gladios; cum Campanus, & Invenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidere. Labeo, antequàm circumveniretur, profugit. Civilis Bethasios quoque ac Nervios, in fidem acceptos, copiis suis adjunxit: ingens rerum; percussis civitatum animis, vel sponte inclinantibus. Quia Civilem, tractâ*

tractâ Ubiorum societate, proximas quoque civitates adfectasse, auctor ait; quidam Sunicos inde Transrhenanam fecere gentem, Agrippinensi Ubiorum coloniâ ac Novesium opido oppositam: haud animadvertentes, nihil hoc bello Civilem trans Rhenum vi atque armis molitum; tum non in meridiem eum, aut orientem, sed in occidentem profectum, quidpe, postquam proximas Ubiis adfectasse eum civitates dixit; subjicit continuè in contextu historiæ, post Sunicos, Tungros, Bethasios, atque Nervios: quos ordine omnes, fugato Labeone, adiit, inque fidem accepit. Quin ultrâ etiam versus occasum, Labeonem persequendo, eum processisse, mox infra his ostendit verbis: *Sed Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur.* Haud obscure igitur ex jam allatis perspicitur, medios fuisse Sunicos inter Ubios atque Tungros. proinde rectè etiam apud Plinium Tungris junguntur. Rheno ripam eos non coluisse, patet apertè ex eodem Plinio, qui inter mediterraneos, Tungros atque Bethasios, eos recenset: in ripâ autem nullam eorum facit mentionem; ubi nationes ordine jungit istas: *Nemetes, Triboccos, Vangiones; hinc Ubios, Gugernos, Batavos.* quapropter malè etiam quidam circa opidum *Suns*, Rheno adpositum, sedem eorum ostenderunt.

Pro finibus ego Sunicis tribuo agros, Mosam inter Roramque amneis sitos: uti medii sint inter Ubios atque Tungros. Tungri quidpe lavam Mosæ, ut proximo capite ostenditur, Ubiis dextram Roræ ripam coluere. Mosâ igitur amnis Sunicos ab occasu discrevit, primùm à Tungris, ab confluyente Urtæ fluminis & Leodiaco ad opidum usque *Stochem*: hinc ad Roræ usque confluentem, ab Menapiis. ab ortu eodem termino inclusi fuere, quo Ubiis ab occasu; nempe Rorâ amne ad opidum usque *Nider Heymbach*. hinc à meridie, eodem amne, & Vesâ Urtæque fluminibus, ad Mosæ usque confluentem, conterminos habuere prædictos Tungros. Regiones nunc continentur hoc terrarum spatio; Limburgiensis ducatus; parsque ducatus Juliensis dimidia: & item exigua Geldriæ portio inter confluentis Mosæ Roræque amnium sita: ubi opidum *Monfort*. Huc jam cuncta quàm optimè quadrant, quæ de Civile Batavo auctor noster narrat. quidpe Ubiorum societate auctus, proximos occupavit Sunicos: quorum juventute militiæ suæ adjunctâ, Tungros petere destinavit. sed transeundus erat Mosâ amnis, ponte junctus. restitit in principio Tungrorum agri Claudius Labeo, cum tumultuariâ manu Tungrorum, Bethasiorum, Nerviorum. at Civilis cum Germanis tranatato amne, primùm Tungros, incolas loci, in societatem armorum pellexit; dein proximos his Bethasios, (quos circa Lovanium ac Bruxellas coluisse, infra dicitur) mox, junctis utrisque, Nervios in fidem accepit. Vocis allusionem, quod Divæus fecit in opido *Suns*, sequi si juvat; est profectò in agro, quem modò circumscripsi, Sunicorum nomen in vico *Senich*, medio itinere inter opida *Aken* & *Dalem*.

Ceterò, in originem nunc Sunicorum inquirere, curâ est pretium. Novum id planè nomen; nec nisi Plinio ac Tacito sub idem tempus memoratum: Cæsari haud cognitum, quia Eburones etiam tum hoc tractu incoluerunt. Unde igitur isti Sunicis? Superiori capite, cccc SIGAMBROUM SUEVORUMQUE millia Tiberium in Galliam traduxisse; è Svetonio Eutropioque intellectum est. Traductos fuisse C. Censurino, Asinio Gallo Coss., anno principatus Augusti xxxv, ante natum Christum viii, ibidem ostensum est. SIGAMBRI igitur, inter Mosam ac Rhenum à Romanis collocati, quia postea dicti fuere GUGERNI; altera quoque illa pars quadringentùm millium, SUEVI, haud dubiè in Sunicorum transière nomen, Mosam inter & Roram proximè Gugernos positi. Fuisse autem CHATTOS, Cæsari ac proximis scriptoribus dictos per errorem SUEVOS, qui, expulsis Ubiis, juxta Sigambros Rheno ripam obsederunt; infra, lib. iii, in Chattis Transrhenanis, validis ostendam argumentis. De his igitur quoque Sunicis intelligendum, quod supra in Gugernis ex Taciti libro de Germaniâ notavi: nempe in Galliam, unâ cum Gugernis, traductos, ut custodirentur.

Loca in Sunicorum finibus duo ab antiquis auctoribus notata reperio, *Theudurum*, & *Coriovallum*. THEUDURUM Antonino memoratur, in itinere à Trajani Coloniâ ad Agrippinam. Ptolemæo dicitur *Τὸ δὲ ἑρ, Tenderium*; quamvis ex omni Galliâ in extremas Vestofaliæ parteis relegatum. Esse nunc Juliensis ducatus opidulum *Tudder*, haud procul opido *Sittart*, supra in Gugernis demonstratum est. Quia fluviolo, cui vulgari vocabulum *Robêke*, impositum est; probiorem vocem Antonini esse putaverim *Theudurum*. nam *durum* fluminum significare tractum, supra, lib. i, cap. vii, ostensum est.

CORIOVALLUM bis legitur apud Antoninum. In tabulâ idem locus obliquo casu est *Coriovallio*: ex quo rectum facio *CORIOVALLIUM*. Eundem locum nunc adpellari *Falcken-*

Falckenburg, iter ab Atuacâ Tungrorum ad Juliacum & Agrippinensem Coloniam, hac viâ actum, apertè ostendit: item numerus millium xv i; quæ Antoninus & tabula inter Atuacam & Coriovallium numerant. Sunt enim millia inter opida *Tongerem* & *Falckenburg* circiter xv ii. sed & nomen hodiernum nonnihil ex antiquo vocabulo retinet. nam antiquitus dictum fuisse videtur *Corvalg* & *Corvalgen*: ex quo Romani suo ore ac lingvâ formarunt *Coriovallium*. postea verò, abjectâ primâ syllabâ *Cor*, & particulâ *burg* ad finem adpositâ, factum est *Walgenburg*, & *Valgenburg*; tandemque, uti nunc viget, corruptius *Falckenburg*: quod jam Sigeberti ævum à prædatoriâ ave dictum putavit, quasi *Falconis castrum*. unde hodièque vocabulum illud Germanicum per F effertur *Falckenburg*:
 10 quod Gallis seu Wallonibus dicitur *Faucmont*. Verùm enimverò non dissimulandum existimaverim, quod doctissimus simul atque clarissimus vir, Everhardus Vorstius, medicinæ doctor, & in inclytâ Batavorum apud Lugdunum academiâ professor publicus, amicus noster plurimum observandus, (cui ob curatum corpus, quod durissimis hujus operis laboribus haud modicè erat adflitum, multum me debere fateor) hæc commentantem monuit; nempe vocabulum illud *Coriovallium* sive *Coriovallium*, vitiatum videri è genuinâ voce *Convallium*: esseque idem opidum, quod inter Falcoburgium & Leodiacum nunc incolis vocatur *Dalem*. quidpe *dale* idem Germanis quod Latinis *convallis*. nec multum abhorrebat situs opidi. Quæ equidem eruditissimi viri sagax & scita conjectio in eandem me abripiebat sententiam, nisi numeros mill. apud Antoninum & in tabulâ omnis ab
 20 eo opido dissentire, in Falcoburgium verò consentire dispexissem. Liberum tamen, & integrum hac in re lectori relinquo judicium. Me sanè ipsum haud piguerit tanto viro palmam porrigere.

Ceterò Claudium Labeonem, quum, rebellione Galliarum, Civilem Tungrorum, agro arcere vellet, pontem Mosæ occupasse, supra ex Tacito cognitum est. Pontem hunc subitaneo aliquo opere ex tempore structum fuisse, auctor non narrat. itaque in perpetuum situm, uti promptus expeditusque hinc inde foret commeatus, locatum fuisse, maximè credibile est. Commeatus autem heic ad id temporis fuere creberrimi, inter celeberrima loca, inde Agrippinam Coloniam, hinc Atuacam Tungrorum, Bagacum Nerviorum, Castellum Morinum, portumque eorum Geforiaicum, unde frequentissimus in
 30 Britanniam trajectus. In hac igitur viâ pontem super Mosam fuisse censeo. iter autem hoc quia ab Atuacâ agebatur per Coriovallium, & Juliacum; pontem eadem regione fuisse judico, ubi nunc opidum conspicitur *Masetricht*. nam inter Tungros & Falcoburgium qui hodiè commeant, Mosam ad dictum opidum ponte trajiciunt. Quin & nomen opidi apertè id clamat: quod merè Latinum, quasi MOSÆ TRAJECTUS. sic namque & Frisiorum quondam, apud Rhenum & Batavorum insulam, opidum, quod nunc vulgari vocabulo est *Vtrecht*, Antoninus vocat *Trajectum*. sic plures hodiè hisce in oris loci, apud flumina, lacus, ac paludeis, in *drecht*, & *tricht* terminati, ab eodem argumento nomina acceperunt; ut fufius suo loco ostendetur. Meminit Mosæ trajectus haud obscure Marcellinus, lib. xx, his verbis: *Julianus in limitem Germaniæ secundæ est egressus. omni-*
 40 *que adparatu, quem flagitabat instans negotium, communitus; Obtricensi Mosæ opido propinquabat. Rheno deinde transmissa, regionem subito pervasit Francorum.* Equidem heic legebam, *Trajectensi Mosæ opido*. Verùm iterum monuit prædictus eruditissimus Everhardus Vorstius; locum hunc incolis olim fuisse dictum *Obtricht*, quasi *Ober Tricht*, id est, *Trajectus superior*; ad discrimen *inferioris Trajectus*, qui erat ad Rhenum in Frisiis; quem illi patrio vocabulo dicebant *Vnder Tricht*: unde nunc etiam corruptum, sive contractum ejus loci manet vocabulum *Vtricht*, & *Vtrecht*. Placet sententia; quam ambabus, quod ajunt, ulnis amplector. Sed ipsum opidum *Masetricht*, extra Sunicorum fincis, ad Tungros spectat. In Sunicorum ripâ opidum nunc est vulgari vocabulo *Wyk*, ponte opido *Masetricht* adnexum. quod & ipsum antiquitatem suam nomine prodere videtur, haud dubium quidpe est, quin locus olim à Romanis Latinâ lingvâ dictus fuerit VICUS AD TRAJECTUM
 50 MOSÆ. sic namque & Batavorum quondam vicus ad Rhenum *Batavodurum*, Tacito historiatarum v memoratus, hodiè dicitur *Wyk te Durstede*.

Atque hætenus de Sunicis, qui antea trans Rhenum fuere CHATTI.

De TUNGRIS: qui antea quinque nominibus discreti, Eburones, Condrusi, Segni, Cærafi, & Pæmani, uno vocabulo in commune dicebantur GERMANI. ubi prima hujus vocabuli ostenditur origo.

VT Gugernorum, ac Sunicorum, sic TUNGRORUM quoque nomen antiquissimi auctorum, quorum monumenta ad nostram pervenerunt ætatem, primique rulerunt Plinius atque Tacitus. apud Cæsarem, qui primus Romanorum crebris universam Galliam Comatam perdomuit bellis, commentariisque copiosissimis 10 vulgavit, id nusquam extat: scilicet, quia nullum adhuc ejus ævo fuit. nam quod multi viri docti ex Tacito conjecerint, existisse id jam tunc quidem; sed ob hanc vel illam causam, quarum multas diversasque allegant, latitasse; id quàm falsum sit, mox ex Taciti Cæsarisque monumentorum collatione liquebit. Apud Tacitum sanè locus est hac de re, in libro de Germaniâ, verbis adeo perplexis, ac duris intellectu, quique multa perdocta ac præclara ingenia tam variè miserèque hæctenus torfit; uti propemodùm verum vaticinium cecinisse visus sit Justus Lipsius; *Fluctuare hic interpretes, & fluctuatuos æternùm.* quæ magni viri vox, ut magno cum judicio fusa videbatur, tenue ingenium meum deterrebat, ne quid ego eadem in re temerè ampliùs tentarem vel experirer; ni magnus ille dictator Julius opem auxiliumque ad perficienda conata pollicitus foret.

Primùm igitur omnium notandum est, diversas esse dicti loci in diversis exemplaribus antiquis lectiones, quarum vulgata sic habet: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoria & annalium genus est) TUITONEM deum terræ editum, & filium MANNUM, originem gentis, conditoresque. Manno tris filios assignant; è quorum nominibus, proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plures deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambriuos, Sævicos, Vandalius, affirmant: eaque vera & antiqua nomina. Ceterùm GERMANIÆ vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primùm à victore ob metum, mox à se ipsis invento nomine Germani vocarentur.* At in Bambergensi exemplari, ma- 30 n scripto, ut refert Lipsius; item in Bononiensi, typis anno MDCCC LXXXII edito, ut testatur Pichenas; priora quidem verba cum istis conveniunt: posteriora verò sic variant: *Ceterùm Germania vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgressi, Gallos expulerint, ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primùm à victore ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur.* Nescio sanè, quo fato hic maximè omnium totius libri de Germaniâ locus tam fœdè, tamque variè vitatus sit. quidpe quem *Tuitonem* fuisse deum satis adfertum supra habeo, cum quoque omnia hæctenus exemplaria constantissimâ scripturâ habuerunt *Tuitonem*. Sed posteriorem lectionem, ut paullo emendatiorem, & in veritatem propensiolem, cupidus unâ eum doctissimo Lipsio amplectens, primo loco examinare, corrigere, interpretari, ac 40 firmare conabor. postea illam ex hac paucis refellam.

Plerique interpretum auctorem reprehendunt de vocabulo *nuper*: quasi id parum ex fide: in quibus Lipsium quoque deprehendi miror. sic iste: *Quod ait, nuper; non hercules ita nuper: quippe cum ab ævo I. Cæsaris; quo constat Germanos Galliam irrupisse.* Imò longè ante Cæsarem, mi Lipsi, inclytum Musarum decus. quidpe hujus tempestate jam plerique Belgarum à Germanis erant orti; antiquitus Rhenum, non nuper, traducti: ut apud ipsum, belli Gallici comment. 11, testantur Rhemi Belgæ: quosque Cæsar passim in commentariis suis nunc Gallos, nunc Germanos vocitat. Tacitus autem haud facillè poterat ignorare, jam Cæsaris ævo existisse nomen Germanorum; quando illius commentarios se legisse haud obscurè innuit eodem volumine, his verbis: *Validiores olim Gallorum res fuisse, 50 summus auctorum divus Iulius tradit.* Verùm Tacitus non ratione sui sæculi, neque Cæsaris ævi, *nuper additum vocabulum Germaniæ* intellexit; sed ratione antiquorum nominum, quibus Germanos antea, inter se discretos, ait adpellatos *Marsos, Gambriuos, Sævicos, Vandalius*. His igitur nominibus præcis nuperrimè, novissimè, proximè, sive postremò additum (valeat jam illud Lipsii, Colerique, *auditum*) *vocabulum Germaniæ*. Pichenas ad eundem hunc locum commentans; *Ego, inquit, rectè scripsisse Tacitum puto; nec de suo ævo loqui: sed totum sermonem referre ad veteres illos scriptores, qui carminibus antiquis olim annales composuerant, atque inter cetera tradiderant, Germaniæ vocabulum recens eo tempore fuisse.* Rectè equi-

equidem Pichenas de distinctione verborum auctoris sensit. bis tamen heic satis evidenter ab eodem erratum. primò enim Tacitus non veteres aliquos heic intellexit scriptores, sive Græcos sive Romanos, qui carminibus olim annaleis componebant: sed ipsos Germanos: de quibus eodem libro infra; *Literarum*, inquit, *secreta viri pariter ac femina ignorant*. ideò que apud illos hoc unum memoria & annalium genus, carminibus, à majoribus conditis, antiquitatem celebrare. secundò à Pichena erratum est, quòd carmina heic intellexit pœma aliquod, literis conscriptum: quum nihil aliud fuerint, quàm quas Græci dixere *ᾠδὰς*, à verbo *ᾠδᾶν*, id est, *canto*; ut supra pluribus expositum est. Carmina igitur illa de Tuitone, Manno, & hujus tribus filiis, ad ipsos Germanos auctor retulit: sequentem autem sermonem omnem de Romanis, sive Livio ac Plinio, qui res Germanicas scripto prodiderunt, sive de aliis quibusdam intellexit scriptoribus. proinde etiam malè vulgò distinctum arguo. quidpe quum verbum *adfirmant* ad omnem reliquam orationem pertineat: quod dilucidissimè perspicitur ex his vocibus, *expulerint, vocati sint, & evaluisse*: malè periodus finitur ad voces, *antiqua nomina*. Sic igitur ego distingvo: *Quidam autem, licentiâ vetustatis, plures deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marfos, Cambrivios, Svervos, Vandalos adfirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterum Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum: scilicet adfirmant illi quidam; & quæ sequuntur*. Sic paullo post auctor eodem libro: *Ceterum & Vlixem quidam opinantur, longo illo & fabuloso errore in hunc oceanum delatum, adisse Germania terras, Asfiburgiumque, quod in ripâ Rheni situm hodiè incolitur, ab illo constitutum, nominatumque Ἀσπιβούριον. aram quin etiam Vlixii consecratam, adjecto Laërta patris nomine, eodem loco olim repertam: scilicet opinantur illi, aut adfirmant, non Germani, sed Romanorum scriptorum quidam*. Sed ad reliqua. *Quoniam*, inquit auctor, *qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint*. Primùm ego particulam *ac*, quæ in vulgatis exemplaribus abest, hoc loco expungo, ut inutilem, & supervacaneam. reliquorum verborum sententia (ut ego cum Lipsio interpreto) hæc est: *li, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerunt, Taciti quidem ævo TUNGRI vocabantur: initio autem, quum primùm Rhenum transissent, GERMANI fuerunt dicti*. Huic rei amplissimum perhibet testimonium luculentus in primis auctor Julius Cæsar: qui etiam singulorum populorum, qui primi transierunt, nomina refert dicto comment. 11: *Condrusos*, inquit, *Eburones, Carasos, Pemanos, qui uno nomine Germani adpellantur, arbitrari ad XI milia*. quibus addit *Segnos*, comment. VI: *Segni, Condrusique, ex gente ac numero Germanorum, qui sunt inter Eburones, Treverosque*. En, quid hoc? *non nomine Germani adpellantur: item; ex gente, & numero Germanorum*: An non & Treveri, & Nervii, & Atuatici, & Menapii, & Batavi, erant Germani; Rhenum antiquitus transgressi? Omnino. Cur igitur illi potius uno nomine Germani, quàm peculiari proprioque vocabulo, adpellarentur, quàm reliqui isti omnes? Certè haud levis fuit causa, cur id fieret, quam haud facilè expediveris, nisi Tacito adjutore atque ductore: qui Cæsaris verba gnaviter explicans, ab ipso vicissim probè explicatur. Primi scilicet quinque isti populi Rhenum transgressi Gallos finibus expulerunt iis, quos quinq; isti supra assignavi. hi ab initio GERMANI, postea verò TUNGRI fuere

40 dicti. cujus rei, præter gravissima duùm auctorum testimonia, vel maximum firmissimumque esse debet argumentum, quòd Tungri ab iis auctoribus, qui Cæsaris tempestatem subsequuti sunt, in eisdem collocantur finibus, quos Cæsaris ævo quinq; illi populi tenuerunt. Nam & Ptolemæus, ut supra ostensum, *Atuaticum* facit *Tungrorum*, Scaldem inter & Mosam, caput, & Antoninus *Atuacam* *Tungrorum* opidum: quod *Eburonum* Cæsar memorat *castellum*. & Plinius *Tungrorum* finis longè ultra Mosam, in Segnorum, vel Cæræforum, quos supra descripsi, profert agrum. Verba ejus, lib. xxxi, c. 11, hæc sunt: *Tungri, civitas Gallia, fontem habet insignem, plurimè bullis stillantem, ferruginei saporis: quod ipsum non nisi in fine potus intelligitur. purgat hic corpora; tertianas febres discutit, calculorumque vitia. eadem aqua, igne admoto, turbida fit: ad postremum rubescit*. Heic equidem vocem *civitas*, nonnulli interpretes

50 exposuerunt *opidum*: uti hac ratione fontem Plinii interpretarentur eum, qui sub mœnibus opidi *Tungrorum* visitur. verùm illi bis errant: primò, quòd non animadvertunt, Plinii ætate opidum hoc non gentis vocabulo, sed proprio sibi nomine *Atuaticam*, & *Atuacam* adpellatum fuisse: quod nomen Cæsar ante Plinium, & Ptolemæus, Antoninus, auctor que tabulæ itinerariæ, Plinio multo posteriores retulerunt. secundò errant, quia non observarunt, Plinio, & superioris sæculi auctoribus, præsertim Cæsari, minimè usitatum, quævis opida *civitas* vocabulo adpellare: sed integras nationes, ac populos: quæ significatione *Tungrorum* quoque Plinio accipitur *civitas*, qui quoniam à v prædictis populis orti fuere: rectè heic doctissimus atque perspicacissimus quisq; fontem istum interpretantur eum,

qui est ultra Mosam in Leodiacensi agro, ad vicum Sapham. cuius etiam aquam magis respondere Plinii prædicationi, quam illius, qui est ad opidum *Tongerem*, omnes uno ore fatentur & medici, & alii, quotquot experti sunt. Sed Tungrorum fines eodem fuisse situ, quo antè Eburonum, superiori capite, ex ipsius auctoris nostri historiarum IV, demonstravi. Eodem libro disertissimè *Germanos* adpellat, veteri illo, peculiari, ac proprio vocabulo, quos mox postea *Tungros*. De castrorum in insulâ Batavorum excidio, & pugnis inter Civilem Romanosque commissis, inter alia hæc refert: *Signa, vexillaque, & quod militum, in superiorem insulæ partem congregantur, duce Aquilio primipilari, nomen magis exercitus, quam robur, quippe viribus cohortium abductis, Vitellius è proximis Nerviorum, Germanorumque pagis, segnem numerum armis oneraverat. & mox de Civile: Vbi insidia parum cessere, ad vim transgressus, Caninesates, Frisios, Batavos propriis cuneis componit. directæ ex diverso acies, haut procul à flumine Rheno; & obversis in hostem navibus, quas incensis castellis illuc appulerant. nec diu certato, Tungrorum cohors signa ad Civilem transfudit.* Pergo igitur ad cetera. *Ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim. Nationis; id est, v populorum, qui à Gallis in unam nationem computabantur, quia junctim ex patrio solo advenerant, unumque universi nomen sibi commune postea ipsi adsumserunt. Nationis nomen, non gentis, id est: nomen illud Germanorum, quod paulatim postea evaluit, ab initio non erat gentis universæ, trans Rhenum incolentis; qui sibi ipsis Т Н Е U T I S C I adpellabantur: sed unius Tungrorum nationis, ex totâ gente in Galliam transgressæ. Gentis ac nationis vocabula in perversum sensum ab interpretibus heic trahi video. Acidalus, licet in eandem sententiam, ut nos, auctoris verba interpretetur; tamen Ciceronis auctoritatem, ex libro I de divinatione, contra se ipsum adlegat. Quâ in natione, inquit Cicero de Assyriis, Chaldæi, non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati.* Hadrianus item Junius, è Festo Pompejo, in nationis vocabulo, censet latius hoc patere, quam gentis. quæ opinio parum sana. nam haud minus gens à gignendo, quam natio à nascendo dicta est: eandemque vim habere utrumque vocabulum, vel sexcentis apud rerum auctores, maximè verò apud Tacitum atque Cæsarem, exemplis patet: ubi promiscuè ea usurpata reperias; ita, uti nunc natio in gente, nunc gens in natione censetur. Uni Ciceroni, quem Acidalus citat, loco omnium credidisse heic suffecerit. is paullo post ea verba, quæ suprâ relata; *Cilicum, inquit, & Pisidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus presuimus ipsi, volatibus avium, cantibusq., ut certissimis signis, declarari res futuras putant.* Ecquid fatis apertè heic satis; liquidò, quas antea adpellavit genteis, easdem continuò nationes postea vocat? Parem igitur eandemque vim utrumque vocabulum habet. auctor tamen noster generalius heic intellexit vocabulum gentis; quam nationis. sic eodem libro postea: *Nunc de Suevis dicendum est, quorum non una, ut Cætorum, Tenctærorumve, gens: majorem enim Germania partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti; quamquam in commune Suevi vocentur. Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere.* Sequitur illic deinde: *Vt omnes primùm à victore ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur.* Heic tandem crux interpretum inclusa hæret. nam quæ isthæc est *Phægis*: Qui Gallos expulerunt, à victore, ob metum, hoc vel illo nomine vocati sunt. Quid? an non, qui Gallos expulerant, iidem erant victores? quomodo igitur victores metuerunt? aut quem? Non intelligo. Jam verò quid hoc? primùm à victore, mox à se ipsis vocati sunt. An non illi ipsi erant iidem, qui antè victores? Quæ igitur hæc & temporum & hominum distinctio? Sanè improba, ac malè sana. Hadr. Junius in Bataviâ horum verborum asperitatem sic explanat: *Germanos aliquando transito Rheno, quum in Gallos expeditionem movissent, in aliena ditionis terris amne medio exclusos à suis finibus, victorum voluntati (quippe præpotentibus tunc Tungrorum opibus) concessisse, ut communi nomine conjunctim Tungri dicerentur: postea separatim proprium nomen sibi delegisse, atque usurpasse, ab illis discretum.* Itanc verò: Ergo Tungrorum nomen antè in Galliâ fuit, quam eò Germani transiverunt: ergo item Galli Germanos opibus armisque superarunt: ergo prius Tungrorum nomen auditum, quam Germanorum. quæ cuncta falsa esse, convincit ipse Tacitus, Gallos ab iis, qui Rhenum transgressi, expulsos disertè tradens. At majoris nominis atque auctoritatis virum audiamus, Iustum Lipsium; qui non minus in errore, si non eodem, satis tamen magno hædere videtur. *Censeo, inquit, eum hoc dicere: Factum, ut omnes, qui Rhenum accolerent, nomen ab istâ victrice natione invenirent, ob metum scilicet recentem Gallorum: qui quoties de transgressu vel adventu Transrhenanæ nationis audirent, dicebant trepidi, adventare Germanos. at isti propriè Germani, novum nomen invenirent à se ipsis, discriminandi nimirum causâ, ut dicerent se Tungros.* De origine equidem Tungrorum vocabuli, planè ego idem cum Lipsio sentio. at quòd censet, auctorem heic velle, omnes

omneis trans Rhenum colenteis populos nomen ab victrice illâ natione invenisse; in eo vel maximè errare virum, cetera doctissimum, judico. Occasionem hujus erroris binas illi præbuisse voces video, *omnes*, & *victore*: quibus se expedire nequivit. Ad primam quod attinet; si eam solis Transrhenanis, vel Cisrhenanis pariter atque Transrhenanis, rectè se tribuere arbitretur: monstrat necesse est, quâ ratione eandem à sequentibus verbis, *mox à se ipsis*, arcere queat; quæ ad solos illos primos Cisrhenanos Germanos pertinent, qui Tungros postea se ipsos adpellarunt. Sin obstinatè secludere velit; doceat, quænam vox in posterioribus desideretur, quâ distinguatur oratio, alioquin cohærens, eisdemque de populis intelligenda. Monstrari nulla quum queat; neque vox *omnes*, à posterioribus verbis separari: omnino de iisdem populis, qui primi scilicet Rhenum transgressi, expulsis antiquis cultoribus, sedem in Galliâ fixerunt, intelligenda cum priora, tum posteriora, cenfeo; nomenque *Germanorum* non universis Transrhenanis ob metum à Gallis victis inventum; sed unis Tungris, Rhenum jam transgressis victoribusque, impositum, quamquam postmodum Transrhenania quoque eodem vocabulo adpellati fuere; ut mox ostendams. Quamobrem malim ego (si per doctiores liceat) pro à *victore*, legere *victores à victis*: ut tandem totus sensus sic constet: *Vt omnes primùm victores à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur*. id est: omnes primùm victores, quum Gallos expulissent, à victis Gallis invento nomine ob metum, quia hos victores metuebant victi, GERMANI sunt dicti, dein verò, à se ipsis invento nomine, TUNGRI. Neque enim aliter exotica illa ac barbarâ loquutio Latinitati satis restitui poterit. Vocem *omnes* si etiamnum ad universam Transrhenanam gentem referendam contendere velis: apertè reclamat Tacitus; omneis istos, qui primi Germani vocati sint, nationem unam ex totâ gente fuisse adfirmans, non universam gentem. Ceterò, quòd Lipsius, pro à *se ipsis*, restituere conatur, à *re ipsâ*; quia Germani dicti à *gerrâ*, id est, à bello, ut infra dicitur: id mehercules Bambergensem scripturam, quam ille probat, minimè tuetur. hac quidpe ratione populi isti, primùm Tungri, dein Germani dicti fuissent: quod à veritate quàm sit remotum, jam antè è Cæsare probavi; ac mox latius demonstrabitur. Gallos pulsos Germanicum vocabulum Germanis indidisse nihil mirum sit; quandoquidem utriusque gentis lingua una eademque fuit, solis dialectis divisa; ut supra, lib. 1, pluribus docui argumentis. Sed hætenus veram genuinamque Taciti mentem ex Bambergensi ac Bononiensi exemplaribus adseruisse sufficiat. nunc altera illa vulgata lectio consideretur. *Quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani, vocati sint*. Hæc verba si mordicus retinere velis; corrigas sequentia necesse est: legasque, *ita nationis nomina, non gentis, evaluisse paulatim*. nam quum utrumque nomen promiscuè, modò hoc, modò illud usurpatum fuerit: certè sequens oratio de utroque intelligi debet. aut sanè addenda vox aliqua, quæ alterutrum nomen ostendat, quod solum paulatim evaluerit. Unum Germanorum nomen, non Tungrorum, in universam postea gentem Transrhenanam evaluisse, satis in aperto atque confesso est. unum etiam Germanorum nomen prius exstitisse, quàm Tungrorum, vel hinc satis perspicuum sit, quòd Cæsar, qui primus Romanorum has oras cum exercitu adiit, debellavit, & copiosissimis vulgavit populo Romano commentariis, nusquam ne minimam quidem suspicionem de Tungris reliquit: quod haud dubiè facturum erat, si uspiam tunc nomen id tam clarum exstitisset. Liceat jam igitur vulgatam istam lectionem damnare; multoque magis varias interpretum in eam correctiones. Integer locus, à nobis purgatus, sic scribatur: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoria & annalium genus est) Tuitionem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno tris filios assignant: è quorum nominibus, proximi oceano Ingvones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plures deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marfos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, adfirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterum GERMANIÆ vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc TUNGRI, nunc GERMANI vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim; ut omnes primùm victores à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur*. Quinque igitur isti populi Transrhenani, Eburones, Condrusi, Segni, Carasi, atque Pamanii, quum Rhenum transgressi proximos Gallos agris pepulissent; primi adpellati sunt, non sibi, sed Gallis victis, GERMANI. Id nomen postmodò adeò apud universos Gallos paulatim evaluit; uti non modò v illæ nationes eo, tamquam peculiari vocabulo, adpellarentur; sed omnes etiam reliquæ è Transrhenanâ regione in eandem Galliam transgressæ: in quibus fuere Tribocchi, Nemetes, Vangiones, Treveri, Menapii, Batavi, Caninefates, Taxandri, Aduatici, Nervii, & alii.

De universis ita scribit Dio, lib. LIII: *κελτων̄ γινες, ες ολη̄ Γερμανιαν̄ καλεσμενοι, πασαν̄ τω̄ πω̄ς
 Γαλιαν̄ κελτικω̄ κατασχοντες, Γερμανιαν̄ ονομαζουσαν̄ εποισαν̄.* id est: *Celtarum quidam, quos Germa-
 nos vocamus, quum omnem apud Rhenum Celticam occuparent, effecerunt, uti ea regio Germania
 vocaretur.* Notandum heic est, Dionem ubique in historiis suis Transrhenanam gentem,
 quam vulgò Romani dixere *Germanos*, adpellare *κελτες*: Gallos verò *Γαλάτας*: & regionem
 illorum *κελικω̄*, horum *Γαλατίας*. *Γερμανιαν̄* autem numquàm nisi Cisrhenanam nominat:
 nempe, quia hæc propriè *Germania* dicebatur, è v̄ illorum Theutiscorum populorum com-
 muni vocabulo *Germani*, à Gallis invento. proinde etiam eandem regionem nonnum-
 quàm vocat *κελικω̄*, & ipsos Germanos Cisrhenanos *κελικες*, quæ duo vocabula parum
 feliciter interpretes nuper corrigenda censuerunt in *βελγικω̄* & *βελγικες*. unde historiae de
 Cæsare rebusque ejus in his oris gestis, sequuntur quamabsurdissimæ, adeoque omnino
 falsæ. Idem igitur, quod Tacitus & Cæsar de primis Germanis, Dio quoque tradit. nem-
 pe quum Transrhenanorum, id est, Theutiscorum quidam, Rhenum transgressi, regio-
 nem anni proximam occuparent; effecerunt, sive in causâ fuerunt, uti ea diceretur *Ger-
 mania*, ipsique *Germani*: à Gallis videlicet devictis, ob metum, ut testatur Tacitus. Maxi-
 mè autem observandum quòd *ινας* illos & *κελικω̄* πω̄ς τῶ Γαλιαν̄ κατασχοντες, *Germanos* ait ad-
 pelli. quod vocabulum numquàm tribuit ipse Transrhenanis. Romanis autem, quum om-
 nem Galliam perdomuissent, antequàm vel Rhenum, vel Alpeis ac Danubium transis-
 sent; ab Gallis idem nomen acceperunt, quod apud illos in Galliâ conditum erat. quod
 perinde ac apud illos, postea apud Romanos quoque ita evaluit, uti non modò Cisrhena-
 nos, sed omnem etiam gentem Transrhenanam nullo nisi hoc nomine perpetuò adpella-
 rint. Hinc est illud apud Procopium, rer. Gothicar. lib. IV: *οὐ αὐτοὶ μὲν ὑπὲρ Ἰστρον ποταμὸν
 ἴδρωσι. διήκει δὲ ἄρχη εἰς ὠκεανὸν τὸ δριμύτιον, καὶ ποταμὸν τὸν Ἰών. ἕσπερ αὐτὸς τε διορίζεται φεγγυγες, καὶ
 τὰλλα ἔθνη, ἀ τὰ αὐτῆ ἴδρωσι. ἔπει ἀπαιτες, ὅσοι ποταμὸν αἰμὸν τὸν Ἰών ἐκατίρωθεν ποταμὸν ὠκεανῶς, ἰδίως
 μὲν Ἰνὸν ὀνοματίζονται μετελάγχασον ὠν δὴ ἔθνη. ἐν Γερμανοὶ ὀνομαζονται. Ἰπποκρινῆς τε Γερμανοὶ
 ἐκαλουῦτο ἀπαιτες.* id est: *Varni ultra Istrum flumen habitant, ad oceanum usque protensi, &
 Rhenum amnem; qui eos & Francos distinguit, aliasque populos, hisce in oris degentis. Hi om-
 nes, quosquot olim circa utramque Rheni ripam incolebant, proprium quoddam nomen singuli
 habebant: è quibus una natio Germani dicebantur. at communiter universi etiam Germani vo-
 cati sunt.* Nempe universam tam cis quàm trans Rhenum intelligit gentem; in quâ com-
 plures nationes diversis atque discretis inter se adpellabantur nominibus. una verò ex iis
 cis Rhenum, quæ postea *Tungri* dicta, prima habuit nomen *Germanorum*, à Gallis imposi-
 tum. quod postea in omnem etiam Transrhenanam gentem transfuit apud Romanos.
 Nec mirum Romanos gentem hanc adpellasse *GERMANOS*, qui tamen alio, proprioque
 sibi vocabulo semper dicti fuere *TEUTISCI*. sic namque complureis alias genteis ipsi Ro-
 mani juxta ac Græci ejusmodi nominibus, à re aliquâ inventis, vocitarunt, quæ illæ, nisi
 per interpretem, numquàm intellexerunt. sic Græci *Scythas* adpellarunt, qui sibi ipsis e-
 rant Scoloti; teste Herodoto, in lib. IV. Sic haud dubiè aliud, ac proprium sibi nomen ha-
 buere Africa populi, qui Romanis *Numide*, & antea Græcis *Νομάδες* dicti fuere, & *Ἰν-
 μῶν*, id est, à permutandis pabulis. sic *Nasamones*, antea *Μεσοίμμωνες* Græcis, quia medi in-
 ter arenas: sic item *Nigritarum* ingens vastitas, à flumine Nigro: sic *Baslides*, & *Georgi Sar-
 mata*, hi ab agrorum cultu, illi quia regibus subiecti: sic *Sceptruchi*, *Anthropophagi*, *Lotopha-
 gi*, *Troglodyta*, *Agathyrsi*, *Amazones*, & innumeri alii, qui omnes à rerum argumentis sic
 Græcis denominati, alia, propria, ac domi nata habuere nomina. & ne antiqua illa solùm,
 ac nimium remota confectemur; en hodiè etiam iidem Germani Slavici generis populis
 dicuntur *Niemcy*, & Hungaris *Nemetek*, vocabulis ipsis Germanis, Slavicae Hungaricæque
 lingvarum ignatis, prorsus ignotis. sic Slavis *Austrii*, qui Germanis sunt *die Oesterrichers*, ad-
 pellantur *Rakuszy*; & Itali *Wloszy*, aliâque dialecto *Wlasy*. sic iidem Itali Germanis superiori-
 bus indigerantur *die Wällischen*. sic *Poloni*, suâ lingvâ *Polacy*, Hungaris sunt *Lengelek*. sic de-
 nique tota Germanorum gens hodiè Francogallis nuncupatur *Allemans*, & Hispanis *Ale-
 manos*: ab unâ natione Transrhenanâ, haud ita magnâ: quæ tamen ipsa non Germanicæ, sed
 Gallicæ fuit originis, Augusto Cæsare Romano imperio potiente in Germaniam trans-
 gressa: ut suo loco docebitur. Ad eundem igitur modum gens nostra antiquis Gallis Ro-
 manisque dicta fuit *GERMANI*; vocabulo ipsi inusitato. Hinc tandem est, quòd Tacitus
Marfos, *Gambriuos*, *Suevos*, *Vandalios*, antiqua atque vera nomina gentis esse tradit: *Germania*
 autem *vocabulum recens*, & nuper additum. quibus verbis quid aliud indicare voluit, nisi
 Germanorum vocabulum, neque antiquum, neque verum esse gentis Transrhenanæ nomen:
 sed posterioribus temporibus, quum natio ista, qui postea *Tungri* dicti, Rhenum transfisset,
 à Gallis

Germ. sec. Hunc locum, ex situ, ac vocabuli similitudine, conjicio esse nunc opidulum, v millibus pass. versùs occasum à Tungris distans, vulgari vocabulo *Borch Loen*; quasi diceretur Latine LAGA, sive LAGUM CASTRUM.

C A P. XXI.

De ADUATICIS; qui postea fuere BETHASII.

EBuronibus atque Menapiis finitimos fuisse ADUATICOS, supra è Cæsaris commentariis ostensum est. Germanicæ hos adserit origini idem auctor comment. 11, his verbis: *Aduatici, de quibus supra scripsimus, quum omnibus copiis auxilio Nervii venirent, hac pugna nuntiata, ex itinere domum reverterunt. & mox: Ipsi erant ex Cimbris Teutonisque prognati: qui quum iter in provinciam nostram atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere ac portare non poterant, circa flumen Rhenum depositis, custodia ex suis ac presidio vix millia hominum unà reliquerunt. Hi post eorum obitum multos annos à finitimis exagitati, quum aliàs bellum inferrent, aliàs illatum defenderent, consensu omnium pace factâ, hunc sibi domicilio locum delegerant.* Dio lib. xxxix, de Cæsare: *Προχέας ἡ πῦρρα, ἃ δὲν ἐπὶ μέγαν ἔργον τὰς λοιπὰς Νερβίους χερσέων ἐχε. καὶ τὰ τῶν Ἀττάλων, πηλοσχωροί τε αὐτοῖς ὄντες, ἃ τὸ ἦν, τὸ τε Φρόνημα τὸ τῶν Κίμβρων ἔχοντες, ἀρμησας ἰδὲ ὡς ἔβονήσωντες σφίσι.* id est: *Hoc factò, nullam in subigendis ceteris Nervii difficultatem sensit. Interim Atuatici, qui & genere & animis Cimbræ erant, Nervii, finitimi suis, opitulatum profecti sunt.* In Appiani epitomâ de rebus Gallicis, malè hoc, seu ab epitomatore, sive ab ipso auctore, Nervii adscribitur. *Νέρβιοι δὲ αὐτὸν ἐπέψασον. Nervii autem Cæsarem prosigarunt.* & mox: *Ἡ αὖ ἦ τῶν Κίμβρων ἢ τῶν Ἰων δούρον.* Erant autem Cimbrorum Teutonorumque progenies. Verùm ego credo, & ab Appiano, & ab ejus epitomatore mentionem factam fuisse belli Atuatici.

Nomen eorum variè in Cæsaris exemplaribus perscriptum reperitur. aliàs quidpe sunt ADUATICI, ut supra citati; aliàs ATUATICI, ut apud Dionem. utrumque tamen rectè; variatâ tantùm dialecto; ut supra ad Eburonum *Aduaticam* monitum. è quo vocabulo etiam patet, posse eosdem rectè dici ADUATICOS, & ATUATICOS, penultimâ brevi. & quia eadem *Aduatica*, seu *Atuatica*, etiam *Aduica*, & *Atuica* dicta fuit; gentem quoque rectè dixeris ADU'ICOS, & ATU'ICOS. atque hinc corruptum illud in antiquissimis exemplaribus vocabulum natum puto, comment. 11, *Catuacos*. Eodem commentario Rhemi Belgæ sic apud Cæsarem loquuntur: *Plerisque Belgas esse ortos à Germanis; Rhenumque antiquitus: transductos, propter loci fertilitatem ibi confedisse; Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse. Solosque esse, qui, patrum ejus ævi memoriâ, omni Galliâ vexatâ, Teutonos Cimbroisque intra finis suos ingredi prohibuerint. quâ ex re fieri, uti earum rerum memoriâ magnam sibi auctoritatem, magnosque spiritus in re militari sumerent.* Ex his satis clarè adparet, quanta fuerit vix millium illorum, qui postea *Aduatici* vocati, bellicæ virtutis præstantia: ut qui tam exiguo numero eò armis pugnisque ac victoriis penetrarunt, quò antè ne tota quidem popularium suorum ingens illa multitudo pervenire potuit. Ab hoc igitur fortitudinis argumento dicti mihi videntur patriâ lingvâ, *thi Abzwacher*, aliâ dialecto, *de Aftwacker*, id est, *Carptores*; quia finitimorum subinde agros armis manibusque carpebant, donec tandem iis, quos mox describam, finibus confederunt. Ab hoc porro suo vocabulo opidum postea, sive castellum, denominasse videntur, exstructum in Eburonibus, quos bello subegerat, *Atuaticam*, seu *Atuicam*: quasi *ther Abzwach*, sive *Aftwack*; id est, *carptio*, sive *imminutio*. Rhenanus, *Aduaticos* Ciceroni *ATUAS* dictos, conjicit ex loco vitiatò, qui est epistolæ, ad Atticum lib. xiv, in epistolâ, cujus initium, *Itane verò? hoc meus & tuus Brutus?* Vbi postea hæc verba leguntur: *Redeo ad te. Bassos, Scævias, Frangones; hos tu existimas considerare, se illa habituros, stantibus nobis? in quibus plus virtutis putarunt, quam experti sunt. pacis isti scilicet amatores, & non latrocinii auctores!* Vbi Rhenanus sic legendum cenlet: *Redeo ad Bethasios, Atuas, Vangiones.* At ignoravit ille, Ciceronis ævo nullum etiam fuisse Bethasiorum nomen. ignoravit item, *Aduaticos* & *Bethasios* unam eandemque fuisse nationem, diversis vocabulis diversis temporibus adpellatam: ut mox ostendam. Ego equidem facilè ac lubens concedo, malè heic scribi pronomen *te*. hoc quidpe si rectè; expungendum certè foret proximum *hos*. quod tamen haud temerè committendum. Et cur dixerit, se ad Atticum redire; quum cum nullo alio, quàm cum ipso hac epistolâ agat? In quibusdam exemplaribus vulgatis legitur; *Redeo ad theobassos*. ex quâ voce ego legere tentaverim: *Redeo ad tuos Bassos, Scævias, Fangones. hos tu existimas considerare*, intelligique putaverim, non Gallicarum nationum vocabula, sed Romanorum

virorum nomina: quos paullo antè etiam *latrones* adpellavit, in his verbis: *Meministine me clamare illo ipso primo Capitolino die, senatum in Capitolium à pratoribus vocari? Dii immortales! que tum opera effici potuerunt, letantibus omnibus bonis, etiam sat bonis, fractis latronibus?* quæ certè de nullis exteris populis, sed de Romanis, & quidem primi ordinis viris intelligi possunt. Et huc probè conveniunt etiam ea, quæ continuò superioribus Cicero connectit, hoc modo: *Pacis isti scilicet amatores, & non latrocinii auctores? At ego cum tibi de Curtilio scripsi, Sextulianoque fundo, scripsi de Censorino, de Messallà, de Plancio, de Postumio, de genere toto. melius fuit periisse illo interfecto, (quod numquam accidisset) quàm hæc videre.* Idem genus hominum *verberones* adpellavit antea, in epistolâ, cujus heic apud Atticum facit recordationem; cujus initium, *Prid. Id. Fundis accepi tuas literas canans.* ubi sic postea: *Sed tamen adhuc me nihil delectat, præter Idus Mart. nam quoniam Fundis sum cum Ligure nostro, disruciior Sextulii fundum à verberone Curtilio possideri. quod cum dico, de toto genere dico. quid enim miserius, quàm ea nos tueri, propter quæ illum oderamus?* In hoc igitur toto genere, præter Curtilium, Censorinum, Messallam, Plancum, & Postumium, fuere & Bassus, & Scæva, & Fango: ad quos se redire, in posteriori epistolâ scripsit Cicero; quosque non existimavit confidere, se illa, quæ ex Cæsaris latrocinio ac liberalitate possidebant, habituros, stantibus bonis, & libertatis amatoribus. Fuit autem Fango hic, unus ex eorum numero, qui ex militibus mercenariis in senatorium ordinem per Cæsarem evecti fuerant: teste Dione lib. xlviii. Ergo nulli apud Ciceronem sunt *Atuae*. Ad *Atuaticos* meos nunc redeo. Fincis his circumscribo; ab ortu solis eisdem, quos antea Eburonibus ab occasu: nempe lineam ab Namurco ad fontem amnis Getæ; & inde ipsum amnem ad Demeræ usque confluentem. ab septentrionibus item eisdem, quos Menapiis hac parte ab meridie; id est, Demeram & Rupellam flumina, ad Scaldis usque confluentem. ab occasu, ad confluentem usque Teneræ, Scaldem, quo ab Morinis discretos fuisse, infra patebit; inde Teneram, quo ab Nerviorum clientibus, de quibus infra dicetur, separabantur, ad opidum usque *Aeth.* hinc à meridie limitem facio per lineam ad Sabin usque amnem (vulgò est *Sambre*) & opidum *Fontaines* ductam; quo à Nervii dirimebantur. Menapiis, Eburonibus, ac Nervii fuisse finitimos, jam antea è Cæsare ac Dione patuit. Regiones nunc his finibus includuntur istæ: Magna pars *Brabantia*, inter *Geram*, *Demeram*, ac *Teneram* amneis: *Flandriæ* exiguus tractus juxta dextram *Teneræ* ripam; ubi opidum *Dendermonde*. item *Hænoniæ* pars; quæ opida *Engbien*, *Halle*, *Sognies*, *Braine le conte*, *Escauffiennes*. & item *Namurcensis* comitatus portio, *Sabis* lævæ ripæ adfixa.

Celebrem jam *Jul. Cæsaris* ævo opidis castellisque fuisse *Atuatucorum* regionem, è comment. ii perspicitur. *Atuatici*, inquit, *quum omnibus copiis auxilio Nervii venissent; hac pugna nuntiata, ex itinere domum reverterunt. cunctis opidis, castellisque desertis, sua omnia in unum opidum, egregiè naturâ munitum, contulerunt. quod quum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despectusque haberet, unâ ex parte leniter acclivis aditus, in latitudinem non amplius cc pedum, relinquebatur. quem locum duplici altissimo muro muniterant.* Hoc opidum quodnam aut quo tractu fuerit, haud equidem dispicere queo. magnum fuisse atque capax, patet ex eodem commentario paullo post, ubi Cæsar tradit millia capitum, quum id oppugnaretur, reperta inibi fuisse *LIII*. Id maximè mirandum; quum *VI* tantum millia hominum à Cimbris Teutonisque, in Galliam Narbonensem atque Italiam proficiscentibus, circa *Rhenum* præsidio impedimentis relicta fuerint; tam exiguum numerum non modò à superiore *Rheni* ripâ prope ad oceanum per ferocissimas nationes penetrasse, sed etiam in tantam brevi temporis spatii excrevisse multitudinem, uti *Jul. Cæsar*, *I* circiter annis post, in dicto opido, à se expugnato, tot millia reperierit captivorum; quos omneis ille per sectionem vendidit. Nec tamen totam gentem intra id opidum conclusam, venditamque fuisse, patet ex eo, quòd postea etiam bellum adversus Romanos unâ cum Nervii reparaverint: teste eodem Cæsare, comment. v, & vi. Aut majorem fuisse numerum illum ad impedimenta relictorum, aut alios quoque bellici istius erroris socios sese iis adjunxisse, probabile est. Tanta certè postmodum, intra *I* illos annos, univerforum fuit virtus, uti, postquam firmas dictis finibus sedes fixerunt, conterminos Eburones imperio suo subjecerint: uti supra, ex *Ambiorigis* Eburonum regis sermone, apud Romanos habito, intelleximus. quod etiam ipsi *Atuatici* apud Cæsarem prædicant, dicto commentar. ii, in deditione opidi sui: *Se unum petere ac deprecari; si forè pro suâ clementiâ, ac mansuetudine, quam ipsi ab aliis audissent, statuisset, Atuaticos esse conservandos, ne se armis despoliaret. sibi omneis serè finitimos esse inimicos, ac suæ virtuti invidere: à quibus se defendere, traditis armis, non possent. sibi præstare, si in eum casum deducerentur,*

tur, quamvis fortunam à populo Romano pati, quam ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari confesserent.

Ceterum, post Cæsaris tempora, quum nova in eadem provinciâ Belgicâ nomina Agrippinensium, Gugernorum, Sunicorum, Tungrorum, & alia, in antiquissimis nationibus, abolitis prisca vocabulis, orirentur: Atuatice quoque (quâ de causâ, haud faciliè dixerim) veterem suam adpellationem in novum BETHASIORUM vocabulum mutarunt. unde illud à nemine auctorum memoratum reperitur, nisi ab uno Dione, in historiâ rerum Cæsaris; hoc verò apud Plinium, ac maximè apud Tacitum celebre habetur. Plinius lib. IV, cap. XVII: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci, Caleti. introrsus Vellocassi, Atrebatas, Nervii liberi, Veromandui, Sveconi, Sueffiones liberi, Silvanectes liberi, Tungri, Sunic, Bethasi.* Tacitus historiæ. IV: *Claudius Labeo pollicitus, si presidium daretur, iturum in Batavos, & potiore civitatis partem ad societatem Romanam retracturum: acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Bethasiorumque in arma traxit. Et postea: Civilis societate Agrippinensium auctus, proximas civitates affectare, aut adversantibus bellum inferre statuit. occupatisque Sunicis, & juventute eorum per cohortes compositâ: quò minus ultra pergeret, Claudius Labeo Bethasiorum, Tungrorumque, & Nerviorum tumultuariâ manu restitit: fretus loco, quia pontem Mose fluminis anteciperat. Pugnabaturque in angustiis ambigue, donec Germani tranantes, terga Labeonis invasere. Simul Civilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, & clarâ voce, Non ideo, inquit, bellum sumimus, ut Batavi & Treveri gentibus imperent. procul hac à nobis arrogancia. accipite societatem. transgredior ad vos, seu me ducem, seu militem mavultis. Movebatur vulgus, condebantque gladios; cum Campanus, ac Juvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam eî gentem dedidere. Labeo, antequam circumveniretur, profugit. Civilis Bethasios quoque ac Nervios in fidem acceptos, copiis suis adjunxit. Ut antè à Cæsare Eburones, Atuatice, ac Nervii sic heic à Tacito, Tungri, Bethasi, & iidem Nervii, ordine inter se junguntur. Est hodiè vicus in Brabantia, ad lavam Getæ ripam, inter duo opida Halen & Leeve situs, vulgari vocabulo Beets. quem à prisca Bethasiis nomen habere uti adseverare nolim, sic indubitatum habeo. Bethasios heic coluisse.*

30 Opida in Bethasiorum finibus duo dumtaxat à veteribus auctoribus notata reperio: GEMINIACUM, & PERVICIACUM: eaque ipsa in itinerariis; quæ sic referunt:

Tabulæ;		Antonini;	
<i>Bacaco Nervior.</i>		<i>Bagacum</i>	
<i>Vogodorgiaco</i>	XII.	<i>Vodgoriacum</i>	XII.
<i>Geminico vico</i>	XVI.	<i>Geminiacum</i>	X.
<i>Pernaco</i>	XLIII.	<i>Perniciacum</i>	XXII.
<i>Atuaca</i>	XVI.	<i>Aduagam Tongrorum</i>	XLIII.

40 *Bagacum Nerviorum esse hodiè Hænoniæ opidum Bavay, infra docebo. ab hoc ad Tungrorum Atuatice directum iter agitur per opida Binche, Gemblours, Perwis. unde certum fit, Gemblours esse GEMINIACUM; Perwis autem PERVICIACUM. nam in hoc v. facili lapsu in n. vitari potuit. Notitia imperii militeis habet Geminiacenses; haud dubiè ab hoc Geminico cognominatos. Idem locus Sigeberto adpellatur Gemmelacum; & aliis Gemblacum: unde tandem factum Gemblours. In tabulâ utriusque loci nomina sunt vitata. numeri autem in utroque itinerario omnes corrupti. quidpe à Bavay ad Gemblours millia passuum hodiè numerantur circiter XL. hinc ad Perwis VI: & porrò ad Tongeren XXX.*

C A P. XXII.

De NERVIIIS:

50 **A**Tuatice igitur, sive Bethasie continuabantur ab meridie NERVII. Quos Germanos fuisse, testis est Strabo lib. IV: *Τησιπαις δὲ αὐτοῦ Νεβίοις, καὶ τὴν Γερμανικὴν ἔθνη*. id est; *Treveri junguntur Nervii, & ipsi Germanica gens. item Tacitus, in libro de Germaniâ: Treveri & Nervii circa affectationem Germanica originis ultro ambitiosi sunt; tamquam per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertia Gallorum separentur. Nomen eorum bifariam apud Strabonem Græcè perscriptum legitur. primo loco est Νεβίοις, ut modò relatum: mox postea Νεβίοις; ut & in epitomâ Appiani de rebus Gallicis. Variasse Strabonem in tam paucis verbis idem vocabulum, non credibile est.* quia

quia autem apud Appianum est Νεγβιοι: sic Strabonem quoque priore loco scripsisse iudico. quamquam Dionis quoque lib. xxxix, & xl, & item Ptolemæo sint Νεβιοι. Ceterum terminus Nervii fuit ab septemtrionibus idem, qui Atuaticis à meridie. ab ortu Mosâ flumine, primùm à v illis populis, qui uno nomine antea Germani, mox Tungri dicti fuere; deinde à Treveris separabantur. Hos omneis confineis fuisse Nervii, jam antea comprobatum est. A meridie Rhemos attigisse, inde colligo, quòd Cæsar, comment. v, *Arduennam silvam, per medios fineis Trevirorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinere*, adferebat. commentario autem vi, eandem *ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinere* ait. idem utrobique ad Mosam; ut in Treveris docui. Mosâ quidpe Nervios pariter ac Rhemos à Treveris segregabat. Cæsar comment. ii, *Axonam flumen*, quod nunc accolis *Aisne* vulgò dicitur, *in extremis Rhemorum finibus esse*, tradit. id uti efficiatur, terminum inter Rhemos Nerviosque statuo, lineam ab Mosâ flumine & monasterio *Dellain* ad opidum *Vervin* ductam. Hinc aliâ lineâ ad fonteis Sabis amnis, & hinc item aliâ ad opidum *Crevecœur* Scaldi impositum, à Veromanduis distingvo. Ab occasu, ipso Scalde Camaracum usque ab Ambianis; hinc verò ad Scarpæ confluenteis ab Atrebatibus dirimebantur. Cæsar comment. ii: *Ab eo loco in fineis Ambianorum pervenit. qui se suaque omnia sine morâ dederunt. Eorum fineis Nervii attingebant. & mox de iisdem Nervii: Quum per eorum fineis triduo iter fecisset, inveniebat ex captivis, Sabin flumen ab castris suis non amplius millia passuum decem abesse: trans id flumen omneis Nervios confedisse, adventumque ibi Romanorum expectare, unâ cum Atrebatibus & Veromanduis, finitimis suis.* A dictis Scarpæ Scaldisque confluentibus ad opidum usque *Aeth*, lineâ ab iis populis Nervios distermino, qui sub eorum fuere imperio: ut proximo capite ostendam. Continentur hodiè regiones his finibus istæ: Namurcensis comitatus pars inter Mosam & Sabin; in quâ castellum Namurcense: hinc ea regio, quæ inter dictos amneis vulgò vocatur *basse Bourgogne*, id est, *Burgundia inferior*; in quâ opida, *Fosse, Charlemont, Mariebourg, Sautour, Philippeville, Florennes, Walcourt, Tuin, Marchien au pont*. deinde Hænoniæ maxima pars; in quâ opida, *Beaumont, Chimay, Liesse, Avènes, Landrechies, Barlamont, Maubeuge, Bavay, Quésnoy, Valenchiennes, Condé, S. Guillain, Mons, Chievre*. nec non è Picardiâ Tirassienis ducatus portio; in quâ opida *Chapelle en Tirasse, & Maubert fontaine*. item Camaracensis agri pars; in quâ opida *Cambray & Chasteau en Cambresis*.

De silvis ac paludibus Nerviorum, infra in descriptione Arduennæ silvæ, pluribus diceretur.

Opida eos habuisse jam Cæsaris ætate, ex hujus commentar. ii liquet. Quum eam gentem ad Sabin flumen prope ad internecionem redegisset; reliquos, qui supererant, *ut in miseros ac supplices usus misericordiâ videretur, diligentissimè conservavit; suisque finibus atque opidis uti iussit*.

Caput gentis est apud Ptolemæum Βαζαρον, *Baganum*. quod Antonino est *Bagacum*; & tabulæ itinerariæ *Bacacum Nerviorum*: ubi primariæ urbis figurâ depictum visitur. *BAGACUM*, ut medium inter duo reliqua vocabula, emendatissimum existimo. & facilis fuit interitus tertiæ partis elementi x apud Ptolemæum. Id nunc opidum esse Hænoniæ *Bavay*, cum nominis similitudo, tum itinera comprobant, in diversas hinc parteis ducentia. Nam uti à *Camaraco* nunc est *Cambray*, & à *Tornaco Tournay*; sic à *Bagaco*, mutato *g* in *v*, factum *Bavay*, quasi *Bagay*. Itinera sic habent:

Tabulæ;		Antonini;	
<i>Camaraco</i>		<i>Camaracum</i>	
<i>Hermoniacum</i>	XL.	<i>Bagacum</i>	XVIII.
<i>Bacaco Nervior.</i>	VIII.	<i>Vodgoriacum</i>	XII.
<i>Vogodorgiaco</i>	XII.	<i>Geminiacum</i>	X.
<i>Geminico vico</i>	XVI.	<i>Perniciacum</i>	XXII.
<i>Pernaco</i>	XLIII.	<i>Aduagam Tongrorum</i>	XIII.
<i>Atuaca</i>	XVI.		

Tabulæ;

Antonini;

<i>Turnacum</i>		<i>Tornacum</i>	
<i>Ponte Scaldis</i>	XII.	<i>Ponti Scaldis</i>	XII.
<i>Bacaco Nervior.</i>	X.	<i>Bagacum</i>	XII.
<i>Duronum</i>	XI.	<i>Duronum</i>	XII.
<i>Vironum</i>	X.	<i>Verbinum</i>	X.
<i>Nintiaci</i>	XIII.	<i>Catusiacum</i>	VI.
<i>Auxenna</i>	IX.	<i>Minaticum</i>	VII.
<i>Durocortoro</i>	X.	<i>Auxenna</i>	VIII.
		<i>Durocordoro</i>	X.

10

Hæc omnia in opidum *Baway* convenire, partim supra in Atuatucis ostensum, partim infra ex singulorum locorum interpretatione patebit. Cæsar ab secundâ expeditione Britannicâ reversus, quum legiones in diversas Galliarum partes hibernandi causâ distribueret; in Nervios unam cum Q. Cicerone legato se misisse testatur comment. v. hiberna hujus legionis fuisse ad *Bagacum*, principem Nerviorum urbem; quemadmodum alterius legionis, & v cohortium, quibus legati Cotta ac Sabinus, ad Atuatucam, Eburonum caput; ex dicto commentario erui posse censeo. Magnum huic rei argumentum capere licet è distantia hibernorum. Ambiorix igitur, Eburonum rex, hiberna Cottæ ac Sabini ad Atuatucam quum nequidquam oppugnasset, per dolum ac fraudem, extra castra legionem opprimere se posse sperans; *militibus ex hibernis, aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere legatis svadet; quorum alter millia passuum circiter 1, alter paullo amplius abesset.* Cæsar autem, postquam Ciceronem ab Nerviorum obsidione liberasset; *Interim ad Labienum, inquit, per Rhemos, incredibili celeritate, de victoriâ Cæsaris fama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis millia passuum 1 abesset, eoque (ad hiberna Ciceronis) post horam IX diei Cæsar pervenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum Labieni clamor oriretur, quo clamore significatio victoriæ gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret.* Vnde liquidò perspicitur, terna hæc castra tamquam in triquetra figurâ, æqualibus undique ferè lateribus, fuisse posita. Labieni castra, Cæsar tradit in eodem commentario antea, fuisse *in Rhemis, in confinio Trevirorum.*

30 Treviros Rhemorum attigisse finem inter duo loca Mosæ imposita, *Montegny & Dellain*, supra ostensum est. circa hanc igitur ripam castra Labieni ponenda sunt. De his sic Cæsar eodem commentario postea: *Dum hæc à Cæsare geruntur, Treviri, magnis coactis pediatibus equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in Rhemorum finibus hiemaverat, adoriari parabant. jamque ab eo non longius bidui viâ aberant, quum duas venisse legiones, missu Cæsaris, cognoscunt. Postis castris à millibus passuum xv, auxilia Germanorum expectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem; v cohortium presidio impedimentis relicto, cum xxv, magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur; & mille passuum intermisso spatio, castra communit. Erat inter Labienum atque hostem difficili transitu flumen, ripisque præruptis. hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hostes transituros existimabat. & mox de hostibus: Flumen transire, & iniquo loco prælium committere, non dubitant.* Treviri, castra Labieni oppugnaturi, cum copiis suis ad proximos Rhemorum finem, & Mosam amnem, qui xv millia passuum ab castris Labieni aberat, progrediebantur. auditoque, duas à Cæsare auxilio missas Labieno legiones; castra illic posuerunt in suis finibus, & dextrâ amnis ripâ; Germanorum auxilia expectaturi. Labienus ab hibernis suis contra Treviros profectus, mille passibus ab amne & Trevirorum castris castra locavit sua. Eo amnem transire non auso, Treviri vado transiunt, prælioque à Romanis vincuntur. xv igitur millia passuum castra Labieni in occidentem versus ab Mosâ amne abfuerunt, in Trevirorum confinio, id est, haud longè à Trevirorum finibus, & Mosâ, termino Rhemos inter Trevirosque, in finibus Rhemorum.

50 Ortellius triangulum illum castrorum situm, cujus singula latera 1 millia passuum contineant, quamstrictissimè, ex fide atque auctoritate Cæsaris, observans; ita trina hæc hiberna locavit, uti una sint ad Atuatucam Tungrorum; de quibus dubitare ei non licuit; altera haud procul Flandriæ opido *Oudenarde*; tertia in eâ regione, quam inferiorem Burgundiam vulgò vocari dixi, ad vicum *Cerf fontaine*, medio ferè situ inter opida *Mariebourg & Beaumont*. Verùm hac ratione duo magna absurda admitta video. primum est: quum Cæsar Axonam flumen in extremis Rhemorum finibus fluere adseveret; nimis vastos atque enormes heic Ortellius tribuit Nervii fines ab opido *Oudenarde* ad agros usque Axonæ propinquos: quâ re clientibus Nerviorum, de quibus infra dicam, agri relinquuntur ferè

ferè nulli. alterum est; si hiberna Labieni ad vicum *Cerf fontaine* colloces; nimum am-
 plos jam è diverso agrorum finis Rhemis attribues, à Matronà amne ad dictum usque
 vicum, prope Sabin flumen: simulque ingentis jam iterum mendacii vel erroris argues
 Cæsarem, qui extremos versùs septentrionem Rhemorum finis haud ita procul Axonà
 statuit; quum ab dicto vico multo majus sit spatium ad Axonam, quàm hinc ad Matro-
 nam, terminum Rhemorum simul ac totius Gallix Belgicæ. Propius igitur Axonam La-
 bieni castra admoveamus necesse est. Hoc autem si feceris, intervallum certè, inter ca-
 stra Cottæ Sabinique, & inter castra Labieni, jam non paullo, sed multis millibus su-
 perabit l illa millia, quæ Cæsar tradit. unde tandem necessario sequetur argumento, si-
 dem auctoritatemque Cæsaris super dimensione intervallorum inter trina ista, Cottæ, Ci-
 ceronis, Labienique hiberna, haud perinde ducendam. Ac sanè pluribus certisque indi-
 ciis infrà in Arduennæ silvæ descriptione constabit, Cæsarem rarò in demetiendis aut ad-
 notandis locorum intervallis adhibuisse diligentiam. Ergo quia Labieni hiberna longius
 ab Cottæ hibernis removeere opus fuit; Ciceronis quoque hiberna ab eisdem Cottæ hi-
 bernis longius l millibus passuum proferre liceat; ad opidum scilicet *Bagacum*, Nervio-
 rum caput. Ab hoc jam ad *Atuatucam*, Cottæ castra, millia sunt passuum lxx. totidem
 millia ab eodem in Rhemos usque, xv circiter millia passuum à Treverorum confinio &
 Mosâ amne, si demetiariis, uti æquale hoc ex Cæsaris sententia fiat intervallum cum illo
 ad *Atuatucam*; incidet in ipsum propè flumen Axonam, xv circiter millibus supra vicum
Ligny: ubi flumen id xvi millia ab Mosâ abest. Hic igitur locus Labieni castris, quæ suprâ
 ex Cæsaris narratione descripsi, quàm optimè respondet. cui etiam a quationis commo-
 ditas in ipso Axonà rectè convenit: ea quidpe in castrorum metationibus cummaximè
 spectari solet.

Reliqua loca antiqua in Nerviorum finibus memorantur, *Camarcum*, *Pons Scaldis*,
Vodogoriacum, & *Fanum Martis*. CAMARACUM itinerariorum extra controversiam ho-
 diè est opidum Scaldi impositum, Germanis *Camerick*, Gallis *Cambray* dictum. Libellus
 provinciarum civitatumque Gallix, vocat *Civitatem Camaracensium* in secundâ Belgicâ.
Pontem eadem itineraria sic referunt:

Tabulæ:		Antonini:	
<i>Turnacum</i>		<i>Tornacum</i>	
<i>Ponte Scaldis</i>	XII.	<i>Ponti Scaldis</i>	XII.
<i>Bacaco Nervior.</i>	x.	<i>Bagacum</i>	XII.

A *Tournay* ad *Bavay* millia sunt xxv lll. desunt igitur iv apud Antoninum, & v in ta-
 bulâ. Medio ferè itineris cursu occurrit hodiè opidum *Condé*, Scaldi ponte junctum, qui
 locus ex nomine, P mutato in C, simulque situ atque intervallo, haud dubiè vetus ille est
 PONS SCALDIS.

Alter ille locus sic refertur in iisdem itinerariis:

Tabulæ;		Antonini;	
<i>Bacaco Nervior.</i>		<i>Bagacum</i>	
<i>Vogodorgiaco</i>	XII.	<i>Vodogoriacum</i>	XII.
<i>Geminico vico</i>	XVI.	<i>Geminiacum</i>	x.

A *Bavay* ad *Gemblour*: millia esse xl, jam antè dixi. unde patet, quàm corrupti heic sint
 numeri millium. Vicus hodiè est, in itinere inter dicta opida, xi millibus à *Bavay* distans,
 vulgari vocabulo *Gaury*. quem ex intervallo, itineris tractu, ac vocabulo, VODOGORIA-
 CUM esse judico: dici autem hodiè *Gaury*, quasi *Goriacum*; prioribus duabus syllabis amif-
 sis. quod aliis quoque locis accidit. sic in Sequanorum finibus vicus, veteri nomine *Epo-*
manduriv, nunc vocatur *Mandure*, haud procul opido *Montbelliard*: sic *Argentoratum*, nunc
Strasburg; sic *Marcodurum Vbiorum*, nunc *Duren*: & id genus alia.

FANUM MARTIS memorat Notitia imperii, hoc modo: *Præfectus Latorum Nervio-*
rum Fanomantis, Belgicæ secunda. Vbi *Fano Martis* legendum esse, comprobatur Eginhardi
 historia; ubi in translatione divorum martyrum Marcellini ac Petri, *Fanomartensis* fit
 mentio circa Valentinianas ad Scaldim. idem locus in vitâ divi Gaugerici, episcopi Ca-
 maracensis, disertè vocatur *Fanum Martis*. Ortelius interpretatur hodiè *Fanum divi Salvii*,
 mille ac trecentis circiter passibus à Valentinianis distans. verùm hoc magis apud Valen-
 tinianas, quàm circa situm est. Ego, non ipsum Fanum intellexisse Eginhardum ad Scaldim
 putaverim; sed Valentinianas: circa has verò Fanum. Est hodiè vicus vulgari vocabulo
Fan,

Fan, XI passuum millibus à Valentinianis, III millibus & 10 passibus à Bagaco diffitus: quem antiquum *Fani* nomen Latinum servare puto.

Ceterum *Valentinianensis* milites sæpius citat Notitia imperii. ex quorum vocabulo patet, loci nomen antiquitus non *Valentiana*, ut refert Eginhardus, sed *VALENTINIANÆ* fuisse; ut apud Reginonem quoque legitur. Apud Aimoinum dicitur barbarè *Valleschena*, à corrupto vocabulo, quod etiamnum durat, *Valenchiennes*: in quo Francico more *ch* idem sonat quod apud nos Germanos *sch*. Hæc igitur de Nervii.

C A P. XXIII.

10 De CENTRONIBUS, GRUDIIS, LEVACIS, PLEUMOSIIS, ac GORDUNIS: qui uno nomine postea dicti SUECONI.

CÆSAR, comment. v, de Ambiorige Eburonum rege, qui Nervii finitimis suis svadebat, uti castra Ciceronis, in suis finibus sita, expugnarent; *Facile hac oratione, inquit, Nervii persuadet. itaque confestim demissis nuntius ad Centrones, Grudios, Levacos, Pleumosios, Gordunos, qui omnes sub eorum imperio sunt; quam maximas manus possunt, cogunt. & paullo post: Magnâ manu Eburones, Atuatici, Nervii, atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt.* Socii Eburonum qui fuerint, supra dictum est. 20 per clienteis haud dubiè v dictos populos innuit, qui in clientelâ Nerviorum fuere. Igitur, quia sub Nerviorum hi imperio sive clientelâ fuerunt, dubitare non licet, quin finitimi item fuerint. At quâ regione? A septemtrionibus, ortu, ac meridie, maximâque parte occasus, ita certis terminis populisque Nervios clausi, uti nulli alii intercedere queant. restat pars quædam ab occasu æstivo, quâ Nerviorum fincis lineâ, ab opido *Aeth* ad Scaldis Scarpæque confluentis ductâ, terminavi. itaque, quia nusquam alibi possunt, heic haud dubiè constituendi sunt. Terminus igitur ab ortu brumali, inter eos & Atuaticos, fuit *Tenera* amnis, à confluentem in Scaldem ad opidum usque *Aeth*. hinc dictâ lineâ ad Scarpæ confluentem à Nervii separabantur. à meridie, lineâ à dicto conflente ad confluentem rivi, qui prope Artesiæ vicum *le Venty* incidit in Legiam amnem, ab Atrebatibus submovebantur: ab occasu æstivo, Legiâ & Scalde, ad confluentem usque *Teneræ*, à Morinis. Atuatocorum Nerviorumque viciniam jam antea firmavi: de Morinis & Atrebatibus postea constabit. Continet hodiè solum hoc partem Flandriæ, in quâ opida *Armentiers, Ryffel*, quod Gallis *L'Isle, Dormick*, quod Gallis *Tournay; Oudenarde*, partemque opidi *Aelst*, in lævâ *Teneræ* ripâ, partem item Gandavensis urbis, inter confluentes Scaldis ac Legiæ: deinde Hænoniæ modicam portionem, inter opidum *Aeth* & Scaldem.

At nimis arctis fortasse finibus tot populos inclusisse videar. Nihil mirum. plus agri tribui iis nequit; aliis circum populis reliquum obsidentibus. nec latiorum finium indigent; quum, Nerviorum imperio universos ac clientelæ adjunctos, singulos tenuis atque minutos fuisse, necesse sit.

40 Germanicæ eos fuisse originis, duabus rationibus conjicere licet. primùm, quia sub Nerviorum Germanorum fuerunt imperio, seu clientelâ: tum, quia maxima eorum pars ultra Scaldem; quo Germanicas genteis in Belgicâ finit Plinius.

Nomina eorum, post Cæsarem, nullus umquam scriptor memoravit. interiisse universos, haud credibile; quando nullum heic post Cæsaris arma memorabile bellum. In aliud transisse vocabulum, quemadmodum quinque populi, Eburones, Condrusi, Segni, Cærasi, ac Pæmani, in unum *Tungrorum* nomen, item Atuatici in *Bethasiorum*, & Sicambri in *Gugernorum*, Chatti in *Sunicorum*, Ubii in *Agrippinensium* nomina, haud imperitè fortassis conjecerim. Plinius lib. IV, cap. XVII, Galliam Belgicam sic describit: *A Scaldi incolunt externa Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gestoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci, Hassi. introfus Castulogi, Atrebates, Nervii liberi, Veromandui, Sueconi, Suesstones liberi, Silvanectes liberi, Tungri, Sunici, Betasi, Leuci liberi, Treveri liberi antea, & Lingones fæderati, Remi fæderati, Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii, colonia Equestris & Rauriaca. Rhenum autem accolentes, Germaniæ gentium, in eadem provinciâ, Nemetes, Tribochi, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni. Hassi isti atque Castulogi qui fuerint, nondum liquet. vitiosa esse vocabula, ut *Silvanectes*, pro quo reposui *Silvanectes*, vehementer vereor. Interim Ortelii heic errores, ne nobis officiant, breviter confutentur: qui *Castulogos* interpretatus est Flandriæ opidum *Cassel*; & *Hassos* levi conjecturâ verfos in *Bassos*,*

eiusdem provinciæ opidum, in confinio Artesiæ, *Bassy*. ubi non observavit, Hassios istos, nomine viciatos, in litore poni à Plinio; ipsosque ultimos, inter Bellovacos & Sequanam amnem: opidum verò *Cassel*, quod *Castellum Morinorum* olim dictum, in litorali fuisse gente Morinorum, magis etiam oceano propinquum, quàm Teruanna, quæ eiusdem gentis caput. Ceterum SUECONI isti, inferioris Belgicæ populi, quia nullos alios inter reliquas nationes agrorum fincis fortiri queunt, nisi quos supra quinque illis populis, Nerviorum clientibus, adscripti: indubio inde colligitur argumento, eosdem eos fuisse populos, in unum corpus ac civitatem nomenque post Cæsaris ævum contributos; eodem scilicet tempore, quo alii illi prædicti populi novas civitateis novaque nomina in eadem provinciâ Belgicâ acceperunt.

Opidum igitur in Sveconorum agro recensetur unicum; quod Antonino & Notitiæ imperii TORNACUM; tabulæ, & Notitiæ imperii alio loco, item libello provinciarum Galliarum, TURNACUM. hodiè id vulgò vocatur incolis Gallis *Tournay*, Germanis *Dornick*.

CAP. XXIV.

De VEROMANDUIS.

NERVII à meridie conterminos fuisse VEROMANDUOS, jam antè ex Cæsare ostendi. Hi quamvis meri fuerint Galli, tamen fincis eorum describere fuit consilium, quo finitimorum, qui propriè ad hoc opus pertinent, clariùs noscerentur limites. Nomen gentis restituendum est in Ptolemæo: ubi primâ syllabâ mutilati leguntur Ρομαίνδουες, pro Ουερομαίνδουες, vel potiùs Ουιρομαίνδουες, ut habet tabula itineraria. Apud Ptolemæum ita legitur: Ἰπὸ τῆς εἰρημίας ἐθνη παροικῶσι, δὲ πλείωτεροι μὲν Νερβίων ὑφ' ἑσὶ τοῖς Ρομαίνδουες, ὡν πλείω, Αὐγυστε Ρομαίνδουαν. id est: *Sub dictis verò gentibus incolunt, versus septemtriones Nervii: sub quibus Rhomandues; quorum opidum Augusta Rhomanduum.* Ubi in Græco textu facilè corrumpi potuerunt hæc verba ὑφ' ἑσὶ τοῖς Ρομαίνδουες, in ὑφ' ἑσὶ τοῖς Ρομαίνδουες. ab hoc porro factum Αὐγυστε Ρομαίνδουαν. VEROMANDUI certè dicuntur hi populi Cæsari, Plinio, Antonino, & auctori libelli provinciarum Galliarum: tabulæ etiam sunt VIROMANDUI. ubi quidem corrupta vocabula leguntur, *Aug. viro Muduon. Aug. Sueffor.* pro *Aug. Vivomanduo.* *Aug. Sueffon.*

Sedès eorum jam minùs ignorari potest, quando hodièque regio adpellatur incolis Gallis *Vermandois*: cujus opida *S. Quintin, Chastellet, Han.* Quibus limitibus olim ab Nervii divisi fuerint, jam antea dictum. A meridie finitimos habuere Sueffones (opida horum *Augusta Sueffonum*, nunc *Soissons; Noviodunum, Noyon*) his limitibus discretos: primùm amne, qui ab opido *Vervin* in Serram defluit; inde ipso Serrâ & Aesiâ, ad opidum usq; *Chauny*; hinc rivulo, qui ad dictum opidum Aesiæ miscetur: mox à fonte ejus lineâ, & alio rivo, qui infra opidum *Han* in Samarâ evolvitur: ac tandem ipso Samarâ ad opidum usq; *Peronne*. Ab occasu jungebantur Ambianis, juxta lineam ab opido *Peronne* ad opidum *Crevecoeur* ductam. Regiones heic nunc continentur; totus ager Veromanduenfis, vulgò *le Vermandois* dictus: & pars Tirassii, quâ opida *Gvise & Ripemont.* Angustos olim exiguam gentem obtinuisse fincis, patet ex eo, quòd v tantum millia armatorum ad commune Belgarum adversus Romanos bellum contribuerunt; quum finitimi eorum Sueffones l. millia, totidemque Nervii præbuerint.

Caput gentis fuit AUGUSTA VEROMANDUORUM. quam Sigebertus & Marchantius interpretantur *Fanum Quintini*. quorum tamen sententiæ viri docti haud lubenter accedunt: nec ego temerè accesserim. Ratio est; quia jam antè pluribus docui exemplis, pleaque Galliarum opida, quæ gentium fuere capita, postea, abjectis propriis vocabulis, ipsarum gentium nomina adsumsisse. Ad eundem igitur modum Veromanduorum quoque Augustam dictam postmodum fuisse puto solo gentis vocabulo VEROMANDUOS: quod vocabulum etiam nunc exstat in vico atque cænobio, v paullo minùs millibus passuum à Fano Quintini dissito, vulgò *Vermand* dicto. Hinc Libellus provinciarum: *Provincia Belgica secunda: Metrop. Civ. Remorum: Civ. Sueffonum: Civ. Castellauorum: Civ. Veromanduorum.* Nec itineris ratio ab hoc loco abhorret, quod ita describitur in itinerariis.

Antonini;	Tabulæ;
<i>Camaracum</i>	<i>Camaracum</i>
<i>Augusta Veromanduorum</i> XVIII.	<i>Aug. Viromanduor.</i>
<i>Contra Aginnum</i> XIII.	
<i>Augusta Sueffonum</i> XII.	<i>Aug. Sueffonum</i> XXV.

Millia

Millia passuum hodiè numerantur inter opida *Cambray & Soissons* LXIV. ex quibus XXIV sunt inter *Cambray & Vermand*: hinc verò ad *Soissons* XL. Unde manifestò patet, numeros millium in utroque itineralio esse corruptos. In tabulâ aliud iter ab eodem Camaraco sic notatur:

Camaracum
Hermoniacum XL.
Bacaco Nervior. VIII.

Vbi falsò XLVIII ponuntur millia passuum inter Camaracum & Bagacum: sunt quidpe XXV tantum. Ego, numerum millium inter Camaracum & Hermoniacum interiisse, iudico; XL verò ista millia pertinere ad iter à Camaraco ad Augustam Sueffionum: quæ haud dubiè auctor inter duas Veromanduorum ac Sueffionum posuit Augustas: illa verò XXV millia inter Camaracum & Veromanduorum Augustam. unde satis rectè millia in universum conficiuntur LXV. Nec me quidquam movet, quòd in utroque itineralio inter duas Augustas XXV leguntur millia. hoc enim, & hujus similia, eò faciunt, quod suprâ dixi, me suspicari, unum eundemque fuisse utriusq; itinerarii auctorem. unde etiam librarii uno eodemque modo postea in utroque errarunt.

Ceterum iter per Veromanduorum agros ex itinerariis suprâ attuli hujusmodi.

	Antonini;	Tabulæ;
20	<i>Bagacum</i>	<i>Bacaco Nervior.</i>
	<i>Duronum</i> XII.	<i>Duronum</i> XI.
	<i>Verbinum</i> X.	<i>Vironum</i> X.
	<i>Catusiacum</i> VI.	
	<i>Minaticum</i> VII.	<i>Nintiaci</i> XIII.
	<i>Muenna</i> VIII.	<i>Auxenna</i> IX.
	<i>Durocordaro</i> X.	<i>Durocortoro</i> X.

Ex his DURONUM hodiè esse vicum Tirassii *Doren*, & VERBINUM ejusdem regionis vicum *Vervin*; nomina simul atque itineris tractus quam manifestissimè indicant. Sunt autem millia inter *Bavay & Doren* XXII: hinc porrò ad *Vervin* XX. unde patet, in utroque itineralio utrobique alterum X interiisse. In tabulâ etiam corruptum est vocabulum *Vironum*, pro *Verbinum*. In Antonino lege *Auxenna*, pro *Muenna*. est enim nomen fluminis, quod Cæsari com. II dicitur *Axona*; nunc vulgò *Aisne*, XX millibus à Verbino, X à Durocortoro distitum.

CAP. XXV.

De AMBIANIS.

40 **A**MBIANI quoque quamvis Gallici fuerint generis, tamen ob finium propinquitatem heic explicandi videntur. Nervii ac Veromandui fuisse conterminos, jam antè ostensum est; limitesque eorum descripti, quibus ab ortu solis includebantur. A meridie Samarà flumine, quod vulgò nunc dicitur *la Somme*, à Belgio, Bellovacorum regione, determinatos fuisse, suprâ in hujus descriptione demonstravi. Ab occasu oceanum attingisse Cæsaris tempestate, vel inde conjecerim, quia nulli alii populi Ambianis oceanoque interponuntur à Cæsare; cui tamen frequens his in oris exercitus Romanus cum bello. Sed Strabo, qui primus post Cæsarem has oras nobis descripta reliquit, apertè atque disertè eos in litore ponit, lib. IV. *Τοῖς Μενάπιοις ἑ' εἰδὼν*, inquit; *σωτηρίας ἔτι τῆς θαλάσσης Μορῶνοι, καὶ Βελδοάκοι, καὶ Ἀμβιανοί.* id est: *Menapiis continentur in orâ maritimâ Morini, & Bellovaci, & Ambiani.* quamquàm ordinem, ut sæpè aliàs, heic quoque pervertit Bellovacos Ambianis præponendo. Nec melior Ptolemæus; qui in Galliâ Lugdunensî, primùm à Ligeris ostio ad Sequanæ ostium litus legendo, ultimos apud Sequanam memorat Lexobios; mox verò à Sequanâ ad Ligerim regrediundo, primos apud Sequanam facit Caletas: posteaque, in Galliâ Belgicâ, primos à Sequanâ Atrebatios, dein Bellovacos, mox Ambianos, tandem Morinos, perversissimo ordine. erant quidpe sic collocandi: primi à Sequanâ *Caleta*, dein *Bellovaci, Ambiani, Atrebatii, Morini*. Rectius igitur Plinius lib. IV, cap. XVII: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci.* nam *Briannorum & Oromansacorum* nomina in Atrebatium litus postea

successerunt: ut infra dicitur. A septemtrionibus Atrebatensibus habuisse conterminos, satis ex iis, quæ modò dicta sunt, perspicitur. Cæsar haud obscurè idem innuit comment. v. nam quum iter Samarobrigâ Ambianorum ad Ciceronis hiberna in Nervios facere constituisset; alterum nuntium ad C. Fabium legatum, cujus castra erant in Morinis, mittit, ut in Atrebatium finem legionem adducat; quâ sibi iter faciendum sciebat. Limitem igitur inter utroque statuo primò, lineam ab Scalde & opido Crevecœur ad opidum Dourlens: inde Auræum amnem, ad oceanum usque. Ultrâ in septemtriones versus Ambianorum finem extendere haud licet, quia occurrit mox Atrebatium princeps urbs, vulgò nunc Arras dicta: tum in litore, inter Auræi ostium & Bononiensem portum, bini collocandi sunt in Atrebatium litore populi, Brianni & Ormansiaci.

Continent nunc hi fines, Picardiæ partem, in quâ opida Pont à Selane, Rue, Crotoy, Pames, Pont de Remy, La Cauchie, Corbie, Bray, Encre, cum parte Ambianorum urbis, in dextrâ Samaræ ripâ. continent item Artesini comitatus portionem, quâ opida Pas & Bapames, & duo cœnobîa, Eaucourt, atque Iervaique.

Caput gentis Ambianorum est apud Ptolemæum Σαμαροβριγα. quæ in quibusdam exemplaribus scribitur Σαμαροβριγα, SAMAROBRIGA. eadem in Cæsaribus quoque commentariorum variis exemplaribus variè legitur, aliàs Samarobriga, aliàs Samarobriua, nonnumquam Samarobrina. apud Ciceronem etiam, epistolar. familiar. lib. xvii, est Samarobrina. In tabulâ est Sammarobriua; & in Antonini itinerario bis Samarabriua: nam litera s, quæ huic vocabulo adposita, pertinet ad sequentem vocem Sueffone. sic enim illic legitur: 20 A Samarabriuas Sueffone usque. pro quibus legendum: A Samarabriua Sueffones usque. Verum, quia & apud Antoninum, & in tabulâ, & in melioribus Cæsaribus juxta ac Ptolemæi exemplaribus legitur briua per v consonantem: apud Ciceronem quoque n corrigendum esse in v, nemo dubitet. Nec malè tamen scripseris per g, briga; & cum Notitiâ imperii c, Sambrica: imò meliùs: nam brige, sive brigge, & bricke, antiquis Celtis quid significaverit in opidis ad flumina sitis, supra, lib. i, cap. vii, expositum est. De situ Samarobrigæ multum inter se multi disceptarunt. rectissima eorum sententia, qui eam interpretantur urbem, quæ totius nunc Picardiæ caput vulgari vocabulo dicitur Amiens. quidè, ut alia per Galliam gentium capita, posteriori sæculo, propriis & antiquis vocabulis depositis, ipsarum gentium nominibus fuere adpellata, sic hæc quoque urbs Marcellino, in lib. 30 xv, & Antonino in itinerario dicitur AMBIANI; & libello provinciarum Galliæ, Civitas Ambianensium. Marcellini verba hæc sunt: Secunda Belgica, in quâ Ambiani sunt, urbs inter alias eminent, Cathelauni, & Rhemi. Hinc hodiè que detorto vocabulo vocatur Amiens, quasi les Ambiens; id est, Ambiani. Atque huc rectè etiam conveniunt itineraria; quæ mox citabo. Sigebertus, nescio quas nugas agens, Civitatem, ait, quam Antoninus Pius cum filio Aurelio condiderit, & Sommonobriam ab adjacente flumine adpellaverit, Gratianum imperatorem, sub dominio mancipatam, mutato nomine, Ambianis, ab ambitu fluminum, fecisse vocari. Hunc Ortelius reprehendens, Neque eum scivisse puto, inquit, Samarobrinam & Ambianum duas esse urbes apud Antoninum. Quâ in re dum errorem Sigeberti arguere cupit, suum ipsius maximum prodit errorem. qui inde natus, quòd Antoninus uno in loco dictam urbem adpellat Ambianos; alibi verò Samarabrivam. Error is uti discutiatur, itineraria in medium producantur.

Antonini;		Tabulæ;	
Nematacum		Gesoriaco, quod nunc Bononia	
Samarabriua	xvi.	Luttomagi	xiii.
Carmiliaca	xi.	Adullia	vii.
Cæsaromago	xiii.	Duroico Regum	xi.
Litanobrige	xviii.	Sammarobriua	xiiii.
Augustomago	iii.	Cæsaromago
Sueffonas	xii.	Aug. Magus	xxii.
Tabulæ;		Antonini;	
Tervanna		Sueffonas	
Nemetaco	xxii.	Noviomago m. p.	xxxviii. leg. xviii.
Teucera	xiii.	Ambianis	xxxiiii. xxiii.
Sammarobriua	xii.	Pontibus	xxxv. xxiv.
Setncis	xxxi. x.	Gesoriaco	xxxvi. i. xxvi.
Rodium	x.		
Lura	vii. i. i.		
Aug. Sveffon.	xvi.		

Cæsaromagus, Bellovacorum caput, nunc esse *Beauvais*, quasi *Bellovacis*, supra ostensum est in descriptione Belgii: *Nemetacum* esse *Arras*, proximo hinc capite docebo. Ab *Arras* igitur ad *Beauvais* rectè iter agitur per *Amiens*, quæ est *Samarabriga* Antonini. *Augustomagus* (quæ malè *P'antuaq* & *Σαβαρέλιον* apud Ptolemæum, pro *Αὐγουστόμαγ* & *Σαβαρέλιον*: quam gentis vocabulo Notitia imperii adpellat *Salvanectas*) hodiè est *Senlis*. ab hac ad *Beauvais* millia sunt passuum xxxii. occurrit autem post viii millia flumen vulgò nunc *Oise*, *Vibio Esi* dictum; ad quod *Litanobrigam* fuisse, eo tractu, quo nunc est *Verneuil*, vox *briga* indicat. scriptum igitur fuisse censeo apud Antoninum hoc modo: *Litanobriga* xxiii, *Augustomago* viii. Hinc porrò xxxvi sunt millia Sueffiones usque. In tabulâ inter *Nemetacum* & *Sammarobrivam* est *Teucera*. hodiè is locus, directissimo itinere inter *Arras* & *Amiens*, dicitur *Tieure*. Porrò ab *Amiens* ad *Soissons* tendenti rectissimâ viâ, transeundum est opidum *Roye*; quod tabulæ *Rodium*. In eodem itinere, inter *Sueffiones* & *Ambianos*, Antonino est *Noviomagus*; quod *Cæsari*, in comment. ii, est *Noviodunum*, *Sueffionum opidum*: ex quo vocabulo nunc etiam contractè, ut pleraque alia, dicitur *Noyon*. unde vereor, corruptè apud Antoninum adpellari *Noviomagum*. quamquàm rectè sic vocari poterat, quia prope ripam *Aesix*: quemadmodum rectè *Noviodunum*, quia ad radicem montis. Iam verò in tabulâ, à *Sammarobrivâ* ad *Gesoriacum*, locus *Duroico Regum* est opidum *Rue*: & hinc *Adullia* vicus *Argoules*, ad *Autæum* amnem: *Latomagus* (si modò non sit *Latomagus* Antonini, quod huc non pertinet) ad flumen *Cancium* fuisse, circa opidum *Monstreul*, vel *Estaples*, conjicio ex voce *magus*. Antonini locus *Pontibus*, est *Pont à Selane*. Ex his igitur satis clarè patet *Samarabrivam* Antonini eandem esse urbem, quæ & *Ambiani* ei dicitur. Nec mirum, quòd duobus diversis vocabulis eam adfecerit. quidpe suprâ in *Rauricis* docui, circa ejus ævum hujusmodi principibus nationum per Galliam urbes, ipsarum nationum incepisse adpellari vocabulis. unde nunc antiquis, nunc nuper attributis vocabulis easdem promiscuè tunc scriptores indicarunt. Exemplum ejus rei aliud exstat apud eundem Antoninum in vrbe *Tricassorum* *Augustobonâ*, vulgò nunc *Troyes* dictâ; quam ille primo loco *Tricassos* vocat; postea verò *Augustobonam*.

*SAMAROBRI*GA nomen haud dubiè à situ traxit; quasi dicas *Pontem Samara*. Antiquitas ejus summa inde perspicitur, quòd jam ante *Cæsaris* in Galliam aduentum caput fuit gentis. ad quod dignitatis fastigium non, nisi longinquiori aliquâ celebritate, evehi potuit. *Cæsar* heic, ut in principe urbe, *L. Domitio*, *Ap. Claudio Coss.*, antio ante natum *lesum* *LIV*, è *Britanniâ* reversus, totius *Galliæ* *Comatæ* concilium peregit: legionibusque in varias civitateis distributis, ipse heic confedit; impedimentis exercitus, obsidibus civitatum, literis publicis, frumentoque omni, quod huc tolerandæ hiemis causâ devexerat, secum detentis. postea, exorto *Nerviorum* bello, *Crassum* loco rebusque dictis præfecit; legione unâ attributâ. confecto bello, ipse iterum cum *iii* legionibus ad hanc urbem trinis hibernis hiemare constituit; ut harum rerum testis est ipse comment. v. Ceterum neque urbs hæc, neque ipsa gens *Ambianorum* per vim à Romanis subacta. nam licet *x* millia armatorum ad commune *Belgarum* adversus *Cæsarem* bellum contribuerint; tamen, postquam devictis hostibus *Cæsar* in eorum fincis pervenit, mox se suaque omnia sine morâ ei dederunt; teste *Cæsare* comment. *ii*. *Marcellinus*, dicto loco, dum eminentem inter alias *Belgica* secunda adpellat urbem, eo ipso & *Remorum* *Durocortoro* præponere eam videtur, & caput facere totius provinciæ. verùm huic opinioni contrastat auctor libelli provinciarum; qui metropolin hujus provinciæ pronuntiat *Remos*, quæ est *Durocortorum* *Rhemorum*, hodiè vulgò *Reims* dicta.

Reliqua loca in *Ambianorum* finibus, jam antea memorata, sunt ista: *TEUCERA*, nunc *Tieure*; *ADULLIA* (ni vocabulum vitiatum) *Argoules*; *PONTES*, *Pont à Selane*: unde etiam nunc magna pars veterum *Ambianorum* finium inter *Sammaram* & *Autæum* amneis, comitatus titulo insignis, nomen habet *Pontien*.

His locis accedit alius, qui Antonino *CARACOTINVM*, tabulæ corruptè *Gravinum* dicitur. *Trinera* ab hoc sic se habent:

Antonini;		Tabulæ;	
<i>Caracotino</i>		<i>Gesoriaco, quod nunc Bononia</i>	
<i>Iuliobona</i>	x.	<i>Gravinum</i>	x.
<i>Loium</i>	vi.	<i>Iuliobona</i>	x.
<i>Latomago</i>	xiiii.	<i>Breveduro</i>	xviii.
<i>Romago</i>	viiii.	<i>Mediolano Aulercorum</i>
		o o 3	Antonini;

	Antonini;		Antonini;
<i>Iuliobona</i>		<i>Iuliobona</i>	
<i>Breviodorum</i>	XVII.	<i>Mediolanum</i>	XXXIII.
<i>Noviomago</i>	XVII.		
<i>Condate</i>	XXIII.		
<i>Durocassis</i>	X.		

Rotomagus, Vellocafforum quondam caput, sine controversiâ hodiè est *Roan*, nobile maris Britannici emporium. *Iuliobonam*, Caletorum quondam caput, nunc esse opidum *Diepe*; & *Breviodurum*, *Ponteau de mer*; *Noviomagum*, Lexobiorum caput, nunc *Lisieux*; *Mediolanum*, Aulercorum Ebuovicum caput, nunc *Evreux*; *Durocassos*, nunc *Dreux*; alio in opere, quod, Deo benè adnuente, de Galliâ instituetur, pluribus certisque firmabo argumentis. *Gravinum* igitur illud, inter Bononiam & Iuliobonam positum, nullus alius erit locus, quàm quod nunc opidum ad Samaræ ostium dextrâ ripâ situm, vulgari vocabulo dicitur *Crotay*. quod clariùs etiam indicat nomen apud Antoninum *Caracotinum*. ex quo in tabulâ quoque, si non totidem literis syllabisque, certè saltem CRATINUM scribendum censco.

C A P. XXVI.

De ATREBATIBUS.

20

AMBIANIS conterminos fuisse ATREBATES, antè demonstratum est. Hi quoque olim Galli. attamen quia nunc in XVII inferioris Germaniæ provinciarum numero censentur; in hoc opere describendos quoque putavi. Nomen eorum apud Ptolemæum est *A' rēbātai*, ATREBATES. Finibus à meridie cingebantur iisdem, quibus Ambiani à septentrione. Ab occasu pertinuisse ad usque oceanum, à septentrione ad Morinos, suprâ etiam ostensum est. A Morinis eos separo amne, qui apud Bononiam in oceanum evolvitur. ab hujus porrò fonte, lineâ ad flumen Legiam ductâ, quâ vicus est vulgari vocabulo *Capelle*, v millibus passuum supra Tervannam: hinc ipso Legiâ, ad vicum usque *le Venty*. Ab ortu æstivo quo limite ab Nerviorum clientibus distincti fuerint, jam antè dictum est. Includitur his nunc finibus tota Artesia: pars item Flandriæ, dextrâ Legiæ amnis ripæ adfixa; quâ opida visuntur *Ryssel*, *Donay*, *Armentiers*, *Bassee*, & *Orchies*: & Hænoniæ exigua portio, quâ opida *S. Amand*, *Bouchain*, *Arleux*, *Pecquencourt*.

Opidum Atrebatium est apud Ptolemæum *ο'εργιαου*, ORIGIACUM. quod *Orchies* nunc esse quin credam, nescio quid impediât; quando nomen tam clarè alludit. *chi* namque Gallis sonat quod Germanis *schib*, Italis *sci*, Hispanis *xi*, Anglis *she*, Polonis *szy*, Bojohæmis *sy*. cui sono quamproximè accedit Gallorum item pronuntiatio in *gi*; quæ eadem & Italis communis: Polonis verò ac aliis Sarmatici generis populis idem scribitur *zy*. proinde *Orgies* antèa fuisse puto, quod postmodum ob liquidâ r asperitatem flexum est in *Orchies*. Verùm tamen sunt nostri sæculi auctores, qui Origiacum eodem ponunt situ, quo nunc princeps Artesiæ urbs conspicitur *Arras*: eâ scilicet, uti ego suspicor, ratione ducti, quia Ptolemæo usitatum, ea tantum in Galliâ referre opida, quæ gentium fuere capita. hoc verò unicum ei in Atrebatibus opidum; ceu & ipsum gentis caput. unde postea etiam, abolito antiquo proprioque nomine, ipsius gentis vocabulo dictum *Atrebates*; & tandem, ut nunc viget, Germanis *Atrecht*, Gallis *Arras*. Verùm horum ego sententiæ haud temerè subscripserim. ex Itinerariis quidpe, Notitiâ imperii, & Libello provinciarum civitatumque Galliæ, perspicio, caput quidem gentis Atrebatium fuisse *Arras*; sed antiquo nomine dictum NEMETACUM. Notitia imperii: *Præfectus Lætorum Batavorum Nemetacensium, Atrebatibus, Belgica secunde*. Libellus provinciarum: *Belgica secunda: Me-* 50
trop. Civ. Remorum; Civ. Sueffionum; Civ. Cattellaunorum; Civ. Veromanduorum; Civ. Atravatum; Civ. Camaracensium; Civ. Turnacensium; & reliquæ. Itineraria sic habent:

Tabulæ:		Antonini;		Antonini;
<i>Tervanna</i>		<i>Tarvenna</i>		<i>Castello</i>
<i>Nemetaco</i>	XXII.	<i>Nemetacum</i>	XXII.	<i>Minariacum</i>
<i>Tencera</i>	XIII.	<i>Tornacum</i>	XXVII.	<i>Nimetacum</i>
<i>Sammarobriva</i>	XII.			<i>Camaracum</i>
				XIII.

Anto-

Antonini;	Tabulæ;
<i>Tarouenna</i>	<i>Tervanna</i>
<i>Nemetacum</i> XXII.	<i>Nemetaco</i> XXII.
<i>Camaracum</i> XIII.	<i>Camaraco</i> XIII.

Castellum & Menariacum, nunc esse Flandriæ opida *Cassel*, & *Merghem*, infra in Morinis ostendam. A *Cassel* profecturus *Arras*, recto itinere transit *Merghem*. ab hoc *Arras* usque millia sunt XXVII: & hinc *Camaracum* XXII. A *Tervannâ* etiam ad *Camaracum* versus, rectè transitur *Arras*. Sunt autem millia inter *Tervannam* & *Arras* XXXIV: hinc ad *Tornacum* XXXII. unde patet in Antonino tertium X in hoc numero vitiatum in V. *Tenceram* tabulæ, inter *Nemetacum* & *Sammarobrivam*, nunc esse vicum *Ticure*, inter *Arras* & *Amiens*, suprâ ostensum est. Erravit igitur *Ptolemæus*, *Origiacum* *Atrebatiorum* opidum, quod nunc *Orchies*, pro capite gentis accipiens. nisi fortè *Nemetaci* vocabulum apud eum interierit.

Ceterum qui *Nemetacum* idem esse arbitrantur opidum, quod A. *Hirtius*, in libro, quem ad *Cæsaris* de bello Gallico VI commentarios adiecit VII, adpellat *Nemetocernam*, sive *Nemetocennam*, toto, quod dicitur, cælo errant. hoc enim ille disertissimis verbis censeret in Belgio, quæ *Bellovacorum* fuit regio. Verba ejus hæc sunt: *His rebus confectis, ad legiones in Belgium se recepit. hibernavitque Nemetocenna.*

CAP. XXVII.

De BRIANNIS, & OROMANSACIS.

PLINIUS, ut suprâ relatum, lib. IV, cap. XVII, *Gessoriaci* pago, quem *Morinorum* fuisse proximo capite ostendam, jungit in litore *OROMANSACOS*; his *BRIANNOS*; quibus subnectit *Ambianos*. Illas duas nationes quia nec *Cæsar*, nec *Strabo* memorat; nomina earum post eorum ævum ex parte *Atrebatium* succrevisse suspicor. Partem itaque horum agrorum abscindo per lineam, ab opido *Dorlens* ad fontem *Legiæ* ductam; inde ipso *Legiæ* ad vicum usque *Capelle*: inde per suprâ dictam lineam ad fontem usque *amniculi*, qui apud *Bononiam* oceanò miscetur. hujus partis septentrionalia *OROMANSACIS*, australia *BRIANNIS* tribuo. Limitem inter utrosque constituo, *Ternium* amnem, à *Fano* divi *Pauli* defluentem, & in quem hic incidit, *Cancium*, ad exitum usque in oceanum.

Loci heic ab antiquis scriptoribus recensentur nulli; nisi qui in tabulâ, XIII mill. passuum à *Bononiâ* distitus, vocatur *LUTTOMAGVS*. id intervallum, simulque itineris tractus incidit in flumen *Cancium*, & opidum *Monstreul*. Ad flumen fuisse, patet ex voce *magus*, quæ trajectum fluminis significat.

Ceterum pro *Briannis*, vulgata exemplaria habent *Britannos*. unde quidam arbitrantur, hos è *Britanniâ* in hoc litus transmigrasse. Verum hujus rei quia nullum apud rerum auctores indicium, aut vestigium; haud temerè eorum sententiæ accesserim. Nam ante *Cæsarem*, sive ipsius *Cæsaris* tempore, nullos heic fuisse *Britannos*; facilè è commentariis ejus perspicitur. Quòd si fuissent, haud dubiè de horum quoque è *Britanniâ* in *Belgicam* transmigratione meminisset comment. V, ubi quorundam *Belgarum* in *Britanniam* transgressum memorat. Post *Cæsarem* verò si vel *Claudius*, vel alius imperatorum traduxisset; certè non minis de his in monumenta relatum fuisset, quàm de *Ubiis*, *Sicambriis*, *Cattis*, ac *Sarmatis*, in *Galliam* traductis. & *Tacitus* quoque, in vitâ *Agricolæ*, ubi in *Britannorum* originem disquirat, horum haud dubiè meminisset. Veri similis igitur est, *populos* hos partem fuisse *Atrebatium*, nomine *Briannos*: ex quo vocabulo, & gentis è regione *Britanniæ* situ, scioli quidam sibi sinxerunt *Britannos*.

CAP. XXVIII.

De MORINIS.

POST *Atrebateis*, proximi oceanis freto fuere *MORINI*, omnium *Belgarum* extremi, respectu urbis *Romæ*. hinc *Maro*, *Aeneid.* libro VIII: *Extremique hominum Morini.* & noster, *historiar.* IV: *Mosam amnem transire jubet, ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent.* item *Mela*, lib. III, cap. II: *Ab Osismiis iterum ad septentriones frons litorum respicit: pertinentque ad ultimos Gallicarum gentium Morinos.* A *Germanorum*

norum gente ac nomine quamquam eos excludat Plinius, Scaldi flumine illam finiens; tamen in hoc opere dicentur, quia nunc Germani maximam eorum finium partem incolunt. Limites ad meridiem versus, quibus ab Atrebatibus & Nerviorum clientibus Atuaticisque distincti fuerunt, item quibus ab ortu Menapios attigerunt, jam antè in istis populis descripti sunt. Ab septemtrionibus igitur, & occasu, oceano cingebantur, Selandicas usque insulas: inde ipsis insulis; quas tunc Toxandri tenuere.

De Morinorum juxta ac Menapiorum habitationibus hæc Dio lib. xxxix: οὐτε γὰρ πόλις ἔχουσι, ἀλλ' ἐν καλύβαις διαμένοντες, καὶ τὰ λιμνώματα ἐς τὰ λασιώματα τῶν ὄρων ἀναστράσσονται, πολλὰ πλείω τῶν περὶ τὴν ἑσπέρην τῶν ἑσπέρων ἐκακώσαν, ἢ αὐτοὶ ἐπέστησαν. ἐπεχείρησε μὲν ὁ Κᾶσαρ, ἔς ἐς αὐτὰ τὰ ὄρη τῶν ἑσπέρων περὶ τὴν ἑσπέρην ἀπερῶν δὲ διαστῆναι τὸ μέγιστον αὐτῶν, ἔς δὲ τὸ πρὸς ἑσπέρων μῶνα εἶναι, ἀπαίσει. Id est: Neque enim urbeis, seu opida habentes, sed in tuguriis habitantes, omnibus, qua cara habebant in monteis, densissimis silvis obstitos, absconditis, plus damni Romanis lacessentibus intulerunt, quam ipsi acceperunt. tentavit equidem Cæsar ad ipsos monteis, silvâ incisâ, penetrare: sed ob eorum magnitudinem, tum quod hiems jam adpetebat, re desperatâ recessit. Hæc pleraque Dio haud dubiè ex Cæsaribus habuit comment. III; ubi hæc leguntur verba: Eodem ferè tempore Cæsar, etsi propè exacta jam ætas erat; tamen, quòd, omni Galliâ pacatâ, Morini Menapiique supererant, qui in armis essent; neque ad eum umquam legatos de pace mississent; arbitratus, id bellum celeriter confici posse, eò exercitum adduxit. qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere instituerunt. nam, quòd intelligebant, maximas nationes, que prælio contendissent, pulsas superatasque esse; continentisque silvas ac paludeis habebant; eò se suaque omnia contulerunt. Ad quarum initium silvarum quum pervenisset Cæsar, castraque munire instituisse; neque hostis interim visus esset; dispersis in opere nostris, subito ex omnibus partibus silva evolaverunt, & in nostros impetum fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt, eosque in silvas repulerunt; & compluribus interfectis, longius impeditioribus locis sequuti, paucos ex suis deperdiderunt. Reliquis deinde diebus Cæsar silvas cadere instituit: & ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, qua erat cæsa, converfam ad hostem collocabat, & pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto, quum jam pecus atque exirema impedimenta ab nostris tenerentur, & ipsi densiores silvas peterent; ejusmodi tempestates sunt consequuta, uti opus necessariò intermitteretur, & continuatione imbrium, diutius sub pellibus milites contineri non possent. Itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis adificiisque incensis, Cæsar exercitum reduxit; & in Aulercis, Lexoviusque, reliquis item civitatibus, qua proxime bellum fecerant, in hibernis collocavit. Monteis heic Cæsar memorat omnino nullos; sed paludeis, continentisque silvas. neque verò in iis finibus, quos Morinis Menapiisque adscripsi, ne in totâ quidem Galliâ Belgicâ, tantæ sternuntur altitudinis montes, uti Cæsar cum exercitu superare nequiverit. proinde pro ὄρων & ὄρη, ex Cæsaribus testimonio legendum moneo ἐλῶν, & ἐλῆ, id est, paludum, ac paludeis: quas difficileis fuisse superatu, satis apertè ipse indicat Cæsar. Sed Menapiorum paludeis supra commonstravi. in Morinis hodiè que sternuntur haud exiguæ: quarum maximæ inter opida Brugge & Tiel, Bulscamp feld, proximæque; his versus septemtriones Maldeghem feld adpellantur: item aliæ inter opida Axela, & Hulst; quibus commune vocabulum moere, id est, 40 palus: nec minores his inter opida Nieuport & Duynkercke; quibus vulgare nomen, de groote moere, id est, magna palus: item aliæ in Ginenli comitatu, inter opida Calais, Guines, & Ardres: minores circa opidum Iperen; & passim per reliquam Flandriam.

Ceterò, opida Cæsaribus ævo nulla habuisse Morinos, testem modò audivimus Dionem. Ipse Cæsar treis eorum memorat portus. quos certo situ indicare, curæ fuerit pretium; quando tanta est super his inter interpreteis disceptatio. In comment. igitur IV; Ipse cum omnibus, inquit, copiis in Morinos proficiscitur; quòd inde erat brevissimum in Britanniam trajetum. huc naveis undique ex finitimis regionibus, & quam superiore ætate ad Veneticum bellum fecerat, classem jubet convenire. Hunc locum eundem esse, quem postea in comment. V Icium adpellat portum, haud dubium est. quidpe quum secundò in Britanniam trajetum esset; Omnem, inquit, ad portum Icium convenire jubet. ex quo portu commodissimum in Britanniam trajetum esse cognoverat, circiter millium passuum xxx à continenti. Cognoverat videlicet, quum primò trajiceret. tunc enim, antequàm trajiceret, commodissimum portum facis cum explorasse, haud dubium est. Hunc verò tria diversis temporibus diversa obtinuisse nomina, apud auctores reperio. primum fuit I C I I, modò dictum, à Cæfare ac Strabone ei tributum: alterum G E S S O R I A C I, à pluribus memoratum: tertium B O N O N I Æ, à posterioris sæculi scriptoribus traditum; quod etiamnum tenet, vocaturque vulgò Gallis incolis Boulogne, Germanis proximis Buenen. At tria hæc nomina varie

variè interpretes variè in varias distraxère parteis. quorum errores dilucidius erunt indicandi, quò nostra firmius stabiliatur opinio. Ac eorum equidem sententia, qui *Icium* volunt esse Flandriæ nunc opidum *Brugge*; item eorum opinio, qui ejusdem regionis opidum *Sluys*; irritu potius transmittendæ sunt, quàm argumentis rationibusque refellendæ. nec minor tamen eorum est vecordia, qui audent adfirmare, *Icium* portum ad opidum antiquitus existisse, quod in mediterraneis nunc *Fanum Audomari*, vulgò *S. Omer*, nuncupatur; litoribus hinc proximis XVII millia passuum recedentibus. *persvasi*, inquit *Ortelius* in thesauro geographico, *partim ex loci situ; qui, quum valde humilis sit, præalta tamen litora urbem quodammodo cingunt, & sinum maris olim capacissimum fuisse indicant: partim ex urbis nomine, quo Sithicu vocitabatur, quasi dicas sinus Ithii.* quibus tantum *Ortelius* adhibuit fidei, ut aliis etiam documentis atque rationibus rem comprobare conatus sit. *His addam*, inquit, *distantiam, que est ab hoc opido ad proximam Britannia insula continentem, ad amussimum CCCXX stadiis, que illi Strabo lib. IV tribuit, hodiè quadrare. Cæsar eam XXX millium pass. facit: Plinius L: Dio, lib. XXXIX, VI millibus auget.* Sed age; si huc usque olim litus oceani, & si ab *Audomari* fano brevissimus quondam in insulam trajectus; scindas oportet omne id terrarum, quod ab opido *Pont à Selane*, sive ab *Autæi* fluminis ostio, rectâ lineâ ad opidum usque Flandriæ *Nieupoort* protenditur: quasi hoc antiquitus sub oceano absconditum fuerit. hac quidpe demum ratione litora utrimque ita reducta erunt, uti *Fanum Audomari* facilè proximum Britannia è Gallia credatur. At hoc si feceris; ostendas mihi

20 velim, quonam postea modo, litoribus XXVI millia passuum recedentibus, (tot namque numerantur millia inter dictum *Fanum* & extremum versùs Britanniam litus, quod est ad munimentum *Blacknes*) arena maritima cum amnium complureis fontes, tum arva, pascuaque lætissima, & densissimos saltus, qui in comitatu Bononiensi visuntur, tam benignè produxerit; & quod omnium maximè mirandum foret, solum saxosum, & sublimeis colles, qui per omnem dictum comitatum sternuntur, litusque præruptum inter dicti amnis *Autæi* ostium & *Caletum* opidum, extulerit. quarum sanè rerum vel minima ridiculam hanc sententiam satis convellere poterat. Jam verò, si *Fanum Audomari Icium* est portus *Cæsaris*; quæro, qui factum, uti *Ptolemæus Icii promontorii* adpellationem tribuerit ei litori, quod est inter vicum *Sangate* & dictum munimentum *Blacknesse*: ut patet ex ejus tabulis

30 Gallia ac Britannia. certè, nisi fatearis à vicino portu promontorium sic cognominatum, nugas ages. At hoc saltem notandum erat, oceanum Germanicum jam inde à multis ante *Cæsaris* ætatem annis, ut infra ostendetur, plus invehì his oris, quàm avehì consuevisse: cujus rei monumenta sunt insulæ *Selandicæ*, *Hollandicæ*, *Frificæ*, & *Holfaticæ*. Frustra igitur est, quòd *Fanum Audomari Icium* fuisse portum contendas, litora certè saxosa, quæ hodiè ad fretum hoc conspicuntur, ab ultimo usque rerum initio, vel saltem à terrarum inundatione, ad hæc nostra tempora existisse, nemo, nisi mentis errore implicitus, in dubium traxerit. Sed *Ortelius*, mutatâ postmodum opinione, in tabulâ geographicâ, quâ *Vetus Belgium*, ut ipse vocat, exhibuit, in extremum illud litus, ad promontorium *Ptolemæi Icium*, ubi nunc visitur vicus vulgari vocabulo *Vitsan*, *Icium* reduxit portum: duobus aliis

40 juxta constitutis; altero *Bononiae* nomine, recto quidem situ; altero *Gessoriaci*, ad *Caletum* opidum. quàm rectè, mox patebit. *Icium* certè malè dicto promontorio adfixit. Rationes, quibus *persvasus* id fecerit, tres ei haud dubiè fuerunt: quarum una, quia brevissimum inter hoc & proximum Britannia litus erat intervallum; altera, quia *Ptolemæus* promontorium *Icium* heic collocat; tertia, quia vocabulum *Vitsan* vestigium antiqui nominis servare videbatur. Primam quod attinet; notandum erat, *Cæsa*rem non brevissimum tradere inter *Icium* portum & proximam Britanniam intervallum; sed brevissimum commodissimumque trajectum. Brevissimum equidem intervallum est, inter dictum Gallia litus, & Britannia vicum *S. Margaret*, seu promontorium juxta situm, quod vulgò vocatur *the Nasse*. verùm hinc inde classi seu navibus trajectus non datur, importuoso utrobique litore.

50 quamobrem vehementissimè fallitur, quisquis à dicto litore solvisse tantâ cum classe *Cæsa*rem arbitretur. At portus, maximam solvendi adpellendique commoditatem præbentes, sunt proximi inter se, è Britannia *Dubris*, vulgò incolis *Dover*, è Gallia *Bononia*. hic igitur commodissimus *Cæsa*ri, idemque brevissimus è *Morinis* trajectus in insulam dictus est. Sic & *Plinius*, lib. IV, cap. XVI, *Britanniam abesse*, tradit, à *Gessoriaco Morinorum gentis litore, proximo trajectu, L mill. passuum*: quum tamen *Gessoriacum*, quam *Bononiam* esse mox ostendam, non proximum sit litus; sed dictum *Ptolemæi* promontorium *Icium*. sic idem *Plinius*, lib. V, cap. I, *Tingi Mauritanie opidum, à Belone, Bæticæ opido, abesse ait, proximo trajectu, XXX M. P.* quum tamen in præmio libri I I I, fretum *Gaditanum* quinque tantum

tantum millibus in latitudinem patere adfirmet, ex traditione Turannii Graculæ, juxta geniti. Quamquam Plinius in dictis verbis non Dubrensem sed Rutupensem intellexit Britannæ portum; ut infra ostendam. Cæsarem autem adpulisse Dubrin, satis aperte commentarios ejus rimantibus liquet. Com. iv, quum Britanniam peteret; *His constituit, inquit, rebus, nactus idoneam ad navigandum tempestatem, tertiam ferè vigiliam solvit, equiteisq. in ulteriorem portum progredi, & navem conscendere, ac se sequi jussit. ab quibus quum paullo tardius esset administratum; ipse horam circiter diei xv cum primis navibus Britanniam attingit: atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit. cujus loci hæc erat natura: Ad eò montibus angustis mare continebatur, uti ex locis superioribus in litus telum adjici possent. Hunc ad egrediendum minus idoneum arbitratus locum, dum reliqua naves eò convenirent, ad horam ix in anchoris expectavit. & mox: Dato signo, & sublati anchoris, circiter millia passuum viii ab eo loco progressus, aperto ac plano litore navem constituit.* Totum scilicet hoc litus Cantii diligentiori oculo si perlustres, haud facillè locum invenias, in quem æquè Cæsaris ista quadret descriptio, quam in Dubrensem portum. quidpe, quamvis nunc montibus angustis mare, ut olim, non contineatur; manet tamen inter montes angusta vallis, fundens amnem, qui, ut olim, nunc etiam portum efficit, licet exiguum; ad quem proximus è Galliâ trajectus. superiori autem ævo mare altius, quam nunc, inter angustos istos montes ascendisse, testantur tum annales Dubrensiæ, tum anchoræ ferræ ac tabulæ navium superioribus annis hæc eruta. Quapropter superiora ista loca, ex quibus telum in litus adjici poterat, intelligenda sunt, hinc mons, cui castellum superstructum, inde verò alter, opido Dubrensi imminens; in quo antiqui phari rudera admodum attenuata visuntur. Litus autem illud apertum, ac planum, in quo navem Cæsar constituit, militemq; exposuit, nullum aliud esse potest, quam quod hodiè paullo minus xv millibus passuum à Dubri incipiens, plus toridem millibus in septemtriones versus porrigitur. quod idem litus hodiè, apertum ac planum, ne satis commodum hosti præbeat adpulsum, tribus munitum est castellis, quibus nomina *Walmer, Deale, Sandowne.* Sed clarius hoc redditur à Dione: qui prædicto lib. xxxix ita scribit de eodem Cæsare: καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καὶ τὸ ἐπιπέδον ἐπέβη, καὶ τὸ πρῶτον ἐπιβὰς τὸ ἐπὶ τοῦ ἐξ ἡδὲ, προσέειπεν, οἱ δὲ βρεταννοὶ τὸ ὄπισθεν ἐν αἰσὶν ἄπο τοῦ ἰσθμοῦ, τὰς κατάρας ἀπέβη, τὰς πρὸ τῆς ἡμετέρας ἕβης, πρὸς τὴν ἀβὸν ἀνεβή ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ πρὸς τὸν ἰσθμὸν. ἐπὶ τῇ παρακειμένῳ. Hoc est: *Et cum peditatu quidem, quam maxime id fieri oportebat, trajecit. non tamen eò loci adpulsi navem, quò ex usu erat. Britanni quidpe, famam adventus ejus præceptâ, omnes ad egrediendum idoneos locos occupaverant. Itaque Cæsar promontorium quoddam, in mare procurrens, circumvectus, ex alterâ ejus parte accessit. Promontorium hoc est id quod Diodoro, Straboni, & Ptolemæo Cantium, hodiè inter Dubrim & vicum divæ Margareta, vulgò vocatur *the Nasse*; ut supra dictum. Dubrim igitur Cæsar, antequam trajiceret, commodissimum esse portum exploraverat: ex mercatoribus scilicet; è quibus unis cognoscere id poterat. nam dicto comment. iv, *Magno, inquit, sibi usui fore arbitrabatur, si modò insulam adisset, genus hominum perspexisset, loca, portus, aditus cognovisset; quæ omnia ferè Gallis erant incognita. neque enim temerè, præter mercatores, illò adit quisquam: neque iis ipsis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ sunt contra Galliam, notum est. Itaque convocatis ad se undique mercatoribus, neque quanta esset insule magnitudo, neque quæ aut quanta nationes incolerent, neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur, neque qui essent ad majorum navium multitudinem idonei portus, reperire poterat. nempe, quia plerumque unum Dubrensem portum petebant. quò referendum illud in comm. v: *Insula naturâ triquetra; cujus unum latus est contra Galliam. hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium (quò ferè omnes ex Galliâ naves adpelluntur) ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat.* Sed ad Icium Galliæ portum revertor. Hunc Bononiam esse, supra equidem dixi. at inquires; Caletum, quod vulgò Gallis incolis *Calais* vocatur, commodus est portus, hodièq; comiteu frequenti celeberrimus, propiorq; Britannico litori, quam Bononia. hunc igitur, quid impedit, quin Icium Cæsaris intelligam? Propius Caletum esse Britannicæ, quam Bononiam, equidem fateor; celebrioremque nunc Caletanum comineatum, haud abnuo. verùm, quod ad commoditatem attinet, satis constat, superioribus annis ad eò incommodum fuisse hunc portum, uti manu arteq; commodiorem efficere incolæ opus habuerint; mole productâ è sabulo tam fluido, quod venti pariter undæque in portum provehunt, uti nihil incolis certius videatur, quam paucis abhinc annis omnem obstructum iri portum. Nec facillè uspiam legas, ante ævum Philippi, comitis Bononiensis, qui Caletanum opidum primis mœnibus cinxisse traditur, trajectus hinc vulgares in Britanniam factos. Remoto itaq; atq; sublato Caletano portu, qui superiori sæculo nullus, aut admodum incommodus fuit; unus manet portus BONONIA: unde commodissimus Cæsari in Britan-**

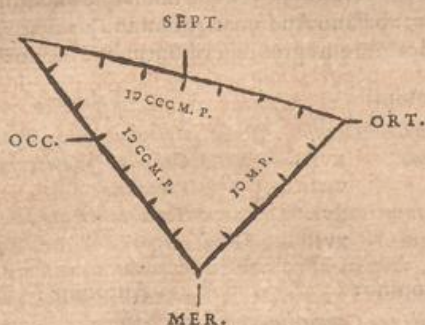
Britanniam trajectus. hunc esse eundem, qui antè GESSORIANUS dictus, apertè docet auctor tabulæ itinerariæ, his verbis: *Gesoriaco, quod nunc Bononia*. cui cur Ortelius & alii fidem abrogarint, haud equidem perspicio. Probus auctor, si temporis librorumque injuriis liberaretur, & aut ipse Antoninus, cujus simile itinerarium exstat, aut saltem ei coætaneus, majorem certè debuit mereri fidem, quàm cujus auctoritatem tam temerè damnes. Sed ex hujus testimonio satis constat, *Bononiam esse Gesoriacum*. unde omnes solitos fuisse Romanos in Britanniam trajicere, satis liquet ex eo, quòd itinera Romanorum eò duxerunt; testibus Antonino & dictà tabulà: item Tranquillo Svetonio, qui de Claudio imperatore (qui primus Romanorum imperatorum post Jul. Cæsarem fretum hoc trajecit, insulæque majorem partem perdomuit) sic testatur in vitâ ejus: *A Massiliâ Gesoriacum usque pedestri itinere confectò, inde transmisit*. Sic Mela (qui geographica sua eodem tempore prodidit, quo Claudius Britanniam subjugavit; teste ipso, lib. III, cap. VI) de eodem loco, dicto lib. III, cap. 11: *Ab Ossimis iterum ad septentriones frons litorum respicit: pertinentque ad ultimos Gallicarum gentium Morinos: nec portus, quem Gesoriacum vocant, quidquam habent notius*. Iam verò nihil probabilius, quàm Claudium ex eodem voluisse solvere portu, quem quondam Lulius transmittendo exercitui commodissimum expertus fuerat. quo experimento ceteri quoque Romani perdocti, perpetuò eundem observarunt trajectum; nisi quòd pro Dubrensi in Britannia portu, Rutupinum, qui nunc est *Sandwich*, sæpiùs petierunt. Plinii illud disertissimo demonstratur testimonio. is lib. IV, c. XXXII, ubi Europæ univèrsæ mensuram persequitur; *Est autem, inquit, ipsius Italia, ut dixi, XII M. XX ad Alpes. unde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quâ videtur mensuram agere Polybius, XI M. LXVIII*. Quibus verbis haud obscure significat, unum tantum fuisse in Morinis portum, ex quo in Britanniam trajectus. nam plures, aut saltem duo si fuissent, *Gesoriacus, & Icinius*; proprio nomine haud dubiè alterutrum indicasset, quem ex duobus intelligeret. Sic item Marcellinus lib. XX: *Et quoniam, quum hæc ita procederent, timebatur Lupicinus, licet absens, agensque etiam tum apud Britanos, homo superbae mentis, & turgidus; eratque suspicio, quòd, si hæc trans mare didicisset, novarum rerum materias excitaret: notarius Bononiam mittitur, observaturus sollicitè, ne quisquam fretum oceani transire permetteretur*. Vnam scilicet Bononiam observaret, quia nullus alius trajectus. Sic Olympiodorus, in historiâ Honorii senioris & Theodosii Honorique junioris, de Constantino tyranno loquens: *Τὰς Βρετανίας ἐδάους, περιεῖπεν ἅμα τῆς αὐτῆς ἐπὶ Βονωνίαν μέλι, ἔτι καὶ κερδύλλω, τῷ Ἰσχυρασίῳ, καὶ πρῶτῳ ἐν τῆς Ἰταλίας ὄρει κερδύλλω*. id est: *Relictis Britanniis, trajecit cum suis ad Bononiam; quod maritimum est, ac primum in Gallorum finibus opidum*. Quo ex loco satis perspicitur, Caletum opidum tum temporis exstitisse nullum. Constat igitur jam, unum antiquis temporibus fuisse in Morinis portum, ex quo in Britanniam transmissuri Romani solvere consueverunt. Hic primum, quum Cæsar res in Gallia gereret, inque insulam trajiceret, Icinius dictus fuit, sive ICINUS, seu ITINUS. variant quidpe exemplaria Cæsaris juxta & Græcorum auctorum: Ptolemæus enim Ἰκίον habet, per κ. Strabo verò, qui omnia ferè de his oris è Cæsaris commentariis desumpsit, Ἰτιον, per τ. utra scripturâ sanior, haud temerè dixerim: in utramque certè vocem fluxa est conjectatio. Nomine hoc, post Cæsaris ævum mutato, GESSORIANUS portus adpellatus fuit. Quando nomen mutaverit, haud facile dispectu est. nam Strabo equidem, sub Tiberio imperatore opus suum geographicum condens, nomen *Itii* refert lib. IV. at quia hunc è Cæsaris commentariis pleraque, quæ de his locis scripsit, desumpsisse certum est; haud facilè dixeris, an idem nomen in Tiberii usque principatum duraverit, nec ne. Svetonius, Claudium à Gesoriaco transmisisse, tradit. verum, quia hic quoque multis annis post Claudii principatum scripsit; æquè in ambiguo est, utrum recens vocabulum, ac tum demum natum prodiderit; an verò antiquum, quod jam inde à Claudii tempestate obrinuerat. Ceterum *Gesoriacum*, quibusdam in exemplaribus Flori, lib. I, cap. XI, legitur *Gesoriacum*. utrum rectè, nec ne, haud satis scio. Video tamen apud Melam, loco suprâ dicto, & apud Antoninum, & in tabulâ, uno tantum scribi s, GESSORIANUM: item apud Ptolemæum lib. VII, in descriptione Europæ tabulæ tertiæ Γησορίαν. libro verò II, in descriptione Galliarum Γησορίαν, *Gesoriacum*. At quia barbarum fuit vocabulum, sive peregrinum; utrovis modo rectè scripseris Latinè. In tabulâ quidem mendosum est *Gesogiaco*, pro *Gesoriaco*; & apud Antoninum, uno in loco à *portu Gesorigensi*, pro *Gesorigensi*: nam apud eundem antea est *Gesoriaco*. In Panegyrico, Maximiano imperatori dicto, idem locus vocatur *Gesorigia*; credo inde, quòd Celticâ lingvâ dicebatur *Gesorigich*, & variante dialecto *Gesorigick*. Omnium corruptissimè legitur in Notitiâ imperii, portus *Aspaticus*, pro *Gesoriacus*. Pagum fuisse *Gesoriacum*, testatur Plinius lib. IV, c. XVII: *Menapii,*

Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur. Ex hoc loco magnus vir, mihi quondam amicissimus, Josephus Scaliger, in quemdam Aufonii locum commentans; Pleraque, inquit, Gallia olim non solum per civitates, sed per pagos habitabatur. sic apud Plinium pagus Gessoriacus intelligitur non de uno vico, sed de magno modo agri, atque adeo de una gente, quantumvis numerosa. nam sine dubio totus ille tractus, qui pertinet à Normannis Belgis ad Bononiam, dicebatur Gessoriacus pagus. Bononiam verò Gessoriacum dictam fuisse, charta notitia imperii facile declarat. in eà enim scriptum, Gessoriacum, quod nunc Bononia. Ne credas, unquam Bononiam Gessoriacum dictam fuisse: semper enim eam adpellationem habuit. Sed esse urbem seu civitatem pagi Gessoriaci. Sic possumus dicere Bituriges Vibisci, quod nunc Burdigala: non quòd Burdigala sit Bituriges Vibisci; sed quòd Biturigum Vibiscorum. Sic Bononia non est Gessoriacus: sed Gessoriaci pagi. Hæc uti satis probentur, vehementer ego vereor. Ac primum certè in eo satis enormiter erratum, quòd Morinorum fines ad Normanniam usque extenduntur. nam & Ambiani, & Atrebatenses quondam, post verò hos Brianni, & Oromansaci, inter Normanniam ac Bononiam, litus oceani accoluerunt. Burdigalam posse adpellari Bituriges Vibiscos, quia fuit Biturigum Vibiscorum, id equidem facile concesserim; quando etiam alia per Galliam opida posteriori sæculo ipsarum nationum nominibus adpellata fuisse, supra ipse ostendi. verum id eà ratione istis in opidis factum, quia suæ quodque nationis fuere capita: quod de Bononiâ haud temerè adfirmaveris: quidpe Ptolemæus, præcipua cujusque nationis opida per omnem Galliam enarrans, in Morinis unam recenset Tervannam; ceu & ipsam nationis suæ caput. unde in libello etiam provinciarum civitatumque Galliarum, Moriniam adpellatur civitas, alia ab civitate Bononiensium: quemadmodum in eadem provinciâ Belgicâ secundâ, Remorum, Sueffionum, Veromanduorum, Atravatum, Salvaneorum, & Ambianensium civitates, suæ quodque nationis capita. Tum verò opida illa, quæ nationum suarum nominibus adpellata fuerunt, antiqua sua ac propria vocabula prorsus amiserunt: quod de Bononiâ nullo modo dici potest. multo quidpe recentius Bononiæ vocabulum, quàm Gessoriaci. Sed vocem pagus, sæpè vicum antiquis scriptoribus significare, vulgò notum est. Gessoriacum locum fuisse, sive vicum, ædificiis constructum, ad quem commodissimum in Britanniam trajecturis portus, non verò regionem integram, latè patentem; testatur disertè contra Scaligerum Svetonius, prædicto in loco; *A Massiliâ, inquit, Gessoriacum usque pedestri itinere confecto, inde transmisit.* item Florus dicto lib. 1, cap. xi; ubi comparationem facit inter primordium imperii Romani & summum ejus fastigium: *Idem tunc Fesula, quod Carræ nuperi idem nemus Aricinum, quod Hercynius saltus; Fregella, quod Gessoriacum; Tiberis quod Euphrates.* Locum scilicet cum loco, non regionem cum regione confert. Fregella autem opidum erat Latii. Sic Plinius quoque lib. ix, cap. xvi, de Britannia, *Hæc abest, inquit, à Gessoriacum, Morinorum gentis litore, proximo trajectu, LM;* certum locum, quem postea cap. xxii portum Morinorum Britannicum adpellavit, indicare voluit, non verò regionem. ad similitudinem Antoninus & tabulæ itinerariæ auctor certum locum, certis passuum millibus à proximis locis distantem, designare voluerunt; non integræ regionis tractum. sic denique Ptolemæus quoque Gessoriacum suum, *Ἰνδὸν Μορίων,* id est, NAVALE MORINORUM: quod vocabulum non toti latioris regionis tractui, sed certo portui attribueret voluit. Notandum heic tamen in Ptolemæo; quemadmodum mirus in reliquis etiam Galliarum ordinandis turbator, sic Icio quoque promontorio perperam Gessoriacum navale eum postposuisse.

Ceterum celeberrimum frequenti è Gallia in Britanniam commeatu fuisse hunc vicum, ex quo Claudius imperator magnam insulæ partem Romano imperio subjecit, splendidisque ædificiis, quibus Romanorum duces, legati, ac præfecti insulæ exciperentur, exornatum, haud dubium est. quapropter ad hunc etiam locum pertinere arbitror, quæ Plinius, lib. xi, cap. 1, de Morinis narrat, his verbis: *Sed quis non jure miretur arborem, umbra gratiâ tantum, ex alieno petita orbe? Platanus hæc est: per mare Ionium in Diomedis insulam, ejusdem tumuli gratiâ, primum in vecta; inde in Siciliam transgressa, atque inter primas donata Italia: & jam ad Morinos usque per vecta; ad tributarium etiam pertinens solum, ut gentes vectigal & pro umbrâ pendant.* Ex dictâ celebritate pagus tandem evasit opidum, jam secundum mutato nomine, BONONIA dictum. quod nomen primi scriptorum retulerunt, Eutropius, lib. ix, in vitâ Diocletiani imperatoris; auctor tabulæ itinerariæ; & Marcellinus lib. xx, Constantio Augusto x, Juliano III Coss. id est, anno Christi cccclx. Panegyricus incerti auctoris, Constant. Aug. dictus, disertè id Bononiense adpellat opidum: & prædictus Olympiodorus in historiâ Honorii senioris, & Theodosii, Honoriique junioris, *Ἰκίο;* ut supra relatum: eodemque vocabulo Sozomenus lib. ix, in eadem historiâ, hinc in libello provinciarum

ciarum civitatumque Gallia, inter primarias Belgicae secundae civitates computatur *civitas Bononiensium*, proxima à civitate Morinùm, quæ fuit *Tervanna*. ut mox infra ostendetur.

At postquam Bononiam fuisse Gessoriacum, eundemque Icium portum, Cæsaremque hinc Dubrim adpulisse, satis abundeque ostensum est; de distantia nunc etiam inter hæc loca, quia tam diversa auctores tradere videntur, paucis indicandum. Nulla sanè ratio erat, cur Cæsaris eà de re fides in dubium vocaretur; quando is imperator Rom. exercitus, ipse oculis suis lustravit, & quater fretum hoc ultro citroque cum exercitu emensus est. Ego equidem, quum sæpius idem ultro citroque trajicerem, diligentiori curâ latitudinem ejus notavi. ac nuper, quum hæc eadem commentantem, generis nobilitate, rerum multarum usu, & animi prudentiâ splendidissimus Thomas Wallerus, piæ memoriæ, equestris dignitatis vir, arcis Dubrensis & v. portuum in Angliâ propræfectus, me per aliquot menses apud se in eadem arce per summam humanitatem detineret; occasione eâ oblatâ, quamcuratissimè omnes, qui certiore aliquam rationem reddere poterant, maximè verò nautas, eà de re percunctatus sum. sic tandem ex uno atque constanti omnium ore reperi: Brevissimum intervallum inter promontorium insulæ vulgò dictum *the Nasse*, vico *S. Margaret* proximum, & promontorium Gallia, vulgò adpellatum *Blacknes*, *xxii* circiter esse milliarium Anglicorum; quæ totidem respondent millibus passuum Romanorum: proximum autem trajectum, inter Caletum & Dubrin, *xxviii* milliarium: commodissimum denique, inter Bononiam & Dubrim, quâ Cæsar meavit, mill. *xxxii*; quæ æqua fermè est mensura Cæsaris. Hac igitur ratione tandem ad veram ejus de portu *Icio* mentem penetravimus: qui postmodum *Gessoriacus*, postremò *Bononia* dictus. De cetero quod Plinium ac Dionem attinet; miror ego, neque Ortelium, neque alios illos, quibus temerè credidit Ortelius, hac de re legisse *Æthicum*, vel *Orosium*, vel *Bedam*. *Æthicus* in descriptione Europæ, & *Orosius*, lib. 1, cap. 11, sic aiunt: *Britannia habet à meridie Gallias. cujus proximum litus transmeantibus civitas aperit, quæ dicitur Rutubi portus. unde haud procul à Morinis in austro positos Menapios Batavosque prospectat.* Beda verò, in historiâ Anglorum, lib. 1, cap. 1, ita: *Britannia habet à meridie Galliam Belgicam. cujus proximum litus transmeantibus aperit civitas, quæ dicitur Rutubi portus: qui portus à gente Anglorum nunc corruptè Reptacestr vocatur; interposito mari à Gessoriaco, Morinorum gentis litore, proximo trajectu, milliariorum quinquaginta; sive, ut quidam scripsere, stadiorum quadringentorum quinquaginta.* Plinii hæc eum intelligere 1 millia passuum, & Dionis *κεδίας πενήκοντα ἢ πεπεσίσς*, nemini dubitare licet. Patet igitur ex his *Æthici* *Bedæ*que verbis satis clarè, proximum illum Plinii trajectum, non inter proxima fuisse promontoria; quorum hoc in Gallia *Icium*, illud in Britannia *Cantium* vocatur: sed inter duos portus, *Gessoriacum*, & *Rutupias*. quorum hunc hodiè esse opidum *Sandwich*, vel potiùs ruinas castelli haud procul sitii, vulgari vocabulo *Richborough*, (quod veteris nominis vestigia quodam modo servat) satis validis certisque documentis à doctissimo viro, *Guilielmo Camdeno*, in Britannia descriptione, demonstratum est. Inter dictum autem castellum, & opidum Bononiam, navigatio est millium paullo minùs 1. Dionis equidem, prædicto lib. *xxxix*, verba de Britannia hæc sunt: *Ἡ δὲ δὴ χωρὶς αὐτῆ ἀπὸ τῆς ἡπειρῆς τῆς Κελτικῆς, καὶ Μορίνης, κεδίας πενήκοντα ἢ πεπεσίσς, τὸ σωτομώτατον.* id est: *Hæc regio abest à continente Belgica, quâ Morini incolunt, stadiis ccccl, ad minimum: id est, si Plinianâ ratione computes, millibus passuum lvi, cum passibus ccl.* Sex millia cæque passus licet ultrâ, quam Plinius, addidit; tamen hanc distantiam haud dubiè de proximo trajectu inter dictos portus acceperat: quam postea perperam duobus supra dictis promontoriis tribuit. *Ptolemæus* certè, in tabulis Gallia & Britannia, inter eosdem portus intervallum ponit millium passuum *liv*. At verò *lx* millia passuum intellexisse Dionem, non dubito. supra quidpe, in proœmio libri 1, ostensum est, *vii* ipsum stadia cum dimidio in unum milliare contribuere. *Strabonis* verba, lib. *vi*, hæc sunt: *Παρὰ τῆς Μορίνης ἐστὶ καὶ τὸ Ἰκίον ὡς ἐρητύατο ναυαριθμῶ καὶ ἄρ ὁ ἴστος, ἀδείρων εἰς ἦλον. ἡ δὲ ἰσὶ ἀνήχθη, καὶ τῆ ὑπερβαίει κατῆρε, ὡς ἐπὶ πλείω ἄραι, τ καὶ εἰς ἴστος ἐ δὲ ἀπὸ πλείω. hoc est: *Apud Morinos est Icium: quo navali est usus divinus Cæsar, quum in insulam transmitteret. Solvit autem noctu: & postridiè circa horam iv adpulit ad insulam; navigatione cccxx stadiorum perfectâ.* Hæc equidem partim falsa, partim satis rectè ac verè memorata: modò rectè ab Ortelio & aliis intellecta fuissent. Cæsar, ut supra retuli, tradit, se horâ circiter diei *iv* Britanniam attigisse; nempe ad Dubrensem portum, ut supra ostensum. hinc verò se horâ *ix* circiter millia pass. *viii* progressum, aperto ac plano litore naveis constituisse, militemque exposuisse; id est, ad supra dictum castellum *Sandowne*, quod *viii* millibus à Dubrensi portu abest. Ab *Icio*, sive Bononiensi portu, *xxxii* esse dixi millia ad Dubrim.*

10

Tertius heic angulus, inter septemtriones occasumque solis Cæsaris ex sententiâ positus; quomodo Germaniam spectaverit, quod ille tradit, equidem ego haud video. Ita sanè; quammaximè Germaniam (intellige veterem, in Norvagiâ) spectat, apud Orcades insulas, si verum germanumque toti insulæ tribuas situm. unde rectissimè Tacitus, in vitâ Agricola: *Britannia spacio ac caelo in orientem Germaniæ, in occidentem Hispaniæ obtenditur: Galis in meridiem etiam inspicitur: septemtrionalia ejus, nullis contra terras, vasto atque aperto mari ripulsantur.* Sed & ipse Cæsar scire poterat, Germaniam non in occasum æstivi solis à Rheni ostiis prospicientibus esse sitam, Britanniaque ab septemtrionibus obtensam: modò paullo diligentius ea, quæ erant perscribenda, cum animo reputasset. At de incuriâ ejus in conscribendis commentariis suis alibi commodiore loco esse poterit sermo. nunc ad institutum revertor. Cæsar igitur, dum inferiorem vocat angulum, qui in meridiem prospicit: alterum illum, qui in orientem versûs est ad Cantium, superiorem sese intellexisse, liquidò indicat: & quia ea insulæ pars, quæ propius est solis occasum. inferior eidem dicitur; superior haud dubiè est quæ in ortum spectat. unde jam concludo: superiorem sive ulteriorem ab Icio seu Bononiâ portum itidem fuisse versûs ortum; vel potiùs septemtrionem: non attollitur enim litus hoc, à Bononiâ & meridiè procedendo in ortum, sed septemtrionem. & quia VIIII millibus passuum inde distitum tradit, haud dubito, quin idem fuerit, quem nunc in comitatu Bononiensi vulgò incolæ dicunt *le havre d'Ambleteul*, id est, *portum Ambleteliensem*. Hinc jam est, quod Cæsar XVIIII *onerarias naveis ex eo loco millibus passuum VI. I. vento detentas* fuisse ait, quò minùs in eundem portum pervenire possent. scilicet vento, qui versûs septemtrionem in Britanniam navigantibus, & mox Cæsari, operam dabat, tenebantur, quò minùs versûs meridiem in Icium portum navigarequirent. Hæc igitur de secundo portu.

De tertio in commentar. IV, quum ex insulâ in continentem regrederetur Cæsar; *Ipse idoneam*, inquit, *tempestatem nactus, paullo post mediam noctem naveis solvit. quæ omnes incolumes ad continentem pervenerunt. Ex his oneraria dua eosdem portus, quos reliqua, capere non potuerunt; sed paullo infra delata sunt.* Eisdem portus, id est, Bononiensem & Ambleteliensem capere nequiverunt; sed paullo infra Bononiam delata sunt. Proximus infra Bononiam, versûs meridiem, portus est in ore fluminis Cancii, ad quod hodiè opidum vulgari vocabulo *Estaples*. in hunc duas istas naveis delatas opinor. Hinc igitur *ex navibus*, ut inquit Cæsar, *quum essent expositi milites circiter ccc, atque in castra, Bononiam, contenderent; Morini, quos Cæsar, in Britanniam proficiscens, pacatos reliquerat, spe prædæ adducti, primò non ita magno suorum numero circumsteterunt; ac, si sese interfici nollent, arma ponere jufferunt. quum illi, orbe factò, sese defenderent, celeriter ad clamorem, hominum circiter millia VI convenerunt. Quà re nuntiatâ, Cæsar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit. Interim milites impetum hostium sustinuerunt; atque ampliùs horis IV fortissimè pugnaverunt: & paucis vulneribus acceptis, complureis ex his occiderunt. Postea verò quàm equitatus in conspectum venit; hostes, abjectis armis, terga verterunt: magnusque eorum numerus est occisus.*

Hi igitur tres sunt Morinorum portus, à Cæsare memorati. de quibus in univèrsam sic comment. V, quum secundo in Britanniam trajecturus esset: *His rebus gestis, Labieno in continente cum XII legionibus & equitum millibus XI relicto, ut portus tueretur, & rei frumentaria provideret; & quæ sequuntur.*

Ceterum opida Cæsaris ævo Morinos nulla habuisse, jam antè ostensum est. post Cæsarem primum memoratur Ptolemæo *Ταρβαννα*, *TARVANNA*; quod apud Antoninum aliàs *TARVENNA*, aliàs *TAROVENNA*, in tabulâ *TERVANNA* adpellatur. Destructi

per Carolum Quintum imperatorem vestigia hodiè que visuntur in Artesiâ, ad Legiam flumen, VII mill. passuum ab Fano Audomari, nomine *Teroanne*.

Itinera porrò per Morinorum agros describuntur hoc modo:

Antonini;	Tabulæ;
<i>A portu Gesoriacensi</i>	<i>Gesogiaco, quod nunc Bononia</i>
<i>Tarvenna</i> XVIII.	<i>Castello Menapiorum</i> XXIII.
<i>Castello</i> VIII.	<i>Virovino</i> XII.
<i>Viroviacum</i> XVI.	<i>Turnaco</i> XI.
<i>Tornacum</i> XVI.	

Antonino:	Antonino:
<i>A Castello per Compedium</i>	<i>Castello</i>
<i>Tornacum usque:</i>	<i>Menariacum</i> XI.
<i>Minariacum</i> XI.	<i>Nimetacum</i> XVIII.
<i>Tornacum</i> XVIII.	<i>Camaracum</i> XIII.

Ex his in Morinorum agro fuerunt, præter *Gesoriacum* & *Tarvennam*, jam antè dicta, *Castellum*, *Menariacum*, & *Viroviacum*.

CASTELLUM hodiè nomen servat, paullo tamen emollitum, & in *s* mutato, vulgò *Cassel* dictum. Romanorum id esse opus, ipsum nomen Latinum prodit. Ab hoc ad *Gesoriacum* millia sunt xxxiv, ad *Tervannam* xiv. in primo igitur Antonini itinere x corruptum est in *v*; & in primo item tabulæ tertium x interiit.

MENARIACUM, inter *Castellum* & *Nemetacum*, hodiè esse vicum in lævâ Legiæ amnis ripâ, Germanis *Merghem*, Gallis *Merville* dictum; cùm nomen, tùm itineris tractus indicant: nec dissentit intervallum xi millium passuum, quæ sunt hodiè inter *Cassel* & *Merghem*. hinc verò quum *Nemetacum*, id est, *Arras* usque, millia numerentur circiter xxvii, alterum x in Antonino intercidi se certum est. ab eodem vico ad *Tornacum* usque millia sunt xxx; pro quibus mendosè iridem in Antonino xviii. In tabulâ *Castello* adposita est que censuerunt in *Moninorum*; haud dubiè opinati, uti illud in *Menapiis* ad *Mosam* dictum fuit *Castellum Menapiorum*; sic hoc in *Morinis* cognominatum fuisse *Castellum Morinorum*. Verùm horum ego opinioni haud temerè subscripserim. nam quanta adfinitas seu similitudo inter duo ista gentium vocabula? nisi fortè has literas *M...orum* in utroque pareis esse contendas. quæ tamen neque ipsæ fortassis sic fuère in archetypo. Ego scriptum fuisse censo *Menariacum*, quemadmodùm apud Antoninum in eodem itinere à *Castello* per *Compedium* *Tornacum* usque. nam in sequenti etiam itinere à *Castello* *Camaracum* est *Menariacum* per *e*. Numerum quoque inter duas istas voces *Castello* & *Menariacum*, x vel xi millium, ut apud Antoninum, interpositum fuisse haud dubito. *M. Velseri* heic minimè omnium placet sententia; qui omnino in tabulâ *Castellum Menapiorum* legendum eo argumento adserit, quòd olim hoc tractu *Menapiscus* fuerit *pagus*; quod ille *Dixzo*, quem & nos supra citavimus, credit. *Menapiscus* heic si umquam fuit *pagus*, certè tempore auctoris tabulæ nondum fuit. quod vel ex uno satis patere puto *Marcellino*: cuius ætate, quamquam *Franci* *Mosam* transgredi cœperint, tamen major *Menapii* agrum *Betasi*orum vel *Morinorum* agros concedere. in extremos horum finis, versùs reliquam *Galliam* & occidentem solem, confugere haud opus habebant: nec facilè eò usque ab incolis intromissi fuissent. nec Romanis quidem omnium harum terrarum dominis, eò eos conferendi ulla fuit causa.

VIROVIACUM nunc esse vicum, eidem Legiæ anni adpositum, nomine vulgari *Werveke*; cùm nomen, tùm situs produnt. ipse namque Antoninus, dum *compendiosum* à *Castello* *Tornacum* usque iter per *Menariacum* designat; eo ipso illud per *Viroviacum*, cuius antè meminerat, longinquius esse indicat. In tabulâ, eodem itinere corruptam esse vocem *Virovino*, pro *Viroviaco*, nemini dubium esse potest.

De cetero, *Notitia imperii* militeis habet *Cortoriacenses*. quos cognomentum traxisse ab opido *Morinorum*, quod, prædicto anni impositum, olim Romanis dicebatur *CORTORIACUM*, nunc verò vulgò Germanis incolis adpellatur *Cortrijck*, Gallis *Courtray*; nemo ambigit.

In eâ-

In eadem Notitiâ hæc leguntur verba: *Sub dispositione viri spectabilis, ducis Belgicæ securde: Equites Dalmatæ; Marcus, in litore Saxonico.* Hic locus, cui nomen MARCI, haud dubiè is est, qui hodièque, paullo supra portum Ambletœliensem, dicitur vulgari vocabulo *Marquise*.

CAP. XXIX.

De TOXANDRIS, sive TAXANDRIS.

10 **S**elandicas insulas Mattiacorum quondam incoluisse gentem, vulgus geographorum hujus ætatis ingenti errore (quo summos etiam implicitos video viros) statuit: omnes hac unâ ratione ducti, quia auctor noster, in libro de Germaniâ, sermonem de Mattiacis conjungit cum sermone de Batavis; quos Rheni amnis insulam ad mare oceanum tenuisse, constat. Horum opinio quam falsissima infra, lib. III, in Mattiacorum descriptione, pluribus argumentis disturbabitur. nunc veros dictarum insularum antiquos incolas ostendere conabor.

Trans Morinos igitur Menapiosque, quâ nunc Selandicæ atque Hollandicæ sternuntur citra Mosæ ostium insulæ, populi olim incoluere, quorum Cæsar meminit belli Gallicæ Comment. VI, his verbis: *T. Labienum, cum legionibus III, ad oceanum versus, in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet.* & paullo post, eodem commentario, eademque historia de Amborige Eburone: *Sed certè, clam dimissis per agros nuntiis, sibi quemque consulere quoque fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt, quas æstus efficere consueverunt.* Obstrepit heic sæpè supra dictus chorographus, adversarius noster, his verbis: *Sanè iis ex Cæsaris verbis intelligi videntur insulæ, quo modo ob æstum & maris recessum supra aquas exstarent; modò ob ejusdem æstus accessum infra undas contacte laterent: cujusmodi loca à populis non incolunt, sed ad breve tantum tempus effugia incolentibus præbere possunt. Quin & priori testimonio tantum abest, ut ullam Cæsar mentionem faciat gentium, quæ iis in insulis essent, ut ne Menapiorum quidem ditio- nem ipsam, sed partes tantum, quæ Menapios attingerent, à Labieno aditas innuat.* Ecquid tu credis, mi homo, Selandicas insulas Cæsaris temporibus maris accessibus totas fuisse 30 operas; an verò alias tibi fingis insulas, oceano nunc planè absorptas? Neutrum temerè adneris. nam hoc ex Batavorum insulæ longitudine, quam eandem ferè, ut olim fuit, etiam nunc manere, infra patebit, falsum esse convincitur: illud ne puer incola crediderit, cui notum, plùs in vectum fuisse hæctenus oceanum, quàm avectum. Labienum ipsas insulas Selandicas non ingressum, si ita vis, concedam tibi. at quid inde? an insulæ igitur fuere sine incolis? Non sequitur. Si ab incolis habitatæ; quæro à quibus? an non ab iis, quos heic Cæsar oceano facit proximos, in insulas sese occultanteis? Omnino sic arbitror. nam alienos facit à Menapiis; & ubi Morinos intelligit, hoc nomine eos indicare ubique solet. Quomodo autem sese homines in illis tuis insulis occultare potuerunt, si ipsæ insulæ vix IV, vel V horis supra undas exstiterunt? Egregium miseris suffugii solamen, quos post V horarum spatium Labienus, in litore cum legionibus operiens, undis interire visurus, aut egredientis armis suis trucidaturus erat. Sed missum te facio. ad mea revertor. Nomen Cæsar dictis insulis nullum tribuit. at Plinius lib. IV, cap. XVII, TOXANDROS incolas appellat. quod nomen an Cæsaris etiam ævo obrinuerint, nec ne, haud facilè dixerim. Plinii verba hæc sunt: *Gallia omnis, Comata uno nomine adpellata, in tria populorum genera dividitur, omnibus maximè distincta. à Scaldi ad Sequanam Belgica. & postea: A Scaldi incolunt externa Toxandri, pluribus nominibus; deinde Menapii, Morini. scilicet extra à Scaldi, inquit, quia antea Scaldi provinciam Belgicam finiverat. extra Scaldim Germani incolebant Cisthenani; in quibus Toxandri. unde eodem libro antè, cap. XII, Totum autem, inquit, hoc mare, ad Scaldim usq; fluvium, Germanica accolunt gentes.* Et quamvis paullo obscurior iste de Toxandris, cap. 50 XVII, sermo; tamen, quia Menapii extra Scaldim, primùm ad Rhenum, dein verò, ingressis huc Sicambri, ad Mosam usq; fuerunt; Toxandros quoque inter eadem flumina incoluisse credere fas est. quin etiam mox infra, Gugernos ac Batavos in Belgicâ provinciâ recenset; qui tamen & ipsi extra Scaldim fuere. *Rhenum autem, inquit, accolentes Germania gentium, in eadem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Populi igitur, quos in oceani insulis recenset Cæsar, nulli alii fuerunt, quàm qui à Plinio, nomine TOXANDRI, in litoralibus computantur, inter Batavos, Menapios, ac Morinos. Ad dicta Plinii verba ita contra me notat chorographus: *Quibus Plinii verbis quid aliud efficiatur, non video, nisi Toxandros statim à Scaldi oceanum & Menapios*

curiosum eum facis, magisque supinum, quàm volueras. Ubi verò illa *multa* Rheni capita infra hoc divortium? ubi *multa* & *ingentes* insulæ? aut cur illa à posterioribus auctoribus, Melâ, Plinio, Tacito, & aliis, quorum temporibus jam dudum Romani has oras præsidii tenuerunt, non memorata? Nam cuncti aut duo tantùm, aut tria in universum ostia referunt; unum ipsius Rheni, alterum Mosæ, tertium Flevi, quod post Cæsaris ævum, accessit. Elices heic medii Rheni obrudis, nescio quos: maximè tamen Vectam. sed an tu ignoras, quam ob causam Drusus inter Rhenum & Isalam *novi & immenso operis* (teste Svetonio) egit fossam? nempe, uti lacum æstuarique Frisiorum ad Amisiam usque os navigare classibus posset. Si igitur Vecta jam Cæsaris ævo haud perinde modicus, ut à latissimo etiam

10 tunc medii Rheni alveo divortebatur; haud opus erat Druso *immense opere* novum parare meatum in tenui amni Isalâ. Infra Vectam si fuisse ais *multa* illa capita: operam ludit Corbulò in novâ fossâ xx circiter mill. pass. inter Rhenum Mosamque agendâ. de quâ quàm proba fit tua sententia, suo loco videbimus. Cæsaris supinam negligentiam & mirandam incuriam cum jam antea sæpè notaverim, sæpiusque infra notavero; tum heic maximè ex eo perspicitur, quòd Mosam potius dixerit Batavorum efficere insulam, quàm Rhenum; quum tamen ille ore tantùm suo eam attigerit, ut infra patebit. Atque equidem credo, non eum tantùm Batavorum agrum Cæsarem intellexisse, qui erat in insulâ Rheni: sed & eum, qui extra Rhenum, seu Vahalem: cujus totum latus meridionale claudebat Mosâ; ut infra ostendam. In his igitur, & innumeris aliis, quum tam enormiter erraverit, vel supinum egerit Cæsar: quid mirum, si Asinio apud Strabonem credamus, malè fecisse eum atque imperitè, dum Rheno plura duobus prodiderit capita. Nugæ igitur sunt illæ tuæ superiorumque scriptorum de insulâ ovorum, quæ vulgò dicitur *Eyerland*; nugæ, inquam, & mera historiarum antiquarum ignorantia. aliter Cæsar interpretandus erat, cumque ceteris auctoribus conciliandus. Conciliatio autem facilis est. res sic se habet. Primùm Cæsarem has parteis umquam ipsum adisse, haud usquam è commentariis ejus aliove scriptore ostenderis. non adisse sese, testatur ipse hoc verbo, *existimantur*. nam si ipse adisset, rem suis ipsius oculis compertam audacter ac liquidò adfirmare potuisset, non verò vulgi opinione definire. Tabulam tamen habuisse videtur chorographicam, quâ Galliæ regiones descriptæ fuerunt. quâ inspectâ, quum crebris æstuariis Toxandrorum solum distinctum foret; quorum quædam Mosæ etiam jungebantur, Mosâ autem Vahali, Vahales Rheno: cuncta

30 ista æstuaria, Rheni alveos esse existimavit: per quos in parteis diffuere amnem, multisq; capitibus in oceanum influere dixit. Eodem autem errore, ex inspectione tabulæ chorographicæ hausto, Scaldis ostium ab Mosæ ostio non distinxit; sed, quum flumina hæc æstuariis inter se jungerentur, *Scaldem influere in Mosam* tradidit comment. vi. quod & ipsum miror chorographum istum pro Cæsare defendere haud conatum. Eodem item tabulæ chorographicæ errore Ptolemæus Mosæ ostium aliud statuit ab tertio Rheni ostio sive occidentali: quod verum ac unicum Mosæ est ostium: nec uspiam Mosam Rheno junxit. quidpe tabulam ejus, quâ Gallia describitur, si diligentius inspicias; alveum Mosæ descriptum deprehendas hoc tractu: A flumine, quod vulgò nunc *Dommel* adpellatur, juxta

40 vicum *Bochoven*, veteri Mosæ alveo. quem *à oude Mase* vulgò vocant, ad opidum usque *Gertrudenberg*: inde ripâ lævâ, quæ est ab hoc opido versùs occasum: mox euripo, vulgò *de rode Faert* dicto: dein alio euripo, vulgò *de Crammer*: mox item alio, vulgò *de Sype*, hinc tandem vero Scaldis nomine atque alveo, qui est inter insulas Selandiæ *Schouwen & Noort-Beverland*; atque inde inter dictam insulam *Schouwen & Walcheren*, ejusdem Scaldis alveo & ore, quod *Roompot* vulgò vocatur. Hac igitur ratione Mosæ nomen tradidit Scaldis ostio: Scaldis autem, quod illi *Tabuda* est, alveo, qui pars Scaldis nunc vulgò *de Honte* fluvius dicitur; & freto, quod est inter *Walcheren* insulam & proximam Flandriæ continentem. Eodem etiam errore tabulæ chorographicæ deceptus Plinius, Scaldis ostium idem cum Ptolemæo facere videtur: Scalde enim Morinos, ut antè ostensum, à Germanis Cisenanis, quorum extremi Toxandri, distinxit: Cæsar autem omneis istos iusulanos à Morinorum nomine segregat. Sed Cæsari, qui primus Romanorum harum partium descriptionem Romanis vulgasse videtur, quamvis tabula geographica imposuerit, uti æstuaria à veris fluminum alveis discernere nequiverit: rectè tamen ac verè ab eo verbum hoc *confecerunt* scriptum puto: æstuarique illa, alternis oceani æstibus, modò repleta, modo vacua ejus tempestate fuisse judico; (id enim æstuaria propriè dicuntur; ita, uti vel pedibus transiri potuerint; quod de Vecti insulâ tradit Diodorus, loco suprâ dicto: namque id ni fuisset, nequidquam certè Cæsar Labienum, (quem ex Eburonibus in has parteis ad insequendos hosteis, huc sese occultantes, cum III legionibus miserat,) post septimum diem

ad Aduatucam, Eburonum castellum, redire iussisset. navibus quidpe, aut pontibus, quibus in insulas transiret, opus fuisset: qui tam exiguo temporis spatio complures parari nequibant; utique, quum haud modica praestitutorum dierum pars in itinere ultro citroque faciendo absumenda foret. At, post Caesarem, Tacitus quoque *æstuaria* hoc tractu recenset. cujus verba, annal. xi, hæc sunt: *Per idem tempus Chauci, nullâ diffensione domi, & morte Sanquini alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursum, duce Gannasco, qui natione Caninesas, auxiliarius, & diu meritis, post transfuga, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat, non ignarus dices & imbelles esse. At Corbulo provinciam ingressus, magnâ cum curâ, & mox gloriâ, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quaque habiles, per æstuaria & fossas adegit: lintribusque hostium depressis, & exturbato Gannasco, ubi presentia satis composita sunt, legiones, operum & laboris ignaras, populationibus letantes, veterem ad morem reduxit. Quæ verba de æstuariis atque fossis, ne quis ad Drusianam fossam, & lacum Flevum, qui vulgò nunc dicitur de Suyder-see, referat, moneo. aliud enim sunt æstuaria, aliud fossæ, aliud item fossæ, aliud fossa. Gannascus verò Gallorum maximè oram infestabat; quæ terminabatur medio Rheni alveo, Lugdunum Batavorum, quod vulgò Leyden, adluente; ut infra ostenderetur. Itaque uti quamproximo itinere Corbulo classem adversus Gannascum educeret; Rheni alveo medio (id, ne cui mirum videatur, quum tenuis nunc admodum sit, post explicabo) & Vahale quædam navigia; dein alia Mosæ ostio, alia æstuariis, ac fossis, quibus Toxandrorum solum, ut modò dictum, scissum erat, adegit: uti ita pluribus ex partibus dispersâ classe Gannascum circumveniret. Quas nam autem heic, inter tam crebras terrarum scissiones, auctor innuat fossas, haud facile dispectu est. verisimile tamen, quum incolæ adfiduis oceani æstibus scindi solum suum molestè ferrent; ei rei uti aliquâ ex parte obviarent, fossas passim egisse, quibus æstus exciperentur, ne agros, satui paratos, superfluerent. Hinc postea factum, uti oceanus Germanicus, quum in totum Germaniæ litus vehementius irrueret; facile etiam hoc solum latis atque altis fretis discerperet. id quod neque Caesaris neque Taciti temporibus factum: neque Plinii: qui nullas heic refert insulas; scilicet, quia nullæ dum veræ insulæ erant: sed continens terra, ut antè dictum, æstuariis distincta. Verùm obloquitur heic iterum malus ille malignusque chorographus, his verbis: *Quis non censeat potius Rheni æstuaria, in qua irrepisse Chaucos levibus navigiis Tacitus refert, Flevum, non Selandia æstuaria fuisse; Flevum dico 30 Chaucorum terris quamproximum, & facili ex Visurgi Amisidæque & illis vicinis oris descensu obvium? Ideoque & Corbulonem intelligendum triremes alveo Rheni (nunc Isalam dicimus) in lacus & æstuaria se eo loci expandentis, naviumque ceteras, huic rei aptas atque habiles, per eadem æstuaria, & fossas adegisse, hostiumque tandem lintribus eum in modum depressis, de imperii & Galliarum orâ ac limite, qui, ut mox patebit, hic statuendus, exturbasse Gannascum? Hac plana hoc pacto, & perspicua existimo. Egregiè sanè: scilicet pueris in scholâ; non doctis viris. Æquus judicet lector, an satis sciens volensque malignum te mihi præbueris. Quam difertissimè auctor distingvit: triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quaque habiles, per æstuaria & fossas adegisse Corbulonem. tu verò omneis eodem deducis. Auctor ait alveo Rheni & per æstuaria fossas triremes navetsque fuisse adactas; tu per Rhenum in æstuaria & fossas deducis: ibique vis Gannascum de imperii & Galliarum orâ ac limite exturbatum fuisse. de quo tuæ Galliæ limite quàm falsus falsum sequaris auctorem Junium, infra plurimis experiemur argumentis; si quid adhuc in commentario meo de Rheani tribus ostiis desideres. Ecquid verò te pudet, Batavos tuos, quorum gloriam contra obtræctationes meas defensurum te recepisti, heic imbelles adpellare? quorum virtute Romani, jam inde à Caesaris ævo, consequuti, quidquid ferè consequuti. Sed hoc non ausus es. maluisti igitur auctorem corrumpere; pro voce imbelles, scribens rebelles. At ubi tu legisti, Corbulonis seu Claudii tempore rebellasse Batavos? item, ubi divites eos fuisse cognovisti? Ludere nos pariter omneis voluisti. haud quidpe ignorasse te puto, Gallorum oram finitam fuisse Scaldis ostio; ut supra ostensum: reliquum Galliæ litus, inter Scaldem & Rhenum tenuisse 50 Germanos; & in his Batavos. Hæc sanè quanta sit malignitas, viderint alii.**

Ceterum *Toxandria* vocabulum citat Ortelius, in thesaurò suo, ex Plinio & Marcellino. ad Plinium quod attinet; falsò Ortelius apud hunc legendum id conjecit ex Marcellino. quidpe ipse Plinius nusquam nisi loco antè citato, neq; gentis neq; regionis Toxandrorum meminit. dicto autem loco gentem voluisse, non regionem, præcedens consequensq; convincit oratio; ubi populorum totius Belgicæ refert nomina, non regionum. Apud Marcell. vocem *Toxandriam* reperio; vel, ut alia exemplaria habent, *Taxandriam*, quam sive libratorum incuria corruperit, sive ipse sic perscripserit auctor; Toxandrorum terram

terram significare haud dubito. ac fortè in Plinio quoq; rectius legeris, TAXANDRI, nam hodiè que vicus Leodiaccensis agri, haud dubiè ab ejusdem gentis vocabulo dicitur *Tessenderloo*: & Londinii in regiæ bibliothecæ pervetusto exemplari manu scripto apud eundem Plinium legi ipsius gentis nomen *TEXANDRI*. Toxandriam, sive Taxandriam Marcellini, plerique geographorum hujus ævi interpretantur dictum vicum *Tessenderloo*, haud procul Demerâ amne & duobus opidis *Diest* ac *Siehenen* situm: ejusque vocabuli similitudine ducti, Toxandros Plinii hoc situ, in mediis, quos suprâ descripsi, Menapiorum finibus collocant. quâ in re neque Plinii neque Marcellini mentem satis adsequuntur. ille namque quo situ Toxandros suos locet, satis superque paullo antè demonstratum. hic verò

10 Taxandriam prope ripam Mosæ ponit. quod apertius uti pateat, ipsa auctoris verba pleniora in medium adducam. Lib. XVII, ubi Iulianum Cæsarem à Parisiis, adversus Germanos, citeriorem Rheni ripam obsidentis, expeditionem movisse narrat; *Quibus, inquit, paratis, petit primos omnium Francos; eos videlicet, quos consuetudo Salios adpellavit: ausos olim in Romano solo, apud Taxandriam locum habitacula sibi figere prelicenter. Cui, cum Tungros venisset, occurrit legatio prædictorum, opinantium reperiri imperatorem etiam tum in hibernis; pacem sub hac lege præcedens, ut quiescentes eos, tamquam in suis, nec laceraret quisquam, nec vexaret. Hos legatos, negotio plenè digesto, oppositæque conditionum perplexitate, ut in iisdem tractibus moraturus, dum redeunt, muneratos absolvit. dictoque citius sequutus profectos, Servero duce misso, per ripam subito cunctos aggressus, tamquam fulminis turbo percussit: jamque precantes*

20 *potius, quam resistentes, in opportunam clementia partem, effectu victoria flexo, dedentes se, cum uxoribus liberisque suscepit.* Ripa hæc nulla alia, quam Mosæ amnis; ad quem tria munimenta, à Francis subversa, instaurasse Iulianum, post oppressos Salios, continuo auctor subjungit. Salios autem, Iuliani tempestate, Batavorum tenuisse insulam, auctor est Zosimus, lib. III; eandem, quam Marcellinus, de Iuliano ac Saliis historiam referens. unde etiam clariùs patet, ripam heic intellexisse Marcellinum Mosæ, non Demeræ, amnis longè à Batavorum insulâ distiti. De agris autem prope Taxandriam, Marcellinus memorat, quod de Batavorum insulâ Zosimus: non quia eadem regio; sed quia proxima. Salii quidpe non modò insulam Batavorum occupaverant; sed etiam agros eorum extra insulam, inter Vahalem ac Mosam: mox etiam, transgressi Mosam, Menapiorum fincis, Batavis Tax-

30 andrisque conterminos, in ripâ Mosæ obsederant. unde eos trans Mosam eiecit Iulianus. Sed & ipsas tenuisse eos insulas Selandicas, disertè docet Eumenius; sic Constantium pægyrico alloquens: *Quamquam illa regio, divinis expeditionibus tuis, Cæsar, vindicata, atq; purgata, quas obliquis meatibus Scaldis inersit, quamque divortio sui Rhenus amplectitur, penè (ut cum verbis periculo loquar) terra non est.* En quam heic aliam terram ad Scaldis & Rheni divortia ostiaque intelligas, nisi Bataviam cum Selandiâ? Nequidquam igitur heic etiam obloqueris, chorographicè. Offendi te his Marcellini verbis video, *apud Taxandriam locum habitacula sibi figere*: ac malle cum docto nescio quo viro legere *Toxandri locum*; quasi Marcellinus vernaculum gentis vocabulum *Tessenderloum* exprimere voluerit. Sed eares ne te turbet, quidpe Græcus homo Marcellinus, Latinæ elegantia hæc perinde (quod ipse fate-

40 tur in fine operis) gnatus, locum vocavit, Græcâ phrasi, quæ regio erat integra. sic Strabo quoque, lib. VI, de universo Bojohæmo loquens; *Eis δὲ, inquit, ἐκείνῳ τῷ πόντῳ ἀλλυτοί τε μεταστάσις πλείους, καὶ δὴ τὸς ὁμοειθέσις εὐπαρὰ Μαρκομάνους.* id est: *In quem locum ille (Maroboduus) cum alios complureis transtulit, tum populareis suos Marcomannos.* & postea de eadem regione: *ἦσαν δὲ καὶ Βοιοὶ τῆς Ἐρμιώων θρυμὸν εἰκεῖν πρὸς τὸν τὸς ἡ Κίμβρους ὁρμήσαντες ἤτι τῶν τῶν, ἠποκροσθέντες ἠπὸ τῶν Βοίων ἤτι τῆς Ἰστρον καὶ Βελωῶν.* id est: *Idem tradit, Bojos quondam Hercyniam incoluisse silvam: ac Cimbròs, quum ad ea loca se contulissent, ab iis repulso, ad Istrum descendisse.* Sic & Aristoteles, *μετεωρολογικῶν* lib. I, omnem Germaniam adpellavit τῶν, in his verbis: *τῶν δὲ ἀλλων ποταμῶν οἱ πλείους πρὸς ἀριστερὸν ἐκ τῶν ὀρίων τῆς Ἐρμιώων ῥέουσι. τῶν τε δὲ καὶ πλείων καὶ ὑψὺ μάλιστα ἐστὶ τῶν τῶν ἐστίν.* id est: *Ceterorum fluminum pleraque ad septentrionem profluunt, ex*

50 *Hercyniis jugis; quæ altitudine juxta & multitudine maxima circa hunc locum habentur.* Sic ipse Marcellinus infra, lib. XVII; *Vt lateret stationarios milites, fundam in Hiaspide (qui locus Tigridis fluentis adluitur) pretio haud magno mercatur.* Sed & ipse Romanorum princeps Iul. Cæsar omnem Helvetiam adpellavit locum, belli Gall. comment. I. *Noluit eum locum, inquit, unde Helvetii discesserant, vacare: ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è suis finibus in Helvetiorum fincis transirent; & finitimi Gallie provincie Allobrogibusque essent.* Sic comment. II, Aduaticorum agros, in his verbis: *Aduatici erant ex Cimbris Tentonisque prognati: qui, quum iter in provinciam nostram atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere ac portare non poterant, circa flumen Rhenum de-*

positis,

positis, custodia ex suis ac presidio vi millia hominum unâ reliquerunt. hi post eorum abitum multos annos à finitimis exagitati, quum aliàs bellum inferrent, aliàs illatum defenderent, consensu eorum omnium pace factâ, hunc sibi domicilio locum delegerunt. Sed auctoritatum exemplorumque hac de re satis.

TOXANDRI igitur dicti sunt Plinio populi, qui nunc Selandi, inque insulis Hollandi australes; & TAXANDRIA regio Marcellino, quæ nunc Selandia, cum dictis insulis Hollandiæ.

De cetero haud equidem dubito, quin prædictus vicus *Tessenderloo*, adpellationem è Taxandrorum nomine acceperit. id tamen quâ ratione, quum tam longè à dictis insulis sit diffitus, aut quando factum, juxtâ ego cum imperitissimis ignoro. Eâdem tamen ratione 10 factum videtur, ut & à Tungrorum haud dubiè vocabulo, eodem tractu cœnobium *Tongerloo* nomen acceperit, inter opida *Sichenen* & *Herentals*; item eodem nomine vicus, inter opida *Mafeyck* & *Bree*: item in Namurcensi comitatu, haud procul opido *Iemeppe*, vicus *Tongre*; & eodem vocabulo alius, in Hanoniâ apud opidum *Chievre*, à quibus locis omnibus longè abfuerunt præcùm Tungrorum fines. quamlongissimè verò à Vestofaliæ vico *Tongeloo*, ad Bercolam amnem. Nisi fortè suspicari libeat, à rerum quarumdam vocabulis, *tonger*, & *tessender*, simul populos olim, ac postmodum vicos, longinquiribus tractibus ab invicem diffitos, nomina traxisse: quemadmodum & opida Galliæ, *Nemetocerna*, *Nemetacum*, *Augustonemetum*, & Hispaniæ *Nemetobriga*, nomina ab eodem vocabulo, unâ cum Nemetibus Germanicâ natione, accepisse supra ostensum. Atque hæc de solo 20 Toxandrorum. De origine ipsius gentis incelebrata nihil habeo quod memorem, nisi quod Germanos fuisse, è dicto Plinii cap. xvii, libri iv, constet. de rebus quoque gestis nihil, nisi quæ supra è Cæsare citavi: nempe à T. Labieno, Cæsaris legato, gentem perdomitam. Plinius, dicto capite, *Toxandros* tradit pluribus nominibus: videlicet, quia singulis insulis singula etiam nomina. alioquin gens una, in tam arcto terrarum spatio, in plura dividi genera haud facile potuit.

Opida neque tunc, neque multis sæculis post habuere. De Middelburgio & Flissingâ quod fertur, quasi hoc ab Ulyssæ, (*Vlissingen* quidpe incolis scribitur per *V* consonantem) oceanum pererrante, inque has partes delato; illud verò à Metello Celere, Galliæ proconsule, condita foret: delirantium nugæ anilesque sunt fabulæ. Flissingam non ab U- 30 llyssæ, sed ab lagenâ, quæ incolis dicitur *vlesse*, sive *flesse*, nomen accepisse, ipsa opidi testantur insignia. Middelburgio autem nomen dedit situs in mediterraneis, sive in medio reliquorum insulæ opidorum, quæ in litore sternuntur. unde rectius Latino ore vocabulum ejus formaveris **MEDIOBURGIUM**.

Castra autem Romanorum in his Toxandrorum insulis, post Cæsaris ævum, fuisse vehementer suspicor. Plinius, lib. iv, cap. xv, enumeratis Rhæni insulis; *Quæ sternuntur, inquit, inter Helium & Flevum. ita appellantur ostia, in que effusus Rhænus, ab septentrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit.* Flevum ostium unde adpellatum fuerit, satis clarè infra patebit; nempe ab ipsis lacubus, & æstuariis, in quæ dispersebatur. Helium autem unde dictum, haud facile dispectu est. scrutari tamen lubeat. Idem esse, quod Mosæ 40 ostium, supra noravi; infraque fusiis demonstrabo. hoc Tacitus, insulam Batavorum quamcuratissimè & res circa gestas describens, numquam nisi *Mosæ os* adpellat. nec alibi *Helii* nomen reperitur, quàm apud Plinium. unde haud immeritò suspicari licet, non tam ipsius ostii id nomen fuisse; quam vici alicujus, sive castelli, juxtâ siti: à quo tamen ipsum os interdum cognominabatur, licet unum Mosæ vocabulum indicando sufficeret. Ad ipsum Rhæni nomen, id est, ad mediæ alvei os fuisse castra, item alia ad Flevum ostium & castellum cognomine, infra ostendetur. ad tertium igitur, id est, ad Mosæ os, itidem Romanorum fuisse castra si dixerim, haud ineptè fortassis conjecerim. quin firmare hanc videtur conjecturam Florus, lib. iv, cap. xii: ubi de Drusi in Germania bellis verba faciens, *In tutelam, inquit, provinciarum, presidia atque custodias ubique disposuit; per Mosam, per Al- 50 bim, per Vifurgim. nam per Rhæni ripam quinquaginta amplius castella direxit.* In superiore Mosæ ripâ haud perinde opus habuit; omnibus ibi Gallis pacatis, & dicto audientibus. in inferiori autem annis parte, quâ Germani incoluerunt Cisrhenani, contra ferocis Menapiorum Taxandrorumque nationes, item contra Frisiorum vicinitatem, uti satis tuta provincia Belgica foret, adeoque ipsa nimia Batavorum animositas in officio uti contineretur; miles præfidiarius imponendus erat. præfidiorum verò nullum commodius, nec aptius, quàm quod ostio annis adpositum, quemadmodum ad ipsum Rhænum, ac Flevum, terram simul & mare defenderet. quod quum vocaretur **HELIUM**, ipsum quoque annis os inde

os inde cognominatum est; quemadmodum à Flevo castello, *Flevum ostium*. Sed age; si fuisse heic præsidium, satis evici; alterutra ripa indicetur, quæ id sustinuit. In dextrâ ripâ, id est, in Batavorum insulâ, non fuisse, hinc colligo, quod auctor noster, historiar. lib. IV, ubi VI in insulâ castella ad Rhenum, à Caninefatibus, Frisiis, ac Batavis oppugnata tradit, de illo ad Mosam nullam facit mentionem. quod si hoc situ existisset, haud dubiè & oppugnatum fuisset à dictis populis, & à Tacito memoratum. *Lævæ* igitur ripæ, id est, Taxandrorum solo concedendum est; quo situ nunc *Briel* opidum in insulâ Hollandiæ, vulgò *Foren* dictâ, cernitur; aut paullo infra. quin & vicus, in ejusdem insulæ aversâ ripâ, *Helvoet*, IV millibus passuum ab dicto opido dissitus, cognomen inde traxisse videtur.

10 Hæc igitur de Selandicarum Hollandicarumque cis Mosam insularum antiquis incolis TAXANDRIS.

C A P. XXX.

De BATAVIS. ac primùm de origine eorum, & nomine. item de situ INSULÆ
BATAVORUM & longitudine ejus; sive de initio, ac fine.

TAXANDRIS atque Menapiis jungebantur à septentrione BATAVI; extrema Gal-
liarum versùs septentrionem & orientem obsidentes, quâ oceanus ac Rhenus
annis Galliam Belgicam claudunt: gens omnium Germanici nominis cis Rhe-
num nobilissima atq; fortissima. Horum sedes variè variè descripserunt. & quam-
vis innumeri penè hoc in argumento laboraverint; tamen nemo satis rectè. etiam summæ
eruditionis ac præstantissimi ingenii viri, &, quod magis mirère, plerique Belgæ, imò Ba-
tavi, fœdè hallucinati sunt. Neque verò injuriâ. nam quum annalium suorum immanè
fabulosis historiis fidem nimis temerè tribuerent, atque supra veterum auctorum scripta
extollerent, opinionesque suas inde probare niterentur: necessariò à veritatis tramite
defectere eos oportebat. Hinc nobis summa cura maximusque labor relictus est; dum
pluribus heic, quàm in aliis populis, vera probare, falsa que refellere oporteat. Nec enim
disputationem hanc inenodatum transmittere licet; quia plurimum de Batavis, eorum-
que solo, apud veteres rerum auctores, maximè verò apud Tacitum, scripto proditum est.

30 Scripserat equidem Hadrianus Iunius, vir aliàs doctissimus, professione medicus, singu-
larem librum de antiquitate Bataviâ. sed quot, ac quantos, alienâ in scientiâ haud satis
peritus auctor, commiserit errores; commentario de Rheni alveis ostiisque ad eò manife-
stò superioribus annis demonstravi, uti eruditissimus atque optimus quisque summo cum
adplausu id opusculum prosequutus sit. Vnus tamen inventus est homo invidus atque ma-
levolus, sæpè supra memoratus chorographus, professione medicus simul ac philosophus;
qui tumultuarias quasdam disceptationes contra dictum commentarium Musis invitis in
lucem nuper protrusit: quibus me meaque omnia quamacerbissimè exagitat, sannisq; in-
dignissimis traducit. Cujus rei quam habuerit causam, quodque meum fuerit peccatum,
statim in ipsâ præfatione profiteretur. nempe quia ego homo exterus Hollando, vel, ut ipse
40 loquitur, *Germanus Batavo* (neque enim sciebat philosophus, Batavos & semper fuisse &
nunc esse Germanos) hunc de illustratâ Bataviâ *plausum eripere satagerim*. deinde privati e-
tiam odii nonnihil accesserat; quia errores ejus in antiquitatibus Amsterodamensibus,
de Menapiorum situ, & Salâ amne Straboni memorato, notaveram. Sed quid boni sani-
que in dictis disceptationibus præstiterit, magnâ ex parte supra perspectum est. reliqua
posthinc videbimus. Id mirari heic liceat, tantam placuisse, si non malignitatem, saltem
calliditatem homini, uti, quæ satis firma, satisque valida, nec refragabilia erant in commen-
tario meo argumenta, ea ne verbo quidem attigerit: quæ infirmissima, ea selecta, inani
verborum strepitu convellere conatus sit. Barbari sanè hoc erat ingenii, homineque me-
50 lioribus literis instructo minimè dignum, hominem exterum, licet meliora sentientem,
tamen ob peregrinam originem ferre non posse. Sed heus tu, quamvis malignus maximè
dissimules, & invidiam mihi apud incolas ubique conciliare labores; tamen tute scis, ne-
mini terram Batavam hætenus, ob illustratam antiquitatem, plus debere, quàm mihi u-
ni. nec tu, nisi per meum lumen, quidquam in eâ perspexisti. nam aut mecum erras; (er-
rores quidpe nonnullos in prædicto commentario agnosco; quos tu non intellexisti) aut, si
quid boni adfers, ipsis penè meis verbis citas. Doctiorem me, avitarumque antiquitatum
peritiorem te si monstrare voluisses, alia illa haud pauca, quæ me etiam antehac latue-
runt, quæque nunc demum secundis hisce curis addidi, investigare debuisses: non rectè à
me dictâ cavillari; verba & sententias per dolum dimidiatas, non integras allegare; aucto-
rumque

rumque verba corrumpere. Ego summum illum, quem unum colo venerorque, Deum testor, dolere me vicem tuam; atque invitum ad hæc inhumaniores liteis trahi. nam si quid liberioris juvenilitatis antea in homine loco ingenuo ac liberali nato fuit, id omne jam defebuit: totumque me ad placidissimam mentem composui. Vindicanda tamen fuit fama; quam maledico iniquorum imperitorumque iudicum ore proscindi intelligebam. Quapropter, si quid tibi heic accidit, quod minimè voluisti, id totum tibi ipsi, tuoque ingenio imputes, velim. Ego ad institutum meum pergo. Equis igitur æquo animo patiatur, nationis bellicosissimæ solum tam celebre ignorari, aut falsò sciri? Mihi verò pudor sit, adeoque nefas, quum tanta hujus terræ tamque varia in me extant merita, uti referre gratiam satis haud umquam me posse sperem, exiguam hanc operam, quam ultro 10 aliis præsto, ingrato animo denegare. utique quum præstare queam: quidpe & satis diu hisce in oris versatus sum, & omnia, quæ ad hanc rem spectant, diligentiori oculo rimatus; adeò uti haud ulli indigenarum hac de re quidquam concefferim. Proinde lubens hunc laborem suscipiam; summâque, quoad ejus fieri poterit, curâ diligentiaque veros ac germanos nationis fineis investigabo.

Iam primùm omnium ad originem Batavorum quod attinet, Germanos fuisse testatur Plinius lib. IV, cap. XVI; *Rhenum autem accolentes, Germania gentium, in eadem provinciâ, Nemetes, Tribochi, Fångiones; hinc Vbii, colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Eodem libro, cap. XV: *In Rheno ipso, prope c. M. passuum in longitudinem nobilissima Batavorum insula.* Plutarchus in Othone: *Τοῖς ἰ μονομάχοις, ἐμπροσθεν τῆς ἡμετέρας 20 σῆς ἐχόντες τὰς συμπλοκάς δοῦναι, ἐπιγράψην οὐκ ἔστιν ἄλλω ἢ τῶν καλεμένων Βατῶν. αἱ δὲ Γερμανῶν ἰπποῖς ἀριστοὶ, νηὶ δὲ οὐκ ἐπιπλοῦντες ἑκείνων ἀριστοὶ.* hoc est: *In gladiatores, qui peritia & animo ad aggrediendum habentur insignes, invexit Varus Alphenus Batavos. hi equites Germanorum præstantissimi, insulam incolentes Rheno circumfluam.* Sed copiosius Tacitus, in libro de Germaniâ: *Batavi non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt; Cattorum quondam populus, & seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. & clarius historiar. lib. IV: Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsî, extrema Gallicæ ora, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam occupavère, quam mare oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac lasera circumluit.* Batavi igitur progenies fuere Cattorum; quos Hassios nunc dici, suo loco monstrabitur. Causa se- 30 cessionis fuit *seditio domestica*; quâ inviti per vim à popularibus pulsî. Tempus secessionis haud facile monstratu est. jam longè ante Julii Cæsaris ætatem has oras cis Rhenum obfedis, credibile est. Cæsar primus nomen eorum apud Romanos prodidisse videtur, in commentario IV; ubi insulam Batavorum memorat. Nomen id domo attulerint, an verò egressi jam è Cattis inter se constituerint, planè incertum nostri sæculi scriptores reddiderunt. Sunt, qui jam tunc hoc nomine adpellatos existimant, quum adhuc pars Cattorum in Germaniâ forent. pro argumento adducunt duo nominis vestigia; quorum alterum in *Battenberg*, prope Adranam flumen, alterum in *Battenhausen*, haud procul amne Verrâ, in Hassiâ extant. Verùm hæc lubrica conjectatio est, nullâ probabili ratione subnixâ. proinde haud temerè eam admiserim. Certiora adfert Dio, antiquus auctor, lib. LV, his ver- 40 bis: *Ξενοὶ τε ἰπποῖς ἰππικτοὶ, οἷς τὸ Βατῶν ὄνομα, ἔν τῶν ῥ' ἡμετέρας νηῶν, ὄνομα. (ὅτι δὲ κερῶν ἰπποῖς εἰσι,) καί τινι.* id est: *Alienigenæ quoque equites extraordinarii; qui Batavorum, à Batavâ, quæ est in Rheno, insulâ, quia arte equitandi pollent, nomen habent. Quæ sanè verba auctor citra omnem curam diligentiamque protulisse videbatur, (quid enim hoc est dicere? Batavi ab insulâ Batavâ dicti sunt, quia equitandi arte pollent) ni interpretes ejus Guilielmus Xylander doctè scitèq; ostendisset, pro ὅτι legendum οἱ. Mens igitur auctoris hæc fuit: *Batavos, qui equitandi arte pollent, dictos esse ab insulâ Batavâ.* Insula igitur hæc Rheni jam tunc dicta fuit *thi B A T A W*. Verùm tamen dubito an ipse Dio scripserit ἡ Βατῶν νηῶν. suspicorque scriptum ab eo fuisse ἡ Βατῶν νηῶν. nam & Zosimus, lib. III, *βατῶν* vocat νηῶν, & panegyrici Latini passim *BATAVIAM*. quod nomen etiam nunc in superiori insu- 50 læ parte durat. vocatur quidpe incolis de *Betaw*, sive *Betouw*, & variante dialecto *Betuwes* quasi *Bätaw*, & *Batam*. Toti insulæ id nomen fuisse, patet cum ex Dione, quem modò citavimus, & Zosimo, quem mox inspiciemus, tum ex Eumenii maximè oratione pro scholiis instaurandis. Hæc ipsa, inquit, quæ modò desinis esse Barbaria, non magis feritate Francorum velut hausta descenderat. quàm si eam circumfusa flumina & mare allueus operuisset. Mox *Bataviam* eam adpellat. In tabulâ itinerariâ est *PATAVIA*; quemadmodum & fluvius *Patabus*, qui alias *Vabales*. sed & apud Dionem, lib. LIV, *βατῶν*, *Batavorum* legitur nomen: an satis rectè, ac sine mendo, ego equidem dubito. nam apud eundem auctorem libro sequenti,*

quenti modò relatum, disertè τ Βαταίων, & τ Βαταίας ἡσ, sunt vocabula. Apud Æthi-
cum, mirificum ac maximè ridiculum cosmographum, eadem regio dicitur ΠΕΤΑΒΙΟΝ,
& longè alieno vocabulo, quod opidi est proprium in Pannoniâ, *Petavio*. de quo Æthici
loco pluribus infrâ lib. III, in Frisiis, differetur. Sed antiquissimis scriptoribus, Cæsari, Pli-
nio, ac Tacito, ΒΑΤΑΒΟΡΟΝ ΙΝΣΥΛΑ eadem nuncupata est. Inferioris sæculi aucto-
ribus, Aimoino, ac Reginoni, dicitur ΒΑΤΥΑ. quod prope accedit ad id vocabulum,
quod vulgò nunc obtinet *Betuwe*. Extra insulam quum etiam aliquid agri habuerint Bata-
vi, inter Vahalem atque Mosam; incertum est utrùm id sub eodem Bataviæ vocabulo
comprehenderint, nec ne. nam quotquot id referunt, insulæ tantum tribuunt. Atque

10 hæc de origine Batavorum, ipsorumque, ac soli, quod incoluerunt, nominibus.

Fines jam agrorum uti meliùs faciùsque cognoscantur; insulæ situs atque circuitus
primo loco aperiendus erit. Rhenum hanc effecisse, & mare oceanum, testis modò au-
divimus Plinium, Tacitum, Plutarchum, Dionem atque Eumenium: his adde Zofi-
mum, lib. III: καὶ τῆς Βαταβίας περιόρον. τὸ δὲ διὰ τὸ εὐρὸς τὸ πλεῖον τῶν ποταμῶν, καὶ τῆς
μείζονα ἡσ. hoc est: *Adpulsi ad Bataviam navibus; quam in duas partes divisus Rhenus efficit,*
quâvis insulâ amnicâ majorem. Hic igitur est situs Batavorum insulæ; scilicet in ipso Rheno,
ad mare oceanum. quo summatim invento, spatium ejus sive magnitudo demonstranda
erit. De hac varium inter auctorum interpretes certamen. quidam enim longitudinem
justo conciliorem fecerunt; quidam latitudinem æquo ampliorem. Quamobrem ego, ceu
20 medius inter utrosque positus, veram ac genuinam insulæ magnitudinem ex ipsorum au-
ctorum testimoniis demetiri conabor.

Longitudinem igitur juxta fluenta Rheni, inter solis ortum & occasum, porrigo: la-
titudinem, inter septentriones & austrum, sive inter duos dicti amnis alveos, qui tergum
ac latera circumluunt, protendo. utramque auctorum testimoniis firmabo. Ac primò de
longitudine agam, quam haud difficulter indagare poterimus, si tergum, sive princi-
pium, ac frontem, seu finem insulæ, ex Tacito inquiramus. De hoc controversia nulla
esse potest, quum disertè auctor, unâ cum Eumenio, à fronte mare oceanum alluere in-
sulam tradat. illud Rhenum circumluere, eodem testatur loco: & eadem de re dilucidius,
annal. II, sic scribit: *Insula Batavorum, in quam convenirent, prædicta, ob faciles adpulsi, ac-*

30 *ceptiendisque copiis, & transmittendum ad bellum, opportuna. nam Rhenus uno alveo conti-*
nuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes di-
viditur: servatque nomen & violentiam cursus, quâ Germaniam prævehitur, donec oceano mi-
scatur; ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt:
moxque id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eundem in oceanum ef-
funditur. Ex his satis perspicuum fit, ibi initium agri Batavi fuisse, ubi Rhenus uno alveo
continuus esse desinit, ac velut in duos amnes dividitur. id verò haud procul Clivio opido,
ad munimentum, cui vulgare vocabulum *Schencken schans*, fieri videmus: ubi, ut olim,
nunc etiam amnis in duò scinditur veluti cornua; dextrumque, Germaniam versus pro-
fluens, *Rhenus* perhibetur, vulgò accolis *de Rhyn*; lævum protinus ab ipsâ scissione *Vahales*,

40 vulgò *de VVale*. Quare de principio etiam insulæ dubitare jam non magis licebit, quàm de
fine, seu fronte; quando eadem terrarum facies, eademque fluminum nomina, quæ olim
scriptori antiquo memorata, in hanc usque ætatem perdurant. Atque hæc quum tam per-
spicua sint, luceque meridianâ non minùs clara, demiror ego, quânam ratione quidam eò
usque extensos fuisse Batavorum fincis, negare contra tam disertum auctoris nostri simul-
que Eumenii testimonium audeant. Cæsaris equidem verba hæc sunt, comment. IV: *Mosâ*
profluit ex monte Vosego, qui est in sinibus Lingonum. & parte quâdam Rheni receptâ, qua ap-
pellatur Vahales, insulam efficit Batavorum: neque longius ab eo millibus passuum LXXX in ocea-
num transit. ex quibus illi intelligunt, Cæsarem initium insulæ à Mosâ Vahalisq; confluen-
tibus duxisse. quæ opinio quàm sit fallâ, ex Taciti, locupletissimi auctoris, adparuit testi-

50 monio. Cæsarem haud perinde diligentem curiosumque sese præstitisse in commentariis
suis geographum, quam plurimis argumentis indicis que liquet; quorum nonnulla suprâ
relata, plura infrâ adducuntur. Id saltem hoc loco ne quis temerè neget, accuratiùs in-
sulam Batavorum ab Tacito descriptam esse, quàm à Cæsare. Nec mirum: quum hoc illi
potissimè institutum fuerit; huic verò minùs. ille loci commoditatem, propter quam classis
eò convenire debebat, faciles scilicet *navium adpulsi, accipiendisque copiis, & transmitten-*
dum ad bellum, opportunam insulam uti demonstraret, totam exactius describere necessum
habuit: Cæsari autem Mosâ decursum magis, quàm insulæ situm, designare intentio fuit.
idq; ex eo satis liquet, quòd Mosam dicat, parte quâdam Rheni receptâ, efficere insulam:

nec quidquam de oceano, aut de altero Rheni alveo, præterea addat. Ecquid igitur credere lubet, solam Mosam efficere insulam Batavorum, totamque ambire? Haud opinor. Quin conciliamus ergo potius, si cui dissentire videntur, Cæsarem cum Tacito. Hunc jam antea audivimus, atque explicuimus. illius verba sic interpretor, uti Mosam, unâ cum illâ parte, quam Rhenus Vahalîs nomine mittit, insulæ latus austrinum efficere cum intellexisse existimem. cui interpretationi suffragantur LXXX millia passuum, huic spatium ab eo assignata. *Neque longius*, inquit, *ab eo millibus passuum LXXX in oceanum transit.* ubi notandum, Cæsarem non ab eâ scribere; sed ab eo. illud quidpe partem Rheni, quæ *Vahales* adpellatur, significare poterat: atque tunc ab hujus confluenta (quod maximè volunt illi nostri interpretes) initium LXXX millium passuum ducendum foret. hoc verò ipsum Rhe-¹⁰ num designat, ubi is desinit Rhenus dici, & in Vahalîs nomen transit: ad dictum Schenkii munimentum. Hoc igitur spatium cum Taciti verbis si conferas, jam patebit, eadem Cæsari mens fuerit, quæ Tacito, an verò alia. Tacitus principium insulæ ac tergum, ad divergium Vahalîs ponit; finem, seu frontem, ad oceanum. hoc spatium si accuratè dimetiaris, nempe à dicto munimento ad extremum insulæ excursus, qui est ad Mosæ ostium, & pagum *Gravesande*; dabit millia passuum LXXXIII: qui numerus admodum parum abest, quin cum Cæsaris computatione conveniat. Atque hæc summa est insulæ longitudo. quàm Plinius loco supra dicto nimium producit, c. propè millia passuum ei tribuens. quamquam oceanus non nihil terræ abluerit, litus hoc crebris inundationibus vexans: unde Selandicæ, Hollandicæque, & aliæ insulæ effectæ. Sed illud de Vahalîs Mosæque confluentibus ne quem dubium agat, mox infra ostendam, non ibi confluisse hos amnes, ubi nunc, id est, ad arcem *Lævensteyn*; sed multo inferius: ubi si initium insulæ Batavorum sumas, ferè nulla erit. Interim adversarii retundantur tela, quibus hanc sententiam infestare conatur. Ait igitur, quia Strabo tradit, à Rheni ostiis conspici Cantium Britannicæ promontorium, necesse est, multum ab hoc Batavorum litore maris inundationibus periisse; Cæsaremque *non universam insulæ longitudinem, sed spatium præcipue inter Mosam, quæ Vahalim insluit, & quæ oceanum ingrediebatur, signare voluisse.* Egregia sanè, ac tanto chorographo haud indigna opinio. Ergo XL amplius millia passuum ab hac orâ perierunt? Quis hoc jam *credet Indæus apella*? Adeone totum te sibi mancipavit Strabo, uti etiam maximè ridiculis ejus erroribus patrocinari non erubescas? Adde tamen, si lubet, XL illa tua³⁰ millia Mosæ ostio: an idèò statim conspicias Britanniam? Haud puto; nisi plus quàm Lynceus sis. Sed Straboni unde hujusmodi errores sunt nati, supra in Menapiis ostendi. Conspectebatur scilicet insula ab eo loco Gallicæ, unde naves solvebant; id est, ab Icio, sive Gessoriaci portu. hunc ille per errorem circa Rheni ostia esse credidit, ut dicto loco ostensum est. Insulas in Frisico litore easdem fuisse jam Augusti Cæsaris ætate, quæ hodièque conspiciuntur infra in Frisiis, etiam ad ruborem tuum, evincam. Hæc igitur salvæ quum manserint, nisi quod latiore altioreque freto non nihil nunc abrafas; quomodò XL millium passuum ora circa Rheni ostia periit? Apage sis cum istis nugis. De Mosæ Rheniq; confluenta quàm falsa ex Cæsare adferas, supra in Treveris jam dudum ostensum est, pluribusque infra patebit. Ceterum eorum quoque non minùs inepta est opinio, qui Bataviam à Batua⁴⁰ distingvendam censent; hancque distinctionem veterum esse scriptorum contendunt. Bataviam illi faciunt, quidquid à Vorichomio & Durostadio opidis, ad oceanum usque protenditur. superiorem partem, ad usq; Vahalîs divergium, Batuam antiquitus dictam adfirmant. Equidem haud nescius sum, esse apud Aimoinum nomen *Battua*; esse item apud Reginonem vocabulum *Badua*, seu, uti quædam ferunt exemplaria, *Batua*. at itidem non ignoro, multa inter Aimoinum Reginonemque, & inter Cæsarem, Plinium, ac Tacitum, sæcula intercessisse: quo temporis spatium multa per orbem terræ regionum, montium, fluminum, populorum, atq; urbium nomina immutata, vel saltem inclinata sunt. Idem de his *Badua* ac *Battua* vocabulis sentiendum, ex ipsorum claret Aimoini ac Reginonis testimoniis. quorum hic lib. II, *Godefridus*, inquit, *audito eorum adventu, illis obviam procedit, ad locum, qui dicitur Herispich, in quo Rheni fluentia & VValuno se alveo resolvunt, & ab invicem longius recedentes, Batuam provinciam suo gurgite cingunt. hanc insulam ingredientiæ episcopus & comes, multa à Godefrido audiunt.* Nihil ego in his video, quod impediatur, quò minùs credam Reginonem eandem, sub *Batua* nomine, intellexisse insulam, quam veteres Romanorum scriptores *Bataviam* & *Batavorum* dixere *insulam*. quin difertè Regino insulam adpellat *Batuam*, non partem insulæ. Sic Aimoinus, Iul. Cæsarem in descriptione Gallicæ plerumque sequutus; *Mosa*, inquit, *profluens ex monte Vogeso, qui est in sinibus Lingonum, & parte quâdam ex Rheno recepta, quæ appellatur Vacalus, vulgò autem dicitur VValis, insulam efficit Batavorum,*
quæ

quæ rustico sermone vocatur *Battua*. Facebat igitur hinc lymphatica ista inter *Batuam* atque *Bataviam* distinctio. quæ ex nullâ aliâ re sumta, nisi quod hodièque pars tantum insulæ superior vulgari vocabulo dicitur *de Betuwe*. Nos intellectâ veterum auctorum mente, quæ veram insulæ longitudinem satis clarè indicat, ad reliqua proficiscimur.

C A P. XXXI.

De lateribus INSULÆ BATAVORUM; quorum alterum Vahalii flumine ac Mosæ ostio, alterum medio Rheni alveo clauduntur. ubi veteres dictorum fluminum alvei describuntur, ostenditurque, quâ ratione medius Rhenus in Leccam amnem abactus sit. item de CORBULONIS FOSSA.

10 **R**OSITIS insulæ fronte actergo, quæ longitudinem constituunt, proximum nunc opus est, latera ejus, quæ latitudinem dabunt, utrimque cingere. quæ quum duobus, ut dictum est, Rheni cornibus tegantur, horum genuini ac veri alvei, à Tacito designati, diligentius peruestigandi erunt. In utroque haud exiguus hæret labos; quandoquidem nemo hætenus rectè eos demonstravit. & quamquam de dextro sive septentrionali pauci quidam fuerint, qui rectè senserint: tamen lævum omnèis ignorasse video. primum igitur de hoc agatur. Hic protinus à scissione, ut antè dictum, ad Schenkii munimentum, VAHALES vocatur, vulgò *de VVale*; præfertq; nunc nomen id ad
20 arcem usque *Lævensseyn*, prope opidum *VVorkhom*: ubi Mosæ junctus, nomen in hujus vocabulum mutat, vel abscondit. antiquitus verò ultrâ nomen eum provexisse uti credam, pervadent mihi veterum utriusque amnis nominum vestigia, quæ partim in continente, partim in insulis Hollandiæ etiamnum exstant. hæc itaque, ceu veracissimos rerum indices atque testeis, si germanos amnium alveos, quos antiquitus habuerunt, indagare velimus, sequi quam diligentissimè oportebit. primò autem Mosæ alveum scrutari lubet: quo reperto, facilius atque commodius ad Vahalem transgredi poterimus.

Cæsar igitur comment. iv: *Mosæ*, inquit, *profluit ex monte Vosgo, qui est in finibus Lingonum; & parte quâdam Rheni receptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum. Mosæ amnis nunc in Geldriâ, medio ferme inter clara duo opida Bommel & Megeu situ, partem quamdam sui duobus alveis, quibus munimentum divi Andreæ circumdatur, in Vahalem transmittit. suo tamen sibi nomini latum servans alveum, usque ad vicum Bochoven defertur. hinc verò divertente in occasum solis æstivi alveo, usque ad arcem Lovestonium, ubi Vahali nunc jungitur, Novus adpellatur Mosæ, vulgò accolis *de Nieuwe Mase*. hinc eodem nomine Gorichomium prælabitur opidum: infra quod jam geminum fert nomen, alterum modò dictum, alterum quod accolis *de Merveue* vocatur, à veteri arce ejusdem nominis, cujus vestigia in undis prope Dordracum exstant. hinc dicto gemino nomine Flaredingam usq; devectus, infra id opidum uno simpliciq; vocabulo, donec oceano misceatur, *Mosæ* vocatur. At alveum istum, quem modò ab divi Andreæ munimento ad Flaredingam usque descripsi, non veterem esse illum, à Cæsare Tacitoq; memoratum, cum alia argumenta indicant, tum maximè alveus tenuis, qui à novo Mosæ, juxta vicum *Bochoven*, in sinistras terras divergens, primum *Hedickse Mase* vulgò accolis, id est, *Hedicensis Mosæ*, à vico *Hedickhuysen*, quem perfundit; mox *d'onde Mase*, id est, *vetus Mosæ*, indigetatur. quem veterem esse amnis alveum, satis ipsum nomen clamat. Mosæ igitur veteris flumen, ab opido *Megeu*, uno certoque alveo, nullis in Vahalem ad divi Andreæ munimentum aquis transmissis (nam posteriore heic seculo fossas factas, ratio infra convincet) devectum, eas terras antiquitus dextrâ ripâ perfudit, quæ nunc opidum *Huesden* sustinent: sinistrâ autem; ubi nunc opidum *Gertrudenberg* conspicitur. inter hoc & Dordracum, continui nunc funduntur lacus, sive paludes: at superiore sæculo aridam humum certum anni præbuisset alveum, indicant reliquiarum vicorum, sub undis latentibus. quin etiam nunc alvei profunditas deprehenditur inter dictos vicos, hoc tractu: A Gertrudebergâ, dextrâ ripâ attingit reliquias vici *Herdervvert*; dein *Heisterbach*: mox *Allenfoer*: cui oppositus fuit in lævâ ripâ vicus *Munsterkercke*. hinc inter duum vicorum reliquias, quorum alter est à dextrâ ripâ, *Alloesen*, alter à sinistrâ, *Dubbelmund*, in profundos sese condidit lacus. moxq; iterum in Hollandiæ insulâ, cui vocabulum vulgare *Foren*, suo veteris Mosæ nomine dignoscitur: prætervectusq; cognominem vicum *Masedam*, tandem ad alium vicum cognominem *VVest Mase* sistitur. hinc autem à duobus millibus passuum oppositus ei est alius alveus ad vicum *Claeswale*: quem & ipsum veterem quondam fuisse Mosæ alveum, regio indicium facit. exit autem in lacus, qui inter duas ejusdem nominis insulas*

Foren funduntur. Hinc jam ad verum Mosæ os uti perveniamus, id necesse est fretum sequamur, quod inter insulam *Corendyk* & vicum *Bleykfsiet* situm. inde jam certus excipit alveus, qui juxta vicos *Simons haven* & *Biert* protensus, tandem in ostium nomenq; Mosæ desinit, ad opidum *Geersiet*. hunc autem veterem verumque esse Mosæ alveum, duabus rationibus colligo. primum, si ad lævam alium agere conareris; non in Mosæ tandem os, sed in aliud fretum, quod in mare oceanum exit, nomine *Flackee*, incideres: sin verò ad dextram deflecteres; in Vahalis fluvii nomen delabereris, quod est inter duos vicos *Putte* & *Portegael*. Porro à Gerofitio *immensum* illud, ut vocat Tacitus, *Mosæ os* incipit; quo *Rheni amnis pars, verso cognomento, Vahales in oceanum effunditur.*

Hic igitur vetus Mosæ fluminis alveus. quo satis cognito, ad Vahalis expositionem sermo convertatur. Tacitus, ut antè relatum, annal. 11; *Rhenus*, inquit, *uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen & violentiam cursus; quæ Germaniam prævehitur, donec oceano miscetur; ad Gallicam ripam latior & placidior affluens. verso cognomento Vahalem accola dicunt: moxque id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eundem in oceanum effunditur.* Dividi Rhenum in duos alveos, ad munimentum Schenkii, jam antea sæpè dictum. Hinc igitur sinister alveus, cognomento VAHALES, Noviomagum, Tiliam, Bomelium, Geldriæ opida prælapsus, nomen præfert nunc ad arcem usque *Lævensteyn*. juxta hanc fossa, à vico *Bochoven* manibus quondam mortalium egesta, aquas pariter Mosæ in Vahalis flumen invexit ac nomen; quod etiam nunc durat sub cognomento novi Mosæ, ut antè memoratum. Vahales igitur amnis antea fuit, qui novus Mosâ postea dictus. Hujus lævam ripam lacus nunc regunt, sive paludes, Gertrudebergam inter Dordracumq; sparsæ; intercedentibus tamen parvulis quibusdam insulis, pristinae continentis terræ reliquiis. In dextrâ ripâ, à Lovesteno visitur Gorichomium opidum, inde vici *Herdigfeld*, *Gissendam*, *Slydrecht*, *Papendrecht*. huic in lævâ ripâ objacet Dordracum opidum, à quo Vahales, eodem cognomento novi Mosæ, in orientem se convertit, ad fossam usque, quæ abluto vico Hollandiæ *Ablasserdam*, Leccæ amni miscetur. Fossæ alius ab occidente æstivo oppositus est alveus, mediam insulam secans: quem veterem Vahalis esse alveum, ipsum prodit nomen, quo in hunc usq; diem *de Wale* accolis dicitur. Hujus sinistrae ripæ tres adjacent vici, *Hayndervambacht*, *Rysoort*, & *Iansdam*. ab hoc iterum in lacus transfunditur Vahales; donec in duos insularis vicos *Putte* & *Portegael* Vahalis nomen rursus obrineat. quod deinde servat, donec inter Gerofitium & Flaredingam Mosæ flumini miscetur; cujus hinc immenso ore in oceanum effunditur. Ad Gerofitium igitur olim fuisse Mosæ Vahalisq; confluentis, certum est; non verò ad Vorichomium opidum, seu arcem Lovestenum; ut alii hætenus vulgò docuerunt. Ceterò antiqui isti dictorum amnium ductus, sive alvei, sic postmodò, cum oceani inundationibus, tum mortalium operibus turbati sunt, uti multis in locis, quemadmodum supra ostensum, vix vestigia deprehendantur. quidpe quum Mosâ à vico *Bochoven* dextras terras pervectus, in Vahalem effunderetur juxta opidum Vorichomium; nomen illius, ut celebrioris fluvii, in hujus alveo prævaluit; ita, uti *novus Mosâ* dicebatur. Postquam verò arx in sinistrae ejus ripâ exstructa, cui nomen, sive à rege Francorum Merovæo, ut vulgò creditur, sive aliunde, *Merovæa*, vulgò *de Merve*: ipse quoq; fluvius, qui ab initio Vahales, mox Mosâ dicebatur, *Merovæus* nuncupatus est. tandem, quum oceanus terras, modicis antea æstuariis divisas, immensis inundationibus in compluris insulas dissecaret; in Leccæ quoq; inferiorem partem (ad Flaredingam opidum Vahali Mosæque hunc quondam junctum fuisse, post docebo novi Mosæ juxta ac Merovæi nomen transit. Manserunt tamen, ut antè demonstratum, veterum alveorum modicæ portiones, fluminibus suis nomina custodientes, in terris insulisque modò enarratis. Quod autem fretum duos inter vicos *Putte* & *Portegael*, utriusq; amnis nomen simul obrinuerit, quum tamen ab initio unius Vahalis alveus fuerit; id occasione evenisse videtur hujusmodi. Quum Mosâ à vico *Bochoven* in Vahalem abigeretur, vetus ejus alveus tenuis effectus est; dein aquis quoque destitutus: tandem vel suâ sponte, vel agricolarum opere, agros complanantium, ad vicum *Vest Mase* obstructus. Hinc quum posterioribus temporibus advenæ gentes (varias enim gentium commutationes passâ hæc est regio) nullum veteris Mosæ exitum cernerent; eum Mosæ alveum esse suspicati sunt, qui re vera Vahalis erat. unde geminum deniq; natum est eidem amni nomen. Sed veros genuinosq; veterum fluminum alveos hætenus investigasse satis esse puto. si cui tamen aliquod adhuc circa ea, quæ modò dicta sunt, dubium hæret: is conferat cum his ea, quæ mox super Leccâ flumine & Corbulonis fossâ dicentur. cuncta enim argumenta inter se conjuncta, alterum alteri fidem invicem firmabunt. in-

validissima quæque, singulatim selecta, velle confutare, id improbi magis quàm ingeniosi fuerit hominis.

V A H A L I S igitur antiquus iste alveus, quem modò descripsi, unà cum Mosæ extremâ parte, quæ à Gerofitio ad oceanum pertinet, insulæ Batavorum lævum sive austrinum latus olim cinxit.

Ceterum lacus, sive paludeis, quæ inter Gertrudebergam & Dordracum, dictasque Hollandiæ insulas funduntur, antea nullas fuisse, sed solidam humum certos annibus præbuisse alveos, quamvis satis ex jam dictis perspicuum sit, nec ulla ratione egeat; tamen inde etiam colligi potest, quòd nulla lacuum vel paludum ab hac parte apud veteres auctores exstat mentio. Lacuum, qui ad septentriones sunt, vulgari nunc nomine de *Suyder see*, meminit quidem frequens Tacitus: & Plinius quoque disertè, Rhenum in eos sese spargere, tradit. at hic idem Rhenum ab occidente, non in lacus, sed in Mosam se spargere testatur. ubi idem ego in hujus verbis noto, quòd Tacitus de eodem amne refert: nempe ad *Galliæ ripam, Vahalís cognomento, latiore & placidiore adfluere; & immenso Mosæ ore in oceanum effundi.* id scilicet est, quòd Plinius eum spargi ait in *Mosam*. Fossas tamen sive æstuaria existisse, quibus Mosæ, sive, ut Cæsar existimavit, Rhenus in plura capita scindebatur, Scaldesq; Mosæ jungebatur; jam antea docui in *Toxandris*.

Nunc dextrum etiam, seu septemtrionale insulæ latus, certo limite claudere ordo requirit. Sic igitur, in descriptione insulæ, supra loquentem audivimus auctorem nostrum: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen ac violentiam cursus, quæ Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur.* Hunc alveum esse eum, qui à Schenkii munimento, Arnhemum versus, & Vageningam, Rhenam, Durostadium, Trajectum, Vordam, Leydamque devehitur; nemo sanæ mentis, qui Taciti historias penitus perspexerit, quique ea, quæ de hoc alveo ille tradit, cum Plinii verbis contulerit, dubitare ullo modo poterit. Plinius sic lib. iv, cap. xv: *In Rheno ipso, propè c millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Carinesatium, & alie Frisiorum, Morfasiurumq; sternuntur inter Helium & Fleuvum. ita adpellantur ostia, in qua effusus Rhenus, à septentrione in lacus, ob occidente in amnem Mosam se spargit; medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alveum.* Hunc igitur Plinii Rhenum, modicum nomini suo custodientem alveum, esse eum, qui Leydam fertur, nemo ne eorum quidem, qui de Batavorum insulæ finibus perperam sentiunt, quidquam ambigit. at hunc eundem esse, quem Tacitus Germaniam prævehi, nomenq; & violentiam cursus, donec oceano misceatur, servare tradit, omnes ferè negant. Rationem licet certam non adferant, hanc tamen habuisse cuncti videntur: Quum tam modicus hic, etiam Plinii tempore, qui ante Taciti annaleis historiam suam naturalem condidit, fuerit alveus; non potuisse eum insulam, *ob faciles*, ut inquit Tacitus, *adpulsus, accipiendisq; copiis & transmittendum ad bellum opportunam*, suo latere efficere. igiturq; medium hunc Plinii alveum cum Taciti dextro insulæ latere minimè convenire: præsertim, quum duo præterea firmissima è Tacito adduci posse videantur argumenta, quæ idem negent: quorum primum est, quòd insulam, inter vada sitam, Batavi occupaverint; alterum, quòd Taciti tempore, violentiam cursus flumen, quo dextrum insulæ clauderetur latus, servaverit. quorum urrumq; Plinii verbis reclamationat. Imò sanè; vel maximè reclamationat, si nuda verba nudè intelligas. at Taciti historias si penitus inspicias, temporaque distingvas, rem longè diversissimam fatearis necesse est. Latissimum eum olim fuisse alveum, qui Leydam prælabitur, vel inde patet, quòd nomen Rheni unus solus cum Plinii tempore tulerit, tum nunc etiam ferat, ceu reliquorum antiquissimus. Quum autem humili ripâ, loco quem mox commonstrabo, contentus, in Galliam prono alveo ruere tentaret; id uti impediret Drusus Germanicus, molem seu aggerem dictæ ripæ præstituerit adgressus est. fato autem præreptus, opus imperfectum reliquit. id, annis post *LXVI*, Paullinus Pompeius, sub Nerone inferioris Germaniæ prætor, perfecit; ut testis est Tacitus, *annal. xiii*, his verbis: *Ne segnem militem attineret; inchoatum ante tres & sexaginta annos à Druso aggerem coercendo Rheno absolvit.* Consulatus à Drusi morte ad Neronis *lxi* & Valerii Messallæ consulatum, quo hunc aggerem absolvit Paullinus, numerantur *LXVI*. quapropter mendum potiùs in Taciti dictis verbis, quàm errorem in auctore esse judicaverim. Ceterum aggerem hunc, *xiii* annis post, Civilis Batavus rebellans, postquam in insulam, ceu locum contra Romanorum insequutionem tutum, concesserat, diruit, Rhenumque in mediam insulam effudit; uti hac ratione duplex vallum, sive duplicem fossam, adversus Galliæ continentem, unde Romanorum vim atq; arma metuebat, haberet;

Vahalem videlicet, & hunc novum Rhēni alveum. cuius rei testem haeco eundem auctorem, historiar. v. *Quin & diruit molem, à Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disiectis qua morabantur, effudit.* Atque tum eā molis disiectione factum est id, quod continuo subtextit auctor: *Sic, velut abactō amne, tenuis alveus, insulam inter Germanosq, continentium terrarum speciem fecerat.* Huc igitur jam spectat illud Plinii: *Medio inter hac ore modicum nomini suo custodiens alveum.* Illa igitur insulae facies, inter vada sita, longè ante abactionem Rhēni, quum Batavi è Cattis profecti eam occuparent, extabat. Opportunitas autem ad facilem navium adpulsus, quam hoc loco ex Taciti annal. 11 allegant Bataviae descriptores, ad Mosae illud *immensum os, & latum placidumq,* Vahalem pertinet: quem ob id ipsum auctor tam curatè descripsit, quòd opportunitas adpellendi naveis dilucidius nosceretur. neque enim verum est, quòd quidam docent, classem istam Germanici in lacu, qui vulgò nunc dicitur *Snyder see*, fabricatam esse. In Galliā fuisse paratam, (fortè in Sequanae ac Samaræ amnium ostiis, ubi & Caesaris quondam classis Britannica) atq; inde demum ad insulam Batavorum, in os Mosae amnis adpulsam, satis disertis docet verbis Tacitus, dicto annali. Falsum item est, quòd exitum classis Tacitum indicare voluisse docet adversarius. *faciles navium adpulsus* disertè nominat auctor. Quapropter primum illud argumentum jam minus heic valebit. Alterum erat: Tacitum testatum reliquisse, suā tempestate (utitur quidpè temporis instantis verbo *servat*) violentiam cursus servasse amnem, qui dextrum insulae latus claudat. id verò Plinium, qui ante Tacitum opera sua edidit, videri negare, dum modicum medio Rheno alveum adsignet. Hoc etiam argumentum uti disturbetur, auctoresque hi duo uti inter se concilientur, tempora itidem heic distinguenda sunt. Tacitus historias suas in Trajani principatu condidit. at Civilis sub initium mox principatus Vespasiani molem, à Druso & Paullino factam, diruit. inter Vespasiani Trajanique principatum initia, xxx circiter anni intercedunt. quo temporis intervallo multa immutari potuerunt. quapropter etiam hunc Rhēni alveum, à Civile tenuem redditum, eam cursus violentiam tunc non habuisse, quum Plinius sub Vespasiani imperio geographica sua componeret, quam suo temporis sub Trajano tribuit Tacitus, satis liquet tum ex illius voce *modicum*, tum ex hujus vocabulo tenuis; maximè verò ex hujus verbo *fecerat*, quo plus quam perfectum tempus notat; quòd malignè ac callidè dissimulavit chorographus, adversarius noster; verbumque Plinii *spargit*, quòd ille de Flevo & Vahale protulit, nescio quā ratione hoc ad Lugdunensem Rhenum traxit. Sed quamquam *tenuis* fuerit, *modicum*que hic amnis, ita, uti saepè siccitate caeli exaruerit; tamen terminum perpetuò eum fuisse ab hac parte Romani imperii, infra, cap. xxxv, contra adversarium probabo. Postea tamen omnem cursus violentiam amisisse, experientia praesentis temporis manifestò docet. quidpè non, uti tunc, nunc etiam mari oceano miscetur: sed tumulis arenarum, quòs vulgò *de duynen* accolae vocant, inter duos, haud procul Leydā urbe, maritimos viros, qui vulgò *Catwijk* & *Noortwijk* adpellantur, obstructo ostio retinetur.

Ceterum novus ille alveus, in quem Civilis Rhenum effudit, nullus alius est, quam qui nunc *LECCA*, vulgò accolis *de Lecke*, vocatur; & *Culeburgium*, *Vianam*, *Schonhoviam* delatus, paullo infra hanc, juxta vicum *Krimpen*, Mosae amni jungitur: quondam verò, quum solida etiam dum humus certos fluminibus praerberet alveos, infra *Flaredingam* in eundem Mosam confluebat. nam ubi is ad *Durostadium* incipit, Rhenus lato alveo fluere desinit; manifesto argumento, prope *Durostadium*, in laevā Rhēni ripā, molem à Druso olim excitatam fuisse: quam Junius ad Drusi fossam, quae est inter *Arnhemum* & *Dusbürgium*, exstructam fuisse, ingenti errore judicavit. quem errorem licet adversarius noster defendere haud modicè laboraverit; tamen argumentum istud convellere ne verbo quidem tentavit. Nostra sententia tum maximè contra ejus objectiones firmabitur, quum infra probatum fuerit, medium Rhenum, qui perpetuò id nomen servavit, terminum fuisse inter Galliam & Germanos. nam omnia ejus argumenta, totumque adeò scriptum eo uno nituntur, quòd rectè se putat cum Junio *Isalam* & *Flevum* lacum terminum statuere inter dictas duas gentes. Hoc igitur fundamento sublato, reliqua etiam ei superstructa cuncta corruent. In eo sanè heic rerum satis imperitum sese ostendit, quòd ait, *novos facere alveos, non abactionis, sed fossionis rem esse.* Pueri agrestes in patriā mihi terrā meliora docuissent; qui ferè quotannis tale quid vident in fluminum eruptionibus. Sed *Ortelius*, haud minori errore, *Leccam* existimavit esse *CORBULONIS FOSSAM*; cuius meminerunt in antiquis auctoribus Tacitus ac Dio. Tacitus annal. xi: *Ne tamen miles otium exueret (malim, indueret) inter Mosam Rhenumque xxiiii millium passuum spatio fossam produxit, quā incerta ocean*

oceanī vetarentur. Huic consentiens Dio lib. LX: *Διὰ τὸν ποταμὸν τὸ μέγα καὶ τὸ
 τὸ Ἰσθμὸν τὸ Μόσα, ἐκείνη ἐδομησεν ἡ ἑξατὴν μάστιξ, ἵνα μὴ οἱ πλοῖοι ἐν τῇ θάλασσᾳ ἀποκινῶνται
 ἀνὰ πρὸς τὸν ποταμὸν τὸν Μόσα.* id est: *Fossam per ipsorum manus inter Rhenum & Mosam perduxit,
 CLXX stadia longam; quā annuum aestuante oceano resluentium stagnatio vetaretur.* CLXX stadia,
 secundum computationem Dionis, qui VII stadia cum dimidio uni milliari tribuit, millia
 efficiunt XXIII, duobus stadiis & semi minus. Ergo si Ortelius hanc fossam à Durostadio
 per Leccam Flaredingam usque perduxerit, rectè equidem inter Mosam Rhenumq; por-
 recta erit; quia hucusque pertinere veterem Leccæ cursum, suprâ ostensum. at spatium
 10 XXIII millium passuum, quod Tacitus ei tribuit, seu CLXX stadia, quæ Dio, quomodò
 conveniunt, quum inter dicta duo opida millia passuum sint XI? Sin ad vicum *Krimpen*
 eam extendi, & à fossâ, quam Merovæam cognominat, excipi velit; sciat multis sæculis
 antè habuisse exitum Corbulonis fossam, quam Merovæi nomen auditum. ac licet fos-
 sam hanc sine Merovæi cognomine jam tunc existisse contendat; tamen non inter Mo-
 sam & Rhenum, quod volunt Tacitus & Dio; sed inter Rhenum & fossam hanc, fossa po-
 neretur Corbulonis. neque sic quidem spatium XXIII millium conveniret: sunt quidpe
 inter Durostadium & *Krimpen* millia passuum xxx. Denique auctores fossam hanc à Cor-
 bulone idèò perductam ajunt, *ut incerta oceanī vetarentur.* at Lecca longius abest, quàm
 uti huic rei operam dedisse quiverit. Alia igitur quærenda est fossa, quæ Corbulonis co-
 gnomen verius omnibus partibus ferre possit. Est equidem infra Leccam, propiusque o-
 ceanum, flumen *Isala*, vulgò accolis *de Isel* dictum. verùm hoc neque ex Rheno oritur
 20 (Lecca namque mittit) & spatium XXIII millium passuum longè superat. quidpe quum
 antè fuerit fossa Corbulonis perducta, quàm Civilis Rhenum in Galliam effudit; necessa-
 riò exitum illius ad Flaredingam ponas: neque enim aliter Mosam attigerit. itaque neque
 hoc Corbulonis esse fossa potest. Est aliud, quod à Rheno, juxta arcem *Does*, haud procul
Leydâ, deductum, nomine *Rote* ad Roterodamum in Mosam effunditur. verùm ne hujus
 quidem exitus veterem verumque Mosæ alveum attingit. Restat fossa, quæ ab urbe *Ley-
 dâ*, vulgari nomine *de Fliet*, Delftum defertur, atque inde ad vicum *Maesland* deducta,
 tandem ad propinquum vicum *Sluys* Mosæ jungitur. hanc esse Corbulonis fossam, IV po-
 tissimum rationibus arguo. primum, quia inter Mosam Rhenumque acta est: dein, quia
 30 proxima oceano, ut quæ incerta ejus, id est, adfluxus, qui crebri his in locis fieri consuê-
 runt, ne ultrâ in superiorem insulæ partem agris detrimentosi transirent, quondam veta-
 re potuerit. tertio, quia spatium XXIII millibus passuum, sive CLXX stadiis, quam maximè
 congruit. utique si alveum ejus, non intervallum inter *Leydam* & *Sluys* sequaris: hoc nam-
 que rectâ lineâ est millium XVII. postremò, (quod vel caput totius argumentationis esse
 possit) quia fossa hæc nunc etiam vulgari vocabulo adpellatur accolis *de Fliet*. hoc quidpe
 vocabulum nihil aliud significat Germanorum lingvâ, quàm quod Latini *æstuaris* adpel-
 lant, sive *fluxus maris*; à verbo *flueten*, id est, *fluere*. quod aliâ dialecto est *fleeten*; unde *flu-
 xus*, *fleet*. nam in *Vliet* etiam, ut vulgò scribitur, *V* litera est consonans: quæ omnibus Ger-
 manis, exceptis unis Flandris, idem sonat, quod *F*. Hinc igitur vocem istam, passim in his
 40 oris, tum marinis undis, tum maritimis opidis ac vicis adfixam reperias. Undis; ut inter
 duas Hollandiæ unius ejusdemque nominis insulas *Foren*; ubi curipus vocatur *Harinkfiet*:
 & in lacu, qui vulgò est *snyder see*, inter duas insulas, *Schelling* & *Flieland*, *Flevi* (de quo
 posterius agetur) verus alveus, *het Flie*: intusque, *het oude Flie*, inter gemina brevia, quo-
 rum alteris nomen *Brede sand*, alteris *de VVeert*: fossis urbis Antuerpiensis, *Graensfiet*,
Brouwersfiet, *S. Pietersfiet*, *Harinkfiet*, *S. Jansfiet*. opidis autem; ut *Geersfiet*, in Hol-
 landiæ prædictâ insulâ *Foren*: & *Biersfiet*, in Flandriæ insulâ. item vicis; ut *Oostfiet*, *Nieu-
 sfiet*, in insulâ Flandriæ *Cadsand*: & in continente, *VVatersfiet*. in Selandicis insulis, *Steen-
 sfiet*, & *Poortsfiet*. in Brabantia, *Santsfiet*, *Burchsfiet*, *Cromsfiet*. in Hollandiæ insulâ *Foren*,
Swarresfiet, *Heensfiet*, *Bleynksfiet*. in continente Hollandiæ, ad *Isalam* flumen, *Fliet*, haud
 50 procul opido *Oudewater*: & ad dictam Corbulonis fossam, *Waddingsfiet*. item in ipso
 Germaniæ solo, ad *Visurgis* fluvii æstuaris, *Waersfleet*, *Elsfleeten*, *VVortfleet*, *Santsfleet*: quæ
 omnia Rheni ostiorum accolis exprimentur per *fiet*, sive *vliet*. nec usquàm vocem hanc
 positam reperias, nisi quòd maris fluxus sive æstuaris pertingunt, vel pertingere potuerint.
 Sed de Corbulonis fossâ hæc sufficiebant, ni adversarius obloquutus fuisset, nomen id
 præfractè, ex Ortelii sententiâ, ad Leccam trahens. Adeò scilicet nugæ omnino putat
 esse, quidquid Tacitus de XXIII millibus passuum, & Dio de CLXX stadiis, testantur. Ad
 firmandam tamen opinionem suam id argumenti adducit, quòd, *fossam illam Vliet nup-
 rum esse opus civitatum*, actis & attestantibus indigenis demonstrari queat. Verùm video
 quò

quò tendat. habeoque, quo callidati ejus obviam. Illam fossam, quã hodiè eodem nomine *Vliet* ab ipsâ urbe Leydã navigia Delftum versùs exeunt, nuperi esse operis nec ego ignoro. at hanc ego non volui. sed illam, quæ stadiò circiter ab urbe distita, vulgari vocabulo *het oude Vliet*, ex Rheno in prædictam fossam Delftum versùs ducit. hoc verum ajo esse initium veteris fossæ Corbulonis: illam verò fossam, ab urbe Leydã ad vetus usque Fletium, esse nuperam. Adde jam huc & illud haud leve sed gravissimum argumentum; quòd tabula itineraria habet inter *Tablas & Forum Adriani*, id est, ut nunc loca ista vocantur, inter *Ablas & Foorburg*, locum *Fletionem*; qui aut in ipsum Delftum, aut saltem in prædictam fossam incidit; ut infrà ostendetur. Tabulam igitur itinerariam quum nuperi esse operis adversarius probaverit, à fossæ hujus antiquitate lubens ego recedam. At-
10 que hæc tandem de Corbulonis fossâ sufficiant.

De ipsius medii Rheni obstructione, quamvis, quod statuam, certi nihil habeam, tamen conjecturas judicii mei in medium adduxisse haud pœniteat: quibus, prout cuique ingenium, demat vel addat fidem. Rhenus quando & quomodo à Civile Batavo in Leccam effusus, tenuisque alveus ejus effectus fuerit, supra dictum est. exinde verò, quum alii quoque alvei, seu fossæ, ab utrâque tenuis jam Rheni ripâ, hinc in Leccam atque Mosam, inde in lacus, quorum maximus vulgò vocatur *Snyder see*, complures agerentur; facilè os amnis, magis magisque in dies extenuati, aquisque destituti, arenis tandem, quas venti vehementiori flatu ex tumulis litoralibus utrimque ingesserunt, obstrui omnino potuit. nam pars etiam munimenti, quod ad hoc ostium, ut infrà referetur, exstructum fuit, iis-
20 dem arenarum tumulis obruta nunc latet. Tempus verò certum velle indicare, quando obstructum fuerit, summæ dementiae puto; nullo ejus rei indicio vel suspitione existente. Multis retro sæculis factum, vel inde colligere licet, quòd nulla ejus rei ne apud posteriores quidem scriptores mentio. nam qui proximis id sæculis tribuunt; quasi inundatione aliquã ingenti acciderit: nihil certi & ipsi habent quod adfirment. nec rectè inundationi tale quid adscribitur: quum hac ingruente, tenuis alveus modicumque os fluminis faciliùs dilatari, quàm obstrui potuerit.

Ceterùm, reperto utroque insulæ Batavorum latere, restat, uti summa ejus latitudo ostendatur. Hanc inter Leydam & infimam veteris Vahalidis ripam, quæ est juxta vicum *Beyerland*, deprehendo esse millium passuum xx.

Continet nunc universa insula, Cliviæ perexiguam partem; partemque Geldriæ, & Trajectinæ provinciæ; item portionem Hollandiæ. Opida habet numero compluria, ac nobilia: in Cliviâ, *Huesen*; in Geldriâ, *Tiel*, *Buren*, *Culenburg*; in Trajectino agro, *Wyk te Duerstede*, ipsius Trajectinæ urbis partem, cis Rhenum sitam, & *Montfoort*: in Hollandiâ, *Asperen*, *Huckelam*, *Leerdam*, *Vianen*, *Yselsteyn*, *Gorichum*, *Nieuport*, *Schoonhoven*, *Oude Water*, *Goude*, *Leyden*, *Rotterdam*, *Schiedam*, *Flaeringhe*, *Delft*; duosque vicos nobileis, *Gravenhage*, & *Gravesande*. in insulâ autem vicum celebrem *Yselmonde*.
30

C A P. XXXII.

Refutantur eorum argumenta, qui Batavorum insulam ad Isalam flumen & Flevum lacum extendunt.

BATAVORVM igitur insulæ situs sic se habuit. Ceterùm, qui Bataviam ad Isalam usque, id est, ulteriorem Rheni alveum, & in quem is transit, lacum Flevum, ostiumque, quod vulgò nunc dicitur *het Flie*, in Frisiorum Marfationumque finibus protulerunt; horum errores plurimis argumentis jam antea refutaveram, in eo commentario, quem superioribus annis privatim de his oris edidi: quæ omnia huc transcribere haud visum fuit; ne æquum operis tenorem hoc loco nimis excederem. Verùm coëgit tamen is, qui se adversarium mihi errorumque alienorum defensorem præ-
50 buit, non modò cuncta heic repetere, sed & nonnulla alia insuper addere.

Bataviæ igitur limiteis ad Flevum usque lacum ostiumque producendi, dux fuit omnibus Hadrianus Iunius; qui ceterum gregem (in quo summos etiam viros video) suâ auctoritate à recto tramite seduxisse videtur. quidpe hic primus tam copiosè, tamque speciosè de Bataviâ scripsit, uti imprudentes in sententiam trahere haud difficile fuerit. Is duplicem statuit Bataviam; veterem scilicet, quam iisdem, quibus nos Batavorum insulam, includit finibus; ac novam, quam à medio Rheni alveo, id est, à fine veteris, ad fossam usque
Drusianam,

Drufianam, seu feptemtrionalem Rheni alveum, qui vulgò *Isel* vocatur, & Flevum oftium, quod inter duas infulas, *Schelling & Flieland*, (vulgò *het Flie* dicitur,) extendit. quò spatio magna pars nunc Geldria, item Trajectini agri & Hollandiæ haud exigua portiones, comprehenduntur. Atque hanc inter duos extremos Rheni alveos geminam Bataviam, tamquam unam infulam, *Plinianam* audet vocare, hiftor. Batav. cap. 1. & 111. eademque cenfet Tacito tradi *Batavorum infulam*, cap. 1. & XI. Rationes itaque ejus, quibus sententiam suam tueri fe posse putavit, diligentius excutiamus. Ex Plinio uti Bataviam suam Plinianam probaret, hæc ipsius, jam antè recitata, in medium attulit verba: *In Rheno ipfo, prope centum millia passuum in longitudinem, nobiliffima Batavorum infula & Caninefatum, & alia Friforum, Cauchorum, Frifabonum, Sturiorum, Marfatorum, que sternuntur inter Helium & Flevum. ita appellantur ostia, in qua Rhenus effusus, à feptemtrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit; medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alveum.* Quibus hæc sua subjicit: *Quibus ex verbis liquido discimus, Rheni infulam Plinii atate in feptenon divifam fuisse populos; Batavos nimirum, Caninefates, Chauchos, Frifabones, Tufios, (quos cur ita nominem hoc loco, dicitur postea) & Marfatos.* En; cuinam mortalium, quæfo, Iunius perfaferit, Plinium heic unam id adpellasse infulam quod in plureis partes diffectum? aut tot nationum infulas in unam Batavorum infulam contribuiffe? Quidpè haud unam ait infulam sterni inter Helium Flevumque, Rheni ostia; sed plureis. unam, quam priore loco ponit, vult esse Batavorum & Caninefatum; ceteras, quas huic subjicit,

10 Friforum, & Marfatorum. nam *Cauchorum* heic, *Frifabonum*que, & *Sturiorum* falsa esse nomina, infra in Frifis docebo. Sic capite fequenti, post enarratos omneis Gallia Belgicæ populos, in fine, *Gugerni*, inquit, *Batavi, & quos in infulis diximus Rheni.* Quo loco factis dilucide reliquos illos, in ceteris Rheni infulis, à Batavis & eorum infulâ distingvit. Sane Plinii verba lucidiora sunt, quàm uti illustratione opus habeant: errorque Iunii in his manifestior, quàm uti pluribus convinci egeat. Defensor ejus, adversarius noster, quamquam ne verbum quidem habuerit, quod his opponeret, tamen, ne omnino convictus esse videretur, difceprationem quamdam, quæ numero est XIV. pro Iunio tentavit, non dicam rationibus, sed ipsis verbis adèd frigidam ac miseram, uti, hominem otium ferre nequiviffe, facilè perficias. Ac Iunii equidem error levior quadammodò videri potest:

30 qui, quamvis complureis, tamen difverfos populos in unâ eademque infulâ collocat. at ii, qui omneis istos populos uni Batavorum genti ac nomini attribuerunt, multo longiùs aberrarunt. Verùm Iunius omnibus aliis imposuiffe videtur. Quæro igitur ex eo; Si Plinius Batavorum infulam (nam Batavia nomen ei non memoratum) inter bina Rheni ostia, Helium & Flevum, pandit; cur ipse cum Cæsare eum super infulæ longitudine conciliare, milliaque passuum, quæ uterque ei tribuit, eodem conferre, tantoperè laborat? Nam si hæc fuit Plinii mens; certè maxima infulæ longitudo non inter Rheni divortium & oceanum, juxta profluenta Vahalis Mosæque porrigebatur. quod maximè vult Cæfar, agnosceitque Iunius: sed inter dicta bina Rheni ostia. Ergo Iunius, aut se Plinii dimensionem non percepiffe, fateatur necesse est, aut veram infulæ longitudinem Plinium ignorasse.

40 Hoc, contra tam perfpicua documenta, quibus Batavorum infulam ad Flevum usq; extendi negamus, adfirmare haud temerè ausus fuerit. illud cur faciat; causa nulla est: siquidem eadem regione Plinium longitudinem infulæ sumfisse, quâ Cæsarem, nemini est controversum. Ad hæc adversarius pro Iunio cur non responderit, quæro? Scilicet, quia, quod responderet, prorsus nihil habuit. Verùm hic tolerabilis fortasse quodammodò videri poterit Iunii error; quidpè quum obscurè Plinius ac parcè admodum hæc tot populorum infulas describat. Illum, quo eosdem Batavia suæ fineis ex Tacito, accuratiffimo infulæ descriptore, adferere conatur, quis tandem æquo animo ferat? Verba Taciti, quæ Iunius cap. VIII allegat, nobis jam antè memorata, hæc sunt: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas infulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen ac violentiam cursus, quâ Germaniam prævehitur, donec oceano miscetur, ad Gallicam ripam latior ac placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accole dicunt: moxque id vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eundem in oceanum effunditur.* Quibus continenter subjicit sua: *Qui locus duorum tantum meminit fluentorum; unius, quo Frisia Germaniæ alluebatur; & alterius, quod in hunc usque diem nomen inetur.* Egregia sanè ac festiva interpretatio. Quid, quæso, magis ex diametro repugnare Taciti verbis ac contradicere poterat? Totum id, quod Batavorum infula designatur à Tacito, ab isto excluditur. quod Rheni nomen in hunc usque diem retinet, id flumen est, quod Lugdunum defertur: ut antè ostensum: quod Frifiam alluit, Ifala nunc, & lacus *Snyder see, & Flie*, nuncupatur.

cupatur. ubi igitur *Vahalís* nomen, ubi *Mosa*? respondeat saltem heic defensor ejus. Verum non modò apertè Tacito contradicit Iunius; sed secum etiam ipse pugnat. En, quàm diversa eadem de re, quàmque contraria sequuntur ipsius verba, eodem capite aliquot post paginis perscripta: *Plusculum difficultatis primore fronte ostendit Taciti dictio; qui duos extimos cursus recensere contentus, medium retinet; quòd sufficeret statuere bipartitam alvei divisionem, apud principium Batavia in Vahalem, Belgicæ oræ terminum, & Rhenum, post Isalam dictum; qui Frisiam Germaniamq. terminaret. ex eog. colligere videor, tunc temporis medium alveum habitum fuisse loco rivi, ex illo flumine deducti; præcipuumque honorem in Drusi gratiam, & ob rerum gerendarum oportunitatem Isale adscriptum, tributumque. quâ re injuria Rheni medio alveo illata est gravis: qui de possessione nominis deturbatus, & quamdam capitis diminutionem passus fuit, non suo merito. itaque patientia victricis ope proterviam sibi factam contudit, ac superavit, nomen pristinum retinens, quod alteri detractum est. Suprà medium ex Taciti verbis interpretatus est Rheni alveum, & Isalam flumen. heic ex iisdem verbis Vahalem intelligit, & Isalam: medium verò ab auctore silentio suppressum. sic utrobique non modò variè secum ipse pugnat, sed longè errat. At uti clariùs error iste adpareat, dicta ejus cum Taciti verbis conferantur, quæ sunt historiar. lib. iv hujusmodi: *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsî, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam, occupavere, quam mare oceanum à fronte, Rhenus amnis ter-* 20 *gum ac latera circumluit. Quæro igitur ego, Si Drusi fossa, quum Batavi insulam occuparent, nulla fuit: (meminit quidpe insulæ gentisque Cæsar, multis annis ante Drusi res gestas) quí Tacitus hanc, ubi de Batavorum in eam adventu narrat, terminare istâ potuit? Scilicet frustra heic est Iunius. Eamdem verò dare Tacitum heic insulæ descriptionem, eosdemque terminos, quos suprà, annal. lib. ii, ubi de opportunitate insulæ loquitur, facilè ex ipsis istius loci perspicitur verbis. *Rhenus, inquit, uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatq. nomen, & violentiam cursus, quâ Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accole dicunt. De Vahale nulla nobis est controverfia. at illum, quem nomen violentiamque cursus servare ait auctor, donec oceano misceatur, Isalam esse, ut vult Iunius, ego maximè nego: negantque unâ Plinius ac Mela,* 30 *quorum hic, lib. iii, cap. ii, Rhenum testatur ad sinistram amnem etiam tum, &, donec effluat, Rhenum, scilicet proprio nomine; ad dextram, primò angustum, & sui similem; post, ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnem, sed ingentem lacum, ubi campos impleverit, Flevonem dici; ejusdemque nominis insulam amplexum, fieri iterum arctiorem, iterumque sturvium emitti. Huic consentiens Plinius, Rhenum ait à septentrione in lacus spargi, & Flevi ostio in mare effundi. Age igitur: Si in lacus sparsus, vel si jam non amnis, sed ingens lacus campos implevit; violentiam cursus, quam Rheno suo Tacitus tribuit, donec oceano misceretur, qui servare quivit? aut, si Flevo dictus, ubi campos implevit; quomodò nomen Rheni custodivit? Ad hæc atque talia respondisse chorographum adversarium oportebat, non levia cavillatum esse. Patet sanè, Tacitum non Isalam intellexisse, sed medium alveum, quem Plinius etiam nomen custodivisse suo tempore testatur; quemque Mela innuit, dum ad sinistram am-* 40 *nem etiam tum, &, donec effluat, Rhenum adpellat. nam tertium alveum, qui Vahales dicitur, Melam aut ignorasse, aut saltem non retulisse, latius infra docebo. At quòd Iunius ex Taciti verbis colligit, hujus tempestate medium Rheni alveum habitum fuisse loco rivi, ex illo (nescio quò) flumine deducti, præcipuumque honorem, id est, nomen Rheni, in Drusi gratiam, & ob rerum gerendarum oportunitatem, Isale adscriptum, eaque re de possessione nominis illum deturbatum; patientia verò victricis ope injuriam sibi factam contudisse, nomenque pristinum tandem recuperasse: in eo quamlongissimè aberrasse hominem puto. quidpe medio alveo haud umquàm aquæ ita per Drusi fossam abductæ fuerunt, uti is rivi loco inde haberi potuerit. Sed duravit ei sua latitudo, & violentia cursus, donec à Civile Batavo in Lec-* 50 *cam, ut suprà demonstratum, abactus est. neque tunc quidem nomen amisit: quia Plinius (si Tacitum de hoc loqui neges) modicum suo ævo nomini suo custodivisse alveum testatur. quin pro termino semper etiam postea habitum fuisse Romani imperii, infra ostendam. Ergo, si umquàm nomen eum amisisse Iunio credas; certè eo temporis intervallo amisit, quod inter Plinii Tacitique scripta interponitur. At tunc in Drusi honorem Isalæ amni nomen Rheni impositum, haud simile veri est. etenim Drusus fossam egit, vitamque obiit sub Augusto Cæsare: Plinius opus suum Vespasiano imperatori dicavit: Tacitus sub Trajano scripsit. inter Augustum autem & Trajanum imperatores ingens temporis intervallum, & seculum propemodum elapsum est: quo jam facilè omne studium in* Drusi**

Drusi honores posterorum animis abierat. Sed Isalam Tacito umquam proprio peculiari nomine *Rhenum* fuisse adpellatum, prorsus ego nego; pluribusque id infra in Frisius demonstrabo documentis. Nunc porro notemus, uti Iunius sibi ipsi haud constare, se cumque dissentire pergat. Quippe Bataviam suam licet ex Plinii Tacitique verbis ad Isalam usque & Flevum ostium extendat; haud tamen veretur contra Ioannem Stellam negare, Caninefatam sedem fuisse in Batavorum insulâ: quod iste rectè ex Plinio simul ac Tacito adfirmavit; ut infra videbimus. At video quid habuerit Iunius, quod huic objectioni opponeret. distinguere sese inter *Batavorum insulam*, seu *Bataviam veterem*, & *Bataviam novam*. in illâ Caninefatæ sedem habuisse se negare; in hac concedere. Scilicet, rectè ille quidem sententiam suam tueretur, si antè meliùs distinctionem hanc adseruisset. Sed Taciti Batavorum insulam ipse ad Isalam usque & lacus profert. in seipsum igitur pugnat. quod quamvis argumentis firmissimis jam satis demonstratum sit, tamen istuc insuper hoc loco quærere lubet; quum ipse ad utramque Isalæ ripam Frisios ex auctoritate Taciti collocet: quomodò ex eodem auctore ad Isalam usque Batavorum insulam se posse proferre speravit? Verba Taciti hæc sunt, in libro de Germaniâ: *Majoribus minoribusque Frisius vocabulum est ex modo virium. utraque nationes usque ad oceanum Rheno pratexuntur: ambiuntque immensos insuper lacus.* Vbi Iunius hæc verba, *Rheno pratexuntur*, ad Isalam flumen refert; quia Frisii ad utramque Isalæ ripam incolebant. Iam verò iterum quæro; quum ipse, cap. 1, veterem Bataviam suam iisdem finibus includat, quibus nos Batavorum insulam; cur non credit, Tacitum haud aliam, sed hanc ipsam voluisse, quam Batavos primo adventu occupasse tradit? Tum, si Taciti Pliniique temporibus novam Bataviam rectè se tribuere putavit, quæro, quibus temporibus, aut cui auctori veterem illam adscribere voluerit? Vnus equidem est Iulius Cæsar, qui Batavorum insulâ, antequam Drusiana fossa facta fuit, meminit. at docuisset saltem Iunius, (quod quia nequivit, merito neglexit) quando Batavi, veterem insulâ suâ limitem, id est, medium Rheni alveum transgressi, Frisios & Marfatios, qui inter hunc alveum & Isalam, lacusque, & Flevum ostium incoluerunt, expulerint, aut bello victos sibi subjecerint: uti eâ demum ratione illorum agri horum juri, id est, Bataviæ nomini, accesserint. Sanè nihil horum umquam attulisset. *Drusum* (verba sunt Iunii, cap. 1) è duobus tres alveos fecisse, & *Batavia porrectiora pomaria extendisse, novamque dedisse Bataviam*, si nos credere voluisset, ostendisse prius necessum erat, quoniam Drusus Frisios Marfatiosque miserit, postquam Batavis eorum solum tribuit. aut saltem, quando & quâ de causâ his illos in servitutem dederit. denique auctorem hujus rei aliquem ex antiquis produxisset. Certè numquam se tot laqueis, quibus se irretivit, facilè expeditisset. Defensor ejus ad hæc omnia quàm nihil responderit, & quàm prorsus nulla argumenta opposuerit, ipse sibi conscius est. Permanuisse perpetuò Frisiorum & gentem & nomen citra Flevum, omnibus satis constat mortalibus; quando illa Hollandiæ pars, quæ aliàs septentrionalis usurpatur circa lacum *Suyder see*, etiam hodiè *Frisia occidentalis* nomine, vulgò *West Friesland*, adpellatur; opidaque inibi non Hollandiæ, sed Frisiz, insignibus decorantur: quâ de re plura suo loco. Sed uti tandem finem disputationi huic faciamus; unum adhuc ex Tacito locum adferam. *Historiar.* lib. v, *Flexus*, inquit, *autumni, & crebris pluvialibus imbris superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit.* En tibi, qui etiam Iunio nunc credis, Tacitum Batavorum insulam Isalâ amne Flevoque lacu finisse, huncque ejus errorem tantoperè tueri studes; censesne terras Rhenum inter Isalamque porrectas adeò humileis palustresque esse, uti in stagni faciem oppleri possint? Certè tumuli atque colles, qui satis editi per omnem dictam terram sternuntur, manifestò Iunii errorem coarguunt. Facessant jam igitur hæc ejus verba, capite primo perscripta: *Quam verò latè patuerit, quibusque circumscriptum finibus istud Batonis peculium fuerit, (nam ab hujus, quem sibi fingit, nomine Bataviam vult dictam, quasi Batons hæve) nemo, quod equidem sciam, prodidit, aut certos ei præstituit terminos: nonnulli, contractioribus eidem adsignatis, potissima parte mutilarunt, & quodammodo deartuarunt. Quare, propitiato Termino, fines illi perpetuos, stabiles, neque ipsi Iovi cessuros, ex veterum scriptis monumentis pangam. quos qui transulisse, aut exarasse, nisi dei consensu, tentarint, is sacer & religione obstrictus esto. confido namque, divinâ quadam virgulâ contactos me obsignaturum.* Facessant hæc, inquam, prorsusque deleantur, ac palinodia reponatur. Nec satis Iunius deum suum propitiaverat, nec veram habuit virgulam divinam. Ego equidem, nullum agnoscens Termini numen, facilè contra ausus sum. At quàm ritè, quæso, *Batonis* peculium ad Isalam atque lacum extendit, quum tamen ultra medium Rheni alveum Batavorum nomen ante Drusi fossam porrectum fuisse, satis disertè ipse neget. Multa sanè in se ipsum

ipsum jecit tela, contra quæ defendi haud umquam satis poterit. Nobis certè gratiam eum habere, in vivis heic si ageret, æquum foret, quòd genuino patriæ nomini, Frisiæ civitati, ex longinquâ ab alienatione se ipsum non noscitantem, restitimus. At nimium ego fortasse huic disputationi diu immorari videor; jamque molestus sum. verùm tamen veniam mihi dari æquum est. tanti scilicet erat, errorem tantum pluribus argumentis redarguere; quòd certi tandem nobilissimæ insulæ constarent fines. Caput tamen omnis argumentationis dedebat esse; quia Batavi omnes Galliæ Belgicæ pars fuere: Galliæ autem atq; Germaniæ terminus fuit medius Rheni alveus; quem insulæ terminum constituens Tacitus, *Germaniam prævehi* testatur. de quo mox latius tractabimus. Nunc eorum etiam errorem, qui dictæ insulæ terminum ex Cæsare, Melâ, Plinio, ac Tacito, Vestam amnem, 10 à Trajectensi urbe in lacum *Snyder see* defluentem, statuere voluerunt, velle pluribus refellere, post tot gravissima argumenta supervacaneum fuerit. igitur ad alia transeo.

C A P. XXXIII.

De Batavorum agris extra insulam, in Galliæ ripâ, inter Vahalem Mosamque. item de CANINEFATIBUS partem Batavorum insulae colentibus.

HACTENVS igitur veros atque genuinos insulæ, quam Batavi olim incolue- 20 runt, sineis vindicasse sufficiat. Videamus nunc deinceps, an extra etiam insulam quidquam agri iidem obsederint; & quantum id fuerit. Tacitus historiar. *iv: Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsæ, extrema Gallica ora, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam, occupavere.* Apertè heic particulâ collectivâ simul, duæ agri Batavi partes componuntur: quarum altera est ipsa insula; altera, extrema illa Gallica ora, cultoribus vacua. Idem indicat in libro de Germaniâ: *Batavi non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis, colunt.* Heic etiam particulâ disjunctivâ sed, ager Batavorum in duas portiones dispertitur: quarum una in Rheni insulâ; altera extra insulam, in Galliæ ripâ, cis Vahalem collocatur. Sed maximum hujus rei indicium est in historiar. lib. v: *Civili Cauchorum auxilia venere. non tamen ausus opidum Ba- 30 tavorum armis tueri, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit; gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum.* Si post incensum Batavorum opidum in insulam concessit; certè antè extra insulam fuit, ubi & opido ignem iniecit. His jam ad stipulatur Plinius, lib. iv, cap. xvii: *Rhenum autem accolentes in eadem provinciâ Belgicâ, Nemetes, Tribochi, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Hic etiam duplicis facit Batavos; Rhenum in Belgicâ accolentes, & in insulâ Rheni: quam antea, cap. xv, *nobilissimam Batavorum insulam* adpellavit. His quoque adfentitur Servius grammaticus in commentariis ad Virgilium; cujus versus hic est Aeneid. v 111:

Extremique hominum Atorini, Rhenuque bicornis. 40

Ad hunc Servii equidem interpretatio tam varia legitur in variis exemplaribus, uti, quæ mens ei fuerit, haud facilè dispexeris. Vulgata exemplaria sic habent: *Rhenu fluvius Gallia, qui Germaniam à Galliâ dividit. Bicornis autem aut commune est omnibus fluviiis, aut propriè de Rheno dicitur; quia per duos alveos fluit; per unum, quæ Romanum imperium est; per alterum, quæ interluit Barbaros. ubi jam Vahal dicitur, & facit insulam Batavorum.* Altera lectio, quæ vetustior videtur, hæc est: *Rhenu, fluvius Gallia. bicornis, quia per duos fluit alveos; per unum, quæ Romanum imperium est; per alterum, quæ interluit Barbaros, ubi Iambal dicitur, & facit insulam Batavorum.* Tertia lectio, quam in vetustissimo codice impresso reperi, multo concilior est: *Rhenu, fluvius Gallia. bicornis autem, quia per duos fluit alveos; per unum, quæ Romanum imperium est; per alterum interfluit Barbaros.* Medium Rhenum, qui 50 Leydam devectus nomen custodit, & Vahalem intellexisse poëtam, haud dubium est. nam quum hæc scriberet, fossa Drusi, quæ is Rheni alteram partem in Isalam flumen & lacum *Snyder see* abegit, nondum exstitit. Servius itaque, si Isalam interpretatus est, quod vult Junius, & Vahalem; haud probè mentem poëtae adsequutus. Ac Junius equidem ratione ductus videri poterat haud absurdâ. quidpe, quòd per *Barbaros* fluere flumen ait Servius, id magis Isalæ conveniebat, quàm Vahali: hic namque Gallos interfluebat, ut mox latius docebo; qui, postquam Gallia in provinciæ formam à Romanis redacta, non ampliùs barbari dicti sunt: Germani autem, quia numquam satis perdomiti, perpetuò barbari Roma- nis nun-

nis nuncupati sunt. Ac licet Iunius, quò Bataviam suam ad Ifalam & lacum *Snyder see* proferre queat, *Iambalem* interpretetur Ifalam: tamen non satis pro suâ sententiâ alterum alveum Vahalem facit. hac quidpe ratione Batavos à Romano imperio excludit: quos in Belgicâ provinciâ discretè collocant Plinius ac Ptolemæus. Verùm utcumque res sese habeat: si vocem *Barbaros* retineas, omnino erravit Servius. Alveum Rheni, qui Romanum terminavit quondam imperium, esse medium, qui Leydam fertur, mox fulius probabo. hunc cum Virgilio intellexisse Servium, haud facilè ambiguum esse potest. alterum autem, qui Batavorum efficit insulam, esse Vahalem, haud quisquam dubitaverit, qui hæc Cæsaris verba legisse Servium crediderit: *Mosâ profluit ex monte Vosego, qui est in finibus*

10 *Lingonum; & parte quâdam ex Rheno receptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum.* Malo igitur primam illam amplecti lectionem, quæ pro *Iambal*, habet *Vahal*. & uti prorsus Servius erroris sive imperitiæ suspicione liberetur; pro *Barbaros*, legendum censeo *Batavos*. hos quidpe utramque Vahalis ripam coluisse, suprâ demonstratum est. Sed age; quantum agri extra insulam obtinuerunt Batavi? *Non multum*, inquit noster, *ex ripâ, sed insulam colunt.* quæ distinctio haud dubiè indicat, minorem fuisse illam partem ex ripâ, quàm ipsius insulæ spatium. Nec dimidium quidem insulæ exæquasse illud agri in ripâ, uti censeam, vehementer persuadet hæc Taciti auctoritas. Quare haud modicè errasse mihi videntur, qui Selandiæ vicum *Cats*, *xxiii* millibus passuum à proximâ veteris Mosæ ripâ distitum, Cattorum progeniei, id est, Batavorum reliquias permanere censent:

20 item, qui vicum *Cattendyk*, prope Gulam opidum, ab iisdem denominatum arbitrantur. major namque est ab his ad Mosæ ostium, proximum insulæ latus, distantia, quàm maxima ipsius insulæ latitudo patet. At Toxandrorum fuisse omnes Selandiæ insulas, non Batavorum, ex Cæsare, Plinio, ac Marcellino, satis suprâ probatum est. Quin ego quòque vereor, uti rectè insentiant, qui opidum Gertrudæbergam Batavorum agro tribuunt. quidpe Mosâ amne (amnis enim plerumque terminabantur olim agri gentium) omnem eorum agrum finitum fuisse censeo: Gertrudæberga autem citra veterem Mosam sita. Multo minus rectè ii, qui vicum *Carwyk*, in comitatu Cukenli, cis Mosam, à Cattis cognominatum existimant. syllaba *Cat* si Cattorum progeniei ubique sedem indicaret; certè Batavi ultra lacum quoque Fletionem, quinunc est *Snyder see*, Frisios

30 agros coluerunt, circa silvam, cui vulgare nomen *Sevenwolden*; in quâ vicus *Catlyk*. Sed hoc, adfirmatu perineptum, illorum quoque errorem prodere videtur. Quin ipsium Cattorum populum numquam Germanis dictum fuisse *Catten*; sed densissimâ adpiratione *Chatten* & *Chassen*; item *Hbatten*, & *Hbassen*; infrâ libro tertio satis probis docebo argumentis. Mosam igitur amnem Batavis à meridie extra insulam terminum statuo. An verò eâdem longitudine hic extra insulam ager, quâ ipsâ insula, hoc est, à Rheni divortio ad Mosæ Vahaliſque confluentes, porrectus fuerit, nec ne, haud facilè quisquam, nisi Tiresiâ canente, dijudicaverit. Si tamen ea longitudo placet; pro limite heic duco lineam, à Mosæ ripâ, quâ prædictus est vicus *Carwyk*, ad dictum usque divortium. Opida nunc hoc tractu, inter Mosam Vahalemque, sternuntur ista: *Nieumegen*,

40 *Batenburg*, *Bommel*, *Huesen*, *VVorchum*, *Dordrecht*. Ceterùm extrema Gallicæ oræ, sive ripam Gallicæ, auctor noster Vahale Mosæque ore terminavit, quia ulteriora jam non in continente, sed in insulâ erant: quæ non minùs pars esse Gallicæ potest, quàm Britannia Europæ; licet hujus extrema, sive litora, ad Sequanæ, Samaræ, Scaldis & Rheni, fluminum ostia describas. Hoc quum nostri sæculi Bataviæ scriptores non perciperent; insulam Batavorum, extra Galliam eliminantes, Germanicè falsò adscriperunt; ut pluribus proximo capite probabitur argumentis. Atque hoc ipsum est, quod Cæsarem traxit in errorem, ubi ait; *Mosâ, parte quâdam ex Rheno receptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum.* Scilicet Mosam cum Vahale non insulam efficiebat Batavorum; sed agros eorum includebat, extra insulam in Galliâ ripâ sitos, quorum longitudo erat minor quàm ipsius insulæ. Vnde huic Plinius

50 *prope c millia passuum*, Cæsar suæ Bataviæ *lxxx* tantum tribuit; ut suprâ adnotatum.

Ergo Batavorum agro summâ, ut nobis videtur, diligentia circumscripto, proxima erat cura, interna ejus, id est, opida, si qua fuerint, & vicos domiciliaque indicare. verùm id antequàm fiat, **CANINEFATUM**, consanguineorum, sociorumque Batavorum, sedes prius indicanda erit. Hanc Ioannes Stelia Hispanus, in Batavorum insulâ rectè ex Taciti Pliniique auctoritate statuit: quanquam super hac sententiâ à Iunio, nimium sannis indulgente, quamacerbissimè proscindatur; veluti, malè atque imperitè Tacitum interpretatus. Sed rectè sensit Stellam, uti probetur, ipsâ Taciti verba super Caninefatibus inspiciamus. In libro iv historiarum, quum Galliæ descivissent, à

Batavis id bellum ortum narraturus auctor, Batavorum originem, adventum ex Germaniâ in Galliam, insulamque, quam obsederunt, quamcuratissimè antè describit. dein, explicatis causis, cur arma Civilis Batavus & ultionem in Romanos sumserit; *Civilis, primores gentis, inquit, & promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac latitiâ incaluisse videt, à laude gloriâque gentis orsus, injurias & raptus & cetera servitii mala enumerat. & recitatâ Civilis concione: Magno cum adsensu auditus, barbaro ritu & patriis execrationibus universos adigit. Missi ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulae colit: origine, linguâ, virtute, par Batavis; numero superantur.* Nomen heic insulae, cujus partem Caninefates colebant, nullum auctor addidit; quia jam antea, satis curiosè ac sedulo descriptam, *BATAVORUM* adpellaverat *INSVLAM*. sic mox infra, de 10 eâdem, postquam in eâ Romana castra à Caninefatibus ac Frisiis expugnata: *signa, vexillaque, & quod militum, in superiorem insulae partem congregantur.* Et, ne hanc quoque aliam putes esse, sic paullo post: *Vbi expugnata castra, deletas cohortes, pulsam Batavorum insulâ Romanum nomen, trepidi nuntii afferebant.* Nugetur contra hæc, quidquid velit adversarius; numquam certè subvertet. Adeone putat supinum fuisse diligentissimum auctorem, uti nec nomen nec situm insulae addiderit, si alia fuit, quam Batavorum insula? Sed Caninefates, unâ cum Batavis, partem fuisse Galliae, hanc verò medio Rheni alveo finitam, infra satis firmis docebo argumentis. Nunc, uti res clariùs adpareat, totam historiam de Caninefatibus huc transcribere, & quantum res postulaverit, obscuriora illustrare, consilium est. *Ea gens Caninefatium partem insulae Batavorum, quam curatè paullo antè descripsit auctor, colit: origine, ex Cattis, linguâ, Caticâ scilicet dialecto, virtute bellicâ par Batavis; & fortè cum ipsis domo unâ profecti; aut certè postmodum ad illos, ceu consanguineos, transgressi, & tamquam amici, ejusdemque originis advenæ, in partem insulae recepti; & unâ militabant.* hinc paullo post: *Iisdem diebus Batavorum & Caninefatium cohortes, cum jussu Vitellii in urbem pergerent, missus à Civile nuntius adsequitur. ceterum numero superantur.* hinc insula à potiore numero, Batavorum, non Caninefatium, dicta est. *Erat in Caninefatibus stolidæ audaciæ Brinio, claritate natalium insignis. pater ejus multa hostilia ausus, Cajanarum expeditionum ludibrium (quum is belli deficiente materiâ, ut tradit in C. Caligulâ Svetonius, paucos de custodia Germanos trajici, oculique trans Rhenum juberet; ac sibi post prandium quamtumultuosissimè, adesse hostem, nuntiare: & quæ sequuntur) impunè spreverat; præsens 30 in insulâ. nam in inferiore insulae parte ad oceanum hæc facta, circa Lugdunum, liquet ex Svetonio. Igitur ipso rebellis familie nomine placuit, Civili, Batavis, Caninefatibus: impositisque scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux diligitur, conatum Civilis, ad opprimendos interficiendosque militeis in insulâ Batavorum. Statimque accitis, à Batavis, & Caninefatibus, ad augendas vires, in insulam Batavorum, ad oppugnanda hiberna, Frisii, (Transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpit Brinio, in insulâ Batavorum, ad Rheni ripam sitâ. Nec præviderant impetum hostium milites, nec, si prævidissent, satis virium ad arcendum erat. Rhenum medium fuisse terminum Batavorum simul insulae ac Galliae, antè demonstratum est. Caninefates auctor Transrhenanos haud adpellavit; sed hos demum Frisios. ergo Caninefates Cisthenani, & per consequens, in Batavorum insulâ, extremâ Galliae parte. nec alia dari potest insula citra medium amnis 40 alveum. Id autem maximè notandum, quòd auctor Frisios, Transrhenanam gentem, à Batavis Caninefatibusque accitos ait, scilicet in insulam. ubi expugnanda erant castra: Caninefates autem non item; sed missos tantum ad eos, qui sociarent consilia: videlicet quia hi jam antè in insulâ. *Capta igitur & direpta castra: dein vagos, & pacis modo effusos licas negotiatoresque Romanos invadunt. simul excidiis castellorum, in quibus erant negotiatores, imminiebant. quæ à præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexillag, & quod militum, in superiorem insulae partem, ex inferiore, quâ pulsus, congregantur, in superiora castra, (quæ Batavoduri, Vade, Grinnibus, & Arenaci fuisse, infra docebitur,) duce Aquilio, primipilari. nomen magis exercitus, quam robur. quippe viribus cohortium abductis, Vitellius è proximis Nerviorum Germanorumque pagis segnem numerum armis oneraverat. Civili, dolo grassandum ratus, incusavit ultro præfectos, quòd castella deseruissent. se cum cohorte, cui præerat, Caninefatem tumultum compressurum: illi sua quisque hiberna repeterent. Nulli igitur etiam tum se movebant ad apertum bellum Batavi: occultus tamen omnis negotii dux Civilis Batavus. At quomodò hic cum cohorte unâ Caninefateis omnes comprimere potuit, si extra insulam, ultra Rheni latissimum alveum, (nondum enim per Civilem abactus) illi tumultuati? In insulâ Batavorum castra Romana eos, unâ cum Frisiis, expugnasse, nemini dubium esse potest. Subesse fraudem consilio, & dispersas cohortes,**

per

per omnem insulæ ripam, à scissione Rheni ad usque oceanum, *facilius opprimi*, (si in inferiora hiberna, è superioribus, quò congregati erant, descenderent) *nec Brinionem ducem ejus belli, sed Civilem esse patuit; erumpentibus paulatim indicis, quæ Germani, lata bello gens, non diu occultaverunt. Vbi insidia parum cessere, ad vim transgressus Civilis, Caninefates, Frisios, Batavos, propriis cuneis componit. Directa ex diverso acies, haut procul à flumine Rheno; medio scilicet, quod nomen perpetuò servavit; & obversis in hostem navibus; quas, incensis castellis, illuc appulerant Romani. Prælium circa Culeburgium opidum commissum conjicio. haud dubiè enim Civilis ex inferiore insulæ parte adveniens ad prima Romanorum castra, (quæ Batavoduri fuisse, postea ostendetur) adversam aciem offendit. Duæ*

10 igitur acies ad hunc modum dispositæ fuere: Civilis acies, ex inferiore insulæ parte profecta, inter opidum Culeburgium & Rhenum amnem constitit, in orientem versa, Rheno lævum latus tegente. Romana acies, ex superiore insulæ parte, quò fugerant, obviam hostibus progressa, infra Batavodurum, novissima hiberna, adversa constitit, in occidentem conversa; Rheno, & navibus, eadem fronte in hostem obversis, dextrum latus claudentibus. *Nec diu certato, Tungrorum cohors signa à Romanis ad Civilem transulit: percussique milites Romani improvisâ prodicione, à sociis Tungris, hostibusque Caninefatibus, Frisii, Batavis, cadebantur. Eadem etiam navium perfidia, pars remigum è Batavis, tamquam imperitiâ, officia nautarum propugnatorumque impediabant. mox contra tendere, & puppes hostili ripa objicere.* In eadem equidem amnis ripâ naves manserunt. in unâ quidpe atque eadem ripâ Romanus Civilisq; contendebant. At hostilem adpellat ripam auctor inferiorem ripæ partem, quam hostis obtinebat. A Romanis igitur ad Civilem transgressas naveis innuit. *Ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentis, id est, transfugere, trucidant; donec universa quatuor & viginti navium classis transfugeret, aut caperetur ab hostibus, ope transfugarum. Clara ea victoriâ in præsens; & quæ sequuntur. Hæc cuncta in insulâ Batavorum gesta: pulsi que hac victoriâ Romani. unde mox infra: Vbi expugnata castra, in inferiore insulæ parte, delectas cohortes, in acie, pulsum Batavorum insulâ Romanum nomen, trepidi nuntii afferebant.* In quibus omnibus haud levia argumenta de Caninefatium in insulâ Batavorum sede: quæ haud facilè convulseris. Alia nunc etiam videamus. Auctor noster eodem libro infra, Civilem, sic Montanum Treverum adloquentem, introducit: *En ego præfectus unius cohortis, &*

30 *Caninefates, Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus.* Batavos fuisse citra Rheni nomen, & terminum Germaniæ, in ipso Galliæ solo, satis firmis infra comprobabitur argumentis. cum his igitur quum sub eodem Galliarum nomine Caninefateis conjungat auctor; & ipsos in Galliâ, citra medium Rheni alveum, Galliæ terminum, fuisse perspicuum est. & quia in insulâ fuere; insula verò citra medium alveum nulla fuit, nisi quæ Batavorum dicebatur insula: necessariò sequitur, hujus partem eos obtinuisse. Eodem libro postea: *Circumsteterat Civilem & alius metus; ne Quartadecima legio, adjunctâ Britannicâ classe, afflicteret Batavos, quâ oceano ambiuntur. Sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus legatus in Nervios Tungrorsq; duxit: eaque civitates in deditionem acceptæ. classem verò Caninefates aggressi sunt: majorque pars navium depressa, aut capta. & Nerviorum multitudinem, sponte commotam, ut*

40 *pro Romanis bellum capesseret, iidem Caninefates fudere.* Quia in eadem cum Batavis insulâ, ipsorumque haud minùs, quàm Batavorum, res agebatur; itaque, quum Batavi cum Civile domo abessent, isti communcis agros defenderunt. Nequidquam heic obloquitur adversarius; qui negat hoc ab Caninefatibus fieri potuisse, si sedes eorum ab oceano arceatur. Plinii jam quoque adjiciatur testimonium, cujus verba hæc sunt lib. iv, cap. xv: *In Rheno ipso, prope c millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatium, & alia, Frisiorum, Chaucorum, Frisabonum, Sturiorum (lego, Frisiorum majorum, Frisiorum minorum: cujus lectionis ratio infra reddetur) Marsatorumque, sternuntur inter Helium & Flevum.* Hæc Plinii verba geographi nostri, in quibus princeps Junius, ita explicant, uti particulam & disjunctivam faciant, non conjunctivam: aliamque constituunt Caninefatium insulam, ac diversam ab insulâ Batavorum. Verùm hos cum Tacitus tot locis modò adlegatis, tum

50 Plinius his ipsis verbis erroris coarguit. quidpe sub uno eodemque singulari numero, *nobilissimâ insulâ*, Batavorum simul atque Caninefatium nomina comprehendit. post verò addit: *& alia.* Quòd si Caninefatium insula alia fuisset ab insulâ Batavorum; quare Plinius has voceis, *& alia*, ante Caninefatium nomen non posuit? Certè, aut eandem Caninefateis cum Batavis insulam coluisse concedant, aut Plinium malum grammaticum fuisse arguant. Hoc haud temerè admiserint, ergo illud concesserint. Respondet his ita adversarius: *Idèò Plinius, ambigüâ phrasi usus, nobilissimam Batavorum insulam & Caninefatium dixisse videtur, ut ostenderet, primò, contiguas cum Batavis Caninefates sedes habuisse,*

partem eorum intra, partem extra insula fines voluisse: deinde, utramque hanc gentem inter omnes Rheni insulanos fuisse quam celebratissimam. Apage sis cum isto tuo videtur, contra tam clara auctorum documenta. Rationis heic nihil habuisti præter allusionem vocabuli *Kinnemerland*; quod ad *Caninefatum* nomen detorques: dein, quia Iunius & Hamrodus, magni tui auctores, sic senserunt. At si *Caninefatum* quoque insulam nobilissimam dixeris fuisse; saltem plurali numero, *nobilissima insula*, usum auctorem oportuit. Quid igitur heic respondes? Nempe; eo locutionis genere hominem Romanum, & dicendi peritum, quia usum non videmus, idè hanc placuisse certum esto. Egregia sanè ac lepida argumentatio. nostin' tu verba tua? *Ride, quidquid amas, Cato. sed reprimam.* hæc igitur tibi hoc loco reddo. Sed quid? sequeretur tum, *Caninefatium* etiam insulam c. m. p. fuisse in longitudi-¹⁰ nem. quod neque tu, nec quisquam alius ausus est adfirmare. Hoc saltem benè, quòd partem *Caninefatum* in *Batavorum* insulà, quæ cis medium Rheni erat alveum, agnoscas. At Tacitus non *ejus gentis partem insule partem*, sed *eam gentem partem insule colere* adfirmat. Ceterùm si ex Tacito *Caninefateis* in *Batavorum* insulà agnoscis, Plinium de eadem insulà loqui, qui negare potes? Miror sanè, Iunium Hamrodiumque adeò te infatuare potuisse, uti unà cum ipsis *Batavorum* insulam ad Flevum usque extenderes, nihilo minùs tamen *Caninefates* in eà fuisse ex Plinio negares. Frustra es ubique, mi homo. Cùicumque persuaseris, certè mihi numquàm persuadebis, te idem sensitse, quod scripsisti. Invidia & malevolentia ubique satis adparent. Tollat igitur jam Iunius tuus acerrimam suam disputationem, contra Stellam, rectè de *Caninefatium* sen-²⁰ tientem sede, conscriptam. illi etiam, qui particulam &, inter binas voces *Batavorum*, & *Caninefatum*, expunxerant, restituant; quò auctori sua mens genuina maneat. Atque hætenus *Caninefatibus* sedem in *Batavorum* insulà adseruisse sufficiat. Proxima nunc sit cura, ostendere, quam partem insulæ incoluerint. Austrinum latus, quà *Vahales* prætentur annis, haud tenuisse, facilè dixerim; quia *Batavi* etiam cis *Vahalem*: quorum mediis in finibus illos locare, absurdum fuerit. Superiorem insulæ partem coluisse, haud temerè crediderim. nam si illic *Caninefates*; quà fiducia, seu audacià, *Romani* inferiore insulæ parte pulsi, in medios hostium sineis sese receperunt. Sin inferiore insulæ partem, litusque oceani illis tribuas; quà ratione, aut quà fronte *Civilis præfectos Romanos, incusans, quòd castella deseruissent, sua quemque hiberna repetere, & victoribus hostibus* ³⁰ sese objicere, jubere potuit; dum ipse, cum cohorte, cui præerat, *Caninefatem tumultum comprimeret?* satius namque erat, jungere inter se vires, si eòdem & *Romanis & Civili* proficiscendum fuisset. At clarè auctor, occupasse *Brinonem* cum *Caninefatibus* atque *Frisiis* oceanum, narrat. si igitur jam antè accoluerunt *Caninefates* oceanum; non opus erat tum demum cum occupare. Restat ergo una insulæ pars, quæ, medio Rheni alveo obducta, septemtriones spectat. hanc quin *Caninefates* tenuerint, nihil profus est, quod impediatur. quin maximè huc conveniunt ea, quæ auctor, eodem libro, de *Cl. Labone* *Batavo* memorat: *Illuc* (in *Coloniam Agrippinensem*) *Cl. Labeo, quem captum, & extra conventum amandatam in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit. pollicitusque, si præsidium daretur, iturum in Batavos, & potiore civitatis partem ad societatem Romanam re-* ⁴⁰ *tracturum; acceptà peditum equitumque modicà manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Bethasiorumque in arma traxit. & furtim magis, quàm bello, Caninefates Marsacosque incurfabat.* *Marsacos*, sive *Marsatios*, in Rheni insulis fuisse, auctor est Plinius, loco proximè citato. circa opida *Arnhemum, Wageningam, Rhenamque* incoluisse, suo loco ostendam. *Labeo* igitur ad *Batavos* quum veniret, nihil apud eos ausus, pergens inde, furtim, primò *Caninefates* in ipsà insulà, dein *Marsacos*, illorum finitimos, circa *Durostadium* incolentis, incurfabat. Eam igitur Rheni ripam *Caninefatibus* adscribo, quæ à *Batavoduro*, id est, *Durostadio*, ad *Lugdunum* usque *Batavorum*, id est, *Leyden*, porrigitur. ultrà citràque ne extendam, monent duo *Batavorum* clara vocabula. Intra opida hodierna iisdem tribuo ista: *Goude, VVoerden, Oude water, Montfoort, Iffelsejyn, Vtrecht,* ⁵⁰ *Vianen, Culenburg.* Sed notandus heic est eorum error, qui *Caninefates* partem faciunt *Batavorum*, his scilicet Taciti verbis inducti: *Missi ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insule colit: origine, lingua, virtute, par Batavis; numero superantur.* Non partem fuisse *Batavorum*, sed partem insulæ, quæ *Batavorum* dicebatur, à majoris gentis nomine, incoluisse, ait Tacitus. Sed quibus persuasum erat, *Frisios* minores, & *Frisiabones*, & *Tulios*, & *Cauchos* minores, partem fuisse *Batavorum* gentis; iidem facilè *Caninefateis* quoque in eadem gente censere poterant. Ceterùm nomen eorum vitiatum legitur apud *Aethicum*, ut pleraque alia, *Cannifates*.

De origine Caninefatium, Taciti verba suprâ audivimus; nempe Cattorum hos quod fuisse progeniem De tempore secessionis, item de causâ, planè nihil habeo, quod ad firmem. Galliarum partem eos, unâ cum Batavis, fuisse, compluribus mox documentis, auctorumque testimoniis probabo, si antè Iunii argumenta testimoniaque, ex veteribus quæ adduxit scriptoribus, eodem ordine, quo ea cap. IV Bataviarum suarum conscripsit, refutavero.

C A P. XXXIV.

Iunii argumenta, quibus Batavos Germaniæ adseruit, cuncta refutantur.

- 10 **R**IMUM omnium distinctam heic volo Bataviam Iunii à veteri novam. hanc adulterinam, falsò Bataviarum nomini tributam, quia ultra Rhenum est, (sic semper cum auctoribus, maximè verò cum Tacito, adpello Aveum, qui solus propriè nomen id obtinuit) Germaniæ concedo. illam, veram, germanamque Batavorum insulam, quia citra Rhenum est, Galliarum tribuendam ajo. Iam primum Iunii argumentum, sive testimonium, quo utramque Bataviam suam Germaniæ adserere nititur, hujusmodi est: *Quia Plinius disertè Batavos, cum Vbiis, Gugernis, & Rheni insulis, Germania populis adnumerat. Cui adsimile est sequens: Plutarchum Germanici juris fecisse Batavorum insulam; quia Batavos dixit Germanos.* Ecquis Batavos fuisse Germanos, contra tam diserta tot auctorum gravissimorum testimonia, quæ passim exstant, negare ausit? Certè, qui-
- 20 cumque id fecerit, haud umquam ego. At non in hoc vertitur controversia nostra, utrum Batavi Germani fuerint, nec ne: sed, utrum Galliarum solum incoluerint, an verò Germaniam. Sanè, quid his duobus ex Plinio & Plutarcho adductis argumentis opponam, vix reperio; aded sunt inania, atque irrita. Omnes populi, qui sunt Germanicæ originis, in Germaniæ solo censendi sunt. Ain tu, mi Iuni? Ergo & Triboci, & Nemetes, & Vangiones, & Treveri, & Vbii, & Gugerni, & Tungri, & Menapii, & Toxandri, & Berhafii, & Nervii, qui omnes in Belgicâ Galliâ ab auctoribus enumerantur, quia Germanicæ fuerunt originis, Germanicum solum cis Rhenum incoluisse dicas? ubi igitur Rhenum, terminus inter Galliam atque Germaniam, etiam ubi solidus, & uno alveo fluens? Video quid agas. quum Plinius tradat, ad Scaldin usque Germanos incolere, tu eò usque Germaniam extendere cupis. & quum Rhemi, Belgicæ natio, apud Cæsarem, belli Gall. comment. II, testentur, Belgas plerosque ortos esse à Germanis, tu majorem Belgicæ partem Germaniæ tribueris. At quis id veterum, quis novorum geographorum antè ausus est? Video neminem. cave igitur tu primus faxis. ceteroquin eadem operâ, atque eadem ratione, eodem argumento, Cimmerios, Bosphorum Cimmerium accolentis populos, quos Posidonius, apud Strabonem lib. VII, à Cimbris, Germanicâ gente, deducit, & Germanos Oretanos in Hispaniâ, Germanicum solum, in locis tam ingenti intervallo distitis, inhabitasse evincas. quod sanè tam absurdum, quàm quod absurdissimum. Sed Mosam Vahalemque Galliarum terminum tute esse voluisti. nullo modo igitur Belgas istos Germanos cis Rhenum Germaniam incolere intellexisti. Ipsius Plinii verba, quæ sunt lib. IV, cap. XVI,
- 40 infpexisse haud pigeat; quæ Iunius aut non percepit, aut dissimulatione transmisit. *Gallia omnis, inquit Plinius, comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur, omnibus maximè distincta. à Scaldi ad Sequanam Belgica.* Heic quod vel maximum pro Iunio esse poterat argumentum, ipse non observavit: nempe Plinium Belgicæ initium à Scaldi flumine sumere. quâ ratione reliquum, quod Scaldin interest & Rhenum, Germaniæ concessisse videri poterat. cui rei consentire videtur id, quod suprâ, eod. lib. cap. XIII, conscripsit: *Totum, inquit, hoc mare, à Cimbrorum promontorio ad Scaldin usque fluvium, Germanica accolunt gentes.* At non hæc ei fuit mens, uti id terrarum, quod inter Scaldin Rhenumque situm, Germaniæ solo tribueret: verum indicare voluit, Germanicas gentes hanc Galliarum partem incolere; veros autem Belgas, id est, Gallos, Galliarum indigenas,
- 50 à Scaldi incipere. idque liquet cum ex Cæsare, Strabone, Melâ, Tacito, Dione, Ptolemæo, & aliis, qui omnes Galliam ad Rhenum pertexunt, tum ex ipso Plinio, in sequentibus paullo post satis dilucidè se ipsum explicante. *A Scaldi, inquit, incolunt externa Toxandri, pluribus nominibus. deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur: Brianni, Ambiani, Bellovaci, Hassi. introrsus Castologi, Atrebatas, Nervii liberi, Veromandui, Sveconi, Suesiones liberi, Silvaneetes liberi, Tungri, Sunici, Leuci liberi, Treveri liberi antea, & Lingones fœderati, Rhemi fœderati, Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii: colonia Equestris & Rauriaca. Rhenum autem accolentes Germania gentium in eadem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos*

Et quos in insulis diximus Rheni. En vides, quemadmodum Plinius, quamquam ab initio Belgicam Scaldi & Sequanâ fluminibus incluserat, postea tamen eidem provinciæ eos quoque populos, qui extra Scaldin sint, Toxandros & Menapios contribuat. At quamdisertè, post memoratos Belgicæ Galliæ populos, Rhenum accolentis Germaniæ gentium in eadem provinciâ Galliâ Belgicâ ait esse Batavos. imò, quod plus est, maximeque in Iunii sententiam pugnat, quos in insulis Rheni capite præcedenti dixerat; Caninefateis, Frisios, Marfatios, heic in eandem provinciam confert. cui consentire videtur Ptolemæus, tertium sive ultimum Rheni alveum in Galliâ Belgicâ recensens. quod nos tamen ex Tacito aliisque auctoribus temperamus, ad medium Rhenum Belgicam restringentes. Falsâ igitur hæc priora duo Iunii sunt testimonia, ex Plinio ac Plutarcho adducta. Ad tertium antequam proficiscar, respondendum erit quæstioni adversarii, ubi quærit, *quâ fronte ego plus mihi fidei, quam Plinio ac Ptolemæo, antiquis & classicis auctoribus, haberi postulem.* Maligne (ne quid gravius dicam) dissimulator, quid quæris quâ fronte? quom disertè tibi dixerim, fronte Taciti & aliorum auctorum; quorum testimonia ad ruborem tuum affatim proximo capite adferam. In præsens quæro, quâ ingenii iudicii que stupiditate, aut saltem quâ geographiæ veteris juxtâ ac novæ ignorantia tu Ptolemæum credas omnem Galliam Germaniamque (nam has duas ex omni reliquarum terrarum numero in exemplum traxisse suffecerit) verè ac sine ullo errore descripsisse, quum ille in iis nihil nisi perpetuos errores dederit? quod ex unâ Rheni Gallicâ ripâ fatis tibi supra, hoc libro, apertum puto. Et de Plinio etiam uti respondeam; quæro ex te, quâ geographiæ 20 historiæque antiquæ imperitiâ huic simul & Ptolemæo & libello provinciarum civitatumque Galliæ tu credas, *Vellocasses & Caletos* fuisse in Lugdunensi Galliâ, id est, in lævâ Sequanâ ripâ; quum Strabo, lib. 1v, disertè Caletos in dextrâ Sequanæ ripâ oceano adponat; Cæsar etiam, belli Gall. comment. 11, cum Caletos, tum Vellocassès inter Belgas numeret; Belgicam verò ipse Plinius, loco supra dicto, finiat Sequanâ: in cujus dextrâ ripâ hodiè que celeberrimam scimus esse urbem *Rotomagum*, vulgò *Roan*, Vellocassium quondam etiam Ptolemæo caput; & ad oceanum Sequanæ que ostium regionem, vulgò *païs de Caule* dictam; quæ vetus *Caletorum* nomen, licet viciatum, etiam nunc retinet, cum opido *Diepe*, quod Caletorum caput *Iulibona* Ptolemæo. Quære jam igitur, quâ fronte heic etiam ego plus fidei Cæsari ac Straboni, hodiernisque regionum & urbium vocabu- 30 lis postulem, quam Plinio ac Ptolemæo. Ostendis sanè, quàm peritus sis geographus. nuperimè ad hoc studium animum te adjecisse, quis vel ex hoc uno non conjecerit? Sed heus tu, qui poëtis delectaris; accipe hoc Horatianum:

Quam scit uterque, libens, censebo, exerceat artem.

Tertium nunc Iunii argumentum consideremus. quod hujusmodi ex Tacito citat: *Clarissimè verò Tacitus, historiar. lib. xx, Batavi, inquit, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsî, extrema Gallica ora, vacua cultoribus, simulque insulam Rheni, inter vada sitam, occupavere. Heic eximit omnem dubitandi ansam; quando extremos Belgicæ ora fines, colonis vacuos, quos Rhenus alluebat, à Batavis occupatos scribit. & paullo post; deinde addit Rheni insulam.* Hic Taciti locus, quem pro se citavit Iunius, planè contra eum facit. 40 quidpe Tacitus disertè heic discrimen Galliæ Germaniæque per geminum gentis nomen designat. donec trans Rhenum fuerint, *Cattos* dictos: ex quo cis Rhenum incoluerint, *Batavos*. Rhenum autem Tacito constanter adpellari medium alveum, qui Batavorum insulam finivit, fatis infra in Frisiis demonstrabitur. Batavi igitur in Galliâ omnino ex Taciti sententiâ censendi sunt. At si tamen pertinaciùs Iunius Vahalem terminum Galliæ fuisse contendat; quæro, ubi eos posuerit, qui citra & Rheni nomen, & Vahalem, extra insulam Batavi egerunt? sanè hi saltem in Galliâ. Quid igitur? an distingvendum inter Batavos Gallos, & Batavos Germanos? Quis ita veterum geographorum, vel historicorum? quis recentium? Reperio neminem. Nec igitur Iunio primo auctori hac in re sit auctoritas. Quartum argumentum est; *Si Rhenus fluvius Germaniæ proprius est, complexu suo, 50 tamquam cancellis, ambitam insulam quoque in jus suum pertrahit.* Hoc certè argumentum nihilo plus valet, quàm illud, quo supra per Druis fossam Frisiorum Marfatorumque terras, inter Rhenum & Isalam sitas, Batavorum nomini accessisse arguit. At quis veterum auctorum tam stricto jure Rhenum Germaniæ adseruit, uti idem Galliæ fluvius perhiberi nequeat. Servium Honoratum audi, qui ad hæc Virgilio verba *Rhenusque bicornis*, disertè *Gallia fluvium* adpellat. & Servius si non satis probatur, majoris auctoritatis Catullum audi, in hisce versibus:

Sive trans altis gradietur Alpeis,

Cæsaris

*Cæsaris visens monumenta magni,
Gallicum Rhenum.*

Quis Tanaim non æquè Asiæ amnem ac Europæ dixerit? Vistulam tam Germaniæ, quàm Sarmatiæ? Strymona tam Macedoniæ, quàm Thraciæ? Varum tam Galliæ, quàm Italiæ? Tiberim tam Latii, quàm Etruriæ? At concedamus, si licet, argumentum istud Iunii in Batavorum insulâ valere: quid igitur Batavis cis Vahalem fiet? distingvendi erunt? Absurdè scilicet. Quintum jam videamus argumentum, quod his continetur verbis: *Quid, quòd Cattos, Aborigines Germania, non belli jure, sed longâ possessione, & usucapione, numquàm interpellatâ, suam fecisse insulam satis indicat.* Facilius erat insulam vacuum occupationè suam facere, quàm Germaniæ nomen ita Gallico solo inferre, uti Galliæ heic vocabulum planè extingveretur: quod ne universi quidem illi Belgæ, à Germanis orti, potuere. hos quidpe frequenter Cæsar, in commentariis belli Gallici, modò Gallos, modò Germanos adpellat; solum ipsum numquàm nisi Galliam. At si hoc Iunii argumentum valere censeas; eadem operâ credas, Oretanos in Hispaniâ solum suum longâ possessione effecisse Germaniam: Phocæos item in Galliâ, circa Massiliam opidum, Græciam. Fuit equidem etiam cis Rhenum Germaniæ nomen, de Germanorum Rhenum transgressorum vocabulo sumtum: at Galliæ tamen semper terminus mansit Rhenus; ut fufius supra, lib. 1, cap. xi, ostensum est. Sextum hinc Iunii argumentum est: *Quòd si Mattiacos, qui nunc Selandi audiunt, in libello de Germanorum moribus inter Germania populos recenset Tacitus, quorum insulas non omnes Rhenus adit; quanto justius Batavos, Rheni proprietarios.* Hoc argumentum geminum in se habet errorem. primus est, quòd non omnes Germaniæ populi Germaniam, ut antè demonstratum, incoluerunt: alter, quod Mattiacos, quos trans Rhenum Tacitus, Pliniusque, & Marcellinus, disertè collocant, Iunius cis Rhenum malè cum imperitorum vulgo interpretatur Selandos. Ad hanc objectionem ita respondet adversarius, postquàm Mattiacos Transrhenanum populum fuisse concessit: *Quamvis interea, cum in Germaniâ, testante Tacito, Cattorum caput fuerit Mattium, cur diffidendum; Selandos, quatenus Catticæ prosapia sunt (cujus Cattium opidum ante annos jam plures aquis absorptum, & turrim adhuc fluctibus prominentem ostentans non leve vestigium relinquit) cur, inquam, præfractè diffidendum, referri ad eam gentem, hoc nimirum nomine & aspectu, Selandos insulanos posse: ut ita non tantum contermini illi & socii, sed etiam consanguinei sint fuerintque jam olim Batavorum.* Proh summe Iupiter, quantus sopherista! Ego negaveram Mattiacos incoluisse Selandiam; hic ingerit, me Selandos negasse hoc vel illo nomine ad Mattiacos referri posse. Sed quid malum heic tibi voluisti philosophè? Quia Mattium Cattorum fuit caput, Selandi autem Catticæ prosapie; hi etiam hoc nomine ad Mattiacos referri posse: quænam, quæso, hæc est argumentatio? quæ conclusio? Peream ego infelix, si satis perspiciam. nisi fortè sic argumentari volueris; Quia & Selandi simul & Mattiaci Cattorum fuere progenies; igitur Selandos quoque hoc respectu ad Mattiacos posse referri. Ergo, quia & Iuhones trans Rhenum, & cis Rhenum Caninefates, & item Sunici, fuere progenies Cattorum; igitur Selandi & ad Caninefates & ad Sunicos etiam, non modò Mattiacos, poterunt referri. At quid hinc tandem sequitur? Nempe & Mattiacos, & Caninefateis, & Iuhones, & Sunicos, quia inter se fuere consanguinei, rectè in Selandiâ locari. Peream iterum pessimis modis, si hæc sopheristica tua satis intelligam. His atque talibus si philosophi nomen tueris, næ tu haud melior fueris philosophus, quàm geographus. At quàm egregiè probas, Selandos esse progeniem Cattorum: nempe quia Cattorum nomen exstat in Selandici quondam opidi turri *Cats*. Talibusne egregias tuas disceptationes auspicari placuit? Ex hac primâ si de reliquis conjiciendum est; certè nihil nisi nugas nobis dare instituisti. Sed missum te facio. ad Iunium tuum redeo. Septimum ejus argumentum est hujusmodi: *At litem istam vel ipse fluvius componet ac divimet. verbis Vibii Sequestri: qui, libello de amnibus, Rhenus, inquit, Belgas à Germanis segregans.* Rectè Vibius pro nostrâ sententiâ. at in inferiore fluminis parte medius alveus accipiendus, non Vahales. Huic argumento oppono ipsius Iunii primum argumentum; ubi ait, *Plinium Batavos, cum Vbiis & Gugernis, Germaniæ populis adnumerare.* Vbii & Gugerni Plinio cis Rhenum in Belgicâ. ergo, si rectè his adnumerantur Batavi; & ipsi cis Rhenum in Belgicâ censendi. Huic jam argumento consimile est nonum: *Panegyricus, Maximiano Augusto dictus, Romanorum imperium Rheno terminat, his verbis: Rhenum videtur ipsa sic natura duxisse, ut eo limite Romane provinciæ ab immanitate Barbariæ vindicaretur.* Heic etiam, quâ oceano Rhenus adpropinquat, medius alveus, nominis juxta & muneris dignitatem perpetuò ferens, intelligendus erat. Sic supra Servius *bicornem* Virgilio

gillii *Rhenum* in duos alveos rectè exposuit; unum, quo Romanum finitum fuit imperium, id est, Gallia, medium scilicet, nomen servantem: alterum, qui interfluxit Batavos, ubi jam *Vahal* vocatus. Octavum argumentum tale est: *Tacitus eodem facit; qui Vahalim, alterum Rheni alveum, ad Gallicam ripam latiore placidioremque affluere dicit. ex quo liquido cognoscimus, Gallia Belgicæ dominatum includi fluente Rheni.* Conclusio mala est. Rheni fluente finiri Belgicam nos non negamus. at, quum tria sint amnis fluentia; duo ab hoc munere excludenda erant, unum statuendum. En, nos duo extrema excludimus; medium agnoscimus. Tacitus cum maxime pro nobis facit. cujus verba, jam sæpè nobis patrocina, hæc sunt annal. lib. 11: *Apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servata, nomen & violentiam cursus, quæ Germaniam prævehitur, donec oceano miscatur; ad Gallicam ripam latior & placidior affluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt.* Duos scilicet alveos uti commonstraret Tacitus, alterum Germaniam prævehi, & nomen violentiamque cursus servare docet; alterum latiore placidioremque in Vahalis vocabulum nomen rei mutare, & ad Galliæ ripam, id est, Gallicæ oræ extrema affundi. Sic ipse auctor sese explicat, historiar. lib. 1v; ubi *Batavos extrema Gallica ora, vacua cultoribus, simulque insulam inter vadisitam, ait occupasse.* item in libro de Germaniâ; ubi, *Batavi, inquit, non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt.* Rectè nimirum ripam & extrema Galliæ Vahale Mofæque ore terminavit; quia ulteriora jam non in continente, sed in insulâ. quæ non minus pars esse Galliæ potest, quàm Britannia Europæ; licet hujus extrema, sive litora, ad ostia Sequanæ, Samaræ, Scaldis, & Rheni fluminum describas. Hinc igitur natus est Iunio omnis erroris principium, quòd hoc non intellexit. Hinc verba auctoris quum adsequi nequireret, perperam ac perversè, cap. viii, & ix, exposuit; Vahalem Belgicæ terminum constituens, Rhenum verò, (sic nominat falsò flumen, quod Nabaliam erat, & Sala, sive Isala, ut in Frisliis docebo, quia Tacitus illud, quod Germaniam prævehatur, nomen servare ait) post Isalam dictum, Germaniæ. Quid, quæso, absurdius dici poterat? Si Galliæ Belgicæ terminus Vahales, Germaniæ verò Isala, Batavia Iunii neque in Galliâ, neque in Germaniâ; ubi ergo eam collocabit? cujus gentis partem faciet? Scythiæ; an Æthiopiæ? Indiæ; an Hispaniæ? Sequentibus certè se scriptoribus miserè his imposuit, uti si Batavos extra provincias Romanas censuerint. Medium alveum Taciti tempore nomen violentiamque cursus servasse, insulamque Batavorum terminasse, jam antè satis comprobatum est. hunc igitur quum auctor Germaniam prævehi dicat, frustra es, si vel Isalam, vel Vahalem, Germaniæ Galliæque limitem interpreteris. Sed adversarius ad hæc quid habeat, si vacat, videamus. *Sudat, inquit, Cluverus in explicandis Taciti verbis; sudat, inquam, cum videatur illis quasi Galliæ termino excludere Batavos. & mox: sed interrogare Cluverum libet, quare ulteriora in insulâ, non in insulis dicat; cum præsertim nequaquam, ut aliqui, aspectu Helii & Flevi, intermedium quiddam est, insula uni adscribat. nam plures, non unam insulam, ultra eam, Gallia continentis partem esse, & facies ipsarum, & Plinius, varios heic populos & insulas adusque Flevum agnoscens, liquido attestatur; nec ignorare Cluverus potuit, Marsatios insulanos admittens.* Maligne calumniator, pessime chorographe; quid heic tibi à me sudatum, quid coactum, quid invitâ Minervâ, in vitis que omnibus Musis, tuo more, extortum? malignus ni fores, certè liquidissima mea planissimaque verba, rationesque fluidissimas numquam cavillatus esses. Quæris cur ulteriora non in insulis, sed in insulâ, dixerim? Scilicet, quia melior te geographus ego ea, quæ ultra medium erant Rheni alveum, non in Galliâ sed in Germaniâ esse sciebam; eaque de causâ nihil ad præsentem orationem pertinebant. Decimum testimonium Iunius ex divo Ambrosio adducit; qui *Rhenum ait esse memorandum Romani imperii murum adversus feras gentes.* En; omnes auctores in rem unam eandemque probè consentiunt; nec quidquam contra nos faciunt: modò verum ex tribus alveis terminum Germaniæ intelligas. At Iunius, postquam unum auctorem, Corn. Tacitum, de Rheno, qui Germaniam prævehitur, malè interpretatus est; omnes eodem errore ad suam opinionem pravè detorsit. Iam verò undecimum ejus argumentum quis satis miretur? quidpe omnia præcedentia subvertit, atque erroris convincit. sic scilicet sæpius Iunius secum ipse luctatur. *Accedit, inquit, quòd Batavia Pliniana pars, ut in Germaniâ post docebo, à Germaniâ solo abscissa per Drusi exercitum fuerit, & Cistrhenanæ appellationi Tacito obnoxia, nimirum Vellavia, cum toto Trajectensis ditionis tractu.* Age igitur, si Germaniæ solo abscissa; cui adnexa, nisi Galliæ? si Cistrhenanæ; cui provinciæ, nisi Belgicæ? nam Rhenus terminus inter Belgicam & Germaniam, quò ferè spectant Plinius & Ptolemæus, ad Flevum usque ostium Belgicam proferentes. At si hæc pars Tacito Cistrhenana dicta; quomodò ex eodem auctore tot argumentis probare Iunius voluit, Bataviam in Germaniæ esse solo? Impliciter animi

animi errore certè hic homo fuit haud modico. Sed magna pollicetur se pòst in Germanis nos docturum. videamus ergo, quæso, si lubet, cujusmodi ea sint. Cap. IX sic scriptum reliquit: *Liquet ergo, eo alveo (Isalâ) ceu termino Germanorum fines occiduos prætexi, includique; quandoquidem non ambigè loquitur Tacitus, à Drusiana fossè capite, ad exitum usque fluminis, in borealem oceanum excurrere Rhenum; quo tamquàm cardine Germania, quàm lata sit, definiatur. Hic mecum consideret studiosus lætor, quod à nemine hucusque observatum scio, qui sint, quos Tacitus Germanos cis Rhenum colentes appellet. eum dubitationis scrupulum eximit ductus ille fossè, qui Transrhenanam Germania oram à Cürhenanâ bipartitur; illam Transisulanam, hanc Velaviam nostra tempora nuncupant. necessariò namque istud de posteriore*
 10 *sancendum constituendumque est; quæ ante repetitam toties egestionem, ac terrarum abscissionem, sociâ individua & connexa alteri ab omni ævo fuerat; ex quâ auxiliares tumultuariasque Germanorum catervas, cis Rhenum colentium, A. Cæcina legato Germanicus Cæsar tradidit; ut totidem penè verbis à Tacito relatum. Quid, malum, quum toto capite IV Bataviam, cùm ex aliis auctoribus, tum ex ipso Tacito, Germaniæ attribueret laborârît, heic Galliæ adferere eandem nititur? quidpe si non ambigè Tacitus Isalâ Germaniam definit: certè citra Germaniam in Galliâ collocat Batavorum insulam. Ecquis verò umquàm Cæsar Tacitique, suspensâ dumtaxat, quod dicitur, manu, historias perlegit, qui nesciat, quinam Germani cis Rhenum, sive Cürhenani, istis auctoribus dicantur? Treboci scilicet, Nemetes, Vangiones, Vbi, Gugerni, Menapii, Tungri, Nervii, Treveri, Sunici, &, quos in contro-*
 20 *versiam vocavit Iunius, Batavi & Caninefates. non autem illi, quos, inter medium Rheni alveum & Isalam colenteis, constanter Transrhenanos adpellasse Tacitum, mox infra docebo. Illos verò cis Rhenum tum Cæsar tum Tacitus nunc Germanos, nunc Gallos promiscuè vocat: Utinam igitur ne tunc quidem observasset Iunius, quod ante se neminem observasse, magno suo gaudio magnâque gloriâ jactat. Atque hæc sunt argumenta ejus testimoniaque, quibus Bataviam suam à Galliâ divellere, Germaniæque vindicare se posse confusus est. Quibus universis ac singulis dissolutis, poterat jam æquus lætor diligentæ atque sedulitati nostræ adquiescere, quibus Galliæ Batavos suos restituumus. verùm, quia nobis ubique hoc institutum est, uti non modò contrarias sententias convellamus, sed nostras etiam firmemus; alia quoque testimonia documentaque, præter jam adducta, cùm ex aliis auctoribus, tum maxime ex Tacito, ubi disertè ac perspicuè Batavi unâ*
 30 *cum Caninefatibus Galliæ Belgicæ tribuuntur, in medium proferre consilium est.*

C A P. XXXV.

Medium Rheni alveum terminum fuisse Germaniam inter & Galliam, eaque ratione Batavos & Caninefates non Germaniæ, sed Galliæ fuisse partem, probatur, primum Rheni flumine ac nomine, dein plurimis veterum auctorum testimonio.

40 **Q**UUM tribus à Drusi tempore alveis & ostiis in oceanum effusus sit Rhenus, monstrandum nunc erit, uter horum alveorum pro limite Romani imperii & termino inter Galliam Germaniamque habitus sit. hoc enim invento, faciliè deinceps quæstionem de Batavorum insulâ expediemus. De Germaniæ igitur termino sic argumentor: Qui Rheni alveus prior ceteris duobus exstitit, hunc ab initio, antequàm illi forent, terminum Germaniam inter Galliamque constitutum fuisse, necesse est. Medium autem priorem exstitisse reliquis duobus, satis arguit ipsum RHENI nomen; quod per omne ævum ad hanc nostram usque ætatem præ illis obtinuit. Quod sanè nomen si Vahalis alveus (de Drusi namque fossâ controversia nulla esse potest) ut prior tempore, antè obtinuisset, haud temerè illi, tempore posteriori, concessisset. At licet illi id concessisset, adsumto Vahalis vocabulo, contendas; haud faciliè tamen fieri
 50 potuit, uti alveum suum alii flumini, id est, Mosæ, sub finem in omne jus nomenque daret; ita, uti hic, qui antea Rheno, sive Vahale, tamquàm inquilinus receptus, dominus tandem alvei in totum fieret. Ab initio rerum (si quis fortè id quoque arguat) Rhenum post tantum spatium tantas aquas per Mosæ, amnis multo minoris, ostium in oceanum, nullo sibi existente ore proprio, devexisse, planè absurdum dictum est: nec faciliè exemplum huic rei par in aliis fluminibus reperias. Ergo, medium alveum priorem & re & nomine exstitisse, concedamus. firmoque jam concludamus argumento, hunc terminum ab initio Germaniam inter Galliamque constitutum fuisse. Hinc jam manifestissimo documento

mento liquet, quia Batavorum insula citra hunc terminum fuit, (quod satis abundeque supra demonstratum) certè non Germaniæ, quod voluit Iunius, sed Galliæ adscribendam esse. Auctorum jam idem probetur testimoniis. Horum primum est, quòd jam antea è Servio allatum hujusmodi: *Rhenus, fluvius Galliæ, qui Germaniam à Galliâ dividit. bicornis autem, quia per duos fluit alveos: per unum, quæ Romanum imperium est: per alterum, quæ interfuit Batavos; ubi jam Vahal dicitur, & facit insulam Batavorum.* De medio Rheno ac Vahale hæc dici, supra ostensum est. Medius igitur Rhenus terminus fuit imperii. Panegyricus incerti auctoris, Constantino Augusto dictus: *Rhenum tu quidem toto limite dispositis exercitibus tutum reliqueras.* & mox: *Quid opus erat ipsi Rheno instructis & militibus, & classibus, quem jam pridem barbaris nationibus virtutis tue terror obstruxerat?* Toto, inquit, limite: ergo etiam inferiore ejus parte, quæ oceano proximus. Hinc postea: *Perrexisti ad inferiorem Germaniæ limitem.* Eumenius, in panegyrico, eidem Constantino dicto, de Constantio: *Qui terram Bataviam, sub ipso quodam alumno suo à diversis Francorum gentibus occupatam, omni hoste purgavit.* & mox: *Quid commemorem immanem ex diversis Germanorum populis multitudinem, quam duratus gelu Rhenus illexerat, ut [in] insulam, quam divortio sui idem annis amplectitur, pedestri agmine ausa transmittere.* Et postea: *Neque enim Rheni jam gurgitibus, sed nominis tui terrore munimur. quamlibet ille aut areseat aestu, aut resistat gelu: neutro hostis audebit uti vado.* & mox Francos sic alloquitur: *Vbi nunc est illa ferocia? ubi semper infida mobilitas? iam ne procul quidem Rhenum audeatis accollere: & vix securi flumina interiora potatis.* Contrà hinc, per intervalla disposita, magis ornant limitem castella, quàm protegunt. arat 20 illam terribilem aliquando ripam inermis agricola: *& toto nostri greges flumine bicorni mercantur.* & postea: *Cùm totus armatis navibus Rhenus instructus sit; & ripis omnibus usque ad oceanum dispositus miles immineat.* De eodem alveo, ac limite imperii, sic Mamertinus, in panegyrico ad Maximianum Augustum: *Quod autem majus evenire potuit illà tuâ in Germaniam transgressione? quæ tu primus omnium imperatorum probasti; Romani imperii nullum esse terminum, nisi qui tuorum esset armorum.* Atqui Rhenum antea videbatur ipsa sic natura duxisse, ut eo limite Romana provincia ab immanitate Barbariæ indicarentur. & quis unquam ante vos principes non gratulatus est Galliæ illo amne muniri? Quando non cum summo metu nostro Rheni alveum minuit diu serena tempestas? quando non cum securitate nostrâ illius diluvio creverunt? Mox: *Licet Rhenus areseat, tenuique lapsu vix leves calculos perspicuo vado pellat; nullus inde metus est.* Quæro igitur jam heic ex lunio, quæro ex defensore ejus, adversario, si diis placet, nostro; quis ille fuerit Rheni bicornis alveus, qui diu serena tempestate & aestu ita interdum exaruit, uti tenui lapsu vix leves calculos perspicuo vado propulerit; & in cujus ripâ per intervalla disposita fuerunt castella, cum militibus, limitis custodibus, ad oceanum usque? An non ille Tacito etiam tenuis, & Plinio modicus, nomen Rheni servans, & custodiens? Omnino ego arbitror. nec tu chorographe, licet invidiâ malevolentiaque distumparis, diffiteri unquam ausis. neutrum quidpe horum vel Vahali, vel Isalæ, lacuive Flevo attribuere potes: quorum alvei tale quid numquam siccitate cæli passi sunt, nec unquam patientur. nec castella ista usquam monstraveris in Isalâ tuo, aut ad lacum. Panegyricos istos auctores licet numquam legisses, tamen ex unâ tabulâ itinerariâ didicisse poteras, ad 40 medium alveum fuisse castella, & militem prædianarium, *Arenatii, Grinnibus, Albimianis, Lugduni:* quæ loca hodiè vulgaribus vocabulis dicuntur *Arnhem, Rhenen, Alfen, Leyden,* quibus Tacitus, historiar. lib. v, addit *Vadam & Batavodurum;* quæ nunc sunt *Vageningen, & VVijk te Duerstede.* Ex his jam liquidò patet, quos alveos & Zosimus intellexerit lib. III, ubi *Batavian*, inquit, *dixit quædam & v' l'w & v'vov m'oi.* id est; *Bataviam in duo cornua scissus Rhenus insulam efficit.* de iisdem quidpe rebus, à Constantio & Iuliano circa Bataviam gestis, narrat Zosimus. Quapropter nequidquam tu hæc ejus verba de Helio ac Flevo interpreteris. Sed quid plura? eum Rheni alveum, qui limes fuit inter Romanam provinciam & Barbariam, id est, inter Romanum imperium & Germaniam, naturam duxisse, disertis verbis adferit Mamertinus, in Panegyrico quem Maximiano Augusto dixit. Id 50 sanè de medio Rheno intelligendum; non de Isalâ: quem Rheno manus militum Drusianorum fossâ junxerunt. Ecquid jam tibi heic animi est, ô chorographe? putasne satis prostratas esse omnes disceptationes tuas, vanas, inaneis, irritas, atque fallas: postquam unum illud omnium fundamentum, cui eas superstruxeras, planè convulsam est. extimum intelligo alveum, id est, Isalam, & lacum ostiumque Flevum; quem tu, limitem esse imperii Romani, nobis persuadere voluisti, & terminum Galliam inter atque Germaniam. Verum unum adhuc hujus Lernæ caput superest; quod simul prædicendum erit, antequam ad alia proficiscar. Ais igitur, *medium Rhenum circa Egmondam potius, quàm Carvicum,*

Carvicum, effluxisse, ex sententiâ Hamrodii. Egregia sanè fides auctoritasque, quibus rem-
 tantam adferis. Ergo tu omnino ex rerum naturâ tolles eum Rheni alveum, qui omni
 ævo Rheni nomen solus ad hæc nostra tempora tulit? nam Hamrodii ille tuus Egmon-
 danum istum alveum ex Rheni dextro, prope Campos opidum, inde per lacus humilesque campos
 delapsus, Scardamam & Veterem aggerem pagos pratereundo, Alcumariamque adnatando, per
 Egmondanorum vicos in oceanum deducit. Hic verò quomodò Rheni nomen custodiverit,
 quod ex Plinio ei tribuit Hamrodii, ipse tecum viderit. Lacus heic fuisse, jam Iulii Cæ-
 saris atque Augusti temporibus, ingentis atque immensos, quorum maximus nunc di-
 citur vulgò de *Suyder see*, per quem vos nescio quos alveos, ignorantia veteris historiae geo-
 graphiæque, ducitis, infra in Frisiis satis certis monstrabo documentis. Frustra igitur estis
 10 quidquid heic tentetis. Taciti nunc audiamus testimonia, quibus Batavos Caninefateis-
 que Galliæ facit parteis. Historiarum libro IV, Gallias narrat à Romanorum imperio de-
 scivisse: initium autem belli esse ortum à Batavis, insulam Rheni & extrema Gallicæ oræ
 tenentibus. ergo Batavos haud dubiè inter Gallos censuit. In libro de Germaniâ; ubi
 Germaniæ populos enarrat, *Angrivarios*, inquit, & *Chamavos à tergo Dulgibini & Cha-
 snuari cludunt: à fronte Frisii excipiunt. majoribus minoribusque Frisii vocabulum est, ex mo-
 do virium. utraque nationes usque ad oceanum Rheno pratexuntur; ambiuntque immensos insu-
 per lacus, & Romanis classibus navigatos.* Ait ambisse Frisios immensos istos lacus, quorum ma-
 ximus nunc *Suyder see* accolis dicitur; ut infra ostendetur. si ambierunt; certè etiam cis
 20 lacum fuerunt, & *Isalam* flumen. &, si Rheno pratexti; Transrhenani sunt adpellandi,
 non verò Cisrhenani; ut falsò interpretatus est Iunius. *Annal. lib. IV: Eodem anno Frisii,
 Transrhenanus populus, pacem exuere.* item *historiar. lib. IV; ubi Batavi Caninefatesque re-
 bellare ceperunt: Statim accitis Frisii (Transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna,
 proximo occupato oceano, irrumpit.* Dum heic Frisii tandem *Transrhenanorum* cognomen
 tribuit, quod Batavis, Caninefatisque, partem Batavorum insulæ colentibus, de qui-
 bus ei antè sermo erat, haud item dedit; hos pro Cisrhenanis, id est, Belgis Gallis, eum ha-
 buisse certum est. Eodem libro postea: ubi Civilis Batavus universæ Galliæ rebellionem
 svadet: *Provinciarum sanguine provincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent. Batavo equite
 protritros Aeduos, Arvernosque. fuisse inter Virginii auxilia Belgas. verèque reputantibus, Gal-
 liam suis viribus concidisse.* En; ut disertè Batavos, Aeduos, Arvernos, in eadem pariter pro-
 vinciâ Galliâ recenset: item Batavos inter Belgas. nam & alii fuere Belgæ inter Virginii
 30 auxilia; & Batavi Belgæ contra Aeduos & Arvernos, eorumque ducem Virginium. *Hi-
 stor. lib. II: Irritabat quin etiam Batavos, Transrhenanosque, Padus ipse.* *Historiar. IV: Ba-
 tavi, Transrhenanique, quò discreta virtus manifestius spectaretur, sibi queque gens consistunt,
 eminus laceffentes.* En; iterum atque iterum quamdisertè Batavos à Transrhenanis distin-
 gyit. illi igitur Cisrhenani, in Gallico solo. Sic eodem libro mox infra: *Contusus Vbis, gra-
 vior, & successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum urgebat: intentis custodiis, ne quis oc-
 cultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemq. operum Batavis delegat: Trans-
 rhenanos, prælium poscentis, adscindendum vallum ire, detrusosque redintegrare certamen jubet.*
 40 Item inferius, ubi Treveros Lingonasque Cerialis alloquitur: *An vos cariores Civili Bata-
 visque & Transrhenanis creditis, quàm majoribus eorum patres avi que vestri fuere?* *Ethist. lib.
 V: Civilis haut porrecto agmine, sed cuneis adstitit. Batavi Gugernique in dextro; leva, ac pro-
 piora flumini, Transrhenani tenuere.* ac paullo post: *Stare Germanos Batavosque supra vestigia
 gloriæ.* ubi Germanos intelligit Transrhenanos; uti sine controversiâ liquet ex reliquo hi-
 storiarum contextu. Hinc igitur est, quòd idem Civilis, apud Alpinum Montanum Treverum
 fermonem habens, Batavos Caninefatisque Galliarum portionem adpellat. quem Ta-
 citi locum Iunius, si tot tamque gravia argumenta satis perpendisset, numquàm sanè à
 vero sensu detorquere adgressus fuisset. Verba Taciti, *historiarum lib. V, hæc sunt: Egre-
 gium pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & sævissimas hujus exercitus vices, qui-
 bus ad supplicium petitus, jure gentium pœnas reposito. Vos autem Treveri, ceteraque servientium
 50 animæ, quod pretium effusi totiens sanguinis expectatis, nisi ingrati militum, immor-
 talia tributa, virgas, secures, & dominorum ingenia? En ego, præfectus unius cohortis, & Cani-
 nefates, Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus, vel septa fer-
 ro fameque premimus. denique, ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem erimus.* Scilicet Ci-
 vilis Batavus, solo sive terrâ Gallus, Montanum Treverum Gallum in parteis transire,
 communemque libertatem vindicare hortatur. Caninefates ac Batavos vana castrorum
 spatia excidisse ait: (quod factum in Batavorum insulâ, eodem libro antè auctor memo-
 rat;) nec de Frisii, qui unâ ad castrorum excidium adfuerunt, quidquam adjicit: videlicet,
 quia

quia hi Transrhenani, Germaniæ, non Galliæ, portio. Verùm vel ex hoc uno fati liquet, Batavos Gallis fuisse accensitos, quòd Galli rebellantes Civilem ducem sequuti sunt; eique summam rerum concesserunt, quod haud facillè, Germanus si fuisset Transrhenanus, erant facturi. Hinc Tacitus eodem libro, de Agrippinensibus obsessis: *Missis ad Civilem legatis, vitam orantes. Neque antè preces admisse, quam in verba Galliarum jurarent.* at de ipso Civile paullo post: *Ceterùm neque se, neque quemquam Batavum in verba Galliarum adigit: sicut Germanorum opibus; & sic certandum adversus Gallos de possessione rerum foret, in clivus famâ, & potior.* Si Batavi fuerunt Germani Transrhenani, non tenebantur, pro imperio Galliarum, vel in verba Galliarum jurare. ideòque non attinisset hæc referre. At Gallus in Galliâ Civilis imperium sperabat. de hujus possessione adversus Gallos si certandum; Germanorum Transrhenanorum opibus id facere se posse confidebat. Hinc est, quòd suprâ, eodem libro, quum Batavos suos in arma libertatemque animaret; *Attollerent tantum, ait, oculos; & inania legionum nomina ne parvescerent. esse sibi robur pedatum, equitumque, consanguineos Germanos: Catos scilicet, Mattiacosque.* sic enim eodem libro postea: *Disceperant obsessores, mixtus ex Cattis, Vespis, Mattiacis, exercitus.* Eodem libro postea, inclinationem Gallicæ rebellionis auctor narrans; *Scribuntur, inquit, ad Treveros epistola, nomine Galliarum, ut abstinerent armis; impetrabili veniâ, & paratis deprecationibus, si pœniteret. Resistit idem Valentinus: obstruxitque civitatis suæ aures; haut perinde instruendo bello intentus, quam frequens concionibus. Igitur non Treveri neque Lingones, ceteræque rebellium civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere, nec duces quidem in unum consulere. Sed Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur.* Quid, quæso, Civilis, si Transrhenanus, ex Germaniæ solo inter Galliæ duces? quid Labeo Batavus ibidem? aut quomodò hic, si Germanus Transrhenanus, Bethasios, Tungros, Nerviosque, Belgicæ nationes, longiùs à Rheno distitas, in arma atque obsequium (quod memorat eodem libro Tacitus) trahere potuit? Haud facillè profectò. Eodem libro paullo post: *Civilis Batavus, & Classicus Trevir, misere epistolas ad Cerialem; quarum hæc sententia fuit: si Cerialis imperium Galliarum velit; ipsos finibus civitatum suarum contentos.* Galliæ igitur civitas fuere non minùs Batavi, quam Treveri. Germani Transrhenani nihil heic paciscebantur. Item sub finem ejusdem libri, Mucianus, de tumultu Galliarum verba faciens; *Quoniam, inquit, benignitate dèum fractæ vires hostium forent; parum decorè Domitianum, confectò propè bello, alienæ gloriæ interventurum. Si status imperii, aut salus Galliarum in discrimine verteretur; debuisse Casarem in acie stare. Caninefates Batavosque minoribus ducibus delegandos.* Heic etiam haud obscurè Batavi simul & Caninefates pro exigua, ut suprâ dixit Civilis, Galliarum portione habebantur. In libro de Germaniâ: *Quæ nationes à Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.* enumeratque Treveros, Nervios, Vangiones, Trebocos, Nemetas, Vbios; moxque subjicit; *Omnium harum gentium, quæ in Galliam commigraverant, virtute præcipui Batavi.* lib. v histor. de Civile: *Quin & diruit molem, à Druso Germanico factam; Rhenumque, prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quæ morabantur, effudit. sic velut abactò amne tenuis alveus, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat.* Viden', ut insulam à Germaniâ separat, Galliæque nomini tribuit? Rhenum, alveo suo abactum, in Galliam effusum ait. ubi hanc putas esse Galliam? citra Mosam, Vahalem: an in ipsâ Batavorum insulâ? Si dixeris, citra Mosam, aut Vahalem; ingentis erroris pudore teneberis. quidpe, si Vahalem abegit Civilis, certè in Mosam effudit. ubi nihilo minùs insulæ species, quamvis mutata, mansit. Sin & Vahalem & Mosam abegisse affirmaveris, haud facillè inveneris, qui fidem tibi habeat, quum Tacitus id ne verbo quidem notaverit. At Isalam, quem ineptè Germaniæ terminum statuit, abactum vult Iunius. ubi non animadvertit, hoc ipso Galliæ se facere portionem Bataviam suam, Vahalem inter & Isalam extensam. Medium Rheni alveum fuisse Romani simul imperii & Galliæ terminum, eundemque in Leccam fuisse effusum, suprâ satis probatum est. Quum igitur Leccam mediam ferè secet insulam; in manifesto est, ipsam insulam Galliam heic adpellasse Tacitum. Atque hac ratione clara expeditaque sunt ista auctoris verba; *Abactò amne, tenuem alveum, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecisse.* quæ facies etiam nunc manet; ostio quoque amnis jam penitus obstructo. Vahali autem, ac Mosæ, & Isalæ, lacubusque, in quos Isala effunditur, numquam tale quid evenire potuit. Atque hæc ferè sunt ex Taciti aliorumque auctorum scriptis testimonia; quibus fati dilucidè ac perspicuè verus germanusque inter Germaniam & Galliam terminus indicatus, Batavique & Caninefates Galliæ adfertur. Nunc ad interna eorum progredi fert animus.

CAP. XXXVI.

De Batavorum Caninefatiumque opidis, castellis, atque vicis.

BATAVORUM agro probè designato, Caninefatibus etiam suâ, Batavorum in insulâ, parte tributâ; proximus nunc labos sit, opida eorum, si qua habuerint, & alia habitacionum loca, diligenti curâ inquirere. In ipsâ insulâ prorsus nulla ad Taciti usque tempora existisse reperio. Extra insulam quum etiam aliquid agri Batavi habuerint; de hoc sic auctor noster, histor. lib. v: *Civili Chancorum auxilia venere. non ausus tamen opidum Batavorum armis tueri; raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit.* Doctissimus Lipsius, in notis ad Tacitum, heic hæret. primùmque vocem *Batavorum*, corrigere tentat in *Batavodurum*. Verùm, quum hoc non opidum, sed vicus Tacito paullo post dicatur, isque in ipsâ insulâ, ut mox ostendetur, falli se hac conjecturâ forte ipsemet animadvertens, mutat mox sententiam; locumque, cui Civilis ignem iniecit, extra insulam, cis Vahalem, fuisse suspicatur. mavult tamen legere, multitudinis numero, *opida Batavorum*; lectione ex eo conjectâ, quòd nullum heic nomen proprium adpositum. Verùm ego hanc ejus opinionem haud temerè probaverim. quidpe plura si fuissent Batavorum cis Vahalem opida; haud facilè fieri potuit, regione hac tam celebri atq; clara, quin unius vel alterius saltem nomen apud rerum auctores expressum fuisset. At unum si fuit,

10 quæ mea est opinio, cui Civilis ignem iniecit; haud absurdè, neque ineptè, καὶ ἀνομοσίας dictum fuit *BATAVORUM OPIDUM*, sine proprio nomine, ad eundem modum, uti *Vbiorum opidum* dicitur eidem auctori, annal. I, & XII; quæ postea *Colonia Agrippinensis*. Ac sanè firmat me in hanc sententiam alius ejus locus, in lib. IV hist. perscriptus, his verbis: *Præfectus ala Batavorum, Claudius Labeo, opidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel, si retineretur, semina discordiæ praberet, in Frisios avehitur.* Ex eodem fuisse opido Civilem & Labeonem, satis apertè heic & clarè indicat auctor. suprà autem, eodem libro, *Julius Paullus*, inquit, & *Claudius Civilis*, regiâ stirpe, multo ceteros anteibant. *Paululum Fonteius Capito*, falso rebellionis crimine, interfecit. *Iniecit Civili catena; missusque ad Neronem, & à Galbâ absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adiit, flagitante supplicium ejus exercitu.*

30 *histor. I: Julius* (fortè *Claudius*, ut suprà) *deinde Civilis periculo exemptus* (sub Vitellio) *præpotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur.* Paillum fratrem fuisse Civilem, ex hujus oratione, histor. IV relatâ, liquet. *Egregium*, inquit, *pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea.* Hi duo igitur fratres regiâ stirpe quum multo ceteros anteirent, tamquàm principes (& ob hoc æmulus Cl. Labeo) inter populares, principem universi Batavorum agri locum, sive caput gentis, haud dubiè incoluerunt. quod quum unicum foret Batavæ gentis opidum, *BATAVORUM OPIDUM* dictum fuit. Hinc Labeonem *opidano certamine æmulum Civili* tradit auctor. Quin in hoc ipso opido cohortem Batavorum, cui præerat Civilis, & item alam, cui præfectus Labeo, ceu præsidium loci egisse, ex Taciti patet historiâ. nam quum Caninefates cum Frisii omni inferiore insulæ parte Romanos in superiorem partem

40 pepulissent, Civilis, dicto opido haud dubiè profecturus, Caninefatem tumultum cum cohorte unâ se compressurum, per dolum promissit. Si non mens me vehementer fallit; eodem nomine, quo olim, etiam nunc exstare dixerim idem opidum, quod vulgò *Batenburg*, quasi *Batavenburg*, id est, *castellum*, seu *opidum Batavorum* nuncupatur. *Batavoburgium* igitur, sive *Batavorum opidum armis tueri Civilis*, princeps & opidi & gentis, quum *non auderet, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit.* Ptolemæi tabula geographica Galliæ, *Batavodurum* opidum habet citra citimum Rheni alveum, eodem ferè situ, quo *Batenborg* nunc conspicitur. id sive ab ipso auctore sic positum, sive à sciolo aliquo emendatore, nominis adlusionem sequente, ex insulâ, & medii alvei ripâ, huc translatum, error sanè ingens est. Nec tamen rarum Ptolemæo, his in partibus errare. *BATAVOBURGIUM*

50 igitur antiquissimum est hisce in oris opidum. Alia fuisse Taciti ævo, sive sub Vespasiani principatu, præter hoc, Batavis opida, jam antea negatum. Vicos complureis etiam extra insulam fuisse, haud dubium est: licet nullius mentio apud ejus ævi scriptores extet. Adversarius noster, qui ne heic quidem potest non obloqui, ut *Noviomagum* probaret esse Taciti *Batavorum opidum*, hisce utitur argumentis: primùm, quia *Batavoburgium non tam opidum quàm arx hodiè sit*: deinde, quòd *non ad Vahalim ut Neomagum, sed ad Mosam situm; unde haud commode, & adeo raptim, quomodo narrat Tacitus, ex eo in insulam concedere, & sibi suisque consulere, Civili occasio fuisset.* Quæ quàm sint valida, quis tam infans, qui non primo intuitu perspiciat? Vbi tu chorographe legisti opidum hoc Batavorum, postquam à Civile exustum fuit,

fuit, in integrum fuisse restitutum? Et licet tunc, finito bello, restitutum fuerit; quo necessario argumento evincis, debere nunc etiam id esse his in oris celeberrimum clarissimumque? Apage sis cum pessimo isto tuo *Ἐχωρογενεῶν* modo. An verò Civili adeò incommo- dum fuit, dum Cerialis à Veteribus (*Santen* nunc esse, supra ostensum est) adventaret, per IV circiter millia passuum à Batavoburgio ad Vahalem concedere? Haud opinor.

De NOVIOMAGI opidi (vulgò est *Nijmegen*, & contractè *Nimmegen*) antiquitate quod annales Geldrorum Hollandorumque fabulantur, quasi id à Batone (qui primus, ut illi ferunt, gentem Batavorum è Catts huc deduxit) conditum, validissimisque mœnibus circumdatum fuerit, viderint ingenio ac iudicio præstantes viri, quid sentiant. mihi hec sanè fides temerè nulla est. Quidpe si jam inde à primo Batavorum adventu opidum hoc 10 munitissimum fuit, quò fieri potuit, uti nulla ejus neque apud Cæsarem, neque apud eos scriptores, qui Cæsaris atatem sequuti sunt, mentio facta sit? certè bellum aliquando aperuisset. At satis è Cæsaris commentariis perspicitur, opida munita ad id temporis in his oris fuisse nulla. Verùm mehercules, qui credit hæc de Noviomagi primordio, & cetera, quæ in istis annalibus fabulosè narrantur, non abnuet. Primi tamen auctorum, quorum monumeta exstant, hujus opidi meminere, Antoninus & auctor tabulæ itinerariæ. Celebre jam horum fuisse ævo, inde patet, quòd in tabulâ primariæ urbis figurâ depingitur. Reliqua loca extra insulam quæ fuerint, postea ostendam, quando antiquiora primo loco dixerò.

In ipsâ igitur insulâ IV referuntur Tacito locorum nomina, libro histor. V; quo vicos adpellat. *Tantumq; belli, inquit, super fuit, ut præsidia cohortium, alarum, legionum, modicis vicis 20 quadripartita, Civilis invaderet; Decimam legionem Arenaci, secundam Batavoduri, & Grinnes, Vadamq;, cohortium alarumq; castra.* Quibus verbis summi erroris convincuntur ii, qui jam inde ab origine gentis, IV hæc loca, opida fuisse adfirmant. Ceterùm ad Rheni ripam cuncta fuisse sita, ex Taciti liquet historiâ. De his quoq; Flori intelligenda sunt verba ista, cap. XII, lib. IV, de Druso Germanico perscripta: *In tutelam provinciarum præsidia atque custodias ubiq; disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit.* Nomina quatuor vicorum etiam nunc, quamvis inclinata, exstant. BATAVODURUM dicitur *Duerstede*, sive *Wijk te Duerstedes*; primâ voce *vici* vocabulum servante: GRINNES, abjectâ primâ literâ, adpellatur *Rhenen*: VADA, *VVageningen*: ARENA CUM, *Arnhem*. In his unum *Batavodurum* veterem situm in insulâ obtinet. reliqua, ser- 30 vatis, ut opinor, regionibus, in ulteriorem ripam translata sunt. Ortelius, nullâ habitâ veterum historiæ ratione, ut hodiè invenit, sic in veteris, quod vocat, Belgii descriptione, in ulteriore ripâ cuncta collocavit. Eamdem fuisse lunio mentem, reliquisque omnibus, video. At falluntur quamvehementissimè. quod cum ex auctore nostro, tum ex aliis scriptoribus probare adnitur. Atq; Batavodurum quod attinet, nulla ratio erat, cur in ulteriore id collocaretur ripâ; quum etiam nunc in citeriore conspiciatur. nec facilè nomen id habere potuit, nisi in insulâ situm, Batavis ultra Rhenum, in Germanico solo, nihil obtinentibus. Sed Tacitum de universis audiamus. Suprà dixit, castra quadripartita Civilem invasisse. pergit igitur: *Ita divisis copiis, ut ipse, & Verax, sorore ejus genitus, Classicusque, ac Tutor. suam quisque manum traherent. & paullo post: Quibus ob venerant castra Decumanorum Arenaci, 40 oppugnationem legionis arduam rati, egressum militem, & cadendis materiis operatum turbarè, occiso præfecto castrorum, & quinq; primoribus centurionum, paucisq; militibus, ceteri se munimentis defendere. Et interim Germanorum manus Batavoduri irrumpere inchoatum pontem nitentur. Ambiguum prælium nox diremit. Plus discriminis apud Grinnes, Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus oppugnabat. nec sisti poterant; interfecto fortissimo quoq; in quibus Briganticus, præfectus ala, ceciderat. quem fidum Romanis, & Civili avunculo insensum diximus. Sed ubi Cerialis cum dilectâ equitum manu subvenit, versâ fortunâ, præcipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus, petitusque telis, relicto equo transnavavit. idem Germanis effugium. Tutorem Classicumq; appulse lintres vexere. Civilem, injecto Batavorum opido igne, in insulam concessisse, supra narravit auctor: Tutoremq; & Classicum, cum ex III Treverorum 50 senatoribus Rhenum transgressos. Hi Rheno è suo agro supra confluentis Mosellæ trajecto, facilè inferiore amnis parte in insulam remeare potuere, ad oppugnanda Romanorum castra. Decumanos igitur, quorum castra Arenaci, in ipsâ insulâ adgressi sunt, quibusdam interfectis, ceteros in munimenta cõpulerunt. Dum hæc Arenaci in insulâ geruntur, Germani (sive Frisii, sive Catti, Vlipii, aut Mattiaci; quos in oppugnatione castrorum ad Vetera fuisse, tradit auctor superiore libro) ex Germanicâ ripâ nituntur Batavoduri in pontem inchoatum irrumpere, castraq; ibi sita oppugnare. Vadam dein Civilis, Grinnis Classicus, acriter oppugnant, quos Cerialis, cum dilectâ equitum manu suis subveniens, repulit, præcipites in amnem*

amnem egit. Transnatarunt Civilis & Germani, in Germaniæ ripam: Tutor Clasticusq; lintribus eodem transvecti. Hinc est, quod paullo infra Cerialis, *Satis peccavisse rebelles Gallos ait, quod toties Rhenum transcenderint.* Pullis hostibus, Cerialis ex insulâ profectus *Novestum Bonnami, ad visenda castra, quæ hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat, disiecto agmine, incuriosis vigiliis. Animadversum id Germanis, trans Rhenum, quod fugerant, agentibus; & insidias composuere. Electa nox atra nubibus; & prono amne rapti, ex ulteriore ripâ in citeriorem, nullo prohibente vallum ineunt. Aliud agmen Germanorum, turbare classem Romanorum, injicere vincla, trahere puppes. utque ad fallendum silentium, ita captâ caele, quod plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant.* Et paullo post: *Multâ luce revecti in*
 10 *ulteriorem ripam hostes captivis navibus, pratoriam trirrem, flumine Luppâ, donum Velleda traxere. Civilem cupido incessit navalem aciem ostentandi. paullo post: Spatium veluti equoris captum, ubi Mose fluminis os amnem Rhenum oceano affundit. & mox: Cerialis flumine secundo, illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis nihil ultra ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus. Ex his omnibus fati patere puto, Arenacum, Vadam, Grinneisque, haud minus in Batavorum fuisse insulâ, quam Batavodurum. At tamen, si etiam nunc suspiceris, eodem situ fuisse, quo nunc, trans Rhenum, quæro, quâ fiducia Cerialis, cum exiguo equitatu, in hostile Germanorum solum, ad defendenda castra Vadam Grinneisque, transgredi ausus sit? An non Germani, qui omnem (ut patet ex Tacito) ulteriorem ripam obsederant, omnibusque occasio-*

20 *bus imminabant, transgredi contentem prohibere, aut transgressum mox opprimere potuissent? Omnino arbitror. Iam verò, si tria illa castra in Germanico solo: cur non Germani, relicto ad præsens Batavoduro, quod in insulâ erat, huc potius omne simul vires contulerunt? quibus in suâ ripâ expugnatis, captisque, jam liberiùs tutiùsque in insulam transgredi poterant. Item, si castra ista in Germanicâ ripâ, cur Civilis, Tutor, Clasticus, & Germani in insulam, Gallicum solum, transnatare ac transvchi maluerunt, quàm retro in ulteriora Germaniæ atq; tutiora sese abscondere? Frustra est, quidquid objicere velis. verba sanè Cerialis, infra eodem libro, hæc sunt: Casos Treveros, receptos Vbios, ereptam Batavis patriam; neq; aliud Civilis amicitia peractum, quàm vulnera fugas, luctus, exulem eum, & extorrem, recipientibus oneri. En; quàm aperte indicat, Batavos, ereptâ patriâ, id est, insulâ,*

30 *quam Cerialis hostiliter populatus est, trans Rhenum in Germaniam fugisse. Ergo cis Rhenum, id est, in insulâ, unde Batavi & Germani fugerant, Vadæ, Grinnibusque, Romanorum castra extructa fuere. Eodem libro paullo antè: Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus, agros villasque Civis intactos, notâ arte ducum, sinebat: cum interim flexu autumnis, & crebris pluvialibus imbris superfusis amnis, palustrem humilemque insulam, in faciem stagni, opplevit. nec classis aut commectus aderant: castraque, in plano sita, vi fluminis differebantur. Potuisse tunc opprimi legiones, & voluisse Germanos, sed dolo à se flexos, imputavit Civilis. En iterum, ut aperte ac dilucide in insulâ castra fuisse testatur. Juvenalis, Satyrâ VIII:*

*Hic petit Euphratem juvenis, domitique Batavi
Custodeis aquilas, armis industrius.*

40 *Castra Romanorum & hic intelligit; ad Euphratem altera flumen, altera ad Rhenum: quorum hæc, si domito Batavo custodia constituta, absurdum sanè fuerit, ultra amnem, extra insulam, locata adfirmare. Sed castra Romanorum præsidiorum ad Rhenum, à Druso Germanico erecta, cuncta in citeriore fuisse amnis ripâ, jam dudum supra patuit. Huc adde, quæ superiori capite è panegyricis citavi. Adversarius chorographus, quamquam argumentorum, quæ modò adduxi, nullum tentare ausus sit; tamen, ne obloquendi animus sibi deesse videretur, ex Floro ostendit, Drusum etiam per Mosam, & Albim, & Virsurgim, castella disposuisse. quæ argumentatio quid huc faciat, equidem non intelligo. nam mihi de unius Rheni lævâ agit ripâ. Sed heic etiam ex Dione citat, Drusum in dextrâ Rheni margine castellum locasse. Misèr geographus, quàm recens sit ab hujus studii rudimentis, fati ingenuè fatetur. quidpe castellum id Drusi non in Rheni ripâ, sed in Tauno fuisse monte, ex adverso Maguntiaci, infra in Mattiacis, documentis ostendam haud dubiis.*

50 *Ceterò ARENACUM, in tabulâ itinerariâ dicitur ARENATIUM. apud Antoninum uno in loco est ARANATIVM; alio verò HERENATIUM. quæ libratorum variatio adeò impostuit Ortelio, uti Herenatium diversum fecerit ab Arenaco. Obstrepit heic quoq; novellus iste chorographus: aitque Arenatium potius videri vicum hodiè Arichom, haud procul Tilâ opido. Verùm cui pervaserit, vocabulum Arenatium similius esse voci Arichom, quàm vocabulo Arenacum? Ex solâ terminatione si diversa esse arguas vocabula; ego confimili modo diversa nomina diversosque populos faciam Marsacos &*

Marsatios; de quibus infrà suo loco. eadem quidpè in his, quæ in illis vocabulis, scribendi est ratio. Sed in his atque talibus quis non animadvertat, solo contradicendi studio eum motum fuisse? Ceterum apud Antoninum iter à Pannoniæ opido *Tauruno*, per ripam Danubii ac Rheni descriptum, terminatur ad *Aranatium*. unde colligere licebat, jam tum primarium hoc fuisse opidum. Verum, quum in tabulâ indicium ejus rei sit nullum; nudumque vocabulum, sine figurâ urbis, depingatur: suspicor ego, apud Antoninum in dicto itinere, aut quædam locorum nomina deesse, aut superesse. hoc tamen probabile, adeoque certum redditur è titulo ejusdem itineris, qui hujusmodi est: *Item per ripam Pannoniæ à Dauruno in Gallias ad Leg. xxx.* Legionem hanc castra habuisse ad Coloniam Trajanam, quæ nunc dicitur *Kellen*, vicus prope Clivos opidum, suprâ demonstratum est. Quum igitur huc usque iter se ducturum promiserit Antoninus; certum est, duo reliqua vocabula, *Burcinatio* & *Aranatio*, vel è tabulâ, vel aliunde, supervacaneâ librarii curâ, esse addita.

GRINNES Taciti & tabulæ itinerariæ Gerard. Noviomagus & Hadr. Junius, ex more suo enodandi vocabulorum significationes, contra duos luculentissimos auctores, contraque omnia horum exemplaria, malunt legere *Rhinnes* & *Rhenes*: quia locus is Rheno flumini adpositus; unde nomen traxisse censent. Heic etiam ne nihil scivisse videretur chorographus, pro dicto vocabulo *Rhenes* maluit scribere *Grhinnes*; novâ & antehac inaudita grammatices ratione, quâ litera *g*, præcedente diversâ consonante, adspiratur. Quamquam ego contra hominem, cui omnis vita in scholis transacta est, de grammaticâ disputare nolim. quidpè quum omnem penè juventam militiâ, aulis, & diutinis perpetuisque peregrinationibus exegerim; aliquid grammaticum latere me posse, quod illi sit notius, quis dubitet? Sed VADA quoque malunt quidam dicere, plurali numero, quam VADAM cum Tacito. quæ & ipsa *ῥοσις* præpostera minimè placet. malo enim ego veteris scriptoris, Romani hominis, in Latinis barbarorum vocabulorum formationibus, sequi auctoritatem, quam nostri ævi conjecturam lubricam, ac fallacem.

Ceterum Ptolemæus in descriptione Galliæ Belgicæ opidum habet *Λυγόδων Βατῶν*, *Lugodinum Batavorum*. Nomen id, sive ab ipso Ptolemæo sic scriptum, sive ab temporis iniquitate, aut imperito aliquo librario depravatum, certè falsum est. Rectius apud Antoninum & in tabulâ legitur LUGDUNUM. Vrbs hodiè est amœnissima, nitidissima, ac celeberrima, Rheni amni imposita, gratissimum Musarum domicilium, quam vulgari vocabulo vocant *Leyen*. Hanc vulgus Latinorum hujus ævi Romano ore *Legiam* exprimentam censet; quasi à *legione* vel *legionibus* Romanis dictam, quæ heic castra habuerint. politiores tamen, novo in Latinum modum formato vocabulo, *Leydam* adpellant; quia vernaculâ etiam lingvâ cultoribus dicitur *Leyden*. idque genuinum est atque Germanum urbis nomen; illud verò ab hoc deflexum. usitatissimum quidpè harum regionum incolis, literam *d* in medio dictionum elidere. Nec par est, quemquam dubitare, *Lugdunum* Antonini ac tabulæ esse *Leyden*; quando & nomen & situs ad Rheni ripam, & intervallum xxvii millium passuum, quæ inter hoc & Trajectum ponit Antoninus, satis probè conveniunt. Quòd autem *Λυγόδων Βατῶν* in litore describatur à Ptolemæo, x circiter millibus passuum citra citimum Rheni ostium; nihil est quod te turbet, aut in dubiam trahat sententiam. decuplo pejus errare in aliis, usitatissimum Ptolemæo. heic autem immanis ejus error in eo maximè perspicitur, quòd Mosæ ostium diversum fecit à citimo, id est, Helio Rheni ore, intervallo Lxxiv millium passuum interjecto. Quòd si igitur Mosæ os idem esse statuas, quod citimum Rheni ostium; rectè hinc ad proximum ostium locatum erit *Lugdunum Batavorum*. Opida autem in litore censere, quæ paullo remotiora fuerint; etiam Plinio, & Straboni, & Mela, & aliis geographis, nec non ipsi Ptolemæo aliàs quoque factitatum. Tabula sanè itineraria *Lugdunum* habet in mediterraneis, à mari remotum. Antiquissimum esse locum, & à Druso Germanico, in amplius illis ad Rhenum castellis conditum. haud dubium est; quando tamquam præcipuum Batavorum opidum à Ptolemæo refertur. ad quam dignitatem non nisi longâ celebritate evadere potuit. De Brinione Caninefate, rebellantium Batavorum duce, sic Tacitum, hist. iv, narrantem jam antea citavimus: *Statimque accitis Frisus (Transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpit. & mox: Capta igitur & direpta castra: dein vagos, & pacis modo effusos lixas, negotiatoresque Romanos invadunt. simul excidiis castellorum immincebant: quæ à præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa, vexillaque, & quod militum, in superiorem insula partem congregantur. & paullo post: Civilis, dolo grassandum ratus, incursavit ultro præfectos, quòd castella deseruissent, cum cohorte, cui præerat, Caninefatum tumultum*

sum compressurum. illi sua quisque hiberna repeterent. Duas cohorteis antè retulit auctor, quatum castra Brinio diripuerat: heic Civilis sua quemque præfectum repetere hiberna jubet. bina igitur fuere hiberna; duoque castella juxtà sita. *Duarum*, inquit auctor, *cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpit*. ergo proximè oceanum fuere. An utraque? Puto. nulla enim heic distinctio. Sic tamen intelligendum cenſeo: quia in Rheni ripà cuncta præſidia à Druso locata fuisse, supra ostensum; altera illa castra, à Brinione expugnata, ad ostium amnis in ipso litore exstructa fuisse; de quibus postea dicam: altera, supra hæc, haud procul tamen oceano; nempe eodem situ, quo nunc *Leyda* conspicitur. In tabulâ quoque primariæ urbis figurâ pingitur. & apud Antoninum iter ab hoc ad Argentoraturn describitur: ubi hæc leguntur verba: *A Lugduno caput Germaniarum Argentorato* m. p. cccxxv. quæ eò quibusdam intelliguntur, quasi Lugdunum Batavorum princeps fuerit urbs totius Germaniæ Cisrhenanæ. Verùm opinionem hanc esse falsam, satis supra ex iis patuit, quæ de Coloniâ Agrippinensi disserui. Ad Iunii igitur sententiam, à quâ quondam quamlongissimè abii, chorographumque istum novellum unâ mecum abduxi, heic jam accedo; vocem *caput*, pro *initio* accipiendam docentis: quia Lugdunum hoc, fuerit *initium Germaniarum*. sic enim & in tabulâ, de Lugduno ad Rhodani Ararisque confluentis: *Lugduno caput Galliarum. usque hic legas*. quæ verba Marcellinus lib. xv, de iisdem confluentibus loquens, sic explicat: *Quis locus exordium est Galliarum. exinde non millenis passibus, sed leucis itinera metiuntur*. Hinc etiam apud eundem auctorem, haud multo antè: *Secunda Germania (prima, ab occidentali exordiens cardine) Agrippinâ & Tungris munita, civitatibus amplis & copiosis. dein prima Germania*. Itaque quemadmodum secunda Germania, id est, inferior, habetur pro primâ, si exordium ab occidente & mari oceano ducas: sic Lugdunum quoque Batavorum dici potest *caput*, id est, *initium Germaniarum*. Infestat heic iterum accerrimo, ut ei videtur, telo adversarius, quod his verbis inclusum: *Innere Cluverus videtur, jam ante Ptolemaei tempora alicujus fuisse nominis opidum Batavorum Lugdunum; quod, florente præsertim Ptolemaeo, tam inlytum habebatur. Quod cum sit, rectèque concluditur: quomodo quadrabunt superiora? qua in hæc verba Cluverus effert: In ipsâ insulâ Batavorum prorsus nulla ad Taciti usque tempora existisse opida reperio. Nam sanè Ptolemaeus quum floruerit sub Antonino Pio, successore Hadriani, sub quo Tacitus adhuc superstes fuit; quis non videt, vix ullum, aut cerè exiguum esse inter Tacitum & Ptolemaeum temporis intervalum? adeò, ut opidum, quod Ptolemaeo vivente fuit celebre, Tacito etiam paullo antè superstite obscurum fuisse, aut saltem opidum non existisse quomodo potuit? Næ tu mihi aut bonus videris sophista, aut malus philosophus; qui ad illud tuum videtur tam certò concludis. Egone absolutè dixi, Ptolemaeum Lugdunum referre pro præcipuo Batavorum opido? ubi igitur illud meum tamquam. Sed videamus, quam peritum te ostendas veteris historiæ, chronologiæque. Castella illa in Batavorum insulâ, quorum alterum Lugdunum esse dixi, incensa sunt sub initium imperii Vespasiani; ut ex uno satis liquet Tacito. Ptolemaeum geographum vixisse, geographiamque suam composuisse sub M. Aurelio Antonino, Suidæ credo. Iam verò ab initio Vespasiani ad medium M. Aurelii imperium, centum numerantur anni. Quid igitur mirum, si castellum, quod fortè etiam ante supradictam calamitatem celebre præ aliis fuit, intra dictum temporis spatium inlytum evasisse adfirmem? At tu sophista, quò in arctissimum me compelleres tempus, senis Taciti exitum cum Antonini Pii imperio composuisti. Sed ad Lugdunum meum redeo. Nominis origo hæc fuisse videtur: Est mediâ ferè nunc in urbe insula, quam Rhenus efficit, in duos alveos scissus; quorum sinister, *vetus* adpellatur *Rhenus*; dexter, *novus*. mediâ in insulâ, id est, citra veterem alveum, Galliæ Germaniæque quondam terminum, collis est, mediocriter editus, manibus mortalium, ut liquidò visentibus patet, adgestus, cui munimentum superstrueretur. ab hoc colle urbem nomen traxisse colligo. vox quidpe *dun*, ut supra, lib. i, cap. v 11, dictum, veteri Celtarum lingvâ *collem* significabat, sive *montem*. unde etiam eodem nomine ad Rhodani Ararisque confluentis urbs dicta; quia *in colle*, teste Seneca, epistolâ xci, vel *sub colle*, ut auctor est Strabo lib. iv, condita erat. Dio Cassius, lib. xlv 1, hanc antea adpellatam fuisse docet *Λυγόδουρον, Lugudunum*: malim ego legere *Λυγόδουρον*. unde suspicor, *Lugdunum* quoque Batavorum Ptolemaeo nuncupatum fuisse *Λυγόδουρον*. Ceterum collis in hoc prædictus, à Drusi militibus sub Augusti Cæsaris principatu congestus, nomenque locus jam inde ab eo tempore fortitus sit, an verò sub quo alio postea imperatore, difficile dispectu est. lapides certè, ex quibus munimentum colli superstructum, eandem specie præ se ferunt vetustatem, quam munimentum in litore oceani, juxta ostium Rheni: de quo mox dicam. Ab Engisto, Frisorum rege, circa annū Christi ccccl,*

Brittia verò ad Gallia postrema, quã in oceanum vergunt, est posita; ad septemtrionem scilicet ab Hispaniã & Galliã conversa. Thule autem, quantum mortalibus compertum, in extremis versùs septemtrionem oceani partibus est sita. Ceterò Brittiã insulam tres numerosissimè incolunt nationes; quarum unicuique suus rex imperat. nominantur autem Angili, Frisones, & qui idem cum insulã nomen habent, Brittones. Tanta verò harum gentium multitudo est, uti singulis annis inde homines magno numero cum uxoribus & liberis ad Francos emigrant, qui eos in eam agrorum suorum partem excipiunt, quæ maximè videtur deserta. Subjicit hinc causam belli inter Varnos & Brittos. nempe, quia Hermigifilius, Varnorum rex, moriturus, filium Radigerum ducere voluit novercam suam, natione Francam; posthabitis nuptiis, Brittiæ Anglæ promissis. Cujus rei indignitate atque contumeliã illa permota, bellum Varnis intulit, cum exercitu ex insulã ad Rheni ostiã profecta. Verba verò Hermigifilii ad Varnos, quibus nuptias Francæ mulieris illis svadet, hæc Procopius recenset: Βερίπιοι μὲν γὰρ εἶδε ὅσον Παμίγρονδ' ὑμῖν οἰοί τί εἰσιν, ἢ μὴ οἴετέ τε καὶ μόλις. Οὐαρνοὶ δὲ εἰσὶ Φερίγιοι τὰ πρὸ μόνον ἔρ' ἴωσι τὸ ὑδάρι μετὰ τὸ ἔχουσιν. id est: Brittiæ namque ne commercia quidem vobiscum inire queunt, nisi serò atque egrè. at Varni ac Franci hanc tantum Rheni aquam intermediam habent. Hinc cita de Brittiã Anglã: Ναὺς οὐδ' αὐτίκα πτεροκροτίας ἀγείροισα, σπασθῆκατ' ἀπὸ αὐτῶν ἐνθ' ἐμῆν ἐχ' ἥσασιν ἢ μυριάδων δέκα ἀνδρῶν, αὐτὴ ἐξηγητὸ δὴ τῆς Οὐαρνεῖς τῆ σπασθῆ κατῶν. id est: Collectis itaque confestim CCC navibus, & exercitu iis imposto non minore centum millibus hominum, ipsamet in Varnos cum eduxit. Et mox de Anglis: Ἀλκιμοὶ δὲ εἰσι πάντων μάλιστα βαρβάρων, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, οἰησιώπη εἶσι. ἐς πτοὺς ξυμβολαὶς πρὸς οἴ ἴασιν. εἰ γὰρ ὅσον εἰσι ἔπιπλοδοῦ ἀμελέτητοι, ἀλλ' εἰ δὲ ἵππων, 20 ὅτι ποτὶ εἰσιν, ὀπίσθεσσι σφίσι ξυμβολαῖς. ἐπεὶ ἵππων ἐν πτώτῃ τῇ γῆσφ' εἰσὶ ὅσον κατ' εἰκόνα θεῶνται; εἰ γὰρ ποτε τὸ ζῶον τῆτο ἐν γῆ Βερίπια γαγονὸς Φαίνεται. εἰ μὲν εἰ δὲ Οὐαρνοὶ ἵππων εἰσιν, ἀλλὰ πρὸς οἴ καὶ αὐτὴ ἀπαίσις. id est: Sunt autem insulani isti barbarorum omnium, quos novimus, fortissimi; & pedites praelia ineunt. tantum enim abest, ut equitandi sint studiosi, uti ne norint quidem, quid sit equus: siquidem ne per imaginem quidem viderunt. neque enim unquam animal hoc in Brittiã fuit visum. Sed neque Varni sunt equites; verum pedites & ipsi omnes. Et mox, de classe & praelio Anglorum cum Varnis: Ἐπειδὴ ἡ κατὰ πλοῦσον εἰς τὴν ἡπειρον, παρθένη μὲν ἦπερ αὐτῶν ἤρχε, χάρακα ἐχυρὸν πηξασμένη παρ' αὐτῶν μάλιστα τὴν ἐκβολῆν ἔπασσε μὲν ἴωσι, ξυὸ ὀλίγοις ποῖν αὐτῶ ἀπῆμινε, πάντῃ ἢ τῶ ἀλλῶ σπασθῆ τὸν ἀδελφὸν δὴ τῆς πολεμικῆς ἐξηγητῆς κελδοῖα. ἐσπασθη δὲ οὐδ' ἢ Οὐαρνοὶ πτεροκροτίας ἀγείροισα καὶ ἔρ' ἴωσι ἐκβολῆς εἰς πλοῦσον ἄπῃθεν. εἰ δὲ ἀφικόμενων καὶ πρὸς 30 Ἀγγίλων, ξυὸ μίξαν μὲν ἀμφοτέροις εἰς χεῖρας ἀλλήλοισ, ἥσασιν ἢ καὶ κελδοῖα Οὐαρνοὶ. id est: Postquam verò ad continentem naveis adpulerunt, virgo quidem, quæ illis præerat, vallo ad ipsum Rheni ostium communito, cum paucis illic mansit; reliquum verò exercitum omnem in hosteis tendere iussit. Varni autem castrametati erant haud procul oceano & Rheni ostio. quò quum celeriter pervenissent Angli, praelium inter utrosque confertum est: quo Varni magnã vi vincuntur. Mira mehercules & terrarum, & gentium, simulque temporum confusio. Insula erat in Rheno ad oceanum, inter Vahalem & medium Rheni alveum, quæ Batavia dicebatur; & castellum in eã ad ipsum Rheni ostium, nomine Brittia; ab objectæ insulæ Britanniæ vocabulo, an aliunde, & quando primò sic cognominatum, haud facilè ego dixerim. dein idem Rhenus duobus extimis alveis, Vahale & Isalã, quasi unam includebat insulam, 40 quam Batavi inter Vahalem & Rheni nomen, ulteriora Frifi ad Isalam usque & lacum Flevum incolebant. Has oras Angli, unã cum Saxonibus & Varnis ab sinu Codãno & dextrã Albis ripã sub Diocletiani imperatoris (ut infra, lib. III, cap. XXI, in Saxonibus docebo) tempora profecti occuparunt; perque CI. circiter annos perpetuò tenuerunt; donec sub Valentiniani III & Theodosii II imperium Angli cum Saxonibus in Britanniam transgressi sunt; Varnis in dictã Rheni insulã apud Batavos atque Frisios relictis. Sub Iustiniani demum tempore bellum exorsum erat Anglis, Britanniam tenentibus, adversum Varnos, insulam etiamdum Rheni ad oceanum colentis: quod quum narrare heic instituisset Procopius; quò id commodiùs à lectoribus intelligeretur, sedeis utriusque gentis indicare, ei consilium fuit. Quum igitur audivisset, Anglos quondam Rheni insulam Bataviam apud castellum Brittiã tenuisse, dein verò in Britanniam transisse; ea loca & nomina temporaque miserè ac mirè per oblivionem confundens, Bataviam fecit Brittiã; non jam in Rheno, sed in ipso oceano CC stadia, id est, millia passuum xxv ab amnis ostiis sitam. quod spatium inde ei adsumtum, quia audiverat, Britanniam tot circiter millia passuum à Galliæ continente abesse: quam tamen ipsam cum falsã Brittiã suã confudit, eamdemque fecit. quidpe quum intellexisset, Anglos tunc Britanniam unã cum cognominibus insulæ populis Brittonibus tenere; ipse Brittiã, id est, Bataviam ab iis simul & Brittonibus Frisisque possideri putavit.

putavit. Vnde hoc nostro sæculo nonnulli docti viri, quibus satis clarè perspiciebatur, Britanniam illum intellexisse sub falso Brittiæ nomine; Frisionum quosdam unà cum Anglis in Britanniam pervenisse, per summum errorem arbitrati sunt. Alii autem putarunt, Brittiā hanc insulam re verà quondam fuisse ante Rheni ostia, spatio prædicto dislitam, postea verò altioribus violentioribusque oceani fluctibus absorptam, vel elutam. At quænam, quæso, heic potuit elui tantæ magnitudinis insula, quæ tres diversas numerosissimasque gentes sustinuerit: ex quibus una Anglorum gens centum millia armatorum ad bellum Varnis inferendum ut partem tantum corporis sui emiserit? Nugæ sunt, & logi inepitissimi. Nullas heic in oceano ante Frisorum Batavorumque litora jam inde ab Augusti temporibus interiisse insulas, quæ incolæ potuerint, infra lib. III, in Frisiis docebo. Britanniam intellexisse Procopium, certum est; quando eo tempore Angli jam xc circiter annos eam insulam cum Saxonibus tenuerant. Quod autem ait Brittiæ incolas adeò equitandi esse imperitos, uti ne equi quidem speciem noverint, id paullo supra veritatem ab *ὁπλιστικῶν* quodam nugatore ei narratum fuisse existimo de Anglis simul & Saxonibus: qui adeò navigandi fuere studiosi, uti ejus artis omnium fuerint peritissimi; ut supra lib. I, cap. XVIII, ostensum est. Ceterum Varnos tunc tenuisse unà cum Batavorum reliquiis Bataviā, apud Vahalis ripam Francis Brabantiam tunc tenentibus conterminos, ex reliquâ Procopii narratione colligo.

Patet igitur haud obscurè ex hæcenus allatis, prædicti apud Rheni ostium munimenti nomen, quod vulgò nunc incolis *Het huys te Britten*, haud esse novum, posterioribus deum temporibus inventum; sed antiquissimum. cuius tamen originem nemo unquam monstraverit; quum nullum ejus rei apud rerum scriptores exstet monumentum. Ortelius, ut antè de Lugduno, heic etiam falsò conjecit, munimentum hoc *Castra legionum Germaniæ* adpellari Plinio: videlicet, quia hic ostium Rheni simul cum castris memorat; ut supra ostensum. Ceterum, armamentarium fuisse Romanorum, creditur vulgò ex lapide, qui exiisdem (& hoc vulgò creditur magis, quàm scitur) ruinis erutus hujusmodi habet inscriptionem:

IMP. CÆS. L. SEPTIMIUS SEVERVS AVG. ET
M. AVRELIVS ANTONINVS CÆS. COH. XV.
VOL. ARMAMENTARIVM VETVSTATE
CONLABSVM RESTITVERVNT SVB
VAL. PVDENTE LEG. AVG. PR. PR. CVRANTE
CAECIL. BATANE PRAE.

Verum Cornelius Aurelius, & auctor magni chronici Hollandiæ, disertissimis testantur verbis, circa annum Christi *CIO IO II* erutum fuisse hunc lapidem prope Leydam, in vi-
co *Roomburg*. Et cur armamentarium ipso in litore, primo hostium impetui expositum?
tum, quare adeò munitum; triplici validissimoque muro circumdatum? Nam quòd Iu-
nius *armamentarium* describit, *munimentum muris turribusque contra vim instructum*; id
parum pro milite perito. quis enim rei militaris adeò ignarus, uti nesciat, aliud esse *munimentum*, aliud *armamentarium*? in armamentariis autem exstruendis commoditatem magis reponendorum armamentorum bellicorum spectari, quàm munitionem adversus hosteis? Nec est, quòd armamenta heic, ut quidam opinantur, intelligas nautica. *armamentarium* id adpellatur lapide *xv cohortis voluntariorum*; non verò nautarum. Proinde Romanoburgio id potiùs concedamus: de cuius loci antiquitate postea plura dicentur. Nunc tempus exstructi munimenti ad medium Rheni ostium investigemus. Iunius suspicatur, alii etiam in confesso esse adseverant, C. Caligulam, quum Britanniam cogitaret, in ludicrà illà expeditione in litore oceani pro pharo excitasse. At ichnographia ejus quadrata, cujus latera singula ducenos quadragenos pedes obtinent, triplexque murus, certè aliud, quàm turrim, indicant. Quidam conjiciunt, Se verum turrim è ruinis in armamentarium convertisse. At armamentarium illud jam satis ab hoc litore remotum habeo. nec verò lapis turrim in armamentarium conversam, sed armamentarium, vetustate colapsum, narrat restitutum. Verum turrim istam Caligulæ longè alio proculque hinc remoto fuisse situ, facile me ostendere posse puto; historia ejus expeditionis paullo altiùs repetitâ. De hac ita Svetonius, in vitâ ejus: *Admonitus de supplendo numero Batavorum, quos circa se habebat; expeditionis Germanicæ impetum cepit: neque distulit. Postquàm castra attingit, deficiente belli materiâ, paucos de custodiâ Germanos trajici, oculique trans Rhenum jussit: ac sibi post prandium quamtumultuosissimè, adesse hostem, nuntiarî. quo factò, proripuit se, cum amicis*

TANNIC. GERMANIC. PIVS. FELIX. AVGVSTVS.
 MAX. TRIB. POT. XVIII. COS. IIII. P. P. IMP. III.
 RAM. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA
 ERO. PATRE. SVO. RESTITVTAM.

Cujus integram lectionem haud inconcinne docti viri in hunc modum concinnare conantur: *Imperator Caesar M. Aurel. Antoninus, Britannicus, Germanicus, Pius, Felix, Augustus, Pont. Max. Trib. Pot. XVIII, Cos. IIII, P. P. Imp. III, aram à Divo Claudio, & postea à Divo Severo, patre suo restitutam.* Ex hac inscriptione Ortelius & Goltius haud dubitant adseverare, dictum munimentum à Claudio Cæsare conditum. At aliud est aram excitare, aliud munimentum, seu castellum erigere: potuitque multis annis antè castellum existisse, quàm ara exstructa fuit. nec satis firmum argumentum; quia ad hujus castelli ruinas lapis repertus, igitur aram heic fuisse. potuit quidpe lapis aliunde huc transportari. Ego equidem, si summa vetustas huic operi adscribenda sit, non Caligulae neque Claudio imperatoribus, sed Druso Germanico, qui, Augusto imperitante, *quinquaginta amplius*, ut auctor est Florus, *per Rheni ripam castella direxit*, structuram ejus attribuerim. certè ad oceanum castra Romana cum castello fuisse, suprà ex Tacito ostendi. Eumenius, panegyrico, Constantino Augusto dicto: *Cum totus armatis navibus Rhenus instructus sit; & ripis omnibus usque ad oceanum dispositus miles immineat.* Militem hunc praesidiarium in limite imperii, id est, ad medium fuisse alveum, superiori capite demonstratum est. Et sic prope oceanum fuisse & *Helium castellum*, lævâ Mosæ amnis ripâ, suprà in Toxandris docui: & item *Flevum castellum*, ad tertium atque extremum Rheni ostium fuisse, suo loco ostendam. Hæc igitur de origine ac conditore hujus munimenti. de interitu ejus pauca nunc etiam quædam expediuntur. Maris inundationes crebras atque ingenteis multum terræ ex toto hoc litore absorpsisse, jam antè dictum est: idemque infra pluribus suo loco docebitur. De Batavâ orâ, novissimis annis æquoris fluctibus abrosâ, Hadr. Junium testem audisse haud pigeat. is Bataviæ suæ cap. x, de Cattovico maritimo vico, ad quem dictum munimentum est, loquens: *Meâ, inquit, ætate insigne detrimentum expertus pertulit, haustis non semel mari fluctuoso domibus aliquot. quæ calamitas tam illi propria est, & familiaris, ut raro ulla major ingruat vis aut tempestas (cujusmodi plurime in meam memoriam incurrerunt) quin adificia quæpiam cum solo subruant fluctus. Quod ipsum & Nordewico, maritimo vico, proximè propinquo, accidit; quia septemtrionale armamentarii latus paulò distansiore spatio inde dissidet. ubi universam domorum viciniam, cum puteo communi, mare paucos intra annos abligurivit. Prætermitto silentio, quod de Scevelingâ, in eodem litore, lippi omnes & tonsores nôrunt. qua memoria non admodum veteris (nam vix ultra paucos supra centum annos extenditur) recordatione satis explicitâ loquitur, templum cum præaltâ turri fluctibus absorptum, ad bis mille fermè passus intra*
40 plura, quam remotissimè à mari, satis cum periculo ad litoris viciniam paulatim nunc accedit: quam injuriam nuper, postridiè Kal. Novemb. ann. CI D LXX, sensit longè gravissimam; complanatis & in sædam ruinam tractis adificiis fermè LX: ita, ut interdum inter piscatores, pagi incolas, agitetur de loco remotiore, templi fabrica deligendo. Eodem igitur modo munimentum illud ad medium Rheni ostium periit: quum extra tumulos arenarios, quos vulgò accolæ *duyner* adpellant, in plano apertoque litore, fuisse haud dubium sit; ad eundem, ut me fert sententia, modum, uti in Britannia meridionali litore munimentum sive castellum validissimum *Saugate*, prope celebrem pagum *Folckestone*, vi millibus passuum à portu Dubrensi, exstructum est. cujus mcenia maris æstus paullo altiores frequenter verberant. Quando autem munimentum ad Rheni os undarum vi absorptum, nihil prorsus habeo quod pro
50 certo adfirmari queat. quidpe mentio eâ de re apud rerum auctores nulla est: & inundationes heic tam crebræ fuere, uti ne conjecturâ quidem adsequi liceat.

Hæc igitur sunt sex illa loca in Batavorum insulâ vetustissima, à Tacito memorata.

Ceterùm itinera per Batavorum agros describuntur duo in tabulâ hoc modo:

Colo.

<i>Colō. Trajana.</i>		<i>Colō. Trajana</i>	
<i>Burginatio</i>	V.	<i>Burginatio</i>	V.
<i>Arenatio</i>	VI.	<i>Arenatio</i>	VI.
<i>Noviomagi</i>	X.	<i>Noviomagi</i>	X.
<i>Castra Herculis</i>	VIII.	<i>Ad duodecimum</i>	XVIII.
<i>Carvone</i>	XIII.	<i>Grinnibus</i>	VI.
<i>Levesano</i>	VIII.	<i>Caspingio</i>	XVIII.
<i>Fletione</i>	XVI.	<i>Tablis</i>	XII.
<i>Lauri</i>	XII.	<i>Flenio</i>	XVIII.
<i>Nigro pullo</i>	V.	<i>Foro Adriani</i>	XII.
<i>Albamanis</i>	II.	<i>Lugduno</i>
<i>Matilone</i>	V.		
<i>Pretorium Agrippinae</i>	III.		
<i>Lugduno</i>	II.		

10

Ex his primum per dextrum agitur insulae latus, id est, per Rheni ripam; alterum per laevum. At quomodo haec *Grinnes*, locus in dextro insulae latere, ad ripam amnis situs, in laevo recensetur itinere: item quomodo inter *Grinnes* & *Noviomagum* millia passuum numerantur XLII; quum re vera vix sint plura XII? Haec certe mentem meam antehac multum diuque in varias agitarunt conjectationes: in quibus quum sollicitè anxieque laborarem, deprehendi tandem ex locorum vocabulis, turbata esse à librariis itinera; multaque vocabula, quae in laevo fuerant itinere, in dextrum transscripta, & vice versa. Sic igitur in verum genuinumque ordinem restituo:

<i>Colō. Trajana</i>		<i>Colō. Trajana</i>	
<i>Burginatio</i>	V.	<i>Burginatio</i>	V.
<i>Arenatio</i>	VI.	<i>Arenatio</i>	VI.
<i>Ad Duodecimum</i>	XII.	<i>Noviomagi</i>	X.
<i>Grinnibus</i>	VI.	<i>Castra Herculis</i>	VIII.
<i>Fletione</i>	XXV.	<i>Carvone</i>	XIII.
<i>Nigro pullo</i>	V.	<i>Levesano</i>	VIII.
<i>Albinianis</i>	X.	<i>Lauri</i>	XVIII.
<i>Matilone</i>	V.	<i>Caspingio</i>	XII.
<i>Pretorium Agrippinae</i>	III.	<i>Tablis</i>	XII.
<i>Lugduno</i>	II.	<i>Flevis</i>	XVIII.
		<i>Foro Adriani</i>	III.
		<i>Lugduno.</i>	VII.

30

Horum primum, sive dextrum, sic describitur apud Antoninum:

<i>Colonia Trajana</i>	
<i>Burginatio</i>	V.
<i>Herentio</i>	VI.
<i>Carvone</i>	XXII.
<i>Mannaratio</i>	XXII.
<i>Trajecto</i>	XV.
<i>Albimanis</i>	XVII.
<i>Lugduno</i>	X.

40

Colonia Trajanam esse vicum nunc prope Clivos opidum, nomine *Kellen*, supra in Gugeris demonstratum est: *Arenatium* vero in adversa fuisse ripa opidi *Arnhem*, jam antea hoc ipso capite ostensum. Inter *Kellen* & *Arnhem*, XVI sunt millia passuum. unde conjicio, in 50 itinerariis XI millia fuisse posita inter *Arenatium* & *Burginatum*. quae librarius postea corripuit in VI. *BURGINATIUM* igitur V millibus à Colonia Trajana, XI autem ab *Arenatio* distitum, haud dubie fuit extra Batavorum insulam, in laeva Vahalis ripa, CIO passibus supra vicum *Bimmen*. Extra insulam fuisse, ex Marcellini quoque lib. XVIII perspicitur; ubi haec leguntur, de Iuliani praedicta expeditione in Francos, citeriorem Rheni ripam obsidentis: *Civitates occupatae sunt septem; Castra Herculis, Quadriburgum, Tricesima, Nivesio, Bonna, Antennacum, & Bingio.* Vbi idem locus adpellatur *QUADRIBURGUM*; aut hoc certe vocabulum vitiosum & à voce *Burginatum*. nam eundem esse locum, ordo reliquorum

quorum indicat. Iulianus autem in insulam non transit: sed hanc Salios tenere passus; ut patet ex Marcellino ac Zosimo.

Locus AD DUODECIMUM videtur esse idem, qui VADA Tacito, nunc verò in adversà ripà, ex antiquo vocabulo dicitur *VVageningen*. nam spatium inter *Rhenen* & *Arnhem* in tres partes si dividas; unam ex his occupabit intervallum inter *Rhenen* & *VVageningen*; reliquæ duæ hinc erunt ad *Arnhem* usque. In tabulâ autem inter *Grinnes* & *Duodecim* VI numerantur millia passuum. hinc igitur bis VI ad *Arenatium*, facient XII.

FLETIO in ulteriore, ut *Arenacum*, *Vada*, & *Grinnes*, hodiè conspicitur ripâ, medio ferè situ inter opida *Vtrecht* & *VVoerden*, vicus vulgari vocabulo *Fleeten*, sive *Vlueten* dictus: in hoc enim vocabulo V consonans incolis sonat F; & *ue* diphthongus quamproximè ad *ee* vel *ö* reliquorum Germanorum accedit.

A dicto vico *Flucten*, millia sunt V & passus 15 ad opidum *VVoerden*. In tabulâ, inter *Nigrum pullum* & *Lauros* falsò V scripta sunt millia. quæ ego inter *Fletionem* & *Nigrum pullum* ab auctore notata fuisse iudico. unde *NIGER PULLUS* hodiè est opidum *VVoerden*.

Hinc locus, qui in tabulâ est *Albamanis*, & apud Antoninum *Albimans*, sine dubio nunc est vicus *Alphen*. è cuius vocabulo antiquum verumque nomen fuisse à doctis viris conjicitur *ALBINIANA*.

Inter *Alphen* & *Leyden* VIII sunt millia passuum. duo igitur millia, in utroque itinero, inter *Albiniana* & *Lugdunum* abundant. Medio situ tabula locum habet, cui nomen *MATILIO*. is hodiè, ædificiis vacuus, adversum in ulteriore ripâ prospicit vicum *Coudekerke*.

PRÆTORIUM AGRIPPINÆ nunc esse vicum *Roomburg*, prope *Lugdunum*, jam antè dictum est. Hujus rei argumenta validissima sunt tria. primum est in ipso vocabulo loci; quod Romanum nomen apertè clamat; conditumque à Romanis olim locum, manifestò testatur. alterum est in loci situ, ac distantia à *Lugduno*; quæ sic demerenda est: In itinerariis X numerantur millia passuum inter *Lugdunum* & *Albiniana*. spatium soli inter *Leyden* & *Alphen* in X portiones si secueris, parum admodum aberit, quin Romanoburgio duæ decimæ, id est, duo millia passuum convenient. Distat autem is locus à *Leydâ* paullo amplius passibus CIO. Pro tertio, ac omnium maximo argumento, sunt inscriptiones lapidum antiquæ, aliæque antiquitatum Romanarum reliquæ innumeræ, superioribus annis heic erutæ: quarum imagines apud *Hadr. Junium* & *Petr. Scriverium*, in antiquitatibus *Batavicis*, reperiuntur. Mihi etiam quondam pars earum, eodem in vico & passim in agro dispersa, visa est. De cognomine *Prætorii* idem sentio, quod *Marcus Vellserus*. cuius verba huc adscribere haud pigeat. Is igitur in explicatione quarumdam schedarum dictæ tabulæ, his ex *Taciti* *annal. XII* præmissis: *Agrippina* (Claudii imperatoris uxor) quò vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in opidum *Vbiorum*, in quo genita erat, *veteranos coloniamque deduci imperat; cui nomen inditum ex vocabulo ipsius*. Ego hanc, inquit *Vellserus*, *ambitionem in Colonia & hujus Prætorii nomine valuisse sentio*. Neque tamen valde ambigo, *Prætorium etiam ad Agrippinam Germanici filiam pertinere*. Certo fortassis consilio *Bataviam ostentationi delegit imperiosa & sagax mulier, quò apud illam gentem venerationem auget, ex qua Augustorum Augustarumque corporis custodes*. Scilicet ambiguus planè atque incertus est hujus *Prætorii* conditor. illud tamen silentio prætermittendum haud censo; si *Agrippinarum* alterutra, sive *Claudii* sive *Neronis* uxor, *Prætorium* hoc struxit, quò vim suam atque magnitudinem sociis nationibus ostentaret; certè non agraesti opere, nec humili atque exiguâ formâ, sed magnitudine Romanâ condignum struxit: quod & tabula itineraria attestatur; in quâ eodem picturæ genere notatum est, quo aquæ calidæ passim per provincias Romanas in eadem tabulâ designantur. Istiusmodi operis *Prætorium* si fuit; miror sanè, nullam ejus apud *Tacitum* in rebellionem *Batavicâ* fieri mentionem. nam & hoc haud dubiè *Batavi* *Caninefatesque* expugnassent, ut bina castra infra sita; aut *Romani* incèdissent, ut duo castella juxta dicta castra posita. Quapropter magna mihi hinc oritur dubitatio, an ulla dictarum *Agrippinarum* id condiderit. nec tamen dispicio, unde nomen id post eas adeptum sit. nisi fortè aliæ quoque post *Neronis* uxorem fuerunt *Agrippinæ*. At potuit equidem hoc *Tacitus* sub castelli nomine intellexisse. Ceterò lapidis inscriptionem, qui *Armamentarii*, per *Severum Aureliumque* instaurati, meminit, supra exhibui. hunc in vico *Romanoburgio* repertum testantur, ut antè reruli, *Cornelius Aurelius* & auctor magni *Chronici* *Hollandiæ*, unde docti viri conjiciunt, *Romanoburgii* quondam fuisse illud *ARMAMENTARIUM XV COHORTIS VOLUNTARIORUM*;

quod vulgus scriptorum ostio Rheni tribuit. Ac sanè longè aptius Romanoburgio congruit; ut qui locus in mediterraneis positus. Et nihil magis inter se convenit, quàm Prætorium & Armamentarium, quieto in loco, extra castra posita. Antiquissimam hujus esse originem, satis apertè ex eo colligitur, quòd jam Severi imperatoris tempore vetustate collapsum fuit; quum tamen Romanæ fabricæ firmissimo opere constiterint; ut patet ex antiquissimorum passim monumentorum reliquiis. De interitu cum prætorii, tum armamentarii, nihil habeo quod adferam.

Porro apud Antoninum, inter *Carvonem* & *Albiniana*, duo recensentur loca, quibus vocabula *Mannaritio* & *Trajecto*. *MANNARITIUM* nunc esse vicum *Maurick*, ad Rheni ripam, xv millibus passuum supra opidum *Vtrecht*, nomen simul ac situs, inter vallumque indicant. *Carvonem* nunc esse *Grave* opidum, ex tabulâ etiam postea patebit. ab hoc ad opidum *Arnhem* xvii sunt millia passuum: totidemque ad vicum *Maurick*. quapropter apud Antoninum, in utroque spatio, v corruptum est in x.

TRAJECTUM nunc esse *Vtrecht*, itidem nomen, situs ac locorum intervalla ostendunt. sunt quidpe hinc, ut antè dictum, ad vicum *Maurick*, xv millia passuum: Lugdunum verò xxvii. Vnus refert, ex antiquis Romanorum scriptoribus, Antoninus: cui vetustatis memoriam omnem debet. Ejus tamen ævo haud magnietiamdum fuisse momenti, mentionem facit nullam. De Antonio, item de Cæsare, quasi primis hujus urbis conditoribus, quæ Hortensius ac Junius sine auctoribus nugantur, ea ipsa manifestè produnt, historias Cæsarianas neutrum satis perspexisse. nam in Batavorum fincis neque Cæsarem, neque quemquam legatorum ejus cum milite penetrasse, alibi demonstratum verò nullas fuisse Batavis urbeis, nullaque opida in insulâ, ne Taciti quidem ævo, jam antè satis ostensum est. Ceterum Beatus Rhenanus nescio quò mentem intenderit quum *Trajectum* Antonini, *Masetrict* opidum ad Mosam interpretatus sit. quid namque Arenacum à Lugduno tendenti transitio est per *Masetrict*? Scilicet Rhenanum decepit, quòd hanc quoque urbem Sigebertus Gemblacensis, aliique posterioris ævi scriptores, sæpius *Trajectum* adpellant. Opidum *Vtrecht* Latinorum vulgo hodiè dicitur *Vltrajectum*; vocabulo ex dicto Sigeberto desumpto. is enim in chronographiâ suâ res sub Iustiniano imperatore, an. 10cxvii, gestas referens: *VVilbrordus*, inquit, à Sergio Papâ Clemens agnomiatus, & ad prædicandum genti Frisonum episcopus consecratus, ex dono Pipini principis sedem episcopalem statuit in loco *Vultaburch*; qui nunc *Vltrajectum* dicitur, à nomine gentis *Vultarum* & *Trajecto* compositum, quasi *Vultarum* opidum. nam *Trajectum* linguâ Gallicâ opidum dicitur. Quæ ipse Sigebertus à Bedâ habuisse videtur. hic quidpe, de gestis Anglorum lib. v, cap. xii, de eodem loquens episcopo Clemente, quem *VVilbrordus* adpellat; *Donavit autem ei*, inquit, *Pipinus locum cathedræ episcopalis in castello suo illustri, quod antiquo gentis vocabulo VViltaburg, id est, opidum VViltorum, linguâ autem Gallicâ Trajectum vocatur*. Verùm si vox *Trajectum* significat opidum; quomodo hic locus apud Antoninum opidum adpellari potuit, sine nomine proprio, aut adjectivo; quum innumera fuerint per omnem Galliam opida? aut quomodo ipse Sigebertus opidum *Masetrict*, *Trajectum* adpellavit, id est, opidum, sine peculiari vocabulo? denique quomodo istius opidi ad Rhenum nomen Romanos latere potuit; qui etiam tum ripam hanc castris atque militibus Antonini ævo tenuerunt; *Vultarum* sive *VViltorum* gente nullâ cognitâ? Certè vox *Trajectus*, à Romanis loco indita, nihil heic, nisi verum fluminis *Trajectum*, seu *transmissum* indicat. nec heic solùm; sed ubicumque opidorum, pagorum, vicorumque nomina in *trecht*, sive *drecht*, seu *tricht*, terminata reperias. hæc quidpe semper fluminibus aliisque aquis adposita. Quocirca Junius etiam haud modicè erravit, celebrem Hollandiæ urbem, cui vulgare vocabulum *Dordrecht*, Latine adpellandam censens *Durodrechtum*; quasi *Duri* (fabulosi cujusdam & commentitii hominis) *Forum*. *drecht* enim interpretatur *forum*, sive *locum, ubi mercatus celebrari consueverunt*. In annalibus hujus urbis fit mentio amniculi cujusdam *Dorii*, sub incensibus urbis quondam labentis. ab hujus haud dubiè vocabulo locus adpositus cognomentum accepit, quasi *Dorii* sive *Duri Trajectus*. At quantum fidei Sigebertus aliique istius sæculi scriptores mereantur, vel ex uno illius exemplo cognosci potest. *Civitatem, ait, quam Antoninus Pius cum filio Aurelio condiderit, & Sommonobriam ab adjacente flumine appellaverit, Gratianum imperatorem sub dominio mancipatam, mutato nomine, Ambianis ab ambitu fluminum fecisse vocari*. Quod, quæso, hoc ipso magis nugatorium commentum? quæ fabulæ magis aniles? *Samarobriga* Ambianorum gentis caput est apud Ptolemæum: antiquissimam principemque fuisse ejus gentis urbem, in quâ Cæsar Julius hiemavit, clarè ex hujus commentariis de bello

de bello Gallico cognoscitur: Cicero quoque ejus meminit in epistolis. Ecquid igitur Sigeberto potius credam; qui ab Antonino demum conditam ait, nomineque *Sommonobria* signatam? Haud opinor. Simile igitur huic est illud de *Vtrajecto*. Nec illud quidem Bedæ crediderim, nempe *VViltaburg* & *Trajectum*, esse unum eundemque locum. nam *VViltaburg*, illustre Pipini castellum, haud dubiè is locus est, qui nunc etiam III millibus & 130 circiter passibus supra opidum *Vtrecht* situs, vulgò *VViltenburg* indigetatur. ubi multa suâ ætate antiquitatis rudera effossa, testatur Iunius. Hinc ego suspicor, quum locus ille tam propè esset Trajectum opidum, (ubi sedem episcopalem, Pipini concessu, statuit Willibrordus) natum esse Bedæ errorem, uti is in ipso castello *Wiltenburg* sedem

10 episcopo concessam existimaret. Ceterum obliquus equidem casus apud Antoninum legitur *Trajecto*. unde nominativus formatur *Trajectum*; quemadmodum apud Bedam ac Sigebertum legitur. Sed quam vitiosè ac barbarè pleraque vocabula in itinerariis istis antiquis perscripta sint, cuius animadversu facillimum est. Nihil igitur mirum, si etiam Beda, 600 circiter annis posterior Antonino, barbarè id opidi vocabulum, sive ex Antonini itinerario, sive ex communi sui etiam sæculi usu, protulit. Verum certè vocabulum, loco à Romanis inditum, fuit *TRAJECTUS RHENI*; masculino genere, quartâ declinatione. Sed hunc locum trans Rhenum fuisse in Frisiorum agro, tribus maximè argumentis inductus credo. quorum primum est, quòd hodièque potissima urbis pars in dextrâ ripâ est sita: alterum, quòd Willibrordus Frisus impositus fuit episcopus;

20 quorum fines numquam fuere cis Rhenum. tertium est, quòd *Flerio* etiam in eodem itinere trans Rhenum est.

Atque hætenus de dextro itinere, quod per ripas Rheni actum est. nunc ad lævum transeo.

CARVONEM esse nunc lævæ Mosæ amnis ripæ opidum *Grave*, cum nomen, & duo æqua intervalla, quæ apud Antoninum inter Arenatum & Carvonem, & inter hunc ac Mannaritium ponuntur, indicant; tum reliquorum, ejusdem itineris in tabulâ, locorum explicatio confirmabit. Sed *Carvo* nihil ad Batavos pertinet: quia citra Mosam, in Menapiorum finibus situs.

Inter opida *Nimwegen* & *Grave* VIII sunt millia passuum. haud faciliè igitur crediderim in tabulâ probos esse numeros, VIII millium inter Noviomagum & *CASTRÀ HERCULIS*, & XIII millium inter hæc & Carvonem. nec verò tam longè extra directam viam Castra ista sita fuisse potuerunt, uti XXI millia passuum iter per ea confecerit. Infra Noviomagum & Carvonem non fuisse, perspicitur ex eo, quòd eâ regione in eodem itinere occurrit *Levefanum*, ut mox ostendetur. Supra verò dicta duo opida si locum constituere velis, qui VIII millibus ab illo, XIII verò ab hoc distet; incidet in vicum *Meer*, IV millibus à Colonia Trajanâ, totidemque à Burginatio distitum. quem non esse *Castra Herculis*, ipsa nimia vicinitas arguit. Inter Burginatum ac Noviomagum ea fuisse, à fluminis tamen ripâ remota, ex Marcellino simul, cujus verba supra citavi, ac tabulâ perspicitur. Vter numerus in tabulâ abundet, inter Carvonem Castraque Herculis, an

40 verò inter hæc & Noviomagum, haud facile dispectu est. ideòque locus certus Herculis Castris assignari prorsus nequit. Hoc tamen unum satis ex tabulâ ac Marcellino constat; inter *Grave* & *Nimwegen* ea fuisse, deflexo paullum itinere versùs Burginatum & Coloniam Trajanam.

LEVÆFANUM, seu rectius fortè *LEVÆFANUM*, nunc esse vicum *Leuwen*; *LAUROS* verò, nunc opidum *Leerdam*; cum nomina, tum tractus itineris, simulque intervalla locorum convincunt. nam à *Leerdam* ad *Leuwen* XV III numerantur millia passuum; & hinc ad *Grave* XII. unde suspicor, numerum illum XV III millium, qui in tabulâ vitiosè positus est inter Caspingium & Grinnes, pertinuisse ad intervallum quod est inter *Levæfanum* & *Lauros*. inter Carvonem autem & *Levæfanum*, X corruptum puto in V.

CASPINGIUM quoque nunc esse arcem *Giessenburg*; & *TABLA*, sive *TABLAS*, vicum *Abblas*; nomina juxta, & itineris tractus, nec non locorum intervalla indicant. A *Leerdam* ad *Giessenburg* millia hodiè numerantur X: & hinc ad *Abblas* VII. unde colligo, numerum XII millium, qui mendosè in tabulâ scriptus est inter *Lauros* & *Fletionem*, spectare ad spatium quod est inter *Lauros* & *Caspingium*. inter hoc verò & *Tablas*, V vitiatum judico in X.

FORUM ADRIANI, ex vocabulo, atque itineris ductu, haud dubiè nunc est vicus *Voorburg*: in cujus vocabulo V consonans sonat F, quasi *Foorburg*.

A vico *Abbas* xviii millia passuum si progrediare versùs dictum vicum *Foorburg*, incidet in opidum nunc lectissimum, vulgari vocabulo *Delft*, fossæ Corbulonis, quæ hodiè à Lugduno hucusque adpellatur *de Vliet*, sive *Fliet*, impositum. hoc igitur cum ex itineris ductu, & intervallo à Tablis, tum ex fossæ, cui impositum, vocabulo, sine dubio antiquum illud est *FLEVIUM*. sic enim castellum quoque *Flevum* extremo Rheni ostio adpositum, ab ipsius ostii vocabulo, quod etiam nunc vulgò dicitur *het Flie*, nomen habuit. In tabulâ igitur corruptè scriptum est obliquo casu *Flenio*, pro *Flevo*. Rectè tamen etiam idem locus à dicto fossæ nomine *Fliet* adpellari poterat *FLEPIO*; quemadmodum à simili argumento alius, inter Trajectum & Nigrum pullum ille locus, qui nunc dicitur *Fleuten*.

Atque hæc ferè sunt opida, castella, ac vici Batavorum, quorum nomina in veterum auctorum monumentis notata. De duobus vicis, quorum alter *Cattovicum maritimum*, alter *Cattovicum ad Rhenum*, vulgò *Carwyk op see*, & *Carwyk op Rhyn*, à Cattorum nomine, quia horum progenies Batavi, cognominati putantur, lubrica admodum conjectura est. certè in *Cattio* Selandiæ, item in *Cattovico* ad Mosam, falsam omnino esse, supra demonstravi.

Ceterò *SACRUM NEMUS* in Batavorum finibus memorat Tacitus, historiar. iv, his verbis: *Civilis* (rebellionem & arma in Romanos meditans) *primores gentis*, & *promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac latitiâ incaluisse videt, à laude gloriâque gentis oesus, injurias & raptus & cetera servitii mala enumerat*. Plerique rerum Batavicarum scriptores *nemus* hoc interpretantur silvulam Hagensem. quidam etiam locum, qui, Lugdunum inter Hagamque, vulgò nunc dicitur *Schakenbosch*, paucis quibusdam arboribus juxtâ sitis; unde loco vocabulum: *bosch* quidpe Germanis *silvam* significat. Verùm horum ego opinioni haud temerè accesserim. etenim *humilis*, ut inquit Tacitus, & *palustris insula*, antequàm fossa Corbulonis aliæque postmodum fossæ agerentur, quum oceani æstibus hæc maximè parte, oceano proximâ, crebrò oppleretur; arbores solo productas his aut elutas, aut omnino, ne producerentur, impeditas fuisse, credibile est. Neque verò probabile, Civilem, rebellionem popularibus svafurum, consiliaque de invadendis Romanorum castris, militibusque interficiendis, capturum, locum castris propinquum, & ob id secretioribus consiliis alienum, dilegisse. At caput totius gentis, sedemque, sive domicilium *Civilis*, fuisse opidum *Batavorum* extra insulam, quod nunc vulgò *Batenburg* nuncupatur, supra ostensum est. in quem locum *primores* quoque gentis, quoties de publicis negotiis consultandum decernendumque foret, convenisse veri simile est. Prope hunc igitur *nemus* illud *sacrum* fuisse, haud ineptè fortassis conjecerim. & quia dictum *Leve sanum* vii haud amplius millibus passuum à Batavoburgio distat; *nemus* hoc deæ *Leve* *sacrum* fuisse adfirmare ausim. Magnæ celebritatis his in oris fuisse numen *Leve*, (quæcumque dearum ea fuerit) patet inde quòd & alia loca ab ejus nomine cognominata sunt; ut arx hodiè *Levendael*, quasi dicas *Leve vallis*, trans Rhenum prope Grinnes; & alia arx *Løvensteyn*, quasi dicas *Leve saxum*, ad Vahaliss nunc Mosæque confluentes.

CAP. XXXVII.

De finibus GERMANIÆ CISRHENANÆ.

ACTENUS igitur Germanicæ originis populos, qui antiquitùs Rhenum transgressi, Galliæ Belgicæ maximam partem obsederunt, summâ, quantum ejus fieri potuit, curâ explicuimus: additis nonnullis etiam Gallorum populis; quorum agros ideò curatè describendos putavimus, partim quia olim dictis Germanis fuere contermini, partim quia nunc Germani ea loca tenent. Ceterùm de antiquis illis Germanis in Galliâ, sic Dio lib. liii: *Κελτῶν πλεῖς, ἃς δὴ Γερμανοὺς καλεῖσθαι, πᾶσιν τῷ πρὸς Ἑλλάδα Κελτικῷ κατὰ μέρος, ΓΕΡΜΑΝΙΑΝ ὀνομάζουσιν ἐπιπέσει. τὴν ἄνω, τὴν μὲν τοῖς ἑσπερίοις περὶ τὴν ἑσπερίαν, τὴν ἑσπερίαν ἑσπερίαν ἑσπερίαν. id est: Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem Galliæ regionem, quæ Rheno adjacet, occupassent, effecerunt, uti ea GERMANIA vocaretur: superior, quæ à Rheni fontibus incipit; inferior, quæ ad oceanum Britannicum usque porrigitur. En, ἐπιπέσει ὀνομάζουσιν Γερμανίας, id est, effecerunt, vel, in causâ fuerunt, uti Germania adpellaretur. ergo certum est, non ipsos Germanos sic adpellasse. Quis igitur? An Galli? At cur hi suam ipsorum terram, unde vi à Germanis expulsi fuerant, in horum gratiam magis, quàm odium, adpellarent Germaniam? Vix probabile sanè. Romanos demum, postquàm in varias devictam Galliâ distinxerunt provincias, ex his Rheno proximam*

proximam vocasse, ex incolarum vocabulo, GERMANIAM CISRHENANAM, five CITERIOREM, & GALLICAM, haud dubium est; quemadmodum in Italiâ quondam Galliam Cisalpinam, five Citeriorem, & Italicam. Scire igitur jam curæ fuerit pretium, quinam universæ isti Germaniæ Cisrhenanæ fuerint termini. Termini equidem iidem in universum esse debebant, quos singulis Germanici nominis circumscripti populis; qui fuerunt isti: Tribochi, Nemetes, Vangiones, Treveri, Vbi, Sunici, Tungri, Nervii, Sveconi, Bethasi, Menapii, Gugerni, Toxandri, Batavi. Verum, quemadmodum in aliis etiam regionibus, sub imperium redactis, Romani non pro genuinis gentium ubique ac nationum finibus, sed pro arbitrato suo, & prout commodum visum fuit, provinciis limitibus constituerunt; sic in hac quoque Germaniâ nostrâ Cisrhenanâ, aliâs integras nationes, quas Germanicæ fuisse originis satis suprâ probavi, aliâs dimidias nationum parteis, à Germaniæ titulo rescuissse deprehendo. Aliunde igitur investigandi erunt limites, quos provinciæ Germaniæ Cisrhenanæ præstituerunt.

Ab oriente, ac septemtrionibus, sine controversiâ fuit Rhenus amnis, ipsam Galliam à Germaniâ Transrhenanâ omni ævo dissecans. à meridie etiam eundem fuisse universæ provinciæ limitem, qui Tribochos à Sequanis Gallis submovit; item ab occidente eundem, qui Tribochos, & Nemetes, Vangionesque à Mediomatricis Gallis arcuit; quamcertissimum est. nam licet nonnullos Germanos Gallorum nomini adscriperint; tamen nullos Gallos Germanorum provinciæ immiscuerunt. Falsus heic quammaximè deprehenditur Virgilius; qui eclogâ 1, Ararim Galliæ flumen, apud Lugdunum in Rhodanum confluentem, Germaniæ attribuit, his versibus:

*Antè, perratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quam nostro illius labatur pectore vultus.*

Præter rationem suprâ dictam, negat hoc Tacitus, rerum à Romanis in Galliâ gestarum, & provinciarum inibi peritissimus auctor; ut qui ipse Belgicæ Galliæ fuit procurator; teste Plinio lib. VII, cap. XVI. Tacitus igitur, annal. XII, *Quæta*, inquit, *ad id tempus res in Germaniâ fuerant, ingenio ducum, qui pervulgatis triumphis insignibus, majus ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent.* Paullinus Pompeius, L. *Vetus eâ tempore exercitui præerant. Ne tamen segnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres & sexaginta annos à Druso aggerem, coercendo Rheno, absolvit: Vetus Mosellam atque Ararim, factâ inter utrumque fossâ, connectere parabat; ut copia per mare, dein Rhodano & Arave subvectâ, per eam fossam, mox fluvio Mosellâ, in Rhenum, exin oceanum decurrerent; sublatisque itinerum difficultatibus, navigabilia inter se occidentis septemtrionisque litora serent. Invidit operi Aelius Gracilis, Belgicæ legatus, deterrendo Veterem, ne legiones alienæ provinciæ inferret, studiaque Galliarum afficeret.* Apertè heic ac disertè Tacitus ea loca, quæ sunt inter Ararim ac Mosellam amneis, Belgicæ provinciæ tribuit. quòd si igitur hæc extra fuerunt Germaniam Cisrhenanam; multo magis certè fuit ipse Arar. Sed Virgilius illa sub initium principatus Augusti Cæsaris scriptis: quo tempore parum exactè provinciarum, per Galliam nuper debellatam, limites designati erant, aut vulgò noscebantur. Virgilium imitatus videtur Marcellinus lib. XV; ubi de Rhodani è lacu Lemano profluxu loquens, *Vnde, inquit, sine jacturâ rerum per densa paludium fertur, & Sequanos, longèque progressus, Viennensem latere sinistro perstringit, dextro Lugdunensem: & emensus spatia fluctuosa, Ararim, quem Sauconnam appellant, inter Germaniam primam fluentem, suum in nomen asciscit.* Quæ verba à germano ordine turbata sunt. quomodò enim dicere poterat auctor, Rhodanum per Sequanos fluere; quum eos terminaverit ab oriente brumali? quomodò item Arari inter Germaniam ferri dixit, & non potiùs per Germaniam? Sic igitur ego ordino: *Vnde, sine jacturâ rerum, per densa paludium fertur; longèque progressus, Viennensem latere sinistro perstringit, dextro Lugdunensem: & emensus spatia fluctuosa, Ararim, quem Sauconnam appellant, inter Germaniam primam & Sequanos fluentem, suum in nomen asciscit.* At hic ingens Marcellini est error. quidpe in sinistra Araris ripâ fuere Sequani, quorum caput Vesontio, nunc Besançon; in dextra ripâ Lingones, quorum caput Andomatunum, nunc Langres; & Aedui, quorum caput Augustodunum, nunc Austun. Verum ipse Marcellinus, paullo antè, Bisontios Sequanicæ facit provinciæ; Augustodunum verò Lugdunensis. Ceterum proximos à Mediomatricis ac Vangionibus Treveros, quamvis satis claris, suprâ, Germanicæ origini adferui argumentis; tamen maximam eorum partem in Belgicam provinciam computatam reperio. Marcellinus dicto libro: *Belgica prima Mediomatricos præterdis, & Treveros, domicilium principum clarum.* Et, de eadem Treverorum urbe, Aufonius in carmine de Mosellâ:

sunt, *Tribochi, Nemetes, Vangiones*, & dicta *Treverorum pars*, Rheno proxima; *in inferiore, Tungri, Vbi, Sunici, Gugermi, Menapii, Taxandri, Batavi, Caninesates*.

Ceterum posterioris sæculi consuetudine *Superior Germania* dicta fuit *PRIMA*, & *Inferior SECUNDA*: quod jam sæpius antea ex Ammiano, Notitiâ imperii, libelloque provinciarum Galliæ intelleximus. Idem aliis etiam provinciis factum, vulgò scitur. sic namque & *Rhætiarum*, & *Pannoniarum*, & *Mœsiarum*, & in ipsâ Gallia *Belgicarum* fuere *Prima*, & *Secunda*. quarum singulæ antea *Superior* & *Inferior*.

At in *BELGICA PRIMA* fuisse *Treverorum* reliquam partem, cum ipso gentis capite, *Augustâ Treverorum*; jam antè ex Marcellino, & Libello provinciarum civitatumque Gallia demonstratum est. his consentiens Notitia imperii, sic habet: *Præfectus latorum Auctorum, Epusô, Belgica prima*. Proximos *Trevis Nervios* in *SECUNDA* numeratos fuisse *BELGICA*, testis est eadem Notitia imperii: *Præfectus Latorum Nerviorum Fano Martis, Belgica secunda*. *Sveconos* etiam ejusdem fuisse provinciæ, patet ex Libello provinciarum; ubi *civitas Turnacensium* in eâ provinciâ recensetur.

At licet prædicti populi cis Rhenum Germanicâ origine fuerint, nomenque Germanorum jam inde à primo in Galliam adventu obtinuerint; tamen *GALLI* etiam frequenter ac vulgò dicebantur, quia Gallicum solum colebant. Sic *Civilis Baravus* apud *Tacitum*, historiæ. *IV*, se, populareisque suos, ac consanguineos *Baravos Gallos* appellat, in his verbis: *En ego, præfectus unius cohortis, & Caninesates, Batavique, exigua Galliarum portio*. sic eodem libro infra, omneis pariter *Belgas*, nullis *Germanis* exceptis, *Gallos* iterum vocat: *Oppetendas Transrhenanorum gentes; quarum terrore fracta populi Romani vires obtulerentur. Gallos quid aliud, quam prædam victoribus? & tamen, quod roboris sit, Belgas secum palam aut voto stare*. Sic *Cæsar* passim in commentariis de bello Gallico, eosdem modò *Germanos*, modò *Gallos* adpellat.

CAP. XXXVIII.

De ARDUENNA SILVA.

DESCRIPITIS hætenus membratim Germanicarum nationum cis Rhenum finibus, opidis, atque vicis, res nunc poscere videtur, uti etiam de silvis, montibus, atque fluminibus, quæ universas tetigerunt, pauca quædam differantur.

ARDUENNA igitur silvæ quia frequens apud *Iul. Cæsarem* & alios etiam auctores sit mentio; curæ pretium fuerit, tractum ejus atque magnitudinem certis indicare limitibus. *Cæsar* comment. *V*: *Indutiomarum equitatum pediatumque cogere, ii: que, qui per atatem in armis esse non poterant, in silvam Arduennam (que ingenti magnitudine, per medios finis Treverorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet) bellum parare instituit*. Comment. *VI*: *Ipsæ, quam maturefcere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduennam silvam, quæ est totius Gallia maxima, atque ab ripis Rheni, finibusque Treverorum, ad Nervios pertinet, millibusque amplius 10 in longitudinem patet*. *L. Minutium* *Basiliam cum omni equitatu præmittit*. In his duobus locis nimis angustè simul nimisque largè silvam definit. nam *Rhemorum*, ut supra ostensum, initium fuit ad *Mosam* annem, qui & *Rhemos* & *Nervios* à *Treveris* distinxit. quâ ratione *Arduenna* intra *Rhenum* *Mosamque* concluditur, longitudine *cxx* millium passuum. quod spatium minimè convenit cum *10* millibus, quæ ei *Iulius Cæsar* tribuit. At mox, eodem comment. *VI*, latius eandem extendit. *Sed certè, inquit, clam dimissis per agros nuntiis, sibi quemque consulere jussit Ambiorix. quorum pars in Arduennam silvam, pars in continentis paludes profugit. qui proximi oceano fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt, quas æstus efficere consueverunt*. Paludeis istas fuisse *Morinorum*, insulas verò *Selandiam* nunc dici, supra demonstratum est. paludeis igitur istas quum continentis faciat *Cæsar Arduennæ silvæ*; hanc ad *Scaldem* usque & *Morinorum* finis extensam fuisse, apertè fatetur. id quod disertius etiam, eodem commentario paullo post, adseverat: *Partito exercitu, T. Labienum, cum legionibus III, ad oceanum versus, in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet: C. Trebonium, cum pari legionum numero, ad eam regionem, quæ Atuatibus adjacet, depopulandam mittit. ipse, cum reliquis III, ad flumen Scaldem, quod insluit in Mosam, extremasque Arduenna partes, ire constituit: quò cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. Disertè heic *Scalde* flumine silvam finit; à quo, juxta *Tornacum* opidum, ad *Rheni Mosellæque* confluentis & extremos *Treverorum* finis, *CLX* jam numerantur millia passuum. quod tamen spatium etiamnum longè abest à *10* amplius millibus, quæ supra perscripsit. *Strabo*, lib. *IV*, in regiones multo*

multo longiores latioresque eandem silvam extendit. nam ad Atrebatenses usque & oceanum Britannicum in longitudinem, in latitudinem ad Selandicas insulas & oceanum Germanicum profert. Verba ejus hæc sunt: Τρηβίροις ἢ σωεχοῖς Νερβίοι, καὶ τὰ το Γερμανικὸν ἔστι· πλωταῖοι ἢ Μενάπιοι, τῶν ἐκβολῶν ἐφ' ἐκάπερ τὸ ποταμὸν καλοικέντις ἔλη, καὶ δρυμὰς, καὶ ὑψηλῆς ἀλλὰ πυκνῆς ὕλης, καὶ ἀκαθάρτους. id est: *Treviris contermini sunt Nervii, & ipsi Germanica gens. ultimi autem sunt Menapii, ex utroque ostiorum fluminis latere paludeis accolentes atque saltus, non altarum equidem, at densarum arborum, spinosarumque.* Paulo post: Ἐμφερὲς δὲ ἐστὶ τῆς Μεναπίων ἢ τῆς Μορίων, καὶ τῆς Ἀτρεβατίων καὶ Ἐβυρώνων. ὕλη γὰρ ἐστὶν ἐκ ὑψηλῶν δένδρων, πολλὰ μὲν, ἔστω τῆς ἰσθμῶς οἰσχεφῶς εἰρηκασί, πτερυγίλιων σεδίων. καλῶσι δὲ αὐτὴν Ἀρδέναν. hoc est: *Similis Menapiorum regioni est regio Morinorum, Atrebatium, & Eburonum. silva quidpe est haud procerarum arborum: magna equidem, verum haud tanta, quantum scriptores prodiderunt, 14 C10 stadiorum.* In Eburones, Atrebatenses, ac Morinos discretissimis eam extendit verbis. de Menapiis addubitari etiamnum possit, an per saltus eorum Arduennam intelligat. verum, quum Menapii & Morini & Eburonibus contermini fuerint, conterminosque atque continentis hac ratione saltus inter se habuerint; ambigendum non est, quin ejusdem Arduennæ pars fuerit silva Menapiorum. At verò, inquires, quum in tantum duo isti auctores inter se dissentiant; utri potius credam? Straboni, an Cæsari? nam Strabo non nisi fando, vel ex aliorum scriptis, ea, quæ tradidit, habere potuit: Cæsar ipse coram vidit, oculisque præsens lustravit. Cæsar equidem melius coram cuncta rimari ipse potuit. at negligentius tamen de Arduennâ silvâ cum notasse, facile atque audacter adseveraverim. Quid enim negligentius, quidque minus pro geographo perito fieri potuit, quàm quòd magnitudinem silvæ uno in loco intra Rhenum ac Mosam, alio verò loco intra Rhenum & Scaldem porrexit? intervallo autem inter Rhenum & Nerviorum finem 10 amplius millia passuum tribuit? quâ in re quis neget meritò eum reprehensum à Strabone: qui licet ad oceanum usque Britannicum silvam extensam fuisse fateatur; tamen negat 14 C10 fuisse stadiorum; id est, 15 millium passuum. Video tamen virum doctum, Cæsaris susceptâ defensione, non ipsum equidem Strabonem errasse, sed verba ejus à librariis corrupta esse arguere. quod ego, pro ratione veri, planè abnuo. Verba istius viri hæc sunt in commentationibus ad Strabonem: *Cæsarem reprehendit, si ita scripsit: Cæsaris enim sunt hæc lib. 1. & mox: Millia passuum 10 stadia sunt omnino 14 C10. 30 quare, ut dixi, si ita scripsit Strabo; Cæsarem, & qui cum Cæsare sentiunt, reprehendit hoc loco. Quis autem putet, certius de Arduennâ quidquam habuisse Strabonem, quàm Cæsarem; qui eam non semel lustravit? Mihi quidem non temerè videntur, quæ à Cæsare dicuntur, in dubium posse vocari. nec facile reperias, ubi à Cæsare dissentiat Strabo. Quare ne hic quidem, meo iudicio, ab eo dissentire voluit: sed ejus potius auctoritate adversus alios uti. nam aut ego vehementissimè fallor, aut ita scripsit Strabo; πολλὰ μὲν, ἔστω τῆς ἰσθμῶς οἰσχεφῶς εἰρηκασί, πτερυγίλιων σεδίων δὲ. quorum verborum est hæc sententia: Arduennam non esse tantam, quantum scriptores tradant, sed stadiorum tantum quatuor millium. Corruerunt hunc locum, qui elegantem & in fine sententiæ usum non observaverant: quod in hoc auctore passim occurrit.* Primum quoties Strabo, quamvis pravè, in descriptione harum regionum, à Cæsare dissentiat, satis suprâ patuit. unum hoc, haud leve, inter alia repetam; quòd Belgicam inter Rhenum Cæsar Sequanamque & Matronam finit: Strabo verò inter Rhenum & Ligerim. Quid autem mirum, si item super Arduennâ silvâ hic ab illo dissentiat; quum ille tam immania, & à vero profus abhorrentia prodiderit? Quis, quæso, temerè credat, inter Rhenum & Mosam, vel, si hoc malis, inter Rhenum & Scaldem 10 interjacere millia passuum? Sanè nemo mortalium, nisi Galliæ planè ignarus. 10 millia passuum à Rheni Mosellæque confluentibus in occidentem versùs si dinumeres; non modò in Atrebatium litus, ubi finem silvæ statuit Strabo, sed altero tanto spatio in ultiores usque Britannici maris parteis progredieris: quò Arduennam quondam fuisse extensam, haud temerè vel ineptissimus mortalium adfirmaverit. Sunt, qui per longitudinem apud Cæsarem exponant circuitum, quòd æquè ineptum est. Cæsarem errasse in dimensionibus terrarum, ut heic Strabo coarguit, sic ego pluribus locis ostendam. Comment. 7, ubi Britannix magnitudinem per tria latera describit; primum latus, quòd est contra Galliam, tenere adfirmat 10 millia passuum; alterum, quòd contra occidentem, 1000; tertium 10000. quæ mensuræ omnes falsæ sunt. quidpe primum latus 300, haud amplius, tenet millia passuum; secundum, 100; tertium, 3000. Equid verò Cæsari credere lubet, tantumdem esse spatii inter Rhenum & Scaldem, quantum est inter Cantium Britannix promontorium, & quòd ultimum hoc latere in occidentem excurrit, vulgò *The landes end* accolis dictum? 10 enim passuum

passuum millia utrique spatio, vel illi etiam amplius, tribuit. At, inquit, hæc de Britannia Cæsar non nisi ex aliorum relatu habuit: ipse totam insulam non peragratus. ea arguas, quæ ipse coram oculis lustravit. Rectè mones. obsequar lubens. Cantium, quod nunc vulgò *Kent* dicitur, ipse cum armis ac bello obiit, ad Tamensin usque flumen; ut ipse sibi testis est, eodem commentario: *Summa imperii, bellique administrandi, communi consilio permessa est Cassivellauno: cujus fines à maritimis civitatibus flumen dividit, quod appellatur Tamensis, à mari circiter millia passuum LXXX. & paullo post: Cæsar, cognito consilio eorum, ad flumen Tamensin, in finibus Cassivellauni, exercitum duxit. quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc ægrè, transiri potest.* Falsum est, Tamensin à mari Britannico LXXX millibus passuum distare. imò ne fontes quidem ejus, quorum alter versùs septemtriones *Tama*, alter versùs occidentem *Isis*, tanto spatio distant. Negligens igitur geographus Cæsar, etiam in iis oris quas ipse adiit. At vis negligentiam ejus supinam in hac de Tamensis à mari distantia clarior tibi aperiatur? En, flumen *id uno omnino loco pedibus transiri posse* ait. hic locus putatur esse ad regiam nunc arcem Vindeforam. hæc verò à Dubri, sive ab eo litore, in quod è navibus Cæsarem ingressum supra notavi, LXXX circiter millibus passuum distat. Quæ igitur isthæc est apud Cæsarem horum locorum designatio, negligens ac planè aliena? quam nemo facile divinatione adsequatur, nisi qui haud ignarus, Cæsarem in aliis quoque incuriosum esse geographum. Sed ex insulâ in continentem Gallia redeamus. In comment. I, Helvetiorum agros in longitudinem millia passuum CCXL, in latitudinem CLXXX, patere adfirmat. quam itidem demensionem falsam esse, supra in Helvetiis doctui. summa illic longitudo est millium circiter CLXX; latitudo maxima LXXV. Sed hæc quoque non nisi fando accepit. ipse in Helvetiorum finibus numquam pervenit. Alia igitur videamus. Aquitaniam eum adisse, testatur A. Hirtius Panfa, in commentario, quem octavum ad septem Cæsaris commentarios, de bello Gallico, adjecit. nihilo minus tamen ipse Cæsar, in comment. III, *Aquitaniam, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertiâ parte Gallia existimandam esse* tradidit. quâ in re quam manifestissime ac foedissime erravit. nam latitudinem, sive magnitudinem Aquitania, quam comment. I Garunnâ amne, oceano, ac Pyrenæo monte includit, si cum reliquâ Galliâ Comarâ conferas; profectò vix ex octavâ ejus parte censenda erit. Tot igitur locis quum tam manifestè Cæsar erraverit; quid jam mirum, si circa Arduennæ etiam silvæ dimensionem longius à vero deflexisse eum dixerimus? Omnes simul dictos locos à librariis corruptos esse suspicarer; ni manifestum de 10 illis millibus passuum exstaret indicium atque testimonium apud Strabonem. in quo quum tam manifestus deprehendatur; haud facilè ceterorum suspicionem effugere poterit. Aliâ quoque dimetiendi ratione usum fuisse Cæsarem, quàm alios rerum scriptores, minutioribusque miliaribus, opinarer; ni æquale dedisset spatium meridionali Britannia lateri, ac regionibus Gallia, quæ à Rheno ad Mosam sive ad Scaldem protenduntur. quâ in re manifestissimus ejus fati dilucidè adparet error. Quin etiam, uti in iis, quæ modò dicta sunt, veram intervallorum mensuram excessit; ita in aliis defecit. sic namque comment. V trina 40 hiberna, Ciceronis, Sabini, ac Labieni, 1 inter se millibus passuum distare tradidit: quæ LXX minimùm millibus ab invicem distita fuisse, supra in Nervii demonstravi. Ex his igitur universis quum fati manifestum fiat, errasse sæpius in locorum dimensionibus Cæsarem; Strabonis potiùs amplectamur fidem; ut qui haud semel in Gallia descriptione fati apertè prodit, alios etiam se, præter Cæsaris commentarios, legisse de his oris auctores: maneatque scriptio ejus incorrupta, ut vulgò hæcenus in cunctis exemplaribus lecta est, in hæc verba: πολλή ἔστι, ἡ ποσότης δὲ ὅσων οἱ συσσεφείας εἰρήκασι, περὶ κισθλίωι αἰδίωι. Quibus verbis nullius alius hominis quàm Cæsaris reprehendere voluit errorem. Ac de longitudine quidem hujus silvæ fati refutatus est Cæsar. nunc porrò videndum, an tanta fuerit ipsa silva, quantam describit Strabo. quidpe errorem istum de 10 millibus passuum 50 si removeas, solosque nationum finibus perpendas, in quibus silvam collocat Cæsar; multo minori spatio hic circumscriptisse eam videtur quàm Strabo. Vnos equidem ille nominat Treveros. at quia hinc ad Scaldem usque & Morinorum paludeis eandem extendit; Condrusos quoque, Segnos, Caræfos, Pæmanos, & Eburones, Atuátucos item, atque Nervios, horumque clientis, Centronas, Grudios, Levácos, Pleumosios, atque Gordunos, eum intellexisse, haud dubitandum est. per horum quidpe finibus transeundum est, si à Rheno amne, & extremis Treverorum finibus, ad Scaldem Morinosque contendas. De Eburonum silvis crebram Cæsar facit mentionem. ut comment. V; ubi Eburones Atuátucam obsederant: *At hostes, postquam ex nocturno fremitu, vigiliisque, de profectione*

fectione eorum senferunt; collocatis insidiis bipartitò in silvis, opportuno atque occulto loco, à millibus passuum circiter duobus, Romanorum adventum expectabant. & paullo post: Pauci ex prælio elapsi, incertis itineribus, per silvas ad T. Labienum legatum in hiberna perveniunt. & comment. VI, de Ambiorige, Eburonum rege: Sed hoc quoque factum est, quòd adificio circumdato silvâ, (ut sunt ferè domicilia Gallorum; qui, vitandi estus causâ, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates) comites, familiaresque ejus, angusto in loco, equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt. iis pugnantibus, illum in equum quidam ex suis intulit. fugientem silvâ texerunt. Eodem comment. infrâ: Germani, desperatâ expugnatione castrorum (ad Atuâtucam in Eburonibus) quòd nostros jam constitisse in munitionibus videbant, cum eâ prædâ, quam in silvis deposuerant, trans Rhenum sese receperunt. Mox postea, de Ambiorige: 10 Atque ille latebris, aut silvis, aut saltibus, se eriperet. De Atrebatium silvis sic Hirtius, dicto libro: Quum quereret Cæsar, quo loco multitudo esset Bellovacorum, quodque esset consilium eorum; inveniebat, Bellovacos omnes, qui arma ferre possent, in unum locum convenisse; itemque Ambianos, Aulercos, Caleres, Vellocasses, Atrebates, locum castris excelsum, impeditiâ circumdatum palude, delegisse; omnia impedimenta in ulteriores silvas contulisse. Ulteriores istæ silvæ haud dubiè fuere Atrebatium; qui ultimi dictorum modò populorum. nam Nervii hoc bello non implicabantur. Apud Nervios item fuisse silvas, testatur Cæsar, comment. V: Longius proficui veritus, quòd silvæ paludesque intercedebant. & comment. II: Nervii antiquitus, quum equitatu nihil possent, quòd faciliùs finitimorum equitatus, si prædandi causâ ad eos venisset, impedirent; teneris arboribus incisus atque inflexis, crebrisque in latitudinem ramis 20 enatis, & rubis sentibusque interjectis, effecerant, ut instar muri hæc sepes munimenta praberent. Hæc apud Cæsarem Strabo legit, atque in universum, ut supra notatum, cunctis Arduennæ silvæ incolis tribuit. De rubis autem ac sentibus quòd Cæsar in Nervii refert; id ille Menapii adscribit, his verbis: Τελδοταίοι ἢ Μενάπιοι, τῶν ἐκβολῶν ἐφ' ἐκάστην τὴν ποταμὸν καὶ οὐκ ἐντες ἔλη, καὶ δρυμὸς, οὐκ ὑψηλῆς, ἀλλὰ πυκνῆς ὕλης, καὶ ἀκαθάρτους. hoc est: *Plurimi sunt Menapii, ex utroque ostiorum fluminis latere paludeis accolentes atque saltus, non procerarum equidem, at densarum, spinosarumque arborum.* quo argumento, omnem Arduennam silvam ejusmodi arboribus confitam fuisse, Strabo videtur censuisse. De densitate etiam arborum sic Cæsar comment. IV: Menapii omnes se in densissimas silvas abdiderant. & comment. VI: Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus silvisque muniti; 30 id est; silvis paludes cinctæ, quasi perpetuo nexu inter se continuabantur. De Morinorum paludibus sic comment. IV: Cæsar postero die T. Labienum legatum, cum his legionibus, quas ex Britannia reducerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. qui, quum, propter siccitates paludum, quòd se reciperent, non haberent, (quo perfugio superiore anno fuerant usi) omnes ferè in potestatem Labieni venerunt. In superioris anni commentario, qui ordine est tertius, sic scriptum reliquit: Paludes habebant: eò se suaque omnia contulerunt. Hæc omnia Strabo, apud Cæsarem lecta, Arduennæ silvæ in commune tribuit, his verbis: Αὐτοὶ ἢ κατὰ δρων εἰς τὴν βῆσιν παροίκοι, ἠσίδια ἐχούτες ἐν τῆς ἐλεον. ἐν μὲν ἂν τῆς ἐπιπέδου ἀσφαλῆς τὰς φύγας ἔχον. ἐν ἡ τῆς ἀρχαίας ἠλίσκοιο ῥαδιῶς. id est: *Ipsi verò omnia sua in profunda silvâ abscondebant, insulas habentes in paludibus parvas. ac pluvio quidem tempore tutum illic perfugium 40 habebant: siccitatibus autem obortis, faciliè capiebantur.* Sed de Menapiorum pariter ac Morinorum silvis, sic Cæsar in fine comment. V: Eodem ferè tempore Cæsar, etsi prope exacta jam ætas erat, tamen, quòd, omni Gallia pacatâ, Morini Menapiique supererant, qui in armis essent; neque ad eum umquam legatos de pace mississent: arbitratus, id bellum celeriter confici posse, eò exercitum adduxit. qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere instituerunt. nam, quòd intelligenabant, maximas nationes, quæ prælio contendissent, pulsas superatasque esse; continentesque silvas ac paludeis habebant: eò se suaque omnia contulerunt. ad quarum inisium silvarum quum pervenisset Cæsar, castraque munire instituisse; neque hostis interim visus esset; dispersis in opere nostris, subito ex omnibus partibus silvæ evolaverunt, & in nostros impetum fecerunt. nostri celeriter arma ceperunt, eosque in silvas repulerunt; & compluribus interfectis, 50 longius impeditioribus locis sequuti, paucos de suis deperdiderunt. Reliquis deinceps diebus Cæsar silvas cedere instituit. & ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset; omnem eam materiam, quæ erat ad casâ, converfam ad hostem collocabat, & pro vallo ad utrumque latas exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto; quum jam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi silvas densiores peterent; ejusmodi tempestates sunt consequente, uti opus necessario intermitteretur; & continuatione imbrium, diutius sub pellibus milites contineri non possent. Itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis, adificiisque incensis, Cæsar exercitum reduxit; & in Aulercis, Lexoviiisque, reliquis item civitatibus,

ratibus, quæ proximè bellum fecerant, in hibernis collocavit. Hec omnia Dio, apud Cæsarem lecta, in hæc verba retulit, lib. xxxix: καὶ μὲν τὰ πρὸς τὴν Μωραίνην, καὶ πρὸς τὴν Μενάπιας, ἐμόρησε σφίον ὄρεας, ἐσπράττεσε. περὶ τὰς ἀπὸ τῆς ἀπὸ τῶν περὶ τὴν Μωραίνην, καὶ ῥαδίως αἰρήσειν ἐλπίζετο. ἢ μὲν τὴν καὶ ἐχειρῶσθε πινάς. ὅτε γὰρ πύλαις ἔχοντες, ἀλλ' ἐν καλύβαις Διγυτιώμοι, καὶ τὰ πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν λασιώτατα τῶν ἐλῶν ἀναστυφασίωμοι, πολλὴ πλεονεξία τῶν περὶ τὴν Ρωμαιῶν ἐνάκωσαν, ἢ αὐτὰ ἐπέθον. ἐπεχειρήσετο μὲν ὁ Καῖσαρ καὶ ἐς αὐτὰ τὰ ἔλη, τὴν ὕλην τῶν ἰσθμῶν, περὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἀπὸ τῶν δὲ, Διγυτιώμοι τὴν μίσηθ' αὐτῶν, καὶ Διγυτιώμοι τὴν περὶ τῶν χερμῶνα εἶναι, ἀπαύση. Id est: Post hæc in Morinos, horumque finitimos Menapios arma convertit: quos & his ante gestis terrore se occupaturum, & non magno cum negotio debellaturum arbitrabatur. quamquam nullam eorum partem subegit. quippe quum non in opidis, sed in tuguriis habitent, in paludeis, densissimis silvis obsitas, omnibus, quæ cara habebant, absconditis, plus damni Romanis laceffentibus intulerunt, quam ipsi acceperunt. Tentavit equidem Cæsar ad ipsas paludeis, silvâ incisâ, progredi. sed ob magnitudinem earum, tum quòd hiems jam adpetebat, re desperatâ destitit.

Ex his igitur tot ipsius Cæsaris testimoniiis quum pateat, omnes pariter hasce regiones fuisse saltuosas; haud ineptè Strabo unam esse perpetuam silvam judicavit ARDUENNAM; in plureis partibus atque nationes distractam: quemadmodum Hercynia silva, trans Rhenum, per omnem Germaniam diffusa, non modò in plureis partibus, sed plura etiam, ut suo loco referetur, nomina distributa fuit. Statuamus igitur, rectè ac peritè de Arduennâ silvæ magnitudine sensisse Strabonem, qui sanè haud leviter nec
 20 supinè de eâ inquisivisse existimandus, antequàm tantum reprehendere auctorem in animum induxerit. Ceterùm controversiis omnibus discussis, vera denique silvæ magnitudo indicetur. Dispersa fuit per fines Trevirorum, Tungrorum, Sunicorum, Vbiorum, Gugernorum, & partem Batavorum extra insulam, item per Menapiorum fines, Morinorum, Bethasiorum, Sveconorum, Nerviorum, Atrebatium. Summa ejus longitudo fuit inter ortum & occasum, à Mosellâ confluente ad extremos Atrebatium fines & litus
 30 oceani, millium passuum cxxl. latitudo maxima inter meridiem & septentriones ab Mediomatricorum confinio ad Vahalem usque, millium passuum cl. Reliquiæ ejus hodiè ingentes passim dicto terrarum tractu manent: maximè verò in Westraviâ, in Treverico Leodiacensique episcopatibus, in ducatu Luceburgiensi, & cis Mosam. Nomen quin etiam antiquum in parte obtinet, longè latèque ad utramque Mosæ ripam dispersum: vocaturque Picardis ac Wallonibus vulgò L'Ardenne.

CAP. XXXIX.

De SILVA VOSEGA; quæ & VOSAGA, & VASAGA:
 item de MONTE VOSEGO; qui & VOSAGUS, & VASAGUS.

ARDUENNÆ silvæ à meridie continuabatur alia ingens silva, VOSEGA, five
 40 VOSAGA, à monte VOSEGO, seu VOSAGO, cui supersternebatur, dicta. neque enim adsentior illis, qui *Vogesum* Cæsaris, & *Vosagum* aliorum auctorum, diversissima esse contendunt; *Vogesum*que arbitrantur esse *Vocetium* Taciti; de quo in Helvetiis dictum. Primum omnium ego nego vocem *Vogeso*, quæ in vulgatis Cæsaris exemplaribus legitur, sanum genuinumque montis esse vocabulum; sed mendosum & ab imperitis incuriosisque librariis vitiatum: pro quo restituendum *Vosego*. Hoc verò probo, tum antiquis exemplaribus manuscriptis, tum ipsius montis silvæque descriptione, ex veterum auctorum monumentis factâ. Verba Cæsaris, comment. iv, ut vulgata referunt exemplaria, hæc sunt: *Mosa profluit ex monte Vogeso, qui est in sinibus Lingonum.* & sic quidem etiam in uno exemplari manuscripto legi, quod est in bibliothecâ publicâ
 50 Academiae Oxoniensis. At ibidem in collegio Mertonensi, item in collegio corporis Christi, manuscripta exemplaria disertissimis habent literis vocem *Vosego*. cum quibus convenit Græcus commentariorum Cæsaris interpres, apud quem sic: ὁ ἢ Μόνης πρὸς τὴν δὲ μὲν ἢ Βοσῆος ὄρος ἢ Λιγόνικῆς κατὰ τὴν ῥῆσιν. id est: *Mosa fluvius à Vosego monte, qui est in sinibus Lingonum, profluit.* Et in lapide antiquo, qui apud Tabernas montanas, opidum ad radices Vosegi montis & saltus situm, exstat; VOSEGO. MAXIMINUS. V. S. L. L. Hinc in tabulâ itinerariâ silva depicta conspicitur, inter viam, quæ est ab Argentorato ad Divodurum Mediomatricorum, & Rhenum amnem, in longitudinem à Magontiacò ad usque Argentoratum propemodum extensa, cum hac inscriptione: SILVA VOSAGUS.
 Tabulæ

Tabulæ consentiens Nithardus, lib. III, postquam Ludovici & Caroli adversus Lotharium apud Argentoratum ictum fœdus narravit; discessum eorum his subjicit verbis: *Quibus peractis, Ludovicus Rheno tenuis, per Spiram; & Karolus juxta Vvasagum, per VVizzenburg, VVarmaciam iter direxit. & paullo post: Et Karolus quidem per VVasagum iter difficile ingressus.* Longè etiam supra Argentoratum extensam fuisse eandem silvam, ex aliis ejus sæculi discimus monumentis. Theodericus, Francorum rex, qui regnum iniit anno Christi 10 c cxx, in privilegio dato XII Julii, anno regni sui III: *Venerabilis vir Perminus, gratiâ Dei episcopus, nostris temporibus, cum monachis suis, Deo inspirante, pro euangelio Christi, peregrinatione susceptâ, monasterium virorum in eremo vastâ, quæ Vosagus appellatur, in pago Alfacensi, in loco, qui vocatur Vivarius peregrinorum, qui antè appellatus est Murbach, in alodio 10 fidelis nostri Ebrohardi comitis, cum ipsius adjutorio, Deo donante, conatus est construere.* Auctor vitæ Ludovici Pii, cap. XIV: *Lotharius Merlegium willam devenit, & Vosagum per Mauri monasterium transit, & Mediomatricum, qui alio nomine Metti vocantur, pervenit.* Et antè de ipso Ludovico, capite XIII: *Dehinc imperator in parteis Rumerici montis per Vosagum transit: ibique piscationi atque venationi, quam diu libuit, indulgit.* Item antè, sub anno 10 c c c c xxi: *Inde digrediens, Aquas Grani repetiit: & inde, per Arduennam, usque ad Rumerici montis altitudinem, Vosagique letissimam vastitatem, totum quod superfuit æstivi & autumni temporis, transegit.* Et alibi: *Ipse autem, Vesagi lustra sectaturus, venatum petiit. Interea venatione ibidem, juxta morem Francorum, expletâ; cum, hiemem exacturus, Aquas Grani reverteretur.* Item postea: *Dimissis ergo legatis, imperator, exercitio venandi, se com- 20 misit Vesagi secretis.* Aimoinus lib. IV, cap. CIX: *Ipse imperator Ludovicus panlulum Noviomagi remoratus, Aquâ Grani reversus est: & post paucos dies per Arduennam silvam iter faciens, Treveros & Mestos venit. indeque Rumerici castellum petens, reliquum æstivi caloris, & autumni dimidium, exercitatione venatoriâ in Vesagi saltu atque secretis exegit.* Cap. CXIII: *Sacro paschali festo solenniter Aquâ Grani celebrato, aridente jam vernâ temperie, imperator venandi gratiâ Noviomagum profectus, legatos Bulgarorum circa medium Majum Aquâ Grani venire præcepit.* Et mox: *Auditâ legatione, dimissoque conventu, in Vosagum ad Rumericum montem venandi gratiâ profectus.* Gregorius Turonensis, lib. X, cap. X: *Dum ipse Gunthramnus rex per Vesacum silvam venationem exerceret, vestigia occisi bubuli deprehendit.* In illis igitur locis, supra citatis, *VVizzenburg*, hodiè vocatur *VVeissenburg*, in inferiore Ellatiâ ad Lu- 30 terum amnem: *Murbach* eodem nomine manet, in superiore Ellatiâ, ad flumen Laucaam: *Mauri monasterium* hodiè in comitatu Feretensi, ad amnem, qui in Helellum flumen, duobus millibus passuum infra Mulhusium, defluit, vulgò dicitur *Moresmünster*, & quibusdam corruptè *Maasmünster*. ab hoc XXIV millibus passuum, versùs occasum solis æstivi, disitum est opidum, Gallicè *Remiremont*, Germanicè *Rumersberg* dictum, Mosellæ anni adpositum: quod haud dubiè nomen servat *Rumerici montis*. ab hoc porrò in occasum versùs xxxvii millibus passuum abest fons Mosæ, perpetuo montium jugo & silvarum tractu interjacentibus. ex quâ locorum vicinitate nemini dubitare licet, *Vosagum*, sive *Vosacum* Cælaris, & *Vosagum* tabulæ itinerariæ, aliorumque auctorum, item *Vosacum* Gregorii, unum idemque esse nomen, unam eandemque rem designans; nempe montem 40 cum silvâ. Nomen autem id etiam nunc eodem terrarum tractu permanet; licet temporis longinquitate detortum, accolarumque variis dialectis variatum. Prope Mosæ fontis est cœnobium, vulgari vocabulo Gallis *Voyge*, sive *Voyse*; ingensque inter Mosam & Mosellam amneis opidumque *Rumersberg* silva, montibus superstrata, vulgò *La forest*, sive *Le bois de la Voyse* dicta; id est, *Silva Vosensis*. quod antiquum esse, non modò hujus silvæ ac montis, sed totius tractus supra descripti vocabulum, è priscis Francorum annalibus claret. sic enim Frodoardus, anno 10 c c c c xxi: *Hungari quoque Rheno transmeato, usque in pagum Vozensem, prædis incendiis que deserviunt.* Ex ipsius postmodum montis ac silvæ vocabulo haud dubiè cœnobio nomen inventum. Ab cœnobio XII millibus pas- 50 suum, in meridiem versùs, distat vicus *Voyseu*, ad initium dictæ silvæ Vosensis. hinc porrò versùs meridiem, à millibus passuum xx, opidum est *Voyss*. Feris dictam silvam abundare, egomet iter per has oras faciens, summâ cum jocunditate fructuque, expertus sum. Mons ipse, cui silva superfusa, Burgundiam hodiè à Lotharingiâ separans, vulgò dicitur *Mont de faucilles*, & *Montaigne de Bourgoign*. Porrò à Mosellæ fontibus, qui xxviii millibus passuum ab opido *Rumersberg* absunt, continuum jugum, perpetuaque in eo silva, in septemtriones versùs, ad opidum usque *Keyferslautern* procurrunt, Lotharingiam ab Ellatiâ dirimentia; quibus vocabulum vulgare, ex antiquo venationum usu, *Auf der Forst*: quasi dicas, *In venatu. forst* quidpe est *venatus*, sive *saltus*, in quo venationes exercentur. unde

unde etiam nunc Gallis atque Anglis *saltus* dicitur *forest*. Ad initium dicti jugi, ea vallis, in qua opidum est *Moresmünster*, vulgò nunc adpellatur *VVait*; vocabulo haud dubiè veteris *VVasagi* nominis monumentum servante. In inferiore Elsatia, ad idem jugum, haud procul *Tabernis Elsaticeis*, arx est, baronia titulo insignis, vulgari vocabulo *Geroltz-
eck im VVassigaw*. inter hanc & supra nominatum opidum *VVeissenburg*, duo sunt vici, *VVassenburg* & *VVassensteyn*. A *Vosago*, sive *Vasago*, cunctis nomina esse quæfita, haud dubium est. Hinc etiam regio ipsa, ad utrumque montis Vosagi latus, ad opidum usque *Zweypruck*, vulgò dicitur hinc Lotharingis *Le pais de Vosgues*, illinc Germanis *Das Wasgaw*: quasi dicas Latine *Pagum Vosagensem*. *gaw* quidpe & *gōw* significant *pagum*, id est, *tractum
10 regionis*. Ex his igitur jam patet, *VOSAGUM*, & *VOSACUM*, *VOSEGUM*, & *VOSECUM*, item *VASACUM*, unius ejusdemque rei esse vocabulum, pro variarum dialectorum ratione variè formatum. Quòd autem Cæsar *Vosegum montem* unis Lingonibus attribuit, quorum caput, quondam *Andamatumum*, nunc dicitur *Langres*; id nihil mirum. negligentia ejus, quam in aliis jam sæpius notavi, atq; incuria potius, quam errori aut ignorantia id adscribendum. Hoc ei dicto loco instituti fuit, non uti montis Vosegi integrum tractum curatius describeret, sed uti fonteis Mosæ amnis, de quo ei præcipuus sermo, certo situ indicaret. Poterat igitur rectius sic scripsisse: *Mosa oritur in sinibus Lingonum, ex monte Vosego*. Ceterò silvam in hoc monte ingentem & ipse describit Cæsar, comment. 1: ubi de militibus suis, Ariovisti, Germanorum regis, adventum expavescentibus
20 sic scribit: *Qui se ex his minus timidos existimare volebant; non se hostem vereri, sed angustias itineris, & magnitudinem silvarum, qua inter eos atque Ariovistum intercederent, aut rem frumentariam, ut satis commodè supportari posset, timere dicebant*. Cæsar enim tunc cum exercitu agebat in Lingonibus; quo Helvetios è prælio fugientis prosequutus erat: Ariovistus autem in extremis Sequanorum versus Rhenum finibus; ut supra ostensum.

Quod ad nomen hujus silvæ attinet, quod in tabulâ, & aliis posterioris ævi scriptoribus, masculino genere *VOSAGUS*; vercor, uti satis sine barbarismo, istius ævi scriptoribus frequenti: opinorque, quum & jugum, & silva, rectè superioribus dicerentur *MONS VOSEGUS*, & *SALTUS VOSEGUS*, vel *VOSAGUS*; posteriores auctores, pro voce *saltus*, sine mutatione generis in voce *Vasagus*, adjecisse vocem *silva*: quum dicendum foret; *SILVA VOSEGA*, & *VOSAGA*, sive *VASAGA*.

CAP. XL

De annibus citerioris Germaniæ.

AMnium, qui Germanorum cis Rhenum fines attigerunt, primus atque maximus est *RHENUS*; ipsam Germaniam citeriorem ab ulteriote dispescens: antiquissimis Græcorum pariter ac Romanorum scriptoribus incognitus. nam qui Aristotelis operibus nomen ejus immiscent, opidò quamimperitè faciunt. Fragmentum quoddam, inter alia, admirandis ejus subjicitur tale: *Ῥῆνος καὶ Ἰστροὶ
40 ποταμοὶ τῶ ἀρκτῶ ῤέσι, ὁ μὲν Γερμανός, ὁ δὲ Παίονας τῶ ῤεμαίσιων: καὶ ἦεναι μὲν ναυσίπρον ἔχουσι τὸ ῤεῖθρον. Ἐδὲ χειμῶν τῶ παρῆσι τῶ κρύσι, ἐν πεδίῳ χιμῶσι καθιππύονται. At quis umquam Herodiani legit historias, qui non agnoscat, hæc ejus esse? sic enim ipse lib. vi: *Μέγιστοι γὰρ δὴ εἰσι ποταμῶν τῶ ἀρκτῶ ῤέσι, Ῥῆνος τε καὶ Ἰστροί. ὁ μὲν Γερμανός, ὁ δὲ Παίονας τῶ ῤεμαίσιων. οἱ ἦεναι μὲν ναυσίπρον ἔχουσι τὸ ῤεῖθρον, διὰ βαθῶν τε καὶ πλατῶν. Ἐδὲ χειμῶν τῶ παρῆσι τῶ κρύσι, ἐν πεδίῳ χιμῶσι καθιππύονται. αἰπυτοὶ δὲ ἔστω καὶ σερρὸν γίνεται τὸ ποτὶ ῤεῖθρον, ὡς μὴ μόνον ἵππων ἑπλάσι καὶ ποσσὶν αἰθροῦσι ἀπέχουσι, ἀλλὰ καὶ ὄν' ἀρυσάμενοι θελοντες, μὴ κάλπει ἐπ' αὐτῶ μηδὲ κῆλα σκόθῃ φέρειν, πελέκει δὲ καὶ δικέλλαι: ἢ ὀκνεύουσι, ζομόν τε σκόθῃ ἀρῆμοι τὸ ὕδωρ. Φέρουσι ἄσπερ λίθον. φύσις μὲν δὴ τῶν ποταμῶν αὐτῶ. Hoc est: *Hæ enim maximi amnium sub septentrione feruntur, Rhenus ac Danubius: quorum alter Ger-
50 manos, alter Pannonios præterfluit. atque æstate quidem navigabiles sunt, altissimo latissimoque alveo: per hiemem concreti gelu, camporum in morem perequuntur. Est autem adèò alvei solida glacies, uti non equorum unguis tantum, pedibusque virorum subsistat; sed qui hausturi inde sunt, non tam urnas aut vasa alia secum afferant, quam secureis ac dolabræ; ut easam inde aquam sine vase ullo, veluti lapidem, asportent. Atque hæc quidem horum amnium est natura. Manifestò igitur vel ex hoc fragmento adparet, omnia illa, quæ fragmentorum vice Aristotelis operibus in novissimis editionibus adjecta, (neque enim in veteri aliquo exemplari reperio) ex variis auctoribus hinc inde esse compilata. ac fortè ab initio in commentationibus interpretum tamquam pro auctario τῶν θωμασιῶν ἀκυσμάτων
V v
posita***

posita fuerunt: postea verò ab imperito aliquo censore in ipsum auctoris textum collata. Germanorum nomen Aristoteli ceterisque ejus ævi Græcis incognitum fuisse, supra demonstratum est. Primus igitur auctorum, quorum monumenta nobis supersunt, Rhenum retulit Julius Cæsar, in commentariis de bello Gallico. Descripsit autem eum sic, comment. IV: RHEBUS oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt: & longo spatio, per fines Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur: & ubi oceano appropinquat, in plureis diffluit partibus, multum ingentibus insulis effectis (quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur: ex quibus sunt, qui piscibus atque ovibus avium vivere existimantur) multumque capitibus in oceanum insluit. Post Cæsarem omnes ferè auctores, Græci juxta atque Latini, scriptis suis eum celebrarunt. In his Ta- 10
citus breviter sic eum describit, in libro de Germaniâ: Rhenus Rhaticarum Alpium inaccesso ac precipiti vertice ortus, modico flexu in occidentem versus, septentrionali oceano miscetur. Dio lib. xxxix: οὗ δὲ ῥῆνοῦ ἀναδιδόσι μὲν ἐκ τῶν Ἀλπεῶν τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥατίας, πρὸς τὴν ἑξῆς τῆς ἑξῆς, ἐν ἀρχῇ αὐτῶν, καὶ οὖν ἐπιπέδον αὐτῶν, ἐν δεξιᾷ δὲ οὖν Κελτῶν δὴ τῆς Ῥατίας) καὶ τὸ ἑξῆς ἐς τὸν Ὠκεανὸν ἐμβαλεῖται. id est: Rhenus ex Alpibus Celtici paullo extra Rhatiam oritur. profluens inde versus occidentem, ad sinistram Galliam ejusque incolas, ad dextram Germanos determinat: tandemque in oceanum insluit. Mela lib. III, cap. II: Rhenus, ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium. mox diu solidus & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur. Tacitus annal. II: Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri 20
Batavi velut in duos amnes dividitur; servatque nomen & violentiam cursus, quâ Germaniam prævehitur, donec oceano miscetur: ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accola dicunt: mox id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eundem in oceanum effunditur. Virgilius Aeneid. VIII:

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ex Tacito maximè atque ex Melâ patet, unum tantum amnis fontem agnovisse prisca Romanos. hodiè tamen duo noscitantur ortus, duoque alvei, cognomentis anterior & posterior, XLIII millia passuum separatim fluentes. Errant quamvehementissimè, qui de his loquutum Maronem existimant. Ceterum modicas insulas Tacitus intelligit eas, quæ passim per omnem amnis defluxum, quemadmodum in quovis alio flumine, crebræ 30
conspiciuntur, antequàm is in duos amnes ad principium agri Batavi dividatur. Prope à capite, inquit Mela, duos lacus efficit, Venetum & Acronium. nempe post XC millia passuum. Si rectè ordinem, quod arbitror, observavit Mela; VENETUS LACUS is est, qui nunc Constantiensis, ab urbe Constantiâ, & Podamicus, ab opido Podmen, vulgò vocabulo detorto der Bodensee vocatur: ACRONIUS autem is, quem inferum adpellant; vulgò der Vnder see; & Celler see, id est, lacus Cellensis, ab opido Cellâ. Ordinem Melam pervertisse, arguunt ii, qui Acronium interpretantur Constantiensem: nullâ ratione, nullo argumento allato, quo id probent. unde quanta his habenda sit fides, cogitent alii. unus certè Mela hæc duo nomina refert. Plinio lib. IX, cap. XVII, hujusque epitomatori Solino, cap. XXIV, Constantiensis adpellatur BRIGANTINUS; haud 40
dubiè à Brigantio, Vindelicorum, ut vocat Strabo lib. IV, seu, ut malè Ptolemæus, Rhetorum opido; quod nunc est Bregenz. Marcellinus, lib. XV, lacum ipsius opidi nomine adpellat Brigantiam; barbaro ejus sæculi more. Describit autem ita: Inter montium celsorum amfractus, impulsu immani Rhenus discurrens, extenditur per Lepontios; perque deciduas cataractas inclinatione pernici funditur ut Nilus, torrente ab ortu protinus primogenio copias aquarum propriis irruenti cursu simplici. jamque adjunctus nivibus liquatis ac solutis, altaque divortia riparum adradens, lacum invadit rotundum & vastum, quem Brigantiam accola Rhetus appellat, perque CCCCLX stadia longum, parique penè spatio latè diffusum, horrore sitvarum squalentium inaccessum, (nisi quâ vetus illa Romana virtus, & sobria, iter composuit latum,) barbaris 50
& naturâ locorum & cæli inclementiâ refragante. Hanc ergo paludem spumosis strependo verberibus amnis irrupens, & undarum quietem permeans pigram, mediam velut finali interfecat libramento: & tamquam elementum perenni discordiâ separatum, nec aucto nec imminuto agmine, quod intulit, vocabulo & viribus absolutur integris; nec contagia deinde ulla perperiens, oceanis gurgitibus intimatur. quodque est impendio mirum; nec stagnum aquarum rapido transcurso movetur; nec limosâ subluvie tardatur properans flumen, & confusum misceri non potest corpus: quod, ni ita ipse doceret aspectus, nullâ vi credebatur posse discerni. Paludem heic adpellat Marcellinus lacum Brigantinum, suo more, ut & Lemanum lacum eodem libro infra; quum re verâ lacus sint limpidissimis altissimisque aquis. Strabo dicto lib. IV: 10

καὶ ὁ ῥῶνος δὲ εἰς ἑλὴ μεγάλα, καὶ λίμνη ἀναχέεται μέγα ἕλω· id est: *Rhenus quoque in magnas paludeis magnumque lacum effunditur.* Et lib. vii; post narrationem de Bojohæmo Hercyniâ silvâ incluso: Ἔστι δὲ πλεονάζον ἀπὸ τῆς ἢ πρὸς τὴν ἑλὴν, καὶ ἢ ῥῶνος, καὶ ἢ μετὰ τὴν ἀμφὸν λίμνην, καὶ τὰ ἑλὴ τὰ ἐκ ῥῶνος διαχεόμενα· ἐστὶ δὲ ἢ λίμνη, πλὴν ἢ ἀπὸ τῶν ἐπιμετρῶν ἐσθίων πλεονάζον ἢ τὸ διαρμα δὲ ἐγγὺς σ· ἐστὶ δὲ καὶ νῆσον, ἢ ἐκ τῆς οὐρανῆς Τιβέριος, ναυμαχῶν πρὸς Ουίνδελικῆς. Hoc est: *Prope hanc regionem sunt ortus Istri ac Rheni, & lacus inter utrosque situs, & paludes à Rheno effuse. lacus in ambitu habet stadia amplius ccc; trajectus verò prope cc. habet & insulam, quâ pro receptaculo usus est Tiberius, navali pugna cum Vindeliciis certans.* Lacus hic est idem, qui *Mela Venetus*, Plinio ac Solino *Brigantinus* adpellatur: paludes verò sunt eæ aquæ, 10 quas *Acronium* vocat lacum Mela. ac sanè veriùs sunt heic paludes, haud profundis aquis, quàm lacus. Summa lacus Brigantini longitudo re verâ est millium passuum xl: latitudo maxima vi. quòd si longitudinem per dictas paludeis, id est, lacum Celsensem, à Brigantio ad opidum *Stain* agas, erunt millia xliii. unde patet in quantum Strabo ac Marcellinus in dimensione lacus aberraverint. Insula, quâ Tiberius pro receptaculo usus contra Vindelicos pugnans, opidum hodiè sustinet, vulgari vocabulo *Lindaw*. Iter Romanum propter lacum est id, quod suprâ in Helvetiis explicui, per *Brigantium*, *Arborem felicem*, *Fincis*, ad *Vitodurum*, *Vindonissam* & *Augustam Rauracorum* ducens. Cæsar & lacum & paludeis ignorasse videtur. nam neque in descriptione Rheni, comment. iv, neque in designatione Helvetiorum finium, com. i, 20 eorum meminit. De Helvetiis sic ait: *Vndique loci naturâ Helvetii continentur: unâ ex parte, flumine Rheno, latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit; alterâ ex parte, monte Iurâ altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios; tertiâ, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit.* Certè haud minor erat Brigantinus lacus, quàm Lemanus; ideòque non magis prætereundus. Ceterùm quòd Tacitus Rhenum ait *modico flexu in occidentem versus septentrionali oceano misceri*; id de universo ejus cursu, à fonte ad ostium, intelligendum. sic etiam Dio, loco suprâ citato, à fontibus mox, versùs occidentem; inter Galliam Germaniamque fluere eum tradit. nam licet interdum rectâ in septentriones tendat; nonnumquam etiam, ut inter Basiliam & Spiram, modico flexu in orientem æstivum vergat: tamen 30 plurimâ ex parte in occidentem, aut modico flexu aut recto cursu defertur: maximè verò inter lacum Brigantinum & Basiliam, inter Mogontiacum ac Bingium, & inter divortium & oceanum. Cæsar, ut antè relatam, comment. iv, *Vbi oceano*, inquit, *appropinquat, in plures diffluit partes*. nempe ad munimentum Schenkianum. sic, sub initium ejusdem commentarii, Tenchtheros & Vspetes Rhenum transisse ait *non longè à mari*: quod ad idem amnis divortium factum, suprâ in Treviris ac Menapiis ostendi. sic Mela quoque, loco prædicto, Rhenum *haud procul à mari huc & illuc dispergi* tradit. ubi immeritò reprehenditur à Junio; quasi parum id ex fide. sic idem Mela paullo antè, *prope à capite duas lacus amnem efficere* ait: ubi par tamen spatium illi, quod est à divortio ad oceanum. Ceterùm Cæsar Rhenum ait *multas ingentisque insulas efficere, multisque 40 capitis in oceanum infuere*. at duas tantùm Cæsaris ævo fuisse amnis alveos, duoque ostia, quibus una dumtaxat efficiebatur insula, quam Batavi coluerunt; suprâ satis superque ostensum est. quapropter etiam meritò apud Strabonem, lib. iv, ab Alinio Quadrato reprehenditur. *ἦσσι δὲ, inquit Strabo de Alinio, δις τὸν εἶναί, μεμψαίειν τὴν πλείω λίγιστος*. id est: *Duo eum ait habere ostia; reprehendens eos, qui plura ei adscribunt.* Hinc verè etiam Virgilius;

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ab initio equidem uno, solo, certoque alveo, atque ostio, quibus nomen genuinum R H E N U S, ut suprâ, sic infrâ etiam, Germanos ab Gallis arcebat, donec tandem inter 50 ea loca, in quibus nunc duo vici conspiciuntur, *Catwyk op see*, & *Noortnyk op see*, in oceanum effunderetur. At postquam oceanus in hanc oram adeò violento impetu invehens, uti ab occasu Selandiam, quæ antè continens terra erat, in complureis insulas æstuariis, quod testatur Cæsar, dissecaret; ab septemtrionibus verò lacum ingentem, qui vulgò nunc dicitur *Snyder see*, efficeret: Rheni quoque, utpote ingentis fluvii, copiosissimæ aquæ retro actæ sunt; cumulataque supernè, campos humiles ac palustres implerunt. Hinc, sive ipsa concitata aquarum vis terram sinistra ripæ objacentem scidit, alveumque sibi paravit novum, quemadmodum in Leccâ postea tentavit; quò tandem à Civile Batavo effusus est amnis: sive accolarum industria, uti tanto malo obviarent, vel mederentur, partem Rheni in fossam manu factam (quemadmodum Corbulo postmodò in inferiore

insulæ parte fecit) deduxit; quæ ex eventu VAHALES, vulgò accolarum lingvâ *Wale*, (quidquid tandem vocabulum veteri Celtarum lingvâ significet: nam mihi nugari in re planè incertâ non libet) dicta est: cujus alveum, exitumque in Mosæ amnis ostium, suprà descripsi. Quando id factum sit, haud facile dictum est. Jam antè Batavorum è Cattis in Galliam adventum exstitisse, inde patet, quòd Tacitus insulam eos Rheni amnis occupasse tradit. Atque tum verè *bicornis* dicebatur *Rhenus*. quo epitheto non modò Virgilius, sed posterioris etiam sæculi poëtæ, Aufonius & Claudianus, alique auctores, Virgilium, ceu principem poëticæ Latinæ, imitantes, amnem adfecerunt. Ad Latinè formatum vocabulum Vahalîs quod attinet, variè id in variis Cæsaris exemplaribus manuscriptis notatum reperitur; *Vaccalus*, *Vacchalus*, *Vacalus*, *Vacalos*, *Valis*, *Vallis*, *VValis*, *VVallis*. quæ varietates satis apertè indicant, mendum in plerisque, vel fortè in omnibus, hæere. Ac primò equidem ratio nulla est, cur Cæsarem vocabulum hoc per *VV* scripsisse credamus. quidpe licet vera hæc fuerit fluminis apud accolos pronuntiatio, licet item literis (quibus tamen incolæ harum regionum Julii Cæsaris ævo usos, haud temerè crediderim) ab iis sic notatum fuisse contendas: tamen Cæsar non Germanis nec Gallis commentarios suos scripsit; sed Romanis hominibus; apud quos nulla hujus literæ notitia. Magis igitur reliquorum exemplarium litera *V* placet. Quæritur hinc jam de literâ *e*; utrùm ea rectè interposita sit, nec ne: siquidem à Tacito ac Servio omissa. Ego eam à Cæsare scriptam, & rectè quidem scriptam, judico. etenim quum Germanis vocabulum amnis patriâ lingvâ diceretur *VVael*, sive *VVaal*, seu *VVabl*, unicâ syllabâ, in quâ *ae* & *aa* sunt diphthongi, nihil aliud sonantes, quàm *â* longiùs productum: rectè à Romanis interponebatur aspiratio *h*; unde Servio dicitur *Vahal*; Tacito *Vahales*. quum verò ipsa quoque aspiratio pleniori gutture, & tamquam geminatò, ex antiquissimo gentium more proferreretur; sonus ejus in adfinem literam Græcorum *χ*, id est, *ch*, declinavit: unde pro *Vahal* factum *Vachal*, & Latinâ formatione *Vachalis*; ut est apud Sidonium Apollinarem in epist. III, libri VIII; & carm. XIII, & XXIII. unde etiam Cæsarem sic vocabulum id scripsisse judico. Tandem verò apud Romanos *ch*, abjectâ aspiratione, mutatum est in confine *c*; unde vocabulum *Vacalis*: quod apud eundem Sidonium legitur, in carmine V; nec non in quibusdam Cæsaris exemplaribus. Atque hæc tria vocabula veram genuinamque originis rationem habent: reliquæ omnia sunt falsa; ab imperitis librariis, ut arbitror, supposita. Ne autem fabulam me tibi aut nugas anileis narrare existimes, exempla consimilia ob oculos ponam. Nomen proprium viri apud Celtas fuit, *Lodwik*, sive *Ludwik*; quod Cæsar, comment. VII, Latino ore formavit *Litavicus*: vulgò hodiè à Latinè loquentibus dicitur *Ludovicus*, vel *Lodovicus*. hoc antiqui Celtæ solebant aspirare *Hlodwik*: unde in antiquis Francorum Alemannorumque annalibus est *HLODOVICUS*. & quia aspiratio illa erat aliquanto productior, tamquam geminata; delapsus est ejus sonus in *ch*, *Chlodovicus*, & *Chlodovauus*: ex hoc denique, *h* profus ablatò, factum est nomen *CLODOVEUS*. Sic *Lotharius* quoque, Celtis *Lotar*, & *Luter*, dictus est *Hlotharius*, *Chlotharius*, & *Clotharius*. sic *Ildebrecht*, *Hildebertus*, *Childebertus*: & id genus innumera. Sed Anglicæ lingvæ gnaris notum est, Germanorum *ch* in iisdem vocabulis apud Anglos verti in *gh*: ut, *acht*, *macht*, *recht*, *fechten*, *gesicht*, *licht*, *gewicht*; Anglis sunt *eight*, *might*, *night*, *right*, *to fight*, *fight*, *light*, *weight*. In his verò ubique ferè *gh* effertur tamquam geminum ac longè productum *h*; ita uti in plerisque admodum parum sonus literæ Græcorum *χ* exaudiatur. unde etiam Germanorum vocabulum *tochter*, sive *dochter*, Anglis scribitur *daughter*; efferturque plurimum ut Danorum *daater*. Germani nomen archangeli Michaëlis dicunt *Michel*. hoc iisdem equidem literis scribitur apud Anglos; profertur autem *Mihhel*. Sed ad institutum. Rhenus igitur quum diu bicornis fluxisset, tandem tricornis factus est per Drusum Germanicum: qui, sub vitrico Cæsare Augusto, res hisce in oris gerens, fossâ Rhenum inter & Italiam amnem egestâ, aliam Rheni partem per dictum amnem lacumque & ostium Flevum in oceanum effudit. de quâ fossâ post in Frisiis fusiùs agetur. Hanc intellexit Mela, & medium Rheni alveum, nomen omni ævo servantem, loco suprà citato. cujus verba integra sunt hæc: *Rhenus*, ab *Alpibus* decidens, prope à capite duos lacus efficit, *Venetum*, & *Acronium*. mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari hinc & illuc dispergitur. sed ad sinistram amnis etiam tum, & donec effluat, *Rhenus*: ad dextram, primò angustus, & sui similis; post, ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, *Flevo* dicitur: ejusdemque nominis insulam amplexus, sit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur. Ita Mela bicornem equidem pronuntiavit Rhenum, quemad-

quemadmodum ante eum Virgilius; sed diversis alveis, ostiisque. citinum alveum, Vahalem, qui in Mosæ os effunditur, omnino ignorasse videtur. At tandem verò, quum ipse antiquissimus ac verus Rheni alveus, id est, medius, per Civilem Batavum in Leccam abigeretur; bicornis iterum amnis effectus est, quantum ad ostia attinet; medio ostio arenarum tumulis obstructo. Hic igitur est ille R H E N U S, secundo loco in maximis Europæ amnibus computatus: quorum primus *Danubius*. hic terminus olim, inter Germanos primùm ac Gallos, postea etiam perpetuò inter Romanorum imperium & Germanorum libertatem. in hujus ripâ Gallicâ illa amplius fuere castella, præsidiaque, contra Germanorum irruptiones à Druso Germanico imposita: quorum pleraque hæcenus nobis explicata. hic denique est ille, qui per Romanorum arma atque bella, quibus Germanorum fortitudinem expugnare nequidquam multis sæculis laborarunt, tam nobilis est redditus, atque clarus, uti nullus in toto orbe terrarum, sed longo tamen intervallo, accedunt Danubius atque Euphrates. Quin hodiè etiam toto orbe terrarum nullum reperias amnem, qui tot tamque magnificis, splendidis, atque celebribus urbibus æquè sit stipatus.

Amnes hinc Germaniæ Cisthenanæ, in Rhenum defluentes, antiquis auctoribus celebrati, sunt isti: *Helellus, Nava, Mosella, Abrinca*.

HELELLUS, à quo Elfatia nomen quaesitum, & è cujus nomine opidum Antoino, tabulæque itinerariæ, ac Ptolemæo memoratum, nunc dicitur *die Ill.* de quo supra in Trebochis pluribus disertum.

NAVA, nunc dicitur *die Nahe*, Tacito memoratur, historiar. IV.

MOSELLAM, quæ nunc est Germanis *die Mosel*, Gallis *La Moselle*, primus inter Romanos auctores retulit Cæsar, comment. IV: ut in Treveris notatum. Post Cæsarem, Tacitus ejus meminit, annal. XII, & historiar. IV: item Florus, lib. III, cap. X. Laudeis ejus elegantissimo carmine celebravit Aufonius: cujus pars hæc est:

*Sed mihi qui tandem finis tua glauca fluensa
Dicere? dignandumque mari memorare Mosellam?
Innumeri quòd te diversa per ostia laie
Incurrunt amnes? quamquam differre meatus
Possent: sed celevant in te consumere nomen.
Namque &, Pronæa Nemesæque adjuta meatu,
Sura tuas properat non degenerare sub undas:
Sura, interceptis tibi gratificata fluentis
Nobilior permixta, suo sub nomine quam si
Ignoranda patri confunderet ostia ponto.
Te rapidus Gelbis, te marmore clarus Erubrus,
Festinat famulis quamprimùm adlambere lymphis.
Nobilibus Gelbis celebratus piscibus: ille
Præcipiti torquens cerealia saxa rotatu,
Stridentesque trahens per lævia marmora ferras,
Audit perpetuos ripâ ex utrâque tumultus.
Prætereo exilem Lesuram, tenuemque Drachonum,
Nec fastiditos Salmonæ usurpo fluores;
Naviger undisonâ dudum me mole Saravus
Tortâ veste vocat: longum qui distulit amnem,
Fessâ sub Augustis ut volveret ostia muris:
Nec minor hoc, tacitum qui per sola pingvia labens,
Stringit frugiferas felix Alisontia ripas.*

Ex his amnibus à lævâ Mosellæ ripâ, SURA hodiè dicitur Germanis *Saur*, Gallis *Soure*. in hunc defluentes, PRONÆA, NEMESA, & ALISONTIA, nunc dicuntur *Pruin, Niems, & Alstiz*. GELBIS est *Kiel*; LESURA, *Leser*; SALMONA, *Salm*. A dextrâ ripâ DRACHONUS, sive, ut alia exemplaria habent, *DRACHONUS*, nunc est *Traen*. in cujus vocabulo eadem valet ratio, quam supra de Vachali notavi. In eadem porro ripâ ERUBRUS, sive, ut alia ferunt exemplaria, *ERUBRIS*, nunc est *Rober*. Hinc omnium maximus est SARAVUS, nunc *die Saar*, sive *Sahr* dicitur. olim haud dubiè accolis Treveris fuit *die Sarav*; unde Latinum vocabulum: quod tabula etiam refert itineraria in loco, qui obliquo casu dicitur *Ponte Saravi*; pro quo

